

श्रीः ।

श्रीशूद्रककविविरचितं

मृच्छकटिकम् ।

पृथ्वीधरकृतया व्याख्यया समेतम् ।

काशीनाथ पाण्डुरङ्ग परव .

पणशीकरोपाह्वलक्ष्मणतनुजन्मा वासुदेवशर्मा च

इत्येताभ्यां संस्कृतम् ।

सप्तमं संस्करणम् ।

तच्च

शके १८५७ वत्सरे

मुम्बय्यां

पाण्डुरङ्ग जावजी,

इत्येतैः स्वीये निर्णयसागरमुद्रणालयेऽङ्कयित्वा प्रकाशितम् ।

॥ श्रीः ॥

मृच्छकटिकम् ।

प्रथमोऽङ्कः ।

पर्यङ्कग्रन्थिवन्धद्विगुणितमुजगाह्येपसंवीतजानो-
रन्तःप्राणावरोधव्युपरतसकलज्ञानरुद्धेन्द्रियस्य ।

आत्मन्यात्मानमेव व्यपगतकरणं पश्यतस्तत्त्वदृष्ट्या

शंभोर्वः पातु शून्येक्षणघटितलयन्नश्लमः समाधिः ॥ १ ॥

मृच्छकटिकविवृतिः ।

शेमुनोप्रोटसीवानुर्विद्विष्टमृच्छकटिके ।

पृथ्वीधरैधिसीपेद्विगणेशो गम्यते गुहः ॥

तथा—

बालानां मुखबोधाय शुक्लां वचनं शुभम् ।

टिह्यते गहनेऽप्यत्र हेरम्पारनडिस्थिरैः ॥

प्रकरणं चेदम् । तस्य च लक्षणम्—‘यत्र कविरात्मबुद्ध्या वस्तु शरीरं च नायकं
यैव । निरचयति सन्तु राघ तज्ज्ञेयं प्रकरणं नाम ॥ चतस्रो वृत्तयः पद्य संघयोऽथौ
रसादयः । प्रकरणतो नाटकं विहाय नृपनायकम्^(१)’ आदिशब्दात्पदूसादिमहगम् ।
नाटकाद्वा । बहुप्रकारप्राटनप्रपञ्चेषु चतस्र एव भाषाः प्रयुज्यन्ते—शौरसेन्यवन्तिजा-
प्राच्यामागम्य । अपभ्रंशप्रपञ्चेषु चतस्र एव भाषाः प्रयुज्यन्ते—शकारीचाणक्य-
शाकरीदृष्टदेशीयाः । मृच्छकटिके तु शबरप्राप्ताभावाच्छाकरी नास्ति । प्राकृते—
‘मागम्यवन्तिजा प्राच्या शौरसेन्यर्धमागमी । बाह्लीका दाक्षिणात्या च सप्त भाषाः
प्रकीर्तिताः ॥’ महाराष्ट्रकादयः काव्य एव प्रयुज्यन्ते । अपभ्रंशे—‘शकारामीरचा-
ब्दालशबरप्राप्तोद्गजाः । हीना वनेचराणां च विभाषाः सप्त कीर्तिताः ॥’ विविधा
भाषा विभाषाः । हीनपात्रप्रयोज्यताद्वाहीनाः । वनेचराणां चेति दण्डभाषासंग्रहः ।
तत्रास्मिन्प्रकरणे प्राकृतपाठकेषु सूत्रपाठे नदी रत्निका मदनिका वसन्तसेना
तन्माना चेटी कर्णपूरकधातुदत्तदाक्षणी शोधनकः भेष्टी—एते एकादश शौरसेनी-
भाषापाठकाः । सूत्रपाठोऽप्यत्र प्राकृती ‘कार्यवशात्’ इति वक्ष्यते । अवन्तिभा-
षापाठश्च वीरकचन्दनकौ । प्राच्यभाषापाठश्च विदूषकः । संवादकः शकारवसन्त-
सेनाचातुदत्तानी चेद्विगणेशं भिक्षुधातुदत्तदारकः—एते पञ्चमागमीपाठकाः ।
अपभ्रंशपाठकेषु शकारीभाषापाठको उद्दिश्यः । चाणक्यीभाषापाठको
दण्डभाषापाठको माधुरघूतकरो । तथा—शौरसेन्यवन्तिजा प्राच्या—
दन्त्यसद्वारता । तत्रावन्तिजा रेफवती लोकोक्तिबहुला । प्राच्या सा”

अपि च ।

पातु वो नीलकण्ठस्य कण्ठ इयामाम्बुदोपमः ।

गौरीमुजलता यत्र विद्युल्लेखेव राजते ॥ २ ॥

(नान्यन्ते ।)

सूत्रधारः—अलमनेन परिप्लुतहलविमर्दकारिणा परिश्रमेण ।
एवमहमार्यमिश्रान्प्रणिपत्य विज्ञापयामि—यदिदं वयं मृच्छकटिकं
नाम प्रकरणं प्रयोक्तुं व्यवसिताः । एतत्कविः किल

द्विरदेन्द्रगतिश्चकोरनेत्र परिपूर्णेन्दुमुख, सुविग्रहश्च ।

द्विजमुख्यतमः कविर्बभूव प्रथितः शूद्रक इत्यगाधसत्त्वः ॥ ३ ॥

अपि च ।

ऋग्वेदं सामवेदं गणितमथ कलां वैशिकि हस्तिशिक्षा

ज्ञात्वा शर्वप्रसादाद्यपगततिमिरे चक्षुषी चोपलभ्य ।

प्राया । मागधी तालव्यशकारवती । शकारीचाण्डाल्योत्तालव्यशकारता । रेफस्य
च लकारता । वकारप्राया ढक्विमाषा । संस्कृतप्रायस्ते दन्त्यतालव्यसशकारद्वय-
युक्ता च । 'अपार्थमकम व्यर्थं पुनरुक्त इतोपमम् । लोकन्यायविद्वद् च शकार-
वचनं विदुः ॥' अपार्थं निरर्थम् । व्यर्थं विरुद्धार्थकम् । यद्वा । विधितानन्वय
पदजात वाक्यजात आपार्थकम् । व्यर्थं निरर्थकमेव । इतोपमं व्याहृतोपमम् ।
'शकारप्रायभाषिलाच्छकारो राष्ट्रिय स्मृतः । एकविंशो विटस्थान्यो ह्यस्यकृच
विदूषकः ॥' स्वार्यिक ककार सर्वत्र । द्विवचन चतुर्थीविभक्तिश्च नास्त्येव ।
द्विल्ले तु बहुवचनम् । चतुर्थ्यर्थे षष्ठी । परस्मैपदात्मनेपदविपर्ययः । पूर्वनिपाता-
नियमश्च । बहुल छन्दसो निदर्शनमप्रसिद्धच्छन्दोज्ञानार्थम् । पाठविप्लवनिरासार्थं
च पर्यङ्केत्यादि । पर्यङ्क पर्यङ्किका तस्य बन्धनेन द्विगुणितो यो भुजङ्गस्तस्य
सबन्धेन स्थगितः जानु यस्य । आत्मनि शरीर एवोपरतः करणमिन्द्रियं यथा
स्यादेव तत्त्वदृष्ट्या नारोपितज्ञानेन शून्येक्षणे निराकारालोचने घटितोऽह्यन्तस-
बद्धो यो लयस्तत्प्रवणताविशेषस्तेन ब्रह्मणी परमे रूप आसक्तः समाधिस्थान-
मीशस्य वो युष्मान्प्रक्षतः ॥ १ ॥ [पात्तिवति ॥ २ ॥] आर्यान्मान्यान्, मिथान-
भ्यस्तबहुशास्त्रान् । चारुदत्तपुत्ररोहतेनकीटनार्थं षष्ठेऽङ्के उक्तं मृच्छकटिकम-
नास्ति । 'अत इतिठनौ' इति ठन् । मृदः शकटिकास्मिन्निति वा बहुव्रीहिः ।
[द्विरदेन्द्रेति ।] द्विजमुख्यतमः क्षत्रजातिधेयः । 'त्रयो वर्णा द्विजातयः'
इति स्मृतेः क्षत्रियेऽपि द्विजप्रयोगः ॥ ३ ॥ [ऋग्वेदमिति ।] वेशोऽत्र
कारुण्येन वेश्यापरः । तत्र भवा विद्यमाना । अध्यात्मादिलाट्ठक् । यद्वा वेशोऽग्नि-
निवेशाख्यो राजा तेन कृतम् । कला चतुःषष्टिकलाप्रतिपादकः प्रबन्धम् । शर्वा-
मुहादेव । लम्बा चायुः शतान्दमग्निं प्रविष्ट इति जातकादिगणितद्वारा ज्ञात्वा ।

राजानं वीक्ष्य पुत्रं परमसदुदयेनाश्वमेधेन चेष्टा
लब्ध्वा चायुः शतान्द्रं दशदिनसहितं शूद्रकोऽग्निं प्रविष्टः ॥ ४ ॥
अपि च ।

समरव्यसनी प्रमादशून्यः ककुदं वेदविदां तपोवनश्च ।
परवारणबाहुयुद्धलुब्धः क्षितिपालः किल शूद्रको बभूव ॥ ५ ॥
अस्यां च तत्कृतौ

अवन्तिपुर्यां द्विजसार्धवाहो युवा दरिद्रः किल चारुदत्तः ।
गुणानुरक्ता गणिका च यस्य वसन्तशोभेव वसन्तसेना ॥ ६ ॥
तयोरिदं सत्सुरतोत्सवाश्रयं नयप्रचारं व्यवहारदुष्टताम् ।
खलस्वभावं मवितव्यतां तथा चकार सर्वं किल शूद्रको नृपः ॥ ७ ॥
(परिक्रम्यावलोक्य च ।) अये, शून्येयमसत्संगीतशाला । क नु गताः
कुशीलवा भविष्यन्ति । (विचिन्त्य ।) आं, ज्ञातम् ।

शून्यमपुत्रस्य गृहं चिरशून्यं नास्ति यस्य सन्मित्रम् ।
मूर्खस्य दिशः शून्याः सर्वं शून्यं दरिद्रस्य ॥ ८ ॥

कृतं च संगीतकं मया । अनेन चिरसंगीतोपासनेन ग्रीष्मसमये
प्रचण्डदिनकरकिरणोच्छुष्कपुष्करबीजमिव प्रचलिततारके लुधा ममा-
क्षिणी खटखटायते । तद्यावद्बहिर्णीमाहूय पृच्छामि, अस्ति किञ्चि-
त्प्रातराशो न वेति । एषोऽस्मि मोः, कार्यवशात्प्रयोगवशाच्च
प्राकृतभाषी संवृत्तः । अविद अविद मो, चिरसंगीदोवासणेन सुख-

आगामिसूत्रधारवचनापेक्षया 'अग्निं प्रविष्टः' इत्यादिभूतकालप्रत्ययो न विरुद्ध
इति भर्तृहताः । अग्निप्रवेशोऽपि सर्वस्वारनामके यज्ञविशेषे यथा शरमङ्गेन(ण)
कृतत्वया बोद्धव्यः ॥ ४ ॥ समरेति । ककुदं चिह्नमूतं प्रवीणो वा । तथा
चामरः—'प्रावीण्ये राजलिङ्गे च वृषाङ्गे ककुदोऽस्त्रियाम्' इति । बाह्यो हस्तो
॥ ५ ॥ अवन्तीति । अवन्तिपुर्वुजयिनी । 'अस्यां च तत्कृतौ अवन्ति—' इत्या-
दावत्तिद्वयानुपज्ञः ॥ ६ ॥ [तयोरिति ।] तयोः नीतिस्तस्य प्रचारो व्यवहारस्तं
नयप्रचारम् । सहितं व्यवहारः ॥ ७ ॥ [शून्यमिति ।] चिरशून्यमिति कर्म-
धारयः । चिरं दीर्घः कालो निरवधिः समयः । शून्यमभिमततत्कार्यरहितम् । सन्मि-
त्रस्य हि सप्तहायले कार्यनिष्ठतेः सदा पूर्णं इव समयोऽवभासते ॥ ८ ॥
खटित्वव्यक्तानुकरणम् । संगीतकेन चक्षुषी खटखटायते इत्यसंबद्धप्रत्ययेन मा-
यिनः शङ्करासंबद्धभाषणस्य सूचनम् । प्रातराद्यः कल्पमोवनम् । कार्यवशात्प्रयो-

पोक्खरणाणां विअ मे बुमुक्खाए मिलाणां. अत्ताइं । ता जाव
गेहं गदुअ आणामि, अत्थि किंपि कुट्टुम्बिणीए उववादिदं ण वेत्ति ।
(परिक्रम्यावलोक्य च ।) एदं तं अत्ताणं गेहम् । ता पविसामि ।
(प्रविश्यावलोक्य च ।) हीमाणहे । किं णु वखु अत्ताणं गेहे अण्णं
विअ संविहाणअं वट्टदि । आआमितण्डुलोदअप्पवाहा रच्छा लोह-
कडाहपरिवत्तणकसणसारा किदविसेसआ विअ जुअदी अहिअदरं
सोहदि भूमी । सिणिद्धगन्धेण उद्दीविअन्ती विअ अहिअं बाघेदि
मं बुमुक्खा । ता किं पुव्वज्जिदं णिहाणं उव्वण्णं भवे । आदु अहं
जेव बुमुक्खादो अण्णमअं जीअलोअं पेक्खामि । गत्थि किल
पादरासो अत्ताणं गेहे । पाणाधिअं बाघेदि मं बुमुक्खा । इध सव्वं
णवं संविहाणअं वट्टदि । एक्का वण्णअं पीसेदि अवरा सुमणाइं
गुम्फेदि । (विचिन्त्य ।) किं णेदम् । मोदु । कुट्टुम्बिणिं सदाविअ पर-
मत्थं जाणिस्सम् । (नेपथ्याभिमुखमवलोक्य ।) अज्जे, इदो दाव । (क)

(क) अविद, अविद भोः, चिरसंगीतोपासनेन शुष्कपुष्करनालानीव
मे बुमुक्षया म्लानान्यद्धानि । तथावद्गृहं गत्वा जानामि, अस्ति किमपि
गघराचति । कार्यं बोध्यायाः स्त्रियो झटिति ज्ञानम् । यदुच्यते—‘स्त्रीषु नाप्रा-
कृतं वदेत्’ इति सुकुमारत्वेन सुप्रयोगत्वं प्राकृतस्य । गदुचम्—‘पुरिसा
सक्कअजप्पा पाउअगुम्फो वि होइ सुउमारो’ । तथा पष्ठेऽङ्के प्रवहणविवर्थासे वीर-
कचन्दनकयोः कलहे संभ्रमागतनयनसंवरणार्थं भाषाव्यत्यासाचन्दनकस्य पाठः
संस्कृतेन । तथा पथमाङ्के दुर्दिने कार्यवशाद्दसन्तसेनायाः श्लोकपाठः संस्कृतेन ।
आरुदत्तस्य दारिद्र्यवर्णनासूचनयोग्यप्राकृतपरिमहः । यदाहुः—‘कार्यतश्चोत्सा-
दीनां कार्यो भाषाव्यतिक्रमः’ इति । एतत्सर्वमनेन सूचितमिति । अविद अविदेति
निबेदे । कष्टं कष्टमित्यर्थः । ‘अदृष्टाश्रुतसंप्राप्तावविदाविदभो.पदम्’ इति च प्रायः ।
मिलाणां म्लानानि । हीमाणहे विस्मये । किं नु खल्वस्माकं गृहेऽन्यदिव संवि-
धानकं वर्तते । आयामो दीर्घस्तण्डुलप्रक्षालनजलप्रवाहो यत्र तादृशी रथ्या ।
लोहस्य कटाहो भाजनविशेषस्तत्परिवर्तनेन मार्जनेन कृष्णसारा कृततिलका
शुद्धतिवद्भूमिरधिकं शोभते । कृष्णसारा भूमिरित्यनेन चतुर्थोद्देशे भवनकोष्टकस्य
विशेषसूचनम् । सिणिद्धगन्धेण स्निग्धगन्धेन । उद्दीविअन्ती विअ उद्दीप्यमानेव ।
तत्किं पूर्वानितं निधानं बहुसंख्यं धनमुत्पन्नं भवेत् । आदु अयवेत्यर्थः । अह-
मेव बुमुक्षतोऽद्यमयम् । पाठान्तरे ओदनमयम् । जीवलोकं संसारं पश्यामि ।
नास्ति किल प्रातराशोऽस्माकं गृहे । प्राणाधिकं प्राणेष्वधिकं यथा स्यादेवम् । मं-

नटी—(प्रविश्य ।) अज्ज, इमस्मि । (क)

सूत्रधारः—अज्जे, सामदं दे । (ख)

नटी—आणवेदु अज्जो को णिओओ अणुचिट्ठीअदु ति । (ग)

सूत्रधारः—अज्जे, (‘चिरसंगीदोवासणेण’ इत्यादि पठित्वा ।) अत्थि किं पि अह्माणं गेहे असिदब्बं ण वेत्ति । (घ)

नटी—अज्ज, सच्चं अत्थि । (ङ)

सूत्रधारः—किं किं अत्थि । (च)

नटी—तं जघा—गुडोदणं धिअं दहिं तण्डुलाइं अज्जेण अत्तब्बं रसाज्जणं सच्चं अत्थि ति । एवं दे देवा आसासेदु । (छ)

सूत्रधारः—किं अह्माणं गेहे सच्चं अत्थि । आदु परिहससि । (ज)

कुटुम्बिन्या उपपादितं न वेत्ति । इदं तदस्माकं गृहम् । तत्प्रविशामि । आश्चर्यम् । किं नु खल्वस्माकं गृहेऽन्यदिव संविधानकं वर्तते । आया-
मितण्डुलोदकप्रवाहा रघ्या लोहकटाहपरिवर्तनकृष्णसारा कृतविशेषकेव
युवत्वधिकतरं शोभते भूमिः । स्निग्धगन्धेनोद्दीप्यमानेवाधिक बाधते मां
बुभुक्षा । तस्मिन् पूर्वार्जितं निधानमुत्पन्नं भवेत् । अयवाहमेव बुभुक्षातो-
ऽन्नमयं जीवलोकं पश्यामि । नास्ति किल प्रातराशोऽस्माकं गृहे । प्राणा-
धिकं बाधते मां बुभुक्षा । इह सर्वं नवं संविधानकं वर्तते । एका वर्णकं
पिनटि, अपरा सुमनसो प्रप्ताति । किञ्चिदम् । भवतु । कुटुम्बिनी शब्दाव्य
परमार्थं ज्ञास्यामि । आर्ये इतस्तावत् ।

(क) आर्य, इयमस्मि । (ख) आर्य, स्वागतं ते ।

(ग) आज्ञापयत्यार्यः को नियोगोऽनुष्ठीयतामिति ।

(घ) आर्ये, अस्ति किमप्यस्माकं गेहेऽशितव्यं न वेत्ति ।

(ङ) आर्य, सर्वमस्ति । (च) किं किमस्ति ।

(छ) तद्यथा—गुडोदनं घृतं दधि तण्डुलाः आर्येणात्तव्यं रसायनं
सर्वमस्तीति । एवं तव देवा आशासन्ताम् ।

(ज) किमस्माकं गेहे सर्वमस्ति । अथवा परिहससि ।

माम् । बुभुक्षा बाधते । इह सर्वं नवं संविधानकं वर्तते । एका वर्णकं कस्तूर्यादिकं
समालम्भनं पिनटि । अपरा सुमनसः पुष्पाणि प्रप्ताति । इत्यनेनापि कोष्ठकस्यैव
सूचनम् ॥ असिदव्वं अन्नरूपं द्रव्यम् ॥ धिअं घृतम् । अत्तव्वं रसाभणमिति प्राये-
णात्तव्यं रसायनमस्तीति । एवं तव देवा आशासन्तामिति संदिग्धवाक्योपन्यासः ॥

नटी—(स्वगतम् ।) परिहसिस्सं दाव । (प्रकाशम् ।) अज्ज, अत्थि आवणे । (क)

सूत्रधारः—(सकोषम् ।) आः अणज्जे, एव्वं दे आसा छिज्जि-
स्सदि । अभावं अ गमिस्ससि । जं दाणिं अहं वरण्डलम्बुओ विअ
दूरं उक्खिविअ पाडिदो । (ख)

नटी—मरिसेदु मरिसेदु अज्जो । परिहासो क्खु एसो । (ग)

सूत्रधारः—ता किं उण इदं पावं विअ संविहाणअं वट्ठदि ।
एका वण्णअं पीसेदि, अवरा सुमणाओ गुम्फेदि, इअं अ पञ्चवण्ण-
कुसुमोवहारसोहिदा भूमी । (घ)

नटी—अज्ज उववासो गहिदो । (ङ)

सूत्रधारः—किं णामधेओ अअं उववासो (च)

नटी—अहिरूअवदी णाम । (छ)

सूत्रधारः—अज्जे, इहलोइओ आदु पारलोइओ । (ज)

नटी—अज्ज, पारलोइओ । (झ)

(क) परिहसिष्यामि तावत् । आर्य, अस्त्यापणे ।

(ख) आः अनार्ये, एव तवाशा छेत्स्यति । अभावं च गमिष्यसि ।
यदिदानीमहं वरण्डलम्बुक इव दूरमुत्क्षिप्य पातितः ।

(ग) मर्षतु मर्षतार्यः । परिहासः खल्वेषः ।

(घ) तत्किं पुनरिदं नवमिव संविधानकं वर्तते । एका वर्णकं पिनाष्टि,
अपरा सुमनसो गुम्फति, इयं च पञ्चवर्णकुसुमोपहारशोभिता भूमिः ।

(ङ) आद्योपवासो गृहीतः । (च) किं नामधेयोऽयमुपवासः ।

(छ) अमिरूपपतिर्नाम । (ज) आर्ये, इहलौकिकोऽथवा पारलौकिकः ।

(झ) आर्य, पारलौकिकः ।

आर्य अस्त्यापणे वर्णिष्वीभ्याम् ॥ एवं तवाशा छेत्स्यति । अभावं च गमिष्यसील-
नेन वसन्तसेनायाः प्रवहणविपर्ययमोदनयोः सूचनम् ॥ वरण्डो दीर्घकाष्ठं तस्य
लम्बुकस्तत्प्रान्तनिबद्धो मृत्तिकास्थूणः । स हि द्रोण्या पानीयोद्गारे दूरमुत्थाप्याघः
पात्यते । केचिदाहुः—वरे(र)ण्ड इष्टकागृह उच्यतीभूतो दीर्घो भित्तिप्रदेशस्तत्र
लम्बुकोऽवयवभूत इष्टकास्रघः । सोऽपि हि संयोजनार्थं दूरमुत्थाप्यते । अनन्तरं
निपतस्यपीति ॥ मर्षतु मर्षतार्यः । परिहासः खल्वेषः ॥ उपवासः । उपवासरूपं
मतमित्यर्थः । अधिकरणघञन्तोऽयम् ॥ अहिरूअवदी णाम अमिरूपपतिर्नाम ॥

सूत्रधारः—(सरोपम् ।) पेक्खन्तु पेक्खन्तु अज्जमिस्सा । मम-
केरकेण भत्तपरिव्वएण पारलोइओ मत्ता अण्णेसीअदि । (क)

नटी—अज्ज, पसीद पसीद । तुमं जेव जम्भन्तरे भविस्ससि
त्ति । (ख)

सूत्रधारः—अअं उववासो केण दे उवदिट्ठो । (ग)

नटी—अज्जस्स जेव पिअवअस्सेन जूण्णवुद्धेण । (घ)

सूत्रधारः—(सरोपम् ।) आः दासीए पुत्ता जूण्णवुद्धा, कदा
पु वखु तुमं कुविदेण रण्णा पालएण णववह्केसहत्थं विअ सुअन्धं
कप्पिज्जन्तं पेक्खिस्सम् । (ङ)

नटी—पसीदहु अज्जो । अज्जस्स जेव पारलोइओ अअं उव-
वासो । (च) (इति पादयोः पतति ।)

सूत्रधारः—अज्जे, उट्ठेहि । अघेहि एत्थ उववासे केण
कज्जम् । (छ)

(क) प्रेक्षन्तां प्रेक्षन्तामार्यमिश्राः । मदीयेन भक्तपरिव्ययेन पारलौकिको
मर्तान्विष्यते ।

(ख) आर्य, प्रसीद प्रसीद । त्वमेव जन्मान्तरे भविष्यसीति ।

(ग) अयमुपवासः केन तत्रोपदिष्टः ।

(घ) आर्यस्यैव प्रियवयसेन जूर्णवृद्धेन ।

(ङ) आः दास्याः पुन जूर्णवृद्ध, कदा नु खलु त्वां कुपितेन राज्ञा
पालकेन नववधूकेशहस्तमिव सुगन्धं छेद्यमानं प्रेक्षिष्ये ।

(च) प्रसीदत्वार्यः । आर्यस्यैव पारलौकिकोऽयमुपवासः ।

(छ) आर्य, उत्तिष्ठ । कथयात्रोपवासे केन कार्यम् ।

पारलौकिक इत्यनेन पालकव्युदासेन नायकान्तरलाभसूचनम् ॥ ममकेरकेण
मदीयेन । भक्तपरिव्वएण भक्तपरिव्ययेन । ओदनव्ययेनेत्यर्थः । यद्वा । भक्तपरि-
त्यागेन । पारलौकिको मर्तान्विष्यते ॥ त्वमेव जन्मान्तरे भविष्यसीति ॥
अयमुपवासः केन तत्रोपदिष्टः ॥ आर्यस्यैव प्रियवयस्येन जूर्णवृद्धेन । आः
आज्ञेपे । छयं आहुत्सा आकारान्तादेशे कृते जूर्णवृद्धा इति । एवं च 'दूआ
तीआ' इत्यादौ च बोद्धव्यम् । कुपितेन राज्ञा पालकेन । कप्पिज्जन्तं छेद्यमानम् ।
वधूपक्षे कल्प्यमानं संसृज्यमानम् । कदा नु खलु त्वां प्रेक्षिष्यामि(ष्ये) । नव-
वधूकेशहस्तमिव वासितं सुगन्धम् । 'वज्जन्तम्' इति पाठे वध्यमानम् । अनेन
सहारादे चारुदत्तनिग्रहसूचनम् ॥ प्रसीदत्वार्यः । आर्यस्यैव पारलौकिकोऽयमुप-
वासः । उट्ठेहि उत्तिष्ठ । अघेहि कथय । एत्थ उववासे अत्रोपवासे । केन

नटी—अहारिसज्जनजोगेण बह्मणेण उवणिमन्तिदेण । (क)

सूत्रधारः—अदो गच्छदु अज्जा । अहंपि अहारिसज्जनजोगा
बह्मण उवणिमन्तेमि । (ख)

नटी—अ अज्जो आणवेदि । (ग) (इति निष्क्रान्ता ।)

सूत्रधारः—(परिक्रम्य ।) हीमाणहे । ता कथं मए एव्वं सुसमि-
द्धाए उज्जइणीए अहारिसज्जनजोगो बह्मणो अण्णेसिदव्वो ।
(विलोक्य ।) एसो चारुदत्तस्स मित्त मित्तेजो इदो जेव्व आअच्छदि ।
भोदु । पुच्छिस्स दाव । अज्ज मित्तेअ, अह्माण गेहे असिदुं अगणी
भोदु अज्जो । (घ)

(नेपथ्ये ।)

भो, अण्णं बह्माणं उवणिमन्तेदु भवम् । यावुडो दाणिं अ-
हम् । (ङ)

सूत्रधारः—अज्ज, सपण्णं भोजणं णीसवत्तं अ । अवि अ
दक्खिणा वि दे भविस्सदि । (च)

(क) अस्मादशजनयोग्येन ब्राह्मणेनोपनिमन्त्रितेन ।

(ख) अतो गच्छत्वार्या । अहमप्यस्मादशजनयोग्य ब्राह्मणमुपनिमन्त्र-
यामि । (ग) यदार्य आज्ञापयति ।

(घ) आश्चर्यम् । तस्मात्कथं मयैव सुसमृद्धायामुज्जयिन्यामस्मादशज-
नयोग्यो ब्राह्मणोऽन्वेषितव्यः । एष चारुदत्तस्य मित्रं मैत्रेय इति एवाग-
च्छति । भवतु । प्रस्थामि तावत् । अद्य मैत्रेय, अस्माकं गृहेऽशितुमग्रणी-
र्भवत्वार्य ।

(ङ) भो, अन्य ब्राह्मणमुपनिमन्त्रयतु भवान् । व्यापृत इदानीमहम् ।

(च) आर्य सपन्नं भोजनं नि सपन्नं च । अपि च दक्षिणापि ते
मविष्यति ।

कार्यम् ॥ अहारिसज्जनजोगेण अस्मात्सदृश(शेन)ब्राह्मणेन । उवणिमन्तिदेण
आ(उपनि)मन्त्रितेन ॥ अतो गच्छत्वार्या । अहमप्युपनिमन्त्रयामि ॥ आण-
वेदि आज्ञापयति ॥ ता तस्मात् । कथं कथम् । मए मया । ईदृशायामुज्जयिन्या
समृद्धायामस्मात्सदृशो ब्राह्मणोऽन्वेषितव्यः । कोऽर्थः । यद्वा दुःस्थिता भवन्ति
ब्राह्मणास्तदा चारणादीनामपि गृहे कुर्वन्ति भोजनम् । एष चारुदत्तस्य मित्रं
मैत्रेय । इदो जेव्व इति एव । आगच्छति । भवतु । इममुपनिमन्त्रयिष्ये । अद्य
मैत्रेय, अस्माकं गृहे भोजितुम् । अगणी अग्रणीः । अग्रेऽग्रगामीति यावत् ।

(पुनर्नेपथ्ये ।)

मो, दाणिं पढमं जैव पचादिट्ठोसि, ता को दाणिं दे णिव्वन्धो पदे पदे मं अनुबन्धेदुम् । (क)

सूत्रधारः—पचादिट्ठोहि एदिणा । मोदु । अण्णं बम्हणं उवणिमन्तेमि । (ख) (इति निष्क्रान्तः ।)

इत्यामुखम् ।

(प्रविश्य प्रावारहस्तः ।)

मैत्रेयः—(‘अण्णं बम्हणं’ इति पूर्वोक्तं पठित्वा) अधवा, मए वि मि-
त्तेण परस्स आमन्तणआइं पच्छिदव्वाइं । हा अवत्थे, तुलीअसि ।
जो णाम अहं तत्तभवदो चारुदत्तस्स रिद्धीए अहोरत्तं पअतणसि-
द्धेहि उग्गारसुरहिगन्धेहिं मोदकेहिं जैव असिदो अब्भन्तरचदु-
स्सालअदुआए उवविट्ठो मल्लकसदपरिवुदो चित्तअरो विअ अङ्गु-

(क) मोः, इदानीं प्रथममेव प्रत्यादिष्टोऽसि, तत्क इदानीं ते निर्वन्धः
पदे पदे मामनुरोद्धुम् ।

(ख) प्रत्यादिष्टोऽस्म्येतेन । भवतु । अन्यं ब्राह्मणमुपनिमन्त्रयामि ।

‘अविदी मोदु’ इत्यपि पाठः । तत्रात्रियी भवत्वित्यर्थः । मो, अण्णं अन्यम् ।
बम्हणं ब्राह्मणम् । उवणिमन्तेदु उपनिमन्त्रयन्तु भवान् । वावडो व्यापृतः ।
अहमिदानीं कार्यान्तरव्यासक्तः । दाणिं इदानीम् ॥ संपन्नं मृष्टम् । निस्सवत्तं च ।
पितृणां समुत्पद्यं पृतादिसहिततण्डुलपूर्णपात्रम् । ‘निःस्त्राव’ इति यस्य प्रसिद्धिः ।
‘णीसवत्तं निःसपन्नम् । विपक्षस्यापरस्याभावाद्’ इति केचित् । अपि च दक्षिणापि
ते भविष्यति । एकोऽपिः संभावनायाम्, अपरः समुच्चये । मो, दाणिं पचादि-
ट्ठोसि इदानीं प्रत्यादिष्टोऽसि । को दाणिं क इदानीम् । दे णिव्वन्धो ते निर्वन्धः ।
मं नाम् । पदे पदे अनुबन्धेदुं अनुरोद्धुम् ॥ पचादिट्ठोहि प्रत्यादिष्टोऽसि ।
एदिणा अनेन । मोदु भवतु । अण्णं अन्यम् । बम्हणं ब्राह्मणम् । उवणिमन्तेमि
उपनिमन्त्रयिष्ये ॥ प्रस्तावनेत्यामुखसन्धिपर्यायः । यदुक्तम्—‘सूत्रधारेण सहिताः
संलापं यत्र कुर्वते । नटी विदूषको वापि पारिषार्थक एव वा ॥ आमुखं नाम
तस्यैव सैव प्रस्तावना मता ॥’ प्रावारः प्रच्छदपटः । अधवा मयापि मैत्रेयेण
परस्य । आमन्तणआइं आमन्त्रणकानि । पच्छिदव्वाइं समीहितव्यानि । यो
नामाहं तत्रभवत्वारुदत्तस्य समृद्ध्याहोरात्रं प्रयत्नसिद्धेरुद्धारसुरभिगन्धिभिर्मोदके-
रेवासितस्तृप्तः । मल्लकशतपरिवृतः । मल्लकः पात्रविशेषः पत्रपुटो वा । ‘दोना’
इति प्रसिद्धो विदूषकपक्षे । चित्रकरपक्षे वर्णिरूपानं मल्लकः । अभ्यन्तरचतु-
मृ० २

लीहिं छिविअ छिविअ अवणेमि । णअरचत्तरवुसहो विअ रोमन्या-
अमाणो चिट्ठामि । सो दाणिं अहं तस्स दलिहदाए जहिं तहिं च-
रिअ गेहपारावदो विअ आवासणिमित्तं इध आअच्छामि । एसो
अ अज्जचारुदत्तस्स पिअवअस्सेण जुण्णवुद्धेण जादीकुसुमवासिदो
पावारओ अणुप्पेसिदो सिद्धीकिददेवकज्जस्स अज्जचारुदत्तस्स
उवणेदव्वोत्ति । ता जाव अज्जचारुदत्तं पेक्खामि । (परिक्रम्यावलोक्य
च ।) एसो चारुदत्तो सिद्धिकिददेवकज्जो गिहदेवदाणं बलिं हरेन्तो
इदोज्जेव आअच्छदि । (क)

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टचारुदत्तो रदनिका च ।)

चारुदत्तः—(ऊर्ध्वमवलोक्य सनिर्वेदं निश्चस्य ।)

(क) अथवा मयापि मैत्रेयेण परस्त्रामङ्गणकानि समीहितव्यानि । हा
अवस्ये, तुल्यसि । यो नामाहं तत्रभवतश्चारुदत्तस्य ऋद्ध्याहोरात्रं प्रय-
त्नसिद्धैरुद्गारसुरभिगन्धिभिर्मोदकैरेवाशितोऽभ्यन्तरचतुःशालकद्वार उपविष्टो
मल्लकशतपरिवृतश्चित्रकर इवाङ्गुलीभिः स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वापनयामि । नगरचत्वरवृषभ
इव रोमन्यायमानस्तिष्ठामि । स इदानीमहं तस्य दरिद्रतया यत्र तत्र
चरित्वा गृहपारायत इवावासनिमित्तमत्रागच्छामि । एष चार्यचारुदत्तस्य
प्रियवयस्येन जूर्णवृद्धेन जातीकुसुमवासितः प्रावारकोऽनुप्रेषितः सिद्धीकृत-
देवकार्यस्यार्यचारुदत्तस्योपनेतव्य इति । तद्यावदार्यचारुदत्तं पश्यामि ।
एष चारुदत्तः सिद्धीकृतदेवकार्यो गृहदेयतानां बलिं हरन्ति एवा-
गच्छति

शालकद्वारे उपविष्टः चित्रकर इव छिविअ छिविअ स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वाहुत्यप्रेरपनयामि
न भक्षयामि । अत्यन्तं मृत्तलादिलयः । चित्रकरोऽभ्यङ्गुलीसंस्थितलेखनिकया
वर्णिकामाण्डं स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वापनयति विक्षिपति । अन्यथा वर्णिकाविन्दुपातः
स्यादिति । नवचन्द्रवृषभ इव रोमन्यायमानस्तिष्ठामि । 'आपणे नगरचत्वरवृषभ
इव' इति पाठान्तरेऽपि व्याख्या । दाणिं इदानीम् । दलिहदाए दरिद्रतया । यत्र
कुत्रापि चरित्वा गृहपारायत इवावासनिमित्तं शयनार्थमत्रागच्छामि । एसो एधः ।
जूर्णवृद्धेन जातीकुसुमवासितोऽनुप्रेषितः प्रावारकः । सिद्धीकिददेवकज्जस्स निष्पा-
दितदेवकार्यस्य । पाठान्तरे तु—पष्ठीवतकृतदेवकार्यस्येत्यर्थः । आर्यचारुदत्त-
स्योपनेतव्यः । तद्यावत्पश्यामि । गृहदेयतानां बलिं हरन्ति एवाभिगच्छति । बलिं

यासां बलिः सपदि मद्बहदेहलीनां
हंसैश्च सारसगणैश्च विलुप्तपूर्वः ।

तास्तेव संप्रति विरुद्धतृणाङ्कुरासु

बीजाञ्जलिः पतति कीटमुखावलीढः ॥ ९ ॥

(इति मन्दं मन्दं परिक्रम्योपविशति ।)

विदूषकः—एसो अज्जचारुदत्तो । ता जाव संपदं उवस-
प्पामि । (उपसृष्ट ।) सोस्थि भवदे । बहुदु भवम् । (क)

चारुदत्तः—अये, सर्वकालमित्रं मैत्रेयः प्राप्तः । सखे, स्वाग-
तम् । आस्यताम् ।

विदूषकः—जं मवं आणवेदि । (उपविश्य ।) भो वअस्स, एसो दे
पिअवअस्सेण जुण्णवुद्धेण जादीकुमुमवासिदो पावारओ अणुप्पेसिदो
सिद्धीकिददेवकज्जस्स अज्जचारुदत्तस्स तुए उवणेदव्वो चि । (स्त्र)
(समर्पयति ।)

(चारुदत्तो गृहीत्वा सन्नि- स्थित ।)

विदूषकः—भो, कि इदं चिन्तीअदि । (ग)

चारुदत्तः—वयस्स,

मुखं हि दुःखान्यनुभूय शोभते धनान्धकारेष्विव दीपदर्शनम् ।

मुखात्तु यो याति नरो दरिद्रतां घृतः शरीरेण मृतः स जीवति ॥१०॥

विदूषकः—भो वअस्स, मरणादो दालिहादो वा कदरं दे
रोअदि । (घ)

(क) एष आर्यचारुदत्तः । तथावत्सामप्रतमुपसर्पामि । स्वस्थि भवते ।
वर्धता भवान् ।

(स्त्र) यद्भवानाज्ञापयति । भो वयस्स, एष ते प्रियवयसेन जूणं वृद्धेन
जातीकुमुमवासितः प्रावारवोऽनुप्रेषितः सिद्धीकृतदेवकार्यसार्यचारुदत्तस्य
त्वयोपनेतव्य इति । (ग) भो, किमिदं चिन्त्यते ।

(घ) भो वयस्स, मरणादहारिद्याद्वा कतरसे रोचते ।

पूजाम् ॥ यासामिति । कीटमुखास्तादितो बीजाञ्जलिः पतति । विरुद्धा उप-
चितास्तृणाङ्कुरा समु ॥ ९ ॥ स्वस्थि भवते । वर्धता भवान् ॥ किमिदं
चिन्त्यते ॥ सुखमित्यादि । दुःखान्यनुभूय मुखं शोभते । न ॥ मुखमनुभूय
दुःखमिति तात्पर्यम् । स मृत एव जीवति । शरीरेण घृतः शरीरेण वेष्टितः ।
चर्ममन्त्रावदित्यर्थः ॥ १० ॥ मरणादो मरणात् । दालिहादो दारिद्र्यात् । कदरं

चारुदत्तः—वयस्य,

दारिद्र्यान्मरणाद्वा मरणं मम रोचते न दारिद्र्यम् ।

अल्पक्लेशं मरणं दारिद्र्यमनन्तकं दुःखम् ॥ ११ ॥

विदूषकः—भो वयस्स, अलं संतप्पिदेण । णणइज्जणसंक्रामिद-
विहवस्स सुरज्जणपीदसेसस्स पडिवच्चन्दस्स विअ परिवत्तओ वि दे
अहिअदरं रमणीओ । (क)

चारुदत्तः—वयस्य, न ममार्थान्प्रति दैन्यम् । पश्य ।

एतत्तु मां दहति यद्वहमस्मदीयं

क्षीणार्थमित्यतिथयः परिवर्जयन्ति ।

संशुष्कसान्द्रमदलेखमिव अमन्तः

कालात्यये मधुकराः करिणः कपोलम् ॥ १२ ॥

विदूषकः—भो वयस्स, एदे खलु दासीए पुत्ता अत्थकल्लवत्ता
वरटामीदा विअ गोपालदारका अरण्ये जहिं जहिं ण खज्जन्ति
तहिं तहिं गच्छन्ति । (ख)

चारुदत्तः—वयस्य,

सत्यं न मे विभवनाशकृतास्ति चिन्ता

भाग्यक्रमेण हि धनानि भवन्ति यान्ति ।

(क) भो वयस्य, अलं संतप्तेन । प्रणयिजनसंक्रामितविभवस्य सुरज्जन-
पीतशेषस्य प्रतिपच्चन्द्रस्येव परिक्षयोऽपि तेऽधिकतरं रमणीयः ।

(ख) भो वयस्य, एते खलु दासाः पुत्रा अर्थकल्यवर्ता वरटामीता इव
गोपालदारका अरण्ये यत्र यत्र न खाद्यन्ते तत्र तत्र गच्छन्ति ।

कतरत् । रोचते प्रीतम् ॥ दारिद्र्यादिति । अल्पसमयदुःखदत्तान्मरणमल्पक्ले-
षाम् । बहुसमयव्यापित्वादाकाङ्क्षितापगमाद्दारिद्र्यमनन्तकं दुःखम् ॥ ११ ॥ संत-
प्पिदेण संतप्तेन । प्रणयिजनसंक्रामितविभवस्य सुरज्जनपीतशेषस्य प्रतिपच्चन्द्रस्येव
परिक्षयोऽपि तेऽधिकतरं रमणीयः । यद्यसद्ययेनार्थाः स्वदोषेण नाश्यन्ते तदा
संतपः क्रियते । तत्र तु न तथेति भावः । प्रणयी जनः क्षिण्वन्वान्धवोऽर्थो च ॥
एतदिति । क्षीणार्थमिति कृत्वा सद्बुद्धयतिथयः संस्रजन्ति । एतन्मां दहति ।
कालात्यये मदसमयापगमे धनस्य भस्यमयापगमे च ॥ १२ ॥ एदे खलु एते
खलु । दासीपुत्रा अर्थरूपप्रातराशाः । वरटा 'वीरणी' इति ख्याता । तत-
स्तथाः । अरण्ये गोपालपुत्रका इव यत्र यत्र न खाद्यन्त उपभुज्यन्ते तत्र तत्र
यान्ति । सत्यमिति । विभवनाशकृता मम चिन्ता नास्ति । कथमित्यत आह—

एतत्तु मां दहति नष्टवनाश्रयस्य

यत्सौहृदादपि जनाः शिथिलीभवन्ति ॥ १३ ॥

अपि च ।

दारिद्र्याद्विद्यमेति हीनपरिगतः प्रमदयते तेजसो

निन्देजाः परिभूयते परिमत्रान्निर्वेदमापद्यते ।

निर्विण्णः शुचमेति शोकापिहितो बुद्ध्या परित्यज्यते

निर्वुद्धिः क्षयमेत्यहो निघनता सर्वापदानास्पदम् ॥ १४ ॥

विदूषकः—मो वयस्स, तं ज्ञेय अत्यकलवत्तर्जं सुमरिञ्ज अलं
संतप्पिदेण । (क)

चारुदत्तः—वयस्य, दारिद्र्यं हि पुण्यस्य

निवासश्चिन्तायाः परपरिभवो वैरमपरं

जुगुप्सा मित्राणां स्वजनजनविद्वेषकरणम् ।

वनं गन्तुं बुद्धिर्भवति च कलत्रात्परिभवो

हृदिस्यः शोकाग्निर्न च दहति संतापयति च ॥ १५ ॥

तद्वयस्य, कृतो मया गृहदेवताभ्यो बलिः । गच्छ । त्वमपि चतुष्पथे
मातृभ्यो बलिमुपहर ।

(क) मो वयस्य, तमेगार्थकृत्ययर्तं स्मृत्यालं संतापितेन ।

माग्यक्रमेण लब्धव्यक्रमेण धनानि भवन्ति । तर्हि चिन्ता कुत इत्यत आह—
एतत्तु मां दहति यन्नष्टवनाश्रयस्य मम सौहृदादपि मैत्रीतोऽपि जनाः शिथिली-
भवन्ति । अर्थशून्येन समं प्रयोजनमागम्यैत्रीमपि न केऽपि कुर्वते ॥ १३ ॥
दारिद्र्यादिति । लब्धा गच्छति, अस्माक्षितासामर्थ्यात् यदा लब्धा गता
तदा तेजसः प्रमदो भवति, यावत्तावत्कारणात् । तेजःशून्यः परिभूयते,
मयामायात् । परिभवोऽन्निर्वेदं गच्छति, मानस्यनेः । ततः शुचमेति, वृथा
जीवनमिति । ततस्सज्यते बुद्ध्या । निर्वुद्धिः क्षयं गच्छति । तदुक्तम्—‘बुद्धि-
नाशात्प्रणश्यति’ इति । अत एव सर्वापदानां स्थानमियुस्मंदहरति ॥ १४ ॥
कलवत्तर्जं प्रातराद्यः । एतद्रूपते चार्थस्य तावद्रूपद्वयत्वाच्चान्तरानवगाहित-
त्वाच्च तद्विरुद्धं धर्मचिन्ताः साधरो भवन्तीत्याद्ययः ॥ निवास इति ।
चिन्ताया निवासः कथं मम निर्वाहः स्यादित्येवंरूपायाः । परस्य परिभव इति
पठ्यमाणः, कर्मधारयो वा । एतच्चानिश्चयनीयतया निर्भनानां ज्ञेयम् । जुगुप्सा
मित्राणामिति, प्रयुक्तकारागम्यत्वात् । स्वजनानां बन्धूनाम्, जनानामन्येषामुदा-
सीनानाम् । करणं वृत्तिः । कर्तारि करणे वा ल्युट् । भवति चेति चकारो हेतौ ।

विदूषकः—ण गमिस्सम् । (क)

चारुदत्तः—किमर्थम् ।

विदूषकः—जदो एब्बं पूइज्जन्ता वि देवणा ण दे पसीदन्ति ।
ता को गुणो देवेषु अच्चिदेसु । (ख)

चारुदत्तः—वयस्य, मा मैवम् । गृहस्थस्य नित्योऽयं विधिः ।

तपसा मनसा वाग्भिः पूजिता बलिकर्मभिः ।

तुप्यन्ति शमिनां नित्यं देवताः किं विचारितैः ॥ १६ ॥

तद्वच्छ । मातृभ्यो बलिमुपहर ।

विदूषकः—भो, ण गमिस्सम् । अण्णो को वि पउज्जीअदु ।
मम उण बम्हणस्स सब्बं ज्जेव विपरीदं परिणमदि । आदंसगदा
विअ छाआ वामादो दक्खिणा दक्खिणादो वामा । अण्णं अ
एदाए पदोसवेलाए इध राजमग्गे गणिआ विडा चेडा राजवल्लहा
अ पुरिसा संचरन्ति । ता मण्हूअलुद्धस्स कालसप्पस्स मूसिओ
विअ अहिमुहावदिदो वज्झो दाणिं भविस्सम् । तुमं इध उवविट्ठो
किं करिस्ससि । (ग)

(क) न गमिष्यामि ।

(ख) यत एव पूज्यमाना अपि देवता न ते प्रसीदन्ति । तत्को गुणा
देवेष्वर्चितेषु ।

(ग) भो, न गमिष्यामि । अन्यः कोऽपि प्रयुज्यताम् । मम पुनर्ग्राह-
णस्य सर्वमेव विपरीतं परिणमति । आदर्शगतेषु छाया वामतो दक्षिणो
दक्षिणतो वामा । अन्यच्चैतस्यां प्रदोषवेलायामिह राजमार्गे गणिका विटा-
श्रेटा राजवल्लमाश्च पुरुषाः संचरन्ति । तस्मान्मण्डूकलुब्धस्य कालस-
र्पस्य मूषिक इवाभिमुखापतितो बध्य इदानीं भविष्यामि । स्वमिह उपविष्टः
किं करिष्यसि ।

वनगमने कलत्रपरिमवो हेतुः ॥ १५ ॥ न गमिष्यामि ॥ एवं पूज्यमाना अपि
देवाः न फले दर्शयन्ति । तत्को गुणोऽर्चितेषु देवेषु ॥ नित्योऽयं विधिः । अकारणे
प्रत्यवायात् । तपसेति । तुप्यन्ति परलोकमुत्कृष्टं प्रयच्छन्ति । यतः आद-
कृतियिप्रियो गृहस्थोऽपि मुच्यत इति भावः ॥ १६ ॥ अन्यः कोऽपि
प्रयुज्यताम् । मम सर्वमेव विपरीतमुपनमति । आदर्शगता छायेव । आदर्शस्थ-
प्रतिबिम्बे वामो भागो दक्षिणे दृश्यते, दक्षिणश्च वाम इति वस्तुस्थितिः ।
अन्यच्चैतस्यां प्रदोषवेलायामत्र राजमार्गे गणिका विटाश्रेटा राजवल्लमाः संच-

चारुदत्तः—मन्त्रु । तिष्ठ तावत् । अहं समाधिं निर्वर्तयामि ।
(नेपथ्ये ।)

तिष्ठ वसन्तसेने, तिष्ठ ।

(ततः प्रविशति मित्रशरारचेटैरनुगम्यमाना वसन्तसेना ।)

विटः—वसन्तसेने, तिष्ठ तिष्ठ ।

किं त्वं मयेन परिवर्तितसौकुमार्या
नृत्यप्रयोगविशदौ चरणौ क्षिपन्ती ।

उद्विग्नचञ्चलकटाक्षविस्मृष्टदृष्टि-

व्याधानुसारचकिता हरिणीव यासि ॥ १७ ॥

शकारः—च्यिष्ठ वसन्तशेणिष, च्यिष्ठ ।

किं यासि धावसि पलायसि प्रस्खलन्ती

वाशू प्रसीद ण मलिस्ससि चिट्ठ दाव ।

कामेण दज्झदि हु मे हडके तवदशी

अङ्गाललाशिपडिदे विअ मंदाखण्डे ॥ १८ ॥ (क)

चेटः—अज्जुके, चिट्ठ चिट्ठ ।

उत्ताशिता गच्छसि अन्तिका मे शंपुण्णपच्छा विअ गिम्हमोरी ।

(क) तिष्ठ वसन्तसेनिके, तिष्ठ ।

किं यासि धावसि पलायसे प्रस्खलन्ती

यामु प्रसीद न मरिष्यसि तिष्ठ तावत् ।

कामेन दहते खलु मे हृदयं तपसि

अङ्गारराशिपतितमिव मांसखण्डम् ॥

रन्ति । एतेन विद्यादीनां प्रवेशं सूचयति । 'नास्चितस्य प्रवेशः' इति । मण्डूक-
शृङ्गस्येव कालवर्षस्य मुरापतितो मृषिक इव बन्धो भविष्यामि ॥ किं त्वमिति ।
विशदौ संचरणलाघवगुणान्वितौ । पट्ट इति यावत् । उद्विग्नचञ्चलकटाक्षरूपेण
विस्मृष्ट दृष्टिर्यया सा तथा । अनुसारोऽनुगमनम् । व्याघ्रेण श्वदनुगमनं तेन प्रत्या-
नृतीव ॥ १७ ॥ शकारभाषायां चवर्गक्षिरस्थितोऽन्तस्थो यकारो लेख्यः ।
'प्रस्मृष्टा तालव्य' इति वचनात् । स च संयोगः प्रयत्नलाघवात्पूर्वस्य गुरुत्वं न
करोति । च्यिष्ठ तिष्ठ । किं याशीत्यादि । वसन्ततिलकाच्छन्दसा श्लोकः ।
प्रस्खलन्ती । प्रस्खलनं निम्नोन्नतादौ गतिविघटनम् । 'बाला स्याद्वातः' इत्यमरः ।
न मियसे । तिष्ठ तावत् । हडके हृदयम् । तवदशी वराकः । अङ्गारराशिपतितं
मांसखण्डमिव कामेन दहते ॥ १८ ॥ अज्जुके गमिके । उत्ताशितेत्यादि ।

ओवगर्दी शामिभमश्दके मे वण्णे गडे कुक्कुटशावके व्व ॥१९॥(क)

विटः—वसन्तसेने, तिष्ठ तिष्ठ ।

किं यासि बालकदलीव विकम्पमाना
रक्तांशुकं पवनलोलदशं वहन्ती ।

रक्तोत्पलप्रकरकुञ्जलमुत्सृजन्ती

दृक्कैर्मनःशिलगुहेव विदार्यमाणा ॥ २० ॥

शकारः—चिद् वसन्तशेणिए, चिद् ।

मम मअणमणङ्गं मम्मयं वड्ढअन्ती

णिशि अ शअणके मे णिद्दअं आविखवन्ती ।

पशलशि भअमीदा पक्खलन्ती खलन्ती

ममवशमणुजादा रावणस्सेव कुन्ती ॥ २१ ॥ (ख)

(क) आर्ये, तिष्ठ तिष्ठ ।

उन्नासिता गच्छत्यन्तिकान्मम संपूर्णपक्षेव ग्रीष्ममयूरी ।

अवदल्यति स्वामिमद्वारको मम वने गतः कुक्कुटशावक इव ॥

(ख) तिष्ठ वसन्तसेने, तिष्ठ ।

मम मदनमनङ्गं मम्मयं वर्धयन्ती

निशि च शयनके मम निद्रामाक्षिपन्ती ।

प्रसरसि भयभीता प्रस्खलन्ती स्खलन्ती

मम वशमनुयाता रावणस्येव कुन्ती ॥

उपजातिच्छन्दसा श्लोकः । उन्नासिता गच्छत्यन्तिकान्मम । यद्वा । अस्तिका
उपेष्टा मे भगिनी । ‘अस्तिका भगिनी ज्येष्ठा’ इत्यमरः । संपूर्णपक्षेव ग्रीष्ममयूरी ।
ओवगर्दी अवदल्यति । वसन्तमगच्छतीत्यर्थः । शामिभमश्दके स्वामिमद्वार-
रक्षः । वने गतः कुक्कुटशावक इव । गडे इति प्रथमान्तस्यैकारान्तत्वम् ।
‘गतसृतकृतानां कः’ इति कः ॥ १९ ॥ किं यासीति । ‘दृक्ः पाषाणदारणः’
इत्यमरः । विदारणक्षणे हि निर्येला दीप्तिः प्रसरतीति । कुञ्जलं कलिका । मना-
शिलगुहेति । महामारते मनःशिलशब्देऽपि दृश्यत इति दृष्ट्वा प्रयुक्तः ।
‘मनःशिला तु कुन्दी’ इत्यमरः ॥ २० ॥ मम मअणेत्यादि । मालिनीच्छन्दसा
श्लोकः । मम मदनमनङ्गं मम्मयं वर्धयन्ती निशि च शयनके मम निद्रामाक्षि-
पन्ती । प्रसरसि प्रगच्छति । ‘प्रसरसि दात्युहवद्विरौषि’ इति केचित् । भयभीता-
प्रस्खलन्ती स्खलन्ती मम वशमनुयाता रावणस्येव कुन्ती । भयभीतेति । भय-
शब्दोऽयमपार्यकः । मदनमनङ्गमित्यादि पुनरुक्तम् । रावणस्येव कुन्तीति
द्वितीयम् । तथा चोक्तम्—‘आयमलिङ्गविहीनं देशकलान्धायविपरीतम् ।

विटः—वसन्तसेने,

किं त्वं पदेर्मम पदानि विशेषयन्ती

व्यालीव यासि पतगेन्द्रभयाभिभूता ।

वेगादहं प्रविस्तृतः पवनं न रुन्ध्यां

त्वन्निग्रहे तु वरगात्रि न मे प्रयत्नः ॥ २२ ॥

शकारः—भावे भावे,

एषा णाणकमूषिकामकशिका मच्छाशिका लाशिका

णिष्णाशा कुलणाशिका अवशिका कामस्स मज्जूषिका ।

एषा वेशवधू शुवेशनिलया वेशाङ्गना वेशिका

एशो शे दश णामके मइ कले अज्जावि मां नेच्छदि ॥ २३ ॥ (क)

(क) भाव भाव,

एषा णाणकमोषिकामकशिका मत्स्याशिका लाशिका

निर्नासा कुलनाशिका अवशिका कामस्स मज्जूषिका ।

एषा वेशवधूः शुवेशनिलया वेशाङ्गना वेशिका

एतान्यस्या दश नामकानि मया कृतान्यद्यापि मां नेच्छति ॥

न्यपैक्यमपार्थं भवति हि वचनं शकारस्य ॥ इति ॥ २१ ॥ विशेषयन्ती
अतिशयाना । व्याली सर्पा । प्रविस्तृतः प्रचलितः । वातं न निरुण्धि । अपि तु
रुण्धयेव । नकारः काकौ ॥ २२ ॥ 'भावो विद्वान्' इत्यमरः ॥ एषा णाण-
केत्यादि । शार्दूलविक्रीडितच्छन्दसा श्लोकः । एषा । नागं शिवाहं दृष्ट-
वादिवित्तं तस्य मोषणशीलः कामो यस्य तस्य कशिका स्वमेकाग्रिका ।
चौराणां किञ्चित्तया चोपकरणं भवति । तदत्र कशोष्ण । कशा चाश्वताङ्गनी ।
स्वमेकशिकोच्यते । मच्छाशिका मत्स्यमशिका । 'मच्छं शुष्कमांसम्' इत्येके ।
लाशिका मर्तकी । णिष्णाशा निम्ननासा । कुलणाशिका कुलं वंशस्तन्नाशयति
पातिलजननात् । 'णीशाशा' इति पाठे निःस्वानामाशा (!) । कुलनाशिकेत्यर्थः ।
नवशिकानायत्ता दानेनापि कस्याप्यायत्ता न भवति । कामस्स मज्जूषिका पात्र-
विशेषः । कन्दर्पभाजनमिव । वर्तुनीभूतः काम इत्येत्यर्थः । एषा वेशवधूः ।
'वेशो वेद्याजनाश्रयः' इत्यमरः । शुवेशनिलया शोभनानां वेशानामलंकाराणां
निलय आश्रयो यस्यां सा । वेशाङ्गना । वेशिका । वेशोऽस्यास्तीति वेशिका ।
एतान्यस्या दश नामकानि मया कृतानि । अद्यापि मां नेच्छति । यदि देवताया
अष्टौ दश द्वादश नामानि पठ्यन्ते तदा सा प्रसन्ना भवति । इयं त्वेतावतापि न
प्रसन्नेति भावः । अत्र पूर्वार्धोत्तरार्धयोः एवैवेति पुनरुक्तम्, न्यूनमधिकं वा

विटः—

प्रसरसि भयविक्रवा किमर्थं प्रचलितकुण्डलघृष्टगण्डपार्श्वी ।

विटजननखपट्टितेव वीणाजलधरगर्जितमीतसारसीव ॥ २४ ॥

शकारः—

ज्ञाणज्ज्ञणन्तबहुभूषणशद्मिश्रं

किं दोषदी विअ पलाअशि लाममीदा ।

एसे हलामि सहसत्ति जघा हणूमे

विश्शावशुश्श बहिणि विअ तं शुभद्दम् ॥ २५ ॥ (क)

चेटः—

लामेहि अ लणवल्लहं तो क्खहिशि मच्छमंसकम् ।

एदेहिं मच्छमंसकेहिं शुणआ मलअं ण शेवन्ति ॥ २६ ॥ (ख)

(क) ज्ञाणज्ज्ञणमिति बहुभूषणशब्दमिश्रं किं द्रौपदीव पलायसे राममीता ।

एष हरामि सहसेति यथा हनूमान्निश्चावसोर्भगिनीमिव तां सुभद्राम् ॥

(ख) रमय च राजवल्लभं ततः स्त्रादिप्यसि मत्स्यमांसकम् ।

एताभ्यां मत्स्यमांसाभ्यां श्वानो मृतकं न सेवन्ते ॥

कृतम् । एतेति व्यर्थम् ॥ २२ ॥ प्रसरसीत्यादि । प्रचलिताभ्यां कुण्डलाभ्यां गण्डयोर्घृष्टं पार्श्वं यस्याः सा । अत एव विटनखपरिशृष्टवीणातुल्या । मनोहर-
त्वाच्छब्दवत्त्वाद्वा वीणातुल्यत्वम् । विटसदृशौ कुण्डलौ ॥ २४ ॥ ज्ञाणज्ज्ञण-
न्तेति । वसन्ततिलकं छन्दः । ज्ञाणज्ज्ञणन्तेत्यव्ययानुकरणम् । अव्ययशब्द-
विशेषयुक्तबहुभूषणशब्देन मिश्रं यथा स्यादेवम् । किं द्रौपदीव पलायसे राम-
मीता । एष हरामि शटिति यथा हनूमान्निश्चावसोर्भगिनीमिव तां सुभद्राम् ।
विश्वामित्रोः सिद्धराजविशेषस्य न भगिनी सुभद्रा, किं तर्हि कृष्णस्य । यथा
इवेति पुनश्चम् ॥ २५ ॥ लामेहीत्यादि । प्रतिपादं चतुर्दशमात्रतान्मा-
त्रापमकं छन्दः । लामेहि अ रमय च । चकारे भिन्नक्रमः । राजवल्लभं
बेलर्षः । सो पा(वद्या) द्विशि ततः स्त्रादिप्यसि मत्स्यमांसकम् । 'तो ह्योद्यारो
रघुरच्छन्दोऽनुरोपात्' इत्याहुः । 'एभोद्यारो हलन्तस्यो शुद्धौ बाप्यपदान्वितौ ।
दीर्घात्पठौ रघू स्यातां छन्दोभिचिन्तिभाषया ॥' इत्युक्तम् । एदेहि मच्छमंसकेहिं
एताभ्यां मत्स्यमांसाभ्यां हेतुभ्याम् । 'मदृष्टेहि' इति पाठे मत्स्यशुष्कमांसाभ्या-
मित्यर्थः । ककारः स्वार्थः । शुणआ श्वानः । मृतकं न सेवन्ते । नकारः
गिरिधातवे । न सेवन्ते इति न, अपि तु सेवन्तं एवेत्यर्थः ॥ २६ ॥

विटः—भवति वसन्तसेने,

किं त्वं कटीतटनिवेशितमुद्रहन्ती

ताराविचित्ररुचिरं रश्मनाकलयम् ।

वक्त्रेण निर्मयितचूर्णमनःशिलेन

अस्त्राद्भुतं नगरदैवतवत्प्रयासि ॥ २७ ॥

शकारः—

अम्हेहि चण्डं अहिशालिजन्ती वने शिखाली विज कुकुलेहिं ।

पलाशि शिखं तुलिदं शवेगं शवेष्टणं मे हलजं हलन्ती ॥ २८ ॥ (क)

वसन्तसेना—पल्लवका पल्लवका, परहुदिष्ट परहुदिष्ट । (ख)

शकारः—(समयम् ।) भावे भावे, मनुष्ये मनुष्ये । (ग)

विटः—न मेतव्यं न मेतव्यम् ।

वसन्तसेना—माहविष्ट माहविष्ट । (घ)

विटः—(सहामम् ।) मूर्खं परिजनोऽन्विष्यति ।

शकारः—भावे भावे, इत्थिजां अण्णेशदि । (ङ)

विटः—अथ किम् ।

शकारः—इत्थिजाणं शब्दं भालेमि । शूले हने । (च)

(क) अस्त्राभिश्चण्डमभिसार्यमाणा शिखालीव कुकुरैः ।

पलायसे शीघ्रं तरितं सवेगं सवृन्तं मम हृदयं हरन्ती ॥

(ख) पल्लवक पल्लवक, परमृत्तिके परमृत्तिके ।

(ग) मान भाव, मनुष्या मनुष्याः । (घ) माधविके माधविके ।

(ङ) मान मान, स्त्रियमन्वेपयति ।

(च) स्त्रीणां शतं मारयामि । शूलेऽहम् ।

किं त्वमिति । वक्त्रेण रक्षिता नगरदेवतावत्प्रयासि । कीदृशेन वक्त्रेण । निर्म-
मितचूर्णमनःशिलानुल्येन ॥ २७ ॥ अम्हेहि चण्डमिति । उपेन्द्रवज्रा छन्दः ।
अस्त्राभिश्चण्डं शीघ्रमभिसार्यमाणा वने शिखालीव कुकुरैः । पलायसे शीघ्रं तरितं
सवेगं शवेष्टणं सवृन्तं समूलवन्धम् । मे हलजं मम हृदयम् । हरन्ती ।
'सवेष्टणं सवेष्टनमित्यर्थः' इत्येके ॥ २८ ॥ पल्लवकः परमृत्तिका च वसन्तसेनायाः
परिचारकः परिचारिका च । माधविकश्च अपरा परिचारिका ॥ भावे भावे इति
संयोगनम् । मनुष्ये मनुष्यः ॥ स्त्रीनामधव्येन सगर्भमाह—भाव, स्त्रियमन्वेप-
यति ॥ स्त्रीणां शतं मारयामि । शूले शूरः । हने अहम् ॥ हृदी हृदी हा धिक्

वसन्तसेना—(शून्यमवलोक्य ।) हृद्धी हृद्धी, कथं परिजनो वि
परिभ्रमटो । एत्थ मए अप्पा शब्बं ज्जेव रक्खिदब्बो । (क)

विटः—अन्विष्यतामन्विष्यताम् ।

शकारः—वशन्तशेणिए, विलव विलव परहुदिअं वा पल्लवअं
वा शब्बं एव्व वशन्तमासम् । मए अहिशालिअन्तीं तुमं को पलि-
त्ताइइशदि ।

किं मीमशेणे जमदग्निपुत्रे कुन्तीशुदे वा दशकन्धले वा ।

एसे हगे गेण्हिय केशहस्से दुःशासनसावुवृत्तिं करोमि ॥ २९ ॥

णं पेक्ख णं पेक्ख ।

अशी शुतिक्खे वलिदे अ मत्थके

कप्पेम शीशं उद मालएम वा ।

अलं तवेदेण पलाइदेण

मुमुक्षु जे होदि ण शे वलु जीअदि ॥ ३० ॥ (ख)

(क) हा धिक् हा धिक् । कथं परिजनोऽभि परिभ्रमटः । अत्र मयात्मा
स्वयमेव रक्षितव्यः ।

(ख) वसन्तसेनिके, विलप विलप परभृतिकां वा पल्लवकं वा सर्वं व
वसन्तमासम् । मयाभिसार्यमाणां त्वां कः परिभ्रास्यते ।

किं मीमसेनो जमदग्निपुत्रः कुन्तीसुतो वा दशकन्धरो वा ।

एषोऽहं गृहीत्वा केशहस्ते दुःशासनस्यावुवृत्तिं करोमि ॥

ननु प्रेक्षस्व ननु प्रेक्षस्व ।

असिः सुतीक्ष्णो वलितं च मस्तकं कल्पये शीर्षमुत भारयामि वा ।

अलं तत्रैतेन पलायितेन मुमुक्षुतो भवति न स वलु जीवति ॥

हा धिक् । विलप । किमेकदेशविलापेन सकले वसन्तमासे वा । अत्र पक्षे
एको वाशब्दः शकारवचनतया व्यर्थ एव प्रयुक्तः । अनेकार्यत्वाभिप्रायानामव-
धारणे वा । सर्वमेव वसन्तमासमित्यर्थः । यो तुमं तां परिभ्रास्यते ॥ किं
मीमसेणे इत्यादि । इन्द्रवज्राश्लोकः । किं मीमसेनो जमदग्निपुत्रः कुन्ती-
सुतो वा दशकन्धरो वा । एते चत्वारः । एषोऽहं गृहीत्वा केशहस्ते दुःशास-
नस्यावुवृत्तिं करोमि ॥ २९ ॥ णं ननु । पेक्ख प्रेक्षस्व । अशी शुतिक्खे
इति । वंशस्थेन्द्रवज्रोपेन्द्रवज्रादिभिर्द्वादशबाह्वर्षैर्विजात्युरज्जातिः । असिः
सुतीक्ष्णो वलितो लाटितः । मस्तकम् । कल्पये टिनसि । स्य शीर्षं भार-
यामि वा ॥ अलं तत्रैतेन पलायितेन । मुमुक्षुर्भवति न स वलु जीवति

वसन्तसेना—अज्ज, अबला कखु अहम् । (क)

विटः—अत एव ध्रियसे ।

शकारः—अदो जेव ण मालीअशि । (ख)

वसन्तसेना—(खगतम् ।) कथं अणुणओ वि शे भअं उप्पादेदि ।
भोदु । एवं दाव । (प्रसाशम् ।) अज्ज, इमादो किंपि अलंकरणं
तक्कीअदि । (ग)

विटः—शान्तम् । भवति वसन्तसेने, न पुप्पमोपमहंल्युद्यान-
लता । तत्कृतमलंकरणैः ।

वसन्तसेना—ता कि कखु दाणिम् । (घ)

शकारः—हगे वरपुलिशमणुशो वासुदेवके कामइदव्वे । (ङ)

वसन्तसेना—(मन्त्रोद्यम् ।) शन्तं शन्तम् । अपेहि । अणज्जं
मन्तेशि । (च)

शकारः—(सतालिकं विहस्य ।) भावे भावे, पेक्ख दाव । मं अन्त-
लेण शुशिणिद्धा एसा गणिआदालिआ णम् । जेण मं भणादि—
'एहि । शन्तेशि । किलिन्तेशि' त्ति हगे ण गामन्तलं ण णग-
लन्तलं वा गडे । अज्जुके, अवामि भावइश शीशं अत्तणकेहिं पा-

(क) आर्य, अबला खल्वहम् । (ख) अत एव न मार्यसे ।

(ग) कथमनुनयोऽप्यस्य भयमुत्पादयति । भवतु । एव तावत् । आर्य,
अस्मात्किमप्यलंकरणं तर्क्यते । (घ) तर्कि खल्विदानीम् ।

(ङ) अहं वरपुरुषमनुप्यो वासुदेवः कामयितव्यः ।

(च) शान्तं शान्तम् । अपेहि । अनार्यं मन्त्रयसि ।

१. ३० १. अन्तरं, खल्वहम् १. अत एव, ध्रियसे शीत्यति १. वसन्तसेना इति अ-
शङ्क्यत एवेति तात्पर्यम् ॥ अत एव न मार्यसे ॥ तक्कीअदि अन्विष्यते ॥
कृतं नि फलमलंकरणे । यत उद्यानलता पुष्पमोपं नाहति ॥ अहं वरपुरुषम-
नुप्यो वासुदेवः कामयितव्य इति तर्क्यत इत्याशयः । शन्तं शान्तम् । अनार्यम-
नहम् ॥ सतालिकम् । विटस्य हस्ते तालदानं कृत्वेत्यर्थः । भाव, प्रेक्षस्व तावत् ।
नं अन्तरेण । 'मयीत्यर्थ' इत्येके । अन्तरेण चित्तेन अन्योन्यं मुक्षिरधेया गणि-
कादारिद्या ननु । येन मा भणति—'एहि । श्रान्तोऽसि । ज्ञान्तोऽसि ।' हगे
अहं न प्रामान्तरगतो न नगरान्तरगतः । प्रामान्तरगतो नगरान्तरगतश्च
श्रान्तः ह्रान्तश्च भवति । न लहमीदृश इत्याशयः । अज्जुके मन्त्रयसि । भावस्य

देहिं । तव ज्वेव पश्चाणुपश्चिआए आहिण्डन्ते शन्ते किलिन्ते
मिह शंवुत्ते । (क)

विटः—(खगतम् ।) अये, कथं शान्तमित्यभिहिते शान्त इत्य-
वगच्छति मूर्खः । (प्रथमम् ।) वसन्तसेने, वेशवासविरुद्धमभिहितं
भवत्या । पश्य ।

तरुणजनसहायश्चिन्त्यतां वेशवासो

विगणय गणिका त्वं मार्गजाता लतेव ।

बहसि हि धनहार्यं पण्यभूतं शरीरं

सममुपचर मदे सुप्रियं चाप्रियं च ॥ ३१ ॥

अपि च ।

वाप्यां स्नाति विचक्षणो द्विजवरो मूर्खोऽपि वर्णाधमः

फुल्लं नाम्यति वायसोऽपि हि लतां या नामिता बर्हिणा ।

ब्रह्मक्षत्रविशस्तरन्ति च यथा नावा तयैवेतरे

त्वं वापीव लतेव नौरिव जनं वेश्यासि सर्वं भज ॥ ३२ ॥

वसन्तसेना—गुणो वस्तु अणुराजस्त कारणम्, न उण धल-
कारो । (ख)

(क) भाव भाव, प्रेक्षस्व तावत् । मामन्तरेण सुस्निग्धैषा गणिकावा-
रिका ननु । येन मां भणति—‘एहि । श्रान्तोऽसि । क्लान्तोऽसि’ इति ।
अहं न ग्रामान्तरं न नगरान्तरं वा गतः मट्टालिके, शपे भावस्य शीर्षमा-
स्मीयाभ्यां पादाभ्याम् । तवैव पृष्ठानुपृष्ठिकयाहिण्डमानः श्रान्तः क्लान्तो-
ऽसि संवृत्तः ।

(ख) गुणः खल्वनुरागस्य कारणम्, न पुनर्वलात्कारः ।

विटस्य । शीर्षेणास्मीयाभ्यां पादाभ्यां शपे । यदग्रे वक्ष्यमाणं तत्सत्यमित्यर्थः ।
तवैव पृष्ठानुपृष्ठिकया । आहिण्डन्ते उद्धाम्यन् । श्रान्तः क्लान्तोऽसि संवृत्तः ॥
तरुणेत्यादि । वेशो वेश्याजनवासस्थानम् ॥ ३१ ॥ वाप्यामित्यादि ।
नाम्यति नमयति । नाम्यतीति कण्वादिपाठात् ‘नामं करोति’ इत्यर्थे यवयकारलोपे
च रूपम् । यथा मगधशब्दे मगधयतीति भवति । नामं करोतीत्यर्थे यिचि ‘संज्ञापू-
र्वको विधिरनित्यः’ इति गुणमकृत्वा यणादेशे नाम्यतीति रूपम् इत्येके । ‘ष्यन्ता-
श्चंपदादिपाठमभ्युपेत्य किपि कयचि रूपम्’ इत्यपरे ॥ ३२ ॥ गुणः खल्वनुरागस्य

शकारः—भावे भावे, एशा गन्मदाशी कामदेवाअदणुजाणादो पहुदि ताह दलिहचालुदत्ताह अणुलत्ता ण मं कामेदि । वामदो तश्श घलम् । जघा तव मम अ हत्थादो ण एशा पलिब्भंशदि तथा कलेदु भावे । (क)

विट्—(स्वगतम् ।) यदेव परिहर्तव्यं तदेवोदाहरति मूर्खः । कथं वसन्तसेनार्यचारुदत्तमनुरक्ता । सुष्ठु खल्विदमुच्यते—‘रत्नरत्नेन संगच्छते’ इति । तद्गच्छतु । किमनेन मूर्खेण । (प्रकाशम् ।) काणेलीमातः, वामतस्तस्य सार्थवाहस्य गृहम् ।

शकारः—अथ इं । वामदो तश्श घलम् । (ख)

वसन्तसेना—(स्वगतम् ।) अम्महे । वामदो तश्श गेहं चि जं शच्चम्, अवरज्जन्तेण वि दुज्जणेण उवकिदम्, जेण पिअशक्कमं पाविदम् । (ग)

शकारः—भावे भावे, बलिए क्खु अन्धआले माशलाशिपविट्ठा विअ मशिगुडिआ दीशन्दी जेव पणट्ठा वसन्तशेणिआ । (घ)

विट्—अहो, बलयानन्धकारः । तथाहि ।

आलोकविशाल मे सहसा तिमिरप्रवेशविच्छिन्ना ।

(क) भाव भाव, एषा गर्मदासी कामदेवायतनोद्यानात्ममृति तस्य दरिद्रचारुदत्तसानुरक्ता न मां कामयते । वामतस्तस्य गृहम् । यथा तव मम च हस्तान्निपा परिभ्रश्यति तथा करोतु भावः ।

(ख) अथ निम् । वामतस्तस्य गृहम् ।

(ग) आश्चर्यम् । वामतस्तस्य गृहमिति यत्सत्यम्, अपराध्यतापि दुर्जमेनोपकृतम्, येन प्रियसंगमः प्रापितः ।

(घ) भाव भाव, बलीयस्ति खल्वन्धकारे मापराशिप्रविष्टेव मसीगुटिका दृश्यमानैव प्रनष्टा वसन्तसेना ।

कारणम्, ॥ पुनर्वलात्कारः ॥ गर्मदासी जन्मप्रमृतिचेटी । तद्वा तस्य । वामतः पार्श्वे तस्य चारुदत्तस्य गृहम् । ततो यथा तव मम च हस्तान्निपा प्रभ्रश्यति तथा करोतु भावः ॥ परिहर्तव्यम् । चारुदत्तवाघोऽतिनिष्ठ इति वसन्तसेनायाः कथयितुं नाहंतीति तदेव च तेनोक्तम् । तद्वचनं परिहारविषयः । काणेलीमातः । ‘काणेली कन्यकामाता’ इति देशीप्रसङ्गः । ‘असती काणेली’ इत्येके ॥ भाव, बलीयानन्धकारः । मापराशिप्रविष्टेव मसीगुटिका दृश्यमानैव प्रनष्टा वसन्तसेना ॥

उन्मीलितापि दृष्टिर्निमीलितेवान्धकारेण ॥ ३३ ॥

अपि च ।

लिम्पतीव तमोऽङ्गानि वर्षतीवाञ्जनं नमः ।

असत्पुरुषसेवेव दृष्टिर्विफलतां गता ॥ ३४ ॥

शकारः—भावे भावे, अणेशामि वशन्तशेणिअम् । (क)

विटः—काणेलीमातः, अस्ति किञ्चिच्चिद्दं यदुपलक्षयसि ।

शकारः—भावे भावे, किं विअ । (ख)

विटः—भूषणशब्दं सौरभ्यानुविद्धं माल्यगन्धं वा ।

शकारः—शृणामि मल्लगन्धम्, अन्धआलपुलिदाए उण णा-
शिआए ण शुब्बत्तं पेक्खामि भूषणशब्दम् । (ग)

विटः—(जनान्तिकम् ।) वसन्तसेने,

कामं प्रदोषतिमिरेण न दृश्यसे त्वं

सौदामनीव जलदोदरसंधिलीना ।

त्वां सूचयिष्यति तु माल्यसमुद्भवोऽयं

गन्धश्च मीरु मुखराणि च नूपुराणि ॥ ३५ ॥

श्रुतं वसन्तसेने ।

वसन्तसेना—(लगतम् ।) सुदं गहिदं अ । (नाट्येन नूपुराण्यु-
त्सार्य माल्यानि आपनीय किञ्चित्परिक्रम्य हस्तेन परादृश्य ।) अम्मो, भित्ति-

(क) भाव भाव, अन्विष्यामि वसन्तसेनिकाम् ।

(ख) भाव भाव, किमिव ।

(ग) शृणोमि माल्यगन्धम्, अन्धकारपूरितया पुनर्नासिकया न सुव्यक्त
पश्यामि भूषणशब्दम् ।

आलोकेति । आलोके दर्शने । विशाला महती ॥ ३३ ॥ लिम्पतीत्यादि ।

॥ ३४ ॥ भाव, अन्विष्यामि वसन्तसेनाम् ॥ चिद्दं भूषणशब्दादि । उपलक्षणं
माल्यगन्धादि । 'अस्ति किञ्चिच्चिद्दमुपलक्षयसि' इति पाठान्तरार्थो व्यक्त एव ॥

किं विअ । कीदृशमिवेत्यर्थः ॥ शृणोमि माल्यगन्धम्, अन्धकारपूरितया
पुनर्नासिकया न सुव्यक्तं पश्यामि भूषणशब्दम् । 'शृणामि मल्लगन्धम्' इत्या-
दिना लोकविरुद्धोक्तिः ॥ काममित्यादि ॥ ३५ ॥ श्रुतमवधारितम् ॥
श्रुतमस्य तात्पर्यमप्याकलितम् । अये मातः, भित्तिपरामर्शसूचितं पक्षद्वारं

परामरिससूइदं पक्खदुआरअं वखु एंदम् । जानामि अ संजोएण
गेहस्स संवुदं पक्खदुआरअम् । (क)

चारुदत्तः—वयस्य, समाप्तजपोऽसि । तत्सांप्रतं गच्छ । मा-
तृभ्यो बलिमुपहर ।

विदूषकः—भो, ण गमिस्सम् (ख)

चारुदत्तः—धिकष्टम् ।

दारिद्र्यात्पुरुषस्य बान्धवजनो वाक्ये न संतिष्ठते

सुखिग्या विमुखीभवन्ति सुहृदः स्फारीभवन्त्यापदः ।

सत्त्वं हासमुपैति शीलशशिनः कान्तिः परिम्लायते

पापं कर्म च यत्परैऽपि कृतं तत्तस्य संभाव्यते ॥ ३६ ॥

अपि च ।

सङ्गं नैव हि कश्चिदस्य कुरुते संभाषते नादरा-

त्संप्राप्तो गृहमुत्सवेषु धनिनां सावज्जमालोक्यते ।

दूरादेव महाजनस्य विहरत्यल्पच्छदो लज्जया

मन्ये निर्धनता प्रकाममपरं पष्ठं महापातकम् ॥ ३७ ॥

अपि च ।

दारिद्र्यं शोचामि भवन्तमेवमसच्छरीरे सुहृदित्युपित्वा ।

विपन्नदेहे मयि मन्दभाग्ये ममेति चिन्ता क गमिष्यसि त्वम् ॥ ३८ ॥

(क) श्रुतं गृहीतं च । अहो, भित्तिपरामर्शसूचितं पक्षद्वारकं खल्वेतत् ।
जानामि च संयोगेन गेहस्य संवृत्तं पक्षद्वारकम् ।

(ख) भोः, न गमिष्यामि ।

खल्वेतत् । जानामि संयोगेन स्पर्शनेन्द्रियानुभवेन गृहस्य संवृत्तं पक्षद्वारकम् ॥
दारिद्र्यादित्यादि । बान्धवजनो वाक्ये न संतिष्ठते । वचनं न करोतीत्यर्थः ।
प्रतापमायात् । स्फारीभवन्त्येकीभवन्ति । तत्तस्य संभाव्यते चौर्यादि-
कनिदमस्य नासीदिनानीं कयमित्यादि ॥ ३६ ॥ सङ्गमित्यादि । अल्पच्छदो
वस्त्रविहीनः ॥ ३७ ॥ दारिद्र्येति । भवन्तमेवं शोचामि । विनष्टदेहे मयि
क यास्यसि । अस्मत्सदृक्सारगैदिकः सुहृत्कोऽपि नास्तीत्यर्थः । अर्थपरत्वात्पुं-
लिङ्गत्वम् । यद्वा 'तमेवं भवमुत्पत्तिं स्मरामि' इति बुद्ध्यार्या । सुहृन्मित्रम् ।
अतो हेतोः मयि विनष्टदेहे क यास्यसि त्वमिति मे चारुदत्तस्य चिन्ता ॥ ३८ ॥

विदूषकः—(सवैलक्ष्यम् ।) मो वअस्स, जइ मए गन्तव्वम्, ता एसा वि मे सहाइणी रदणिआ भोदु । (क)

चारुदत्तः—रदनिके, मैत्रेयमनुगच्छ ।

चेटी—जं अज्जो आणवेदि । (ख)

विदूषकः—भोदि रदणिए, गेण्ह बलिं पदीवं अ । अहं अपावुद पक्खदुआरअ करेमि । (ग) (तथा करोति ।)

वसन्तसेना—मम अभ्युपपत्तिनिमित्तं विअ अवावुदं पक्खदुआरअम् । ता जाव पविसामि । (इष्टा ।) हद्दी हद्दी । कथं पदीवो । (घ) (पटान्तेन निर्वाप्य प्रविष्टा ।)

चारुदत्तः—मैत्रेय, किमेतत् ।

विदूषकः—अवावुदपक्खदुआरण्ण पिण्डीभूदेण वातेण जिवाविदो पदीवो । भोदि रदणिए, निक्कम तुमं पक्खदुआरण्ण । अहंपि अब्भन्तरच्चदुस्सालादो पदीवं पज्जालिअ आभच्छामि । (ङ) (इति निष्क्रान्त ।)

शकारः—भावे भावे, अण्णेशामि वसन्तशेणिअम् । (च)

विटः—अन्विप्यतामन्विप्यताम् ।

शकारः—(तथा कृत्वा ।) भावे भावे, गहिदा गहिदा । (छ)

(क) मो वयस्य, यदि मया गन्तव्यम्, तदेवापि मम सहायिनी रदनिका भवतु । (ख) यदर्थं आज्ञापयति ।

(ग) भवति रदनिके, गृहाण बलिं प्रदीप च । अहमपावृत पक्षद्वारकं करोमि ।

(घ) ममाभ्युपपत्तिनिमित्तमिवापावृत पक्षद्वारकम् । तद्यावत्प्रविशामि । हा धिक् हा धिक् । कथं प्रदीपः ।

(ङ) अपावृतपक्षद्वारेण पिण्डीभूतेन वातेन निर्वापितः प्रदीपः भवति रदनिके, निष्काम त्वं पक्षद्वारकेण । अहमप्यभ्यन्तरचतु शालातः प्रदीपं प्रज्वालयागच्छामि ।

(च) भाव भाव, अन्वेषयामि वसन्तसेनिकाम् ।

(छ) भाव भाव, गृहीता गृहीता ।

सहाइणी द्वितीया ॥ अपावुदं अपावृतम् ॥ अभ्युपपत्तिरनुग्रहः । स्थगितद्वारेणापसरणाभावात्पिण्डीभूतेनैकीभूतेन प्रतिबन्धकत्वात् । अपावृते पक्षद्वारे सति

विटः—मूर्ख, नन्वहम् ।

शकारः—इदो दाव भविअ एअन्ते भावे चिट्ठदु । (पुनरन्विध्य चेदं गृहीता ।) भावे भावे, गहिदा गहिदा । (क)

चेटः—मट्टके, चेडे हगे । (ख)

शकारः—इदो भावे, इदो चेडे । भावे चडे, चेडे भावे । तुम्हे दाव एअन्ते चिट्ठ । (पुनरन्विध्य रत्निका केशेषु गृहीता ।) भावे भावे, शंपदं गहिदा गहिदा वसन्तशेणिआ ।

अन्धआले पलाअन्ती मल्लगन्धेण शूडा ।

केशविन्दे पलामिट्टा चाणक्येण्व दोवदी ॥ ३९ ॥ (ग)

विटः—

एपासि वयसो दर्पात्कुलपुत्रानुसारिणी ।

केशेषु कुसुमाब्जेषु सेवितव्येषु कर्पिता ॥ ४० ॥

शकारः—

एपासि वासू शिलमि गहिदा केशेषु बालेषु शिलोल्लहेषु ।

अक्कोश विक्कोश लबाहिचण्डं शंमु शिवं शंकलमीश्वरं वा ॥ ४१ ॥ (घ)

(क) इतत्तान्मूत्वा एकान्ते भावसिष्ठतु । भाव भाव, गृहीता गृहीता ।

(ख) मट्टारक, चेटोहम् ।

(ग) इतो भावः, इतश्चेटः । भावश्चेटः, चेटो भावः । युवां तावदेकान्ते तिष्ठतम् । भाव भाव, साप्रत गृहीता गृहीता वसन्तसेनिका ।

अन्धकारे पलायमाना माल्यगन्धेन सूचिता ।

केशरुन्दे परामृष्टा चाणक्येनेन द्रौपदी ॥

(घ) एपासि वासु शिरसि गृहीता केशेषु बालेषु शिरोरुहेषु ।

आक्कोश विक्कोश लबाधिचण्डं शंमु शिवं शंकरमीश्वरं वा ॥

निर्वापितो वीपः ॥ भाव, गृहीता प्राप्ता ॥ तत इत एकप्रदेशे भूत्वेकान्ते हे भाव, तिष्ठ ॥ मट्टारक, चेटोऽहम् ॥ इदो भाव इत्यादि अमन्युदासाव मुनिधयं करोति । युवां द्वावपि तावदेकान्ते तिष्ठतम् । संपदं सांप्रतम् । अन्धआले इत्यादि । अनुष्टुप् । अन्धकारे पलायमाना माल्यगन्धेन सूचिता । केशरुन्दे परामृष्टा चाणक्येनेव द्रौपदी ॥ ३९ ॥ एवेति । कुलपुत्रानुसारिणी चारुदत्तानुरथा । सेवितव्येष्वलंकार्येषु ॥ ४० ॥ एपासि वासू इति । इन्द्रवज्रायाः श्लोकः । एपासि बाला शिरसि केशेषु बालेषु शिरोरुहेषु गृहीता । आक्कोश विक्कोश लप । अधिचण्डमारुधैः । हिशब्द एव वा । चण्डं महादेवं च शंमु शिवं शंकर-

रदनिका—(समयम् ।) किं अज्जमिस्सेहि ववसिदम् । (क)

विटः—काणेलीमात, अन्य एवैप स्वरसयोग ।

शकारः—भावे भावे, जघा दहिशरपल्लिद्धाए मज्जालिण्ड
शल्पलिवत्ते होदि, तथा दाशीए घीए शल्पलिवत्ते कडे । (ख)

विटः—कथं स्वरपरिवर्तं कृतं । अहो चित्रम् । अथवा कि-
मत्र चित्रम् ।

इयं रत्नप्रवेशेन कलानां चोपशिक्षया ।

वञ्चनापण्डितत्वेन स्वरनैपुण्यमाश्रिता ॥ ४२ ॥

(प्रवेश्य ।)

विदूषकः—ही ही भो, पदोसमन्दमारुदेण पशुबन्धोपणीदस्स
विअ छागलस्स हिअअम् फुरफुराअदि पदीवो । (उपसृत्य रदनिका
दृष्ट्वा ।) भो रदणिण । (ग)

शकारः—भावे भावे, मणुशो मणुशो । (घ)

विदूषकः—जुत्त नेदम्, सरिस्स नेदम्, ज अज्जचारुदत्तस्स
दलिद्धाए सपद परपुरिस्सा गेह पविशन्ति । (ङ)

रदनिका—अज्ज मित्तेअ, पेक्ख मे परिहवम् । (च)

(क) किमार्यमिश्रैर्व्यवसितम् ।

(ख) भाव भाव, यथा दधिसरपरिलुब्धाया मार्जारिकाया स्वरपरिवृत्ति
र्भवति, तथा दासा पुत्र्या स्वरपरिवृत्ति कृता ।

(ग) आश्चर्यं भो, प्रदोषमन्दमारुतेन पशुबन्धोपनीतस्तेव छागलस्य
हृदयम्, फुरफुरायते प्रदीप । भो रदनिके ।

(घ) भाव भाव, मनुष्यो मनुष्य ।

(ङ) युक्तं नेदम्, सदृशं नेदम्, यदार्यचारुदत्तस्य दरिद्रतया सांप्रतं
परपुङ्गा गेहं प्रविशन्ति । (च) आर्यं मैत्रेय, श्रेष्ठस्य मे परिभयम् ।

मीधरं वा ॥ ४१ ॥ आर्यमित्रैर्मन्यैः । व्यवसितमारुहम् । भाव, यथा दधिभ
क्तलुब्धाया मार्जारिकाया स्वरपरिवृत्तिर्भवति तथैतया स्वरपरिवृत्ति कृता । 'दहि
शर' इति पाठे 'छलि' इति पाठेऽपि शरो दध्न उपरिभागः ॥ इयमिति ॥ ४२ ॥
ही ही भो इति परितोषे । पशुबन्धोपनीतस्तेव छागलस्य हृदयं फुरफुरायति अत्यर्थं
प्रकम्पते प्रदीपः ॥ जुत्त नेदम् । न काकौ । सदृशं नेदम् । सपदं सांप्रतम् ॥

विदूषकः—किं तव परिहवो । आदु अम्हाणम् । (क)

रदनिका—णं तुझाणं जेव । (ख)

विदूषकः—किं एसो बलात्कारो । (ग)

रदनिका—अथ ईं । (घ)

विदूषकः—सच्चम् । (ङ)

रदनिका—सच्चम् । (च)

विदूषकः—(सकोधं दण्डकाष्टमुच्यम् ।) मा दाव । मो, सके गेहे कुकुरो वि दाव चण्डो मोदि, किं उण अहं बक्षणो । ता एदिणा अक्षारिसजनभाअघेअकुडिलेण दण्डकट्टेण दुट्टस्सविअ सुक्खाण-
वेणुअस्स मत्थअं दे पहारेहिं कुट्टइस्सम् । (छ)

विटः—महात्राक्षण, मर्षय मर्षय ।

विदूषकः—(विटं दृष्ट्वा ।) ण एत्थ एसो अवरज्झदि । (शकारं दृष्ट्वा ।) एसो कखु एत्थ अवरज्झदि । अरे रे राअसालअ संट्ठाणअ दुज्जण दुम्मणुस्स, जुत्तं णेदम् । जइ वि णाम तत्तमवं अज्जचारुदत्तो बलिहो संवुत्तो, ता किं तस्स गुणेहिं ण अलंकिदा उ-
ज्जणी । जेण तस्स गेहं पविसिअ परिअणस्स ईरिसो उवमहो करीअदि ।

(क) किं तव परिभवः । अथवाक्साकम् । (ख) ननु शुष्माकमेव ।

(ग) किमेव बलात्कारः । (घ) अथ किम् ।

(ङ) सत्यम् । बलात्कारः । (च) सत्यम् ।

(छ) मा तावत् । मोः, स्वके गेहे कुकुरोऽपि तावच्चण्डो भवति, किं पुनरहं ब्राह्मणः । तदेतेनास्मादशजनभागधेयकुटिलेन दण्डकाष्टेन दुष्टसेव शुष्कवेणुकस्य मस्तकं ते प्रहारैः कुट्टयिष्यामि ।

किं एसो । किं प्रथे । किमेव बलात्कारः ॥ मा तावत् । स्वकीयगृहस्थानीये कुकुरोऽपि बलीयान्भवति । ता ततः । एतेनास्मादशजनभागधेयवक्त्रेण दण्डकाष्टेन दुष्टसेव कृतद्वेषस्य वैरिणो महादुष्टस्यानिग्रहेऽपि ममापराधो भवत्येवेत्यर्थः । पाठान्तरे शोढे कर्णेनासिकाश्चन्यः । दुष्टस्य विअ दुष्ट-
सेव । आचरितद्वेषस्य वैरिणः । यद्वा । दुष्टस्यानपराधोऽपि निग्रहं प्राप्नो-
त्येवेत्यर्थः । शुष्कवंशप्रहारेण । शुष्कोऽतिवीर्यवान्प्रतिपादनाय । एवंभूतस्य शिरः कुट्टयते । तथा तव शिरः कुट्टय्यामि ॥ राजश्यालकेत्यादि । संस्थानक

मा दुग्गदोत्ति परिहवो णत्थि कमन्तस्स दुग्गदो णाम ।

चारित्तेण विहीणो अट्ठो वि अ दुग्गदो होइ ॥ ४३ ॥ (क)

विटः—(संबलक्ष्यम् ।) महाप्राक्ष्ण, मर्षय मर्षय । अन्यजनशक्त्या खल्विदमनुष्ठितम्, न दर्पात् । पश्य ।

सकामान्विष्यतेऽस्माभिः

विदूषकः—किं इअम् । (ख)

विटः—शान्तं पापम् ।

काचित्त्वाधीनयौवना ।

सा नष्टा शक्त्या तस्याः प्राप्तेयं शीलवध्वना ॥ ४४ ॥

सर्वथा इदमनुनयसर्वस्वं गृह्यताम् । (इति खट्वमुत्सृज्य कृताञ्जलिः पादयोः पतति ।)

विदूषकः—सपुरिस, उट्ठेहि उट्ठेहि । अजाणन्तेण मए तुमं उवालेइ । संपदं उण जाणन्तो अणुणेमि । (ग)

विटः—ननु भवानेवात्रानुनेयः । तदुत्तिष्ठामि समयतः ।

(क) नात्र एषोऽपराध्यति । एष खल्वत्रापराध्यति । अरे रे राज-
श्यालक संस्थानक दुर्जन दुर्मनुष्य, युक्तं नेदम् । यद्यपि नाम तत्रैव वा-
नार्यचारुदत्तो दरिद्रः संवृत्तः । तत्किं तस्य शुभैर्नालंकृतोज्जयिनी । दैन
तस्य गृह प्रविश्य परिजनक्षेदश्च उपमर्दः क्रियते ।

मा दुर्गत इति परिभवो नास्ति कृतान्तस्य दुर्गतो नाम ।

चारित्र्येण विहीन आढ्योऽपि च दुर्गतो भवति ॥

(ख) किमियम् ।

(ग) सत्पुरुष, उत्तिष्ठोत्तिष्ठ । अजानता मया त्वमुपालब्धः । साप्रत
पुनर्जनननुनयामि ।

इति तस्य नाम । उपमर्दो निग्रहः । मा दुग्गदो इति । गाथा । मा दुर्गत
इति परिभवो नास्ति कृतान्तस्य दैवस्य दुर्गतो नाम । नाम संभावनायाम् ।
चारित्र्येण विहीन आढ्योऽपि दुर्गतो दरिद्रो भवति ॥ ४३ ॥ महाप्राक्ष्ण-
श्चाण्डालः । सकामेति । सकामां स्वाधीनयौवनेतिपदाभ्यामस्या धारणं
नापरधाय । सा चेश्या तिष्ठति न त्वयिमित्याशयः । शीलवध्वना दुश्चरितसं-
भावना ॥ ४४ ॥ सत्पुरुष, उत्तिष्ठोत्तिष्ठ । अजानता मया त्वमुपालब्धः । सांप्रतं
पुनर्जनननुनयामि । आदरविधायतानुनयः ॥ समयः क्रियाबन्धः ॥ समयमेवाह—

विदूषकः—मणादु भवम् । (क)

विटः—यदीमं वृत्तान्तमार्यचारुदत्तस्य नाख्यास्यसि ।

विदूषकः—न कथयिस्सम् । (ख)

विटः—

एष ते प्रणयो विप्र शिरसा धार्यते मया ।

गुणशस्त्रैर्वयं येन शस्त्रवन्तोऽपि निर्जिताः ॥ ४५ ॥

शकारः—(साख्यम् ।) किंनिमित्तं उण भावे, एददश दुष्टवडु-
अदश किंविणमञ्जलिं कदुम पाण्डु जिवडिदे । (ग)

विटः—मीतोऽस्मि ।

शकारः—कदश तुमं मीदे । (घ)

विटः—तस्य चारुदत्तस्य गुणेभ्यः ।

शकारः—के तदश गुणा जदश गेहं पविशिअ अशिदव्वं पि
णत्थि । (ङ)

विटः—मो मैवम् ।

सोऽस्मद्विधानां प्रणयैः कृशीकृतो

न तेन कश्चिद्विमवैर्विमानितः ।

निदाघकालेष्विव सोदको हृदो

नृणां स तृष्णामपनीय शुष्कवान् ॥ ४६ ॥

(क) मणतु भवान् । (ख) न कथयिष्यामि ।

(ग) किंनिमित्तं पुनर्भाव, एतस्य दुष्टवटुकस्य कृपणाञ्जलिं कृत्वा पाद-
योर्निपतितः । (घ) कक्षात्वं मीतः ।

(ङ) के तस्य गुणा यस्य गृहं प्रविद्याशितव्यमपि नास्ति ।

यदीममिति ॥ एष इति । गुणशस्त्रैः गुणा एव शस्त्राणि तैः ॥ ५४ ॥ किंनि-
मित्तं पुनर्भाव एतस्य दुष्टवटुकस्य पादयोर्निपतितः । किंनिमित्तं कृपणम् ॥ के तस्य
गुणा यस्य गृहं प्रविद्याशितव्यं मोक्षव्यमपि नास्ति । यद्वा । अदिअदव्वं पि
आदिअदव्वमय मोक्षव्यमपीत्यर्थः ॥ स इति । प्रणयैः प्रार्थनाभिः ।

शकारः—(सामर्थम् ।) के शे गन्मदासीए पुते ।

शूले विक्रन्ते पण्डवे शेदकेदू

पुते लाधाए लावणे इन्द्रदत्ते ।

आहो कुन्तीए तेण लामेण जादे

अशश्रथामे धर्मपुत्ते जडाऊ ॥ ४७ ॥ (क)

विटः—मूर्ख, आर्यचारुदत्त सत्त्वसौ ।

दीनाना कल्पवृक्ष स्वगुणफलनत्त सज्जनाना कुटुम्बी

आदर्श शिक्षिताना सुचरित्तनिकप शीलवेलासमुद्र ।

सत्कर्ता नावमन्ता पुरुषगुणनिधिर्दक्षिणोदारसत्त्वो

द्वेक श्लाघ्य स जीवत्यधिकगुणतया चोच्छ्रसन्तीव चान्ये ॥ ४८ ॥

तदितो गच्छाम ।

शकारः—अगेण्हिअ वसन्तसेणिअम् । (ख)

विटः—नष्टा वसन्तसेना ।

शकारः—कथ विअ । (ग)

विटः—

अन्धस्य दृष्टिरिव पुष्टिरिवातुरस्य

मूर्खस्य बुद्धिरिव सिद्धिरिवालस्य ।

स्वरूपस्मृतेर्व्यसनिन परमेव विद्या

त्वा प्राप्य सा रतिरिवारिजने मनष्टा ॥ ४९ ॥

(क) क स गर्भदास्या पुत्र ।

शूरो विक्रांत पाण्डव श्वेतकेतु पुत्रो राधाया रावण इन्द्रदत्त ।

आहो कुत्या तेन रामेण जात अश्वत्थामा धर्मपुत्रो जटायु ॥

(ख) अग्रहीत्वा वसन्तसेनाम् । (ग) कथमिव ।

समयोचितदानमित्यर्थ 'इत्युक्ते ॥ ४६ ॥ केशे गन्मदासीए पुत्ते शूलेइत्यादि ॥

श्लोको वैश्वदेव्या वृत्तन । क स गर्भदास्या नमदास्या पुत्र शूरो विक्रांत पाण्डवः श्वेतकेतु पुत्रो राधाया रावण इन्द्रदत्त । आहो वषायास्तेन रामेण जातो अश्वत्थामा धर्मपुत्रो जटायु ॥ व्यर्थ विरुद्धार्थम् । श्वेतकेतुरीदृशकिर्दुर्वाससो मानुल अदिविशेष । इन्द्रदत्तो वृहत्कथाप्रलम्भक छयशे संस्थित ॥ ४७ ॥ दीनानामिति । सज्जनाना कुटुम्बुपवीव्य ॥ ४८ ॥ अग्रहीत्वा वसन्त

शकारः—अगेण्हिअ वसन्तसेणिअं ण गमिस्सम् । (क)

विटः—एतदपि न श्रुतं त्वया ।

आलाने गृह्यते हस्ती वाजी वल्गासु गृह्यते ।

हृदये गृह्यते नारी यदिदं नास्ति गम्यताम् ॥ ५० ॥

शकारः—यदि गच्छसि, गच्छ तुमम् । हगे ण गमिस्सम् । (ख)

विटः—एवम् । गच्छामि । (इति निष्क्रान्तः ।)

शकारः—गडे ऋतु भावे अभावम् । (विदूषकमुदिश्य ।) अले
काकपदशीशमस्तका दुट्ठबडुका, उवविश उवविश । (ग)

विदूषकः—उववेसिदा ज्वेव अम्हे । (घ)

शकारः—केण । (ङ)

विदूषकः—कअन्तेण । (च)

शकारः—उट्ठेहि उट्ठेहि । (छ)

विदूषकः—उट्ठिस्सामो । (ज)

शकारः—कदा । (झ)

विदूषकः—जदा पुणो वि देव्वं अणुज्जलं भविस्सदि । (ञ)

शकारः—अले, लेद लेद । (ट)

विदूषकः—रोदिविदा ज्वेव अम्हे । (ठ)

(क) अगृहीत्वा वसन्तसेनां न गमिष्यामि ।

(ख) यदि गच्छसि, गच्छ त्वम् । अहं न गमिष्यामि ।

(ग) गतः खलु भावोऽभावम् । अरे काकपदशीर्षमस्तक दुष्टबडुक,
उपविशोपविश । (घ) उपवेशिता एव वयम् । (ङ) केन ।

(च) कृतान्तेन । (छ) उत्तिष्ठोत्तिष्ठ । (ज) उरथास्त्रामः ।

(झ) कदा । (ञ) यदा पुनरपि दैवमनुकूलं भविष्यति ।

(ट) अरे, रुदिहि रुदिहि । (ठ) रोदिता एव वयम् ।

सेनाम् ॥ नष्टदर्शनं गता ॥ अन्धस्येति ॥ ४९ ॥ आलान इति ।

यदि चेदर्थे । चेन्नास्ति तदा गम्यताम् ॥ ५० ॥ गतः खलु भावोऽभा-
वमदर्शनम् । काकपदशीशमस्तका इति । यूतायकार्यप्रवृत्तौ काकपदाकारा ये

धूर्तास्तेषां शीर्षप्राया आमण्यस्तेषां मस्तकभूतधूर्तचक्रवर्तिनामपि प्रधानभूत ।

एतेनाचारकुलयोराक्षेपः कृतः । केचित्तु—‘काकपदशीर्ष काकपदवत्पक्षपा शीर्ष

मस्तकं यस्य । पक्षेत्पुपलक्षणम् । अष्टकपालः । तेनालक्षणयुक्तमस्तक इत्यर्थः’

इत्याहुः । अत्र च मते शीशमस्तका इति शकारवाणीत्वेन पुनरुक्तं न दोषः ।

शकारः—केण । (क)

विदूषकः—दुग्मादीए । (ख)

शकारः—अले, हस हस । (ग)

विदूषकः—हसिस्सामो । (घ)

शकारः—कदा । (ङ)

विदूषकः—पुणो वि ऋद्धीए अज्जचारुदत्तस्स । (च)

शकारः—अले दुट्ठबडुका, भणेशि मम वअणेण तं दलि-
दुच्चालुदत्तकम्—‘एसा शशुवण्णा सहिलण्णा णवणाडअदंशणु-
द्धिदा शुत्तदालि ज्व वसन्तशेणा णाम गणिआदालिआ कामदे-
वाअदणुज्जाणादो पहुदि तुमं अणुलत्ता अम्हेहिं बलकालाणुणीअ-
माणा तुह गेहं प्रविष्टा । ता जइ मम हत्थे शर्ज जेव पट्टाविअ
एणं शमप्पेशि, तदो अधिअलणे ववहारं विणा लहुं णिज्जादमा-
णाह तव मए अणुबद्धा पीदी हुविश्शदि । आदु अणिज्जादमाणाह
मरणान्तिके वेले हुविश्शदि । अवि अपेक्ख ।

कश्चालुका गोच्छडडित्तवेण्टा शाके अ शुक्खे तलिदे हु मंशे ।

भत्ते अ हेमन्तिअलत्तिशिद्धे लीणे अ वेले ण हु होदि पूदी ॥ ५१ ॥

(क) केन । (ख) दुर्गत्या । (ग) अरे, हस हस ।

(घ) हसिष्यामः । (ङ) कदा ।

(च) पुनरपि ऋद्ध्यार्यचारुदत्तस ।

दुष्टवटो । अरे रुदिहि ॥ अरे दुष्टबडुक, भणिष्यसि मम वचनेन तं दलिदु-
दत्तकम्—‘एसा सशुवर्णा सहिरण्या नवनाटकदर्शनोत्पिता सूपधारीव वसन्त-
सेनानाम्नी गणिकादारिका कामदेवायतनोद्यानात्प्रगृप्ता स्वमनुक्तास्माभिर्बला-
त्करानुनीयमाना तव गेहं प्रविष्टा । ततोऽधिकरणे व्यवहारं विना इत्यनेन व्यव-
हारनाम्नो नवमाहस्य सूचनम् । लघु शीघ्रम् । णिज्जादमाणाह निर्यातयतः । तव
मयानुबद्धा प्रीतिर्भविष्यति । अणिज्जादमाणाह अनिर्यातयतः । मरणान्तिकं
वैरं भविष्यति । अपि च प्रेक्षस्व । कश्चालुका इत्यादि । उपजातिच्छन्दसा ।
वृष्णाण्डी गोमयलिप्तवृन्ता शाकं च शुष्कं पत्रिं प्रचुरप्रलेहं मांसम् । ‘तलिदं
केदपके देशी’ इत्येके । ‘भट्टिदे’ इति पाठे भट्टिन्नमित्यर्थः । ‘शलाकृतं भट्टिन्नं
स्यात्’ इत्यमरः । अर्थं च हेमन्तिकरात्रिस्त्रिदं लीणे अ ऋणं च वैरं च न भवति ।

शोस्तकं भणेशि, लस्तकं भणेशि । तथा भणेशि जघा हगे
अत्तणकेलिकाए पासांदवालगकवोदवालिआए उवविट्टे शुणामि ।
अण्णाघा जदि भणेशि, ता कवालगविट्टकवित्थगुडिअं विअ मस्तकं
दे मडमडाइइशम् । (क)

विदूषकः—भणिस्सम् । (ख)

शकारः—(अपवार्यः) चेडे, गडे सच्चकं जेव भावे । (ग)

चेटः—अथ इं । (घ)

शकारः—ता शिग्यं अवकमन्ह । (ङ)

(क) अरे दुष्टबटुक, भणिष्यसि मम वचनेन तं दग्धिचारुदत्तकम्—
'एषा ससुवर्णा सहिरण्या भवनाटकदर्शनोत्थिता सूत्रधारीव वसन्तसेना-
नाम्नी गणिकादारिका कामदेवायतनोद्यानात्मभृति त्वामनुरक्तास्वामिर्ब-
लात्कारानुनीयमाना तव गेहं प्रविष्टा । तद्यदि मम हस्ते स्वयमेव प्रस्था-
प्येनां समर्पयसि, ततोऽधिकरणे व्यवहारं विना लघु निर्यातयतस्तत्र मयानु-
बद्धा प्रीतिर्भविष्यति । अथवानिर्यातयतो मरणान्तिकं वैरं भविष्यति । अपि
च प्रेक्षस्व ।

कूप्माण्डी गोमयलिप्तवृन्ता शाकं च शुष्कं तलितं खलु मांसम् ।

मत्तं च हैमन्तिकरात्रिसिद्धं लीनायां च बेलायां न खलु भवति पूति ॥
शोभनं भणिष्यसि, सकपटं भणिष्यसि । तथा भणिष्यसि यथाहमात्मकीयायां
प्रासादबालाग्रकपोतपालिकायामुपविष्टः शृणोमि । अन्यथा यदि भणसि,
तदा कपाटप्रविष्टकपित्थगुलिकमिव मस्तकं ते मडमडाविष्यामि ।

(ख) भणिष्यामि । (ग) चेटः गतः सत्यमेव भावः ।

(घ) अथ किम् । (ङ) तच्छीघ्रमपक्रमारः ।

पूरी पूति ॥ चिरंतनत्वेन प्रक्षिपितं स्रक्कार्यम् ॥ ५१ ॥ शोस्तकं शोभनम् ।
लस्तकं सकपटम् । भणिष्यसि । तथा भणिष्यसि । भणेशीति भविष्यद्भूत-
मानयोस्तुल्यं रूपम् । यथाहमात्मकीयायां प्रासादस्य बालाग्रलक्षितायां कपोत-
पालिकायां विट्टे । 'बालाग्रं मत्तवारणम् । कपोतपालिद्या उपरिगृह्येणीति
दक्षिणापथे लोकोचिरियम्' इति प्राचीनटीका । तस्यामुपविष्टः शृणोमि ।
अन्यथा यदि भणसि तदा कपाटप्रविष्टं कपित्थगुलिकमिव मस्तकं तव दग्ध-
विशेषयुक्तं तथा भक्षविष्यामि लोकोक्त्या मडमडाविद्वंसमिति व्याख्या-
यते । कपित्थं फलविशेषः । 'लस्तकं शोस्तकं द्वयमपि शोभनार्थम्' इति प्राची-
नटीका ॥ हे चेट, गतो भावो विटः सत्यम् ॥ ततः शीघ्रमपक्रमारः ॥

चेटः—ता गेण्डु मट्टके अशिम् । (क)

शकारः—तव ज्वेव हत्थे चिट्ठु । (ख)

चेटः—एशे मट्टालके । गेण्डु णं मट्टके अशिम् । (ग)

शकारः—(विपरीतं गृहीत्वा ।)

णिव्वक्कलं मूलकपेशिवण्णं स्कन्धेण घेतूण अ कोशमुत्तम् ।

कुक्केहि कुक्कीहि अ बुक्कअन्ते जथा शिआले शरणं पलामि ॥५२॥ (घ)

(परिक्रम्य निष्क्रान्तौ ।)

विदूषकः—भोदि रदणिए, ण खलु दे अअं अवमाणो तत्त-
भवदो चारुदत्तस्स णिवेदइदन्वो । दोग्गच्छपीडिअस्स मण्णे दिड-
णवरा पीडा हुविस्सदि । (ङ)

रदनिका—अज्ज मित्तेअ, रदणिआ खलु अहं संजदमुही । (च)

विदूषकः—एवं णेदम् । (छ)

चारुदत्तः—(वसन्तसेनामुद्दिश्य ।) रदनिके, मारुतामिलापी प्र-
दोषसमयशीतार्तो रोहसेनः । ततः प्रवेश्यतामभ्यन्तरमयम् । अनेन
प्रावारकेण छादयैनम् । (इति प्रावारकं प्रयच्छति ।)

(क) तद्गृहात् भट्टारकोऽसिम् । (ख) तवैव हस्ते तिष्ठतु ।

(ग) एष भट्टारकः । गृहात्वेनं भट्टारकोऽसिम् ।

(घ) निर्वल्कलं मूलकपेशिवर्णं स्कन्धेन गृहीत्वा च कोशमुत्तम् ।

कुक्कुरैः कुक्कुरीभिश्च बुक्कयमानो यथा शृगालः शरणं प्रयासि ॥

(ङ) भवति रदनिके, न खलु तेऽयमपमानस्तत्र भवतश्चारुदत्तस्य नि-
वेदयितव्यः । दौर्गत्यपीडितस्य मन्ये द्विगुणतरा पीडा भविष्यति ।

(च) आर्य मैत्रेय, रदनिका खल्वहं संयतमुखी । (छ) एवमिदम् ।

गृहात् भट्टारकोऽसिम् ॥ तवैव हस्ते तिष्ठतु ॥ एषोऽसिः । भट्टारकः स्नामिकः ।

गृहात्वेनं भट्टारकोऽसिम् ॥ णिव्वक्कलमित्यादि । उपजातिच्छन्दसा ।

निर्वल्कलं मूलकपेशिवर्णम् । देखी लक् । मूलकस्त्वर्णम् । आलोहितमि-

त्यर्थः । स्कन्धेन गृहीत्वा च कोशीषु सुप्तम् । अल्पार्थे शीलम् । कोशावस्थित-

मित्यर्थः । कुक्कुरैः कुक्कुरीभिश्च शब्दायमानो यथा शृगालस्तथा खलुहं प्रयासि ।

विदूषकरदनिके कुक्कुरकुक्कुरीस्थाने ॥ ५२ ॥ न खलु ते परिभवश्चारुदत्तस्य
निवेदयितव्यः । दौर्गत्यपीडितस्य द्विगुणतरा पीडा भविष्यति । एवं णेदमिति

वसन्तसेना—(स्वगतम् ।) कथं परिजणोत्तिं मं अवगच्छदि ।
(प्रावारकं गृहीत्वा समाग्राय च स्वगतं स्पष्टम् ।) अम्हहे, जादीकुसुमवा-
सिदो पावारओ । अणुदासीणं से ज्जोव्वणं पडिमासेदि । (क)
(अपवारितकेन प्राट्णोति ।)

चारुदत्तः—ननु रदनिके, रोहसेनं गृहीत्वाम्यन्तरं प्रविश ।

वसन्तसेना—(स्वगतम् ।) मन्दमाइणी क्खु अहं तुम्हे अम्म-
न्तरस्स । (ख)

चारुदत्तः—ननु रदनिके, प्रतिवचनमपि नास्ति । कष्टम् ।

यदा तु भाग्यक्षयपीडितां दशां नरः कृतान्तोपहितां प्रपद्यते ।
तदास्य मित्राण्यपि यान्त्यमित्रतां विरानुरक्तोऽपि विरज्यते जनः ॥५३॥
(रदनिकामुपसृत्य ।)

विदूषकः—मो, इयं सा रदणिमा । (ग)

चारुदत्तः—इयं सा रदनिका । इयमपरा का ।

अविज्ञातावसक्तैर्न दूषिता मम वाससा ।

वसन्तसेना—(स्वगतम् ।) णं भूसिदा । (घ)

चारुदत्तः—

छादिता शरदश्रेण चन्द्रलेखेव दृश्यते ॥ ५४ ॥

अथवा, न युक्तं परकलत्रदर्शनम् ।

विदूषकः—मो, अलं परकलत्रदंसणसङ्काए । एसा वसन्तसेणा
कामदेवाअदनुज्जाणादो पहुदि भवन्तमणुरत्ता । (ङ)

(क) कथं परिजन इति मामवगच्छति । आश्चर्यम्, जातीकुसुमवासितः
प्रावारकः । अनुदासीनमस्य यौवनं प्रतिमासते ।

(ख) मन्दभागिनी खल्वहं तवाम्यन्तरस्य ।

(ग) मोः, इयं सा रदनिका । (घ) ननु भूषिता ।

(ङ) मोः, अलं परकलत्रदर्शनशङ्कया । एषा वसन्तसेना कामदेवायत-
नोद्यानात्प्रमृतिं त्वामनुरक्ता ।

एवार्थे ॥ रोहसेनश्चारुदत्तपुत्रः ॥ अम्हहे विसये । अनुदासीनं सामिलापम् ।
तदनु रूपचैद्ययोगात् ॥ अभ्यन्तरगमनस्याभागिनी । वेद्यात्वात् ॥ यदेति ।
भाग्यं शोभनं कर्म ॥ ५३ ॥ अविज्ञातेति । दूषिता परपुरुषत्वात् ॥ ५४ ॥

चारुदत्तः—इयं वसन्तसेना । (स्वगतम् ।)

यया मे जनितः कामः क्षीणे विभवविस्तरे ।

क्रोधः कुपुरुषस्येव स्वगात्रेष्वेव सीदति ॥ ५५ ॥

विदूषकः—भो वयस्स, एसो कखु राजसालो भणादि । (क)

चारुदत्तः—किम् ।

विदूषकः—एसा ससुवण्णा सहिलण्णा णवणाडवदंसणुद्विदा सुत्तधालि व्व वसन्तसेणा णाम गणिआदालिआ कामदेवावदणु-
ज्जाणादो पहुदि तुमं अणुलत्ता अम्हेहि बलक्कालणुणीअमाणा तुह
गेहं पविट्ठा । (ख)

वसन्तसेना—(स्वगतम् ।) बलक्कालणुणीअमाणेत्ति जं सच्चम्,
अलंकिदस्सि एदेहिं अक्खरेहिं । (ग)

विदूषकः—ता अइ मम हरथे सअं ज्जेव पट्ठाविअ एणं
समप्पेसि, तदो अधिअलणे ववहालं विणा लहुं णिज्जादमाणाह
तव मए अणुवद्धा पीदी हुविस्सदि । अण्णधा मलणन्तिके वेले
हुविस्सदि । (घ)

चारुदत्तः—(सावज्ञम् ।) अज्ञोऽसौ । (स्वगतम् ।) अये, कथं
देवतोपस्थानयोग्या युवतिरियम् । तेन खलु तस्यां वेलायाम् ।

(क) भो वयस, एष खलु राजश्यालो भणति ।

(ख) एषा ससुवर्णा सहिरण्या नवनाटकदर्शनोत्थिता सूत्रधारीव वसन्त-
सेनानाम्नी गणिकादारिका कामदेवायतनोद्यानात्प्रभृति स्वामनुरक्तासाभिर्ब-
लात्कारानीयमाना तव गेहं प्रविष्टा ।

(ग) बलात्कारानीयमानेति यत्सत्यम्, अलंकृतास्म्येतैरक्षरैः ।

(घ) तद्यदि मम हस्ते स्वयमेव प्रस्थाप्यैनां समर्पयसि, ततोऽधिकरणे
व्यवहारं विना लघु निर्व्यातयतस्तव मयानुबद्धा प्रीतिर्भविष्यति । अन्यथा
मरणान्तिकं वैरं भविष्यति ।

कामदेवायतनोद्यानात्प्रभृति ॥ ययेति । सीदति कर्तव्यासामर्थ्यात्प्रव्यक्तो न
भवति ॥ ५५ ॥ एषेत्यादि पूर्वोक्तमेव भणति । अलंकृतासीति । मनान्यत्रा-

प्रविश गृहमिति प्रतोद्यमाना

न चलति भाभ्यकृतां दशामवेक्ष्य ।

पुरुषपरिचयेन च प्रगल्भं

न वदति यद्यपि भाषते बहूनि ॥ ५६ ॥

(प्रकाशम् ।) भवति वसन्तसेने, अनेनाविज्ञानादपरिज्ञातपरिजनोपचारेणापराद्धोऽस्मि । शिरसा भवतीमनुनयामि ।

वसन्तसेना—एदिणा अणुचिदभूमिआरोहणेण अवरज्ज्ञा अज्जं सीसेण पणमिअ पसादेमि । (क)

विदूषकः—भो, दुवेवि तुम्हे सुखं पणमिअ कलमकेदरा अण्णोण्णं सीसेण सीसं समाअदा । अहं पि इमिणा करहजाणुसरिसेण सीसेण दुवेवि तुम्हे पसादेमि । (ख) (इत्युत्तिष्ठति ।)

चारुदत्तः—भवतु । तिष्ठतु प्रणयः ।

वसन्तसेना—(स्वगतम् ।) चतुरो मधुरो अ अअं उवण्णासो । ण जुत्तं अज्ज एरिसेण इध आअदाए मए पडिवासिदुम् । भोदु । एव्वं दाव भणिस्सम् । (प्रकाशम् ।) अज्ज, जइ एव्वं अहं अज्जस्स अणुगोज्ज्ञा ता इच्छे अहं इमं अलंकारअं अज्जस्स गेहे णिक्खि-विदुम् । अलंकारस्स णिमित्त एदे पावा अणुसरन्ति । (ग)

चारुदत्तः—अयोग्यमिदं न्यासस्य गृहम् ।

(क) एतेनानुचितभूमिकारोहणेनापराद्धार्यं शीर्षेण प्रणम्य प्रसादयामि ।

(ख) भोः, द्वावपि युवां सुखं प्रणम्य कलमकेदारवन्धोन्यं शीर्षेण शीर्षं समागतेन समामती । अहमप्यमुना करमजानुसदृशेन शीर्षेण द्वावपि युवां प्रसादयामि ।

(ग) चतुरो मधुरश्चायमुपन्यासः । न युक्तमद्येदृशेनेहागतया मया प्रतिवस्तुम् । मनतु । एव तावद्गुणिष्यामि । आर्य, यद्येवमहमार्यस्नानुग्राहा तदिच्छाम्यहमिममलंकारकमार्यस्य गेहे निक्षेपुम् । अलंकारस्य निमित्तमेतै पापा अनुसरन्ति ।

मित्रापो नास्तीत्यर्थः । देवतेवोपस्थानं यस्याः सा । प्रविश गृहमिति । पुष्पिताया वृत्तम् ॥ ५६ ॥ अनुचितभूमिसमारोहणम् पक्षद्वारेणावासप्रवेशादिकम् ॥ करम उग्रशिशुः ॥ प्रणय इत्यनेन समोगप्रार्थना कटाक्षिता ॥ ईदृशेना-

वसन्तसेना—अज्ज, अलीअम् । पुरुसेसु णासा णिविखवि-
अन्ति, ण उण गेहेसु । (क)

चारुदत्तः—मैत्रेय, गृह्यतामयमलंकारः ।

वसन्तसेना—अणुमाहीदहि (ख) (इत्यलंकारमर्पयति ।)

विदूषकः—(गृहीता ।) सोत्थि भोदीए । (ग)

चारुदत्तः—धिइ मूर्ख, न्यासः खल्वयम् ।

विदूषकः—(अपवार्थ ।) जइ एव्वं ता चोरेहि हरिज्जउ । (घ)

चारुदत्तः—अचिरेणैव कालेन ।

विदूषकः—एसो से अस्माणं विण्णासो । (ङ)

चारुदत्तः—निर्यातयिष्ये ।

वसन्तसेना—अज्ज, इच्छे अहम्, इमिणा अज्जेण अणुगच्छि-
जन्ती सकं गेहं गन्तुम् । (च)

चारुदत्तः—मैत्रेय, अनुगच्छ तत्रभवतीम् ।

विदूषकः—तुमं जेव एदं कलहंसगामिणीं अणुगच्छन्तो राअ-
हंसो विअ सोहसि । अहं उण ब्रह्मणो जहिं जणेहिं चउप्प-
होवणीदो उवहारो कुकुरेहिं विअ खज्जमाणो विवज्जिस्सम् । (छ)

चारुदत्तः—एवं भवतु । स्वयमेवानुगच्छामि तत्रभवतीम् ।
तद्राजमार्गविश्वासयोग्याः प्रज्वाल्यन्तां प्रदीपिकाः ।

विदूषकः—बहुमाणअ, पज्जालेहि पदीविआओ । (ज)

(क) आर्य, अलीकम् । पुरुषेषु न्यासा निक्षिप्यन्ते, न पुनर्गेहेषु ।

(ख) अनुगृहीतास्मि । (ग) स्वस्ति मधस्यै ।

(घ) यथेवं तदा चोपैर्द्धिताम् ! (ङ) एषोऽस्या अस्माकं विन्यासः ।

(च) आर्य, इच्छाम्यहमनेनार्येणानुगम्यमाना । स्वकं गेहं गन्तुम् ।

(छ) त्वमेवैतां कसहंसगामिनीमनुगच्छन् राजहंस इव शोभसे । अहं
पुनर्ब्रह्मणो यत्र तत्र जनैश्चतुष्पथोपनीत उपहारः कुकुरैरिव खाद्यमानो
विपत्स्ये । (ज) वर्धमानक, प्रज्वाल्य प्रदीपिकान् ।

गृहीतसंभोगोपकरणादिना । पापा अकार्यकारिणः ॥ भग्नलाद्रक्षकाभावाच्चायो-
ग्यता ॥ आर्य, पुरुषेषु न्यासा निक्षिप्यन्ते, न पुनर्गेहेषु ॥ अत्यन्तप्रथयवत्त्वा-
दनुग्रहः ॥ चोरेहि हरिज्जउ इति संयिच्छेदनाप्रस्तुतीयादस्य सूचनम् ॥ सकं
स्वकम् ॥ चतुष्पथोनीत इवोपहारो देवताबलिरूपः खाद्यमानो विपत्स्ये ॥

चेटी—(जनान्तिकम् ।) अले, तेल्लेण विणा पदीविआओ पज्जालीअन्ति । (क)

विदूषकः—(जनान्तिकम् ।) ही, ताओ क्खु अम्हाणं पदीविआओ अवमाणिदनिद्धणकामुआ विअ गणिआ णिस्सिणेहाओ दाणिं संवुत्ता । (ख)

चारुदत्तः—मैत्रेय, भवतु । कृतं प्रदीपिकाभिः । पश्य ।

उदयति हि शशाङ्कः कामिनीगण्डपाण्डु-

र्ग्रहगणपरिवारो राजमार्गप्रदीपः ।

तिमिरनिकरमध्ये रश्मयो यस्य गौराः

स्रुतजल इव पङ्के क्षीरधाराः पतन्ति ॥ ५७ ॥

(सावुरगम् ।) भवति वसन्तसेने, इदं भवत्या गृहम् । प्रविशतु भवती ।

(वसन्तसेना सावुरगमवलोकयन्ती निष्क्रान्ता ।)

चारुदत्तः—वयस्य, गता वसन्तसेना । तदेहि । गृहमेव गच्छावः ।

राजमार्गो हि शून्योऽयं रक्षिणः संचरन्ति च ।

वञ्चना परिहर्तव्या बहुदोषा हि शर्वरी ॥ ५८ ॥

(परिक्रम्य ।) इदं च सुवर्णभाण्डं रक्षितव्यं त्वया राज्ञौ, वर्धमानकेनापि दिवा ।

विदूषकः—जघा भवं आणवेदि । (ग)

(इति निष्क्रान्तौ ।)

इति मृच्छकटिकेऽलंकारन्यासो नाम प्रथमोऽङ्कः ।

(क) अले, तेल्लेण विणा प्रदीपिकाः प्रज्वाल्यन्ते ।

(ख) आश्चर्यम्, ताः खल्वस्माकं प्रदीपिका अपमानितनिर्घनकामुका इव गमिका निःश्रेहा इदानीं संवृत्ताः । (ग) यथा भवानाज्ञापयति ।

ही आश्चर्यं । यत एव निर्घनोऽन एवापमानितः । निःश्रेहा निस्त्वैलाक्ष । श्रेहोऽनुरागमैलं च । संवृत्ता. संवृत्ता. ॥ भवत्वित्युपसंहारोक्तिः । उदयतीति । यस्य हिमांशोऽस्मिन्मन्दमध्ये शुद्धा रश्मयः पतन्ति । यथा प्रभूतजले कर्दमे दुग्धधाराः ॥ ५७ ॥ राजमार्ग इति ॥ ५८ ॥

इति महोपाध्यायभ्रीषृष्वीधरवृत्तौ मृच्छकटिकविज्ञेयौ न्यासार्पणौ नाम प्रथमोऽङ्कः ।

द्वितीयोऽङ्कः ।

(प्रविश्य ।)

चेटी—अत्ताए अज्जआसआसं संदेसेण पेसिदम्हि । ता जाव पविसिअ अज्जआसआसं गच्छामि । (परिक्रम्यावलोक्य च ।) एसा अज्जआ हिअएण किंपि आलिहन्ती चिट्ठदि । ता जाव उवसप्पामि । (क)

(ततः प्रविशत्यासनस्था सौत्कर्ष्य वसन्तसेना मदनिका च ।)

वसन्तसेना—हज्जे, तदो तदो । (ख)

चेटी—अज्जए ण किंपि मन्तेसि । किं तदो तदो । (ग)

वसन्तसेना—किं मए मणिदम् । (घ)

चेटी—तदो तदो सि । (ङ)

वसन्तसेना—(सम्भ्रूयेष्टम् ।) आं, एव्वम् । (च)

(उपसृत्य ।)

प्रथमा चेटी—अज्जए, अत्ता आविसदि—‘ण्हावा भविअ देवदाणं पूअं णिव्वत्तेहि ति । (छ)

वसन्तसेना—हज्जे, विण्णवेहि अत्तम्—‘अज्ज ण ण्हाइस्सम् । ता बम्हणो ज्जेव पूअं णिव्वत्तेहु’ ति । (ज)

चेटी—जं अज्जआ आपणवेदि । (झ) (इति निष्क्रान्ता ।)

(क) मात्रार्यासकाशं संदेशेन प्रेषितास्मि । तथावत्प्रविश्यार्यासकाशं गच्छामि । एषार्या हृदयेन किमप्यालिखन्ती तिष्ठति । तथावदुपसर्पानि ।

(ख) चेटी, ततस्ततः ।

(ग) आर्ये, न किमपि मग्नयसि किं ततस्ततः ।

(घ) किं मया मणितम् । (ङ) ततस्तत इति । (च) आं एवम् ।

(छ) आर्ये, मातादिशति—‘स्नाता भूत्वा देवतानां पूजां निर्वर्तय’ इति ।

(ज) चेटी, विज्ञापय गातरम्—‘अद्य न स्नास्यामि । तद्वाक्षण एव पूजां निर्वर्तयतु’ इति । (झ) यदार्याज्ञापयति ।

अत्ताए वसन्तसेनामात्रा । अज्जआसआसं वसन्तसेनासकाशम् । संदेशेन प्रयोजनार्थम् ॥ हज्जे नीचे । ‘हज्जे, तदो तदो’ इत्युन्माददशारीत्युपन्यासः ॥

मदनिका—अज्जए, सिणेहो पुच्छदि ण पुरोमाइदा, ता किं
णेदम् । (क)

वसन्तसेना—मदणिण, केरिसिं मं पेक्खसि । (ख)

मदनिका—अज्जाआए सुण्णहिअअत्तेण जाणामि हिअअगदं
कंपि अज्जआ अहिलसदि चि । (ग)

वसन्तसेना—सुहु तुए जाणिदम् । परहिअअगहणपण्डिआ
मदणिआ खलु तुमम् । (घ)

मदनिका—पिअं मे पिअम् । कामो कसु णाम एसो भअवं ।
अणुगहिदो महसवो तरुणजणस्स । ता कघेदु अज्जआ, किं राआ
राअवल्लहो वा सेवीअदि । (ङ)

वसन्तसेना—हज्जे, रमिदुमिच्छामि, ण सेविदुम् । (च)

मदनिका—विज्जाविसेसालंकिदो किं कोवि ब्रह्मणजुआ
। कामीअदि । (छ)

वसन्तसेना—पूअणीओ मे ब्रह्मणजणो । (ज)

मदनिका—किं अणेअणअराहिगमणजणिदविहवविस्वारो वाणि-
अजुआ वा कामीअदि । (झ)

(क) आर्ये, स्नेहः पृच्छति, न पुरोमागिता, तर्किं न्विदम् ।

(ख) मदनिके, कीदृशीं मां प्रेक्षसे ।

(ग) आर्षायाः शून्यहृदयत्वेन जानामि हृदयगतं कमप्यार्षाभिलषतीति ।

(घ) सुष्ठु त्वया ज्ञातम् । परहृदयग्रहणपण्डिता मदनिका खलु त्वम् ।

(ङ) प्रियं मे प्रियम् । कामः खलु नामैव भगवान् । अनुगृहीतो महो-
त्सवस्तरुणजनस्य । तत्कथयत्वार्था, किं राजा राजवल्लभो वा सेव्यते ।

(च) चेदि, रन्तुमिच्छामि, न सेवितुम् ।

(छ) विद्याविशेषालंकृतः किं कोऽपि ब्राह्मणयुवा काम्यते ।

(ज) पूजनीयो मे ब्राह्मणजनः ।

(झ) किमनेकनगराभिगमनजनितविभ्रविस्वारो वाणिजयुवा वा काम्यते ।

अज्जआ वसन्तसेनैव । ण्हादा ज्ञाता । पूअं पूजाम् ॥ पुरोमाइदा पुरोमागिता
दोपदर्शिता । 'दोपैकद्वयपुरोमागी' इत्यमरः । दोपशून्यत्वेनेति भावः ॥ भअवं
भगवान् । 'भअवदा' इत्यपि पाठः । भगवता हरेण । स्वीकृतोऽनुगृहीतो

वसन्तसेना—हज्जे, उवारुदसिणेहं पि णणइज्जं परिच्छइअ
देसन्तरगमणेण वाणिअज्जणो महन्तं विओअजं दुक्खं उप्पा-
देदि । (क)

मदनिका—अज्जए, ण राआ, ण राअवल्लहो, ण वल्लणो, ण
वाणिअज्जणो । ता को दाणिं सो भट्टिदारिआए कामीअदि । (ख)

वसन्तसेना—हज्जे, तुमं मए सह कामदेवाअदणुज्जाणं गदा
आसि । (ग)

मदनिका—अज्जए, गदसि । (घ)

वसन्तसेना—तह वि मं उदासीणा विअ पुच्छसि । (ङ)

मदनिका—जाणिदम् । किं सो ज्जेव जेण अज्जआ सरणा-
अदा अब्भुवण्णा । (च)

वसन्तसेना—किंणामहेओ वखु सो । (छ)

मदनिका—सो वखु सेट्ठिचत्तरे पडिवसदि । (ज)

वसन्तसेना—अइ णामं से पुच्छिदासि । (झ)

मदनिका—सो वखु अज्जए, सुगहीदणामहेओ अज्जचारुदत्तो
णाम । (ञ)

(क) चेदि, उपारुदजेहमपि णणयिज्जं परित्यज्य देशान्तरगमनेन
वाणिजजनो महद्वियोगजं दुःखमुत्पादयति ।

(ख) आर्ये, न राजा, न राजवल्लभः, न ब्राह्मणः, न वाणिजजनः ।
तत्क इदानीं स भर्तृदारिकया काम्यते ।

(ग) चेदि, त्वं मया सह कामदेवायतनौघान गतासीः ।

(घ) आर्ये गतासि । (ङ) तथापि मामुदासीनेव पृच्छसि ।

(च) ज्ञातम् । किं स एव येनार्या शरणागताभ्युपपन्ना ।

(छ) किं नामधेयः खलु सः ।

(ज) स खलु श्रेष्ठिचत्वरे प्रतिवसति । (झ) अयि, नामाख पृष्टासि ।

(ञ) स खलु आर्ये, सुगहीतनामधेय आर्यचारुदत्तो नाम ।

सा ॥ ण सेविदुम् । कामोपभोगरसिकास्मि । न इन्द्रियनीत्यर्थः ॥ पूजनीयाश्च
ये भवन्ति तेषां विलासवैमुख्यं सदेति भावः ॥ उवारुदसिणेहं विवृदसेहम् ॥
भट्टिदारिआए ईश्वरसुतया ॥ भट्टिदा शुद्धयुक्ता (१) ॥ अभ्युपपन्ना स्त्रीकृता ॥ सु-

वसन्तसेना—(सहस्रं) साहु मंदणिए, साहु । सुहु तुएं जाणिदम् । (क)

मदनिका—(खगतम् ।) एवं दाव । (प्रश्नम् ।) अज्जए, दलिदो कबु सो सुणीअदि । (ख)

वसन्तसेना—अदो जेव कामीअदि । दलिदुपुरिससंकन्तमणा कबु गणिआ लोए अवअणीआ मोदि । (ग)

मदनिका—अज्जए, किं हीणकुसुमं सहआरपादवं महुअरीओ उण सेवन्ति । (घ)

वसन्तसेना—अदो जेव ताओ महुअरीओ वुच्चन्ति । (ङ)

मदनिका—अज्जए, जइ सो मणीसिदो ता कीस दाणिं सहसा ण अहिसारीअदि । (च)

वसन्तसेना—हज्जे, सहसा अहिसारिअन्तो पशुअआरदुव्वल-
दाए, मा दाव, जणो दुल्लहदंसणो पुणो मविस्सदि । (छ)

मदनिका—किं अदो जेव सो अलंकारओ तस्स हत्थे णि-
विस्सतो । (ज)

(क) साधु मदनिके, साधु । सुहु त्वया ज्ञातम् ।

(ख) एवं तावत् । आर्ये, दरिद्रः खलु स श्रूयते ।

(ग) अत एव काम्यते । दरिद्रपुरुषसंकान्तमनाः खलु गणिका लोके-
ऽवचनीया भवति ।

(घ) आर्ये, किं हीनकुसुमं सहकारपादपं मधुकर्षः पुनः सेवन्ते ।

(ङ) अत एव ता मधुकर्ष उच्यन्ते ।

(च) आर्ये, यदि स मनीषितस्तत्किमर्थमिदानीं 'सहसा नाभिसार्यते ।

(छ) चेति, सहसामिसार्यमाणः प्रत्युपकारदुर्बलतया, मा तावत्, जनो
दुर्लभदर्शनः पुनर्मविष्यति ।

(ज) किमत एव सोऽलंकारस्तस्य हस्ते निक्षिप्तः ।

गृहीतनामधेयो दानृत्तेन ॥ दरिद्रपुरुषदत्तमना अवचनीया भवति अर्थानमि-
त्यापिलाद् । अतिस(?)आरुदसो ब्राह्मणः, अनध्यापकत्वेन विलासी, अन्यथ
श्रोत्रियः, तर्कतन्त्रप्रवीणः पूजनीयः न काम्यो नित्यासर्वमुख्यादित्याशयः ॥
महुअरीओ इति । मधु कुर्वन्ति सेवन्ते । मत्ता इत्यर्थः ॥ भेट्ति द्यूतकरस्य
मृ० ५

वसन्तसेना—हञ्जे, सुट्टु दे जाणिदम् । (क)

(नेपथ्ये ।)

अले भट्टा, दशसुवण्णाह छुट्टु जूदकरु पपलीणु पपलीणु । ता
गेण्ह गेण्ह । चिट्ठ चिट्ठ । दूलात्पदिहो सि । (ख)

(प्रविश्यापटीक्षेपेण संश्रान्तः ।)

संवाहकः—हीमाणहे । कट्टे एरो जुदिअलभावे ।

णववन्धणमुक्काए विअ

गद्दीए हा ताडिदो म्हि गद्दीए ।

अज्जलाअमुक्काए विअ शचीए

घड्डुको विअ धादिदो म्हि शचीए ॥ १ ॥

लेखअवावडहिअअं शहिअं दड्डूण झचि पब्भट्टे ।

एण्हिं मग्गणिवडिदे कं णु कखु शरणं पपज्जे ॥ २ ॥

सा जाव एदे शहिअजुदिअला अण्णदो मं अण्णेशन्ति, ताव हक्के

(क) चेटि, सुट्टु त्वया ज्ञातम् ।

(ख) अरे भट्टारक, दशसुवर्णस्य रुद्धो द्यूतकरः प्रपलायितः प्रपला-
यितः । तद्गृहाण गृहाण । तिष्ठ तिष्ठ । दूरात्प्रहृद्योऽसि ।

संबोधनम् । दशसुवर्णकृते छुट्टु रुद्धः । पपलीणु प्रपलायितः । दश सुवर्णा लभ्या
यस्य पार्श्वे स द्यूतकरः प्रपलायितः । अतो गृहाण धारय । तिष्ठ तिष्ठ । दूरादेव
हृद्योऽसि । सभ्यानुदिश्य ब्रूते । ‘लब्धः’ इति पाठे दशसुवर्णानां द्यूतकरे लब्धः ।
प्रपलायित इत्यर्थः ॥ हीमाणहे इति विस्मये । कट्ट एष द्यूतकरभावः । णववन्ध-
णेत्यादि । चित्रजातिः । गद्दीए गर्दभीनामधेया । हा कष्टम् । ताडितो-
ऽसि । गद्दीति वराटिकानाम् । गर्दभीशक्तिके आर्या इति प्रसिद्धद्यूतके कप-
र्दकनामधेये । नववन्धनान्मुक्तयेव गर्दभ्या पशुविशेषेण ताडितोऽसि गर्दभ्या ।
ताडनस्वभावा सा यतः । अज्जराजेन कर्णेन मुक्तयेव शक्या अस्त्रविशेषेण
घटोत्कचो भीमसेनसुत इव ताडितोऽसि शक्या ॥ १ ॥ लेख इत्यादि ।
गाथा । लेखभ्यापटवद्दयं सभिकं दृष्ट्वा सटिति प्रप्रष्टः । इदानीं मार्गनिपतितः
कं नु खलु शरणं प्रपद्ये । कं नु खल्विति विमर्शे ॥ २ ॥ तथावदेतो सभिकशू-

विष्पडीवेहिं पादेहिं एदं शुण्णदेउलं पविशिअ देवीमविश्यम् । (क)
(बहुविधं नाट्यं कृत्वा तथा स्थितः ।)

(ततः प्रविशति माथुरो द्यूतकरश्च ।)

माथुरः—अले भट्टा, दशसुवण्णाहं लुद्धु जूदकरु पपलीणु
पपलीणु । ता गेण्ह गेण्ह । चिट्ठ चिट्ठ । दूरात्पदिट्ठोऽसि । (ख)

द्यूतकरः—

जइ वज्जसि पादालं इन्दं शरणं च संपदं जासि ।

सहिअं वज्जिअ एकं रुद्धो वि ण रक्खिदुं तरइ ॥ ३ ॥ (ग)

माथुरः—

कहिं कहिं सुसहिअविष्पलम्मआ

पलासि ले भअपलिवेविदङ्गआ ।

पदे पदे समविसमं खलन्तआ

कुलं जसं अदिकसणं कलेन्तआ ॥ ४ ॥ (घ)

(क) आश्चर्यम् । कष्ट एव द्यूतकरमावः ।

नवबन्धनमुक्तयेन गर्दम्या हा ताडितोऽसि गर्दम्या ।

अङ्गराजमुक्तयेव हा शक्त्या घटोत्कच इव घातितोऽसि शक्त्या ॥

लेखकव्यापृतहृदयं समिकं दृष्ट्वा झटिति प्रभ्रष्टः ।

इदानीं मार्गनिपतितः कं नु खलु शरणं प्रपद्ये ॥

तथावदेतौ समिकद्यूतकरावन्यतो, मामन्विष्यतः, तावदहं विपरीताभ्यां
पादान्यामेतच्छून्यदेवकुलं प्रविश्य देवीमविष्यामि ।

(ख) अरे भट्टारक, दशसुवर्णस्य रुद्धो द्यूतकरः प्रपलायितः प्रपलायितः ।

तद्गृहाण गृहाण । तिष्ठ तिष्ठ । दूरात्प्रदृष्टोऽसि ।

(ग) यदि व्रजसि पातालमिन्द्रं शरणं च सांप्रतं यासि ।

समिकं वर्जयित्वैकं रुद्धोऽपि न रक्षितुं तरति ॥

(घ) कुत्र कुत्र सुसमिकविप्रलम्भक पलायसे रे भयपरिवेपिताङ्गक ।

पदे पदे समविषमं स्खलन्कुलं यशोऽतिकृष्णं कुर्वन् ॥

तकरी मामन्यतोऽन्विष्यतस्त्वावत् । इके अहम् । विपरीतपादाभ्यामेतच्छून्यं
देवकुलं प्रविश्य देवी मविष्यामि । देवीति च्यन्तम् ॥ जइ वज्जसीत्यादि ।
आर्या । यदि गच्छसि पातालमिन्द्रं शरणं च सांप्रतं यासि । समिकं वर्जयित्वैकं
रुद्धोऽपि न रक्षितुं शक्नोति ॥ ३ ॥ कहिं कहिमित्यादि । रुचिरावृत्तम् ।
कुत्र कुत्र सुसमिकविप्रलम्भक पलायसे रे भयपरिवेपमानाङ्गक । पदे पदे सम-

घृतकरः—(पदं वीक्ष्य ।) एसो वज्जदि । इअ पणट्टा पदवी । (क)

माथुरः—(आलोक्य सवितर्कम् ।) अले, विप्पदीवु पादु ।
पडिमागुण्ण देउल्लु । (विचिन्त्य ।) धुत्तु जूदकरु विप्पदीवेहि पादेहि
देउलं पविट्ठो । (ख)

घृतकरः—ता अणुसरेह् । (ग)

माथुरः—एव्वं भोदु । (घ)

(उभौ देवकुलप्रवेशं निरूपयत । हृष्टान्योन्यं सञ्ज्ञाप्य ।)

घृतकरः—कधं कट्टमयी पडिमा । (ङ)

माथुरः—अले, णहु णहु । शैलपडिमा । (इति बहुविधं चालयति ।
संज्ञाप्य च ।) एव्वं भोदु । एहि । जूदं किलेस । (च) (इति बहुविधं
घृतं क्रीडति ।)

संवाहकः—(घृतेच्छाविकारसवरणं बहुविधं कृत्वा स्वगतम् ।) अले,

कत्ताशदे णिण्णाणअश्श हल्लइ हडकं मनुश्शइश्श ।

ढक्काशदे ज्व णडाधिवश्श पळभट्टलज्जइश्श ॥ ५ ॥

(क) एष व्रजति । इय प्रनष्टा पदवी ।

(ख) अरे, विप्रतीपौ पादौ । प्रतिमाशून्यं देवकुलम् । घृतो घृतकरो
विप्रतीपान्या पादाभ्यां देवकुलं प्रविष्टः ।

(ग) ततोऽनुसराव । (घ) एव भवतु ।

(ङ) कथं काष्ठमयी प्रतिमा ।

(च) अरे, न खलु न खलु । शैलप्रतिमा । एव भवतु । एहि । घृतेन
क्रीडावः ।

विवर्धं यथा स्यादेव स्खलन्कुलं यश्चश्चातिकृष्णं कुर्वन् ॥ ४ ॥ अथ भट्टलान्योन्य-
संबोधनम् (१) । अरे, विप्रतीपपादशून्यं देवकुलम् । प्रयोजनाभावेन नान्न मानुष
इति भावः । घृतो घृतकरो विप्रतीपान्या पादाभ्यां देवकुलं प्रविष्ट इत्येके । घृतो
घृतकरो विप्रतीपपादाभ्यां देवकुलं प्रविष्टः ॥ ततोऽनुसराव ॥ संज्ञापनं प्रतिमा-
याम् ॥ [कत्तेति ।] घृतकरणं यथा सा कत्ता । काड इति प्रसिद्धः । नान्दीपुर
इति प्रसिद्धः । घृत इत्यन्ये (२) । कत्ताशब्दो निर्माणकस्य निर्धनस्य हरति पाक-
यति हृदयं मनुष्यस्य । ढक्काशब्द इव नराधिपस्य प्रभृतराज्यस्य । असालिकता

जाणामि ण कीलिइअं सुमेरुशिखरपवनसंनिभं धूतम् ।

तह वि हु कोइलमहुले कत्ताशब्दे मणं हलदि ॥ ६ ॥ (क)

धूतकरः—मम पाठे, मम पाठे । (ख)

माधुरः—ण हु । मम पाठे, मम पाठे । (ग)

संवाहकः—(अन्यतः सहसोपसृत्य ।) णं मम पाठे । (घ)

धूतकरः—लद्धे गोहे । (ङ)

माधुरः—(गृहीत्वा ।) अले पेदण्डा, गहीदोसि । पअच्छ तं दशसुवणम् । (च)

संवाहकः—अज्ज दइइशम् । (छ)

माधुरः—अहुणा पअच्छ । (ज)

संवाहकः—दइइशम् । पसादं कलेहि । (झ)

माधुरः—अले, णं संपदं पअच्छ । (ञ)

संवाहकः—शिलु पडदि । (ट) (इति भूमौ पतति ।)

(उभौ बहुविधं ताडयतः ।)

माधुरः—एसु तुमं हु जूदिअरमण्डलीए वद्धोसि । (ठ)

(क) अरे, कत्ताशब्दो निर्माणकस्य हरति हृदयं मनुष्यस्य ।

दक्काशब्द इव नराधिपस्य प्रमत्तपराज्यस्य ॥

जानामि न कीडिप्यामि सुमेरुशिखरपवनसंनिभं धूतम् ।

तथापि खलु कोकिलमधुरः कत्ताशब्दो मनो हरति ॥

(ख) मम पाठे, मम पाठे । (ग) न खलु । मम पाठे मम पाठे ।

(घ) ननु मम पाठे । (ङ) लब्धः पुरुषः ।

(च) अरे लुप्तदण्डक, गृहीतोऽसि । प्रयच्छ तद्दशसुवर्णम् ।

(छ) अथ दास्यामि । (ज) अधुना प्रयच्छ ।

(झ) दास्यामि । प्रसादं कुरु । (ञ) अरे, ननु सांप्रतं प्रयच्छ ।

(ट) शिरः पतति । (ठ) एष त्वं खलु धूतकरमण्डल्या वद्धोऽसि ।

इत्यर्थः ॥ ५ ॥ जानामि न कीडिप्यामि सुमेरुशिखरपवनसंनिभं धूतम् । सुखविनाशकमित्यर्थः । तथापि खलु कोकिलमधुरः कत्ताशब्दो मनो हरति ॥ ६ ॥

मम पाठ इत्यर्थः धूतकरोक्तिविशेषः ॥ गोहे पुरुषः मनुष्यः ॥ पेदण्डा लुप्तदण्डक । उभे अपि देशी ॥ अधुना प्रयच्छ ॥ दास्यामि ॥ शिलु पडदि शिरः पतति । अग्रतीत्यर्थः । इति भूमौ निपत्य स्थितः ॥ एष त्वं खलु धूतकरमण्डल्या

संवाहकः—पेक्खथ पेक्खथ भट्टालआ । हा, संपदं जेव प-
काह अद्वे गण्डे कडे, अवलाह अद्वे मुके । तहवि मं अवलं शंपदं
जेव मग्गदि । (क)

मायुरः—(श्रीन्वा ।) धुत्तु, मायुरु अहं जिउणु । एत्थ तुए ण अहं
धुत्तिज्जामि । ता पअच्छ तं पेदण्डआ, सन्नं सुवण्णं संपदम् । (ख)

संवाहकः—कुदो दइइयम् । (ग)

मायुरः—पिदरु विक्किणिज्ज पअच्छ । (घ)

संवाहकः—कुदो मे पिदा । (ङ)

मायुरः—मादरु विक्किणिज्ज पअच्छ । (च)

संवाहकः—कुदो मे मादा । (छ)

मायुरः—अप्पाणं विक्किणिअ पअच्छ । (ज)

संवाहकः—कलेष पणादम् । णेध मं राजमग्गम् । (झ)

मायुरः—पसरु । (ञ)

संवाहकः—एवं मोदु । (परिचयमतिः) अज्जा, किणिघ मं
इमइय शहिअइय हत्थादो दइहिं शुवण्णकेहिं । (दृष्ट्वा आश्चर्ये !)

(क) प्रेक्षध्वं प्रेक्षध्व भट्टारकाः । हा, सांप्रतमेव एकस्वार्धे गण्डः कृतः,
अपरस्वार्धे मुक्तम् । तथापि मामवलं सांप्रतमेव याचते ।

(ख) धूर्त, मायुरोऽहं निपुणः । अत्र नाहं धूर्तयामि । तत्प्रयच्छ तं
लुप्तदण्डक, सर्वं सुवर्णं सांप्रतम् । (ग) कुतो दास्यामि ।

(घ) पितरं विक्रीय प्रयच्छ । (ङ) कुतो मे पिता ।

(च) मातरं विक्रीय प्रयच्छ ।

(छ) कुतो मे माता । (ज) आत्मानं विक्रीय प्रयच्छ ।

(झ) कुरुत प्रसादम् । नयत मा राजमार्गम् । (ञ) प्रसर ।

मुक्तदेयत्वायानीति वृत्ते ॥ भट्टारका इति मध्यस्थान्संशोधयति सांप्रतमेव एकाह
एकस्य । अद्वे अप्पेण । गण्डे कडे । एकस्य समिकस्वार्धे गण्डः कृतः । धूतकरापे-
क्षितार्धेन धूतकरे व(च?) समकः । अपराह अद्वेण मुके इत्यपरस्य धूतकरस्वार्धेन
मुक्तोऽस्ति । तच्च समिकेनैवोपेक्षितम् ॥ अत्र मायुरोऽहं निपुणः । एत्थ तुए अत्र
तथा । धुत्तिज्जामि धूर्ते(यं) प्रताये । पेदण्डा लुप्तदण्डक ॥ कुत इति लामो-
पायप्रश्ने । पिदरु विक्रीणिज्ज पयच्छ पितरं विक्रीय प्रयच्छ ॥ मादरु विक्रीणिज्ज
मातरं विक्रीय ॥ कलेष कुरुत । णेध नयत मं माम् । राजमार्गम् ॥ पसर प्रसर्प ।

संवाहकः—(उत्थाय सविषादम् ।) कथं जूदिअलमण्डलीए बद्धो
हि । हीं, एओ अहाणं जूदिअलाणं अलहणीए शमए । ता
कुदो दइइशम् । (क)

माथुरः—अले, गण्डे कुल्ल कुल्ल । (ख)

संवाहकः—एव्वं कलेमि । (धूतकरमुपसृष्टस्य ।) अद्धं ते देमि,
अद्धं मे मुच्चदु । (ग)

धूतकरः—एव्वं भोदु । (घ)

संवाहकः—(सभिकमुपगम्य ।) अद्धइश गण्डे कलेमि । अद्धं
पि मे अज्जो मुच्चदु । (ङ)

माथुरः—को दोसु । एव्वं भोदु । (च)

संवाहकः—(प्रक्षयम् ।) अज्ज, अद्धे तुए मुक्के । (छ)

माथुरः—मुक्के । (ज)

संवाहकः—(धूतकरं प्रति ।) अद्धे तुए वि मुक्के । (झ)

धूतकरः—मुक्के । (ञ)

संवाहकः—संपदं गमिइशम् । (ट)

माथुरः—एअच्छ तं दशसुवण्णम्, कहिं गच्छसि । (ठ)

(क) कथं धूतकरमण्डल्या बद्धोऽसि । कष्टम्, एषोऽस्माकं धूतकरा-
णामलङ्घनीयः समयः । तस्मात्कुतो दास्यामि ।

(ख) अरे, गण्डः क्रियतां क्रियताम् ।

(ग) एवं करोमि । अर्धं तुभ्यं ददामि, अर्धं मे मुच्चतु ।

(घ) एवं भयतु ।

(ङ) अर्धस्य गण्डं करोमि । अर्धमपि म आर्यो मुच्चतु ।

(च) को दोषः । एवं भवतु । (छ) आर्य, अर्धं त्वया मुक्तम् ।

(ज) मुक्तम् । (झ) अर्धं त्वयापि मुक्तम् । (ञ) मुक्तम् ।

(ट) सांप्रतं गमिष्यामि ।

(ठ) प्रयच्छ तं दशसुवर्णम् । कुत्र गच्छसि ।

यद् ॥ हीं कष्टम् । अस्याभिः सर्वैः समयः लङ्घ्यते । एषोऽस्माकं धूतकराणा-
मलङ्घः समयः ॥ 'गण्डं गण्डो लग्नकः' इति पूर्वटीका ॥ एवं करोमि । मुच्च ॥
अर्धं सभिकेन मुक्तम् । अर्धं धूतकरेण । उभाभ्यां राशिरेव मुक्तः । इति

संवाहकः—पेक्संथ पेक्संथ मट्टालआ । हा, संपद जेव ए-
काह अद्वे गण्डे कडे, अवलाह अद्वे मुके । तहवि मं अवलं संपदं
जेव ममादि । (क)

माथुरः—(श्रीत्वा ।) धुत्तु, माथुरु अहं निउणु । एत्थ तुए ण अहं
धुत्तिज्जामि । ता पवच्छ तं पेदण्डआ, सत्तं सुवण्णं संपदम् । (ख)

संवाहकः—कुदो दइइअम् । (ग)

माथुरः—पिदरु विक्किणिज्ज पवच्छ । (घ)

संवाहकः—कुदो मे पिदा । (ङ)

माथुरः—मादरु विक्किणिज्ज पवच्छ । (च)

संवाहकः—कुदो मे मादा । (छ)

माथुरः—अप्पाणं विक्किणिज्ज पवच्छ । (ज)

संवाहकः—कलेष पशादम् । णेध मं लाजमगाम् । (झ)

माथुरः—पसरु । (ञ)

संवाहकः—एत्तं ओदु । (परिक्रमति ।) अज्जा, किणिध मं
इमइअ शहिअइअ हत्यादो दइहिं शुवण्णकेहिं । (दृष्ट्वा आकाशे ।)

(क) प्रेक्ष्यं प्रेक्ष्यं मट्टारकाः । हा, सांप्रतमेव एकस्यार्थे गण्डः कृतः,
अपरस्यार्थे मुक्तम् । तथापि मामवलं सांप्रतमेव याचते ।

(ख) धूर्त, माथुरोऽहं निपुणः । अत्र नाहं धूर्तयामि । तस्म्यच्छ तं
लुप्तदण्डक, सर्वं सुवर्णं सांप्रतम् । (ग) कुतो दास्यामि ।

(घ) पितरं विक्रीय प्रयच्छ । (ङ) कुतो मे पिता ।

(च) मातरं विक्रीय प्रयच्छ ।

(छ) कुतो मे माता । (ज) आत्मानं विक्रीय प्रयच्छ ।

(झ) कुरुत प्रसादम् । नयत मां राजमार्गम् । (ञ) प्रसर ।

सुखदेयत्वाणामीति ब्रूते ॥ मट्टारका इति मध्यस्थानसंबोधयति सांप्रतमेव एकाह
एकस्य । अद्वे अप्पेण । गण्डे कडे । एकस्य समिकस्यार्थे गण्डः कृतः । धूर्तकरापे-
क्षितार्थेन धूर्तकरे व(च?) लभ्यतः । अपराह अद्वेण मुके इत्यपरस्य धूर्तकरस्यार्थेन
सुखोऽस्ति । तच्च समिकेनैवोपेक्षितम् ॥ अत्र माथुरोऽहं निपुणः । एत्थ तुए अत्र
स्वया । धुत्तिज्जामि धूर्त(र्वे) प्रताये । पेदण्डा लुप्तदण्डक ॥ कुत्त इति लामो-
पायप्रश्ने । पिदरु विक्रीणिज्ज पवच्छ पितरं विक्रीय प्रयच्छ ॥ मादरु विक्रीणिज्ज
मातरं विक्रीय ॥ कलेष कुरुत । णेध नयत मं माम् । राजमार्गम् ॥ पसरु प्रसर ।

किं भणाय—‘किं कलइशशि’ चि । गेहे दे कम्मकले हुवि-
शम् । कथम् अदइअ पडिवअणं गदे । भोदु एव्वम् । इमं अण्णं
भणइस्सम् । (पुनस्तदेव पठति ।) कथम् । एशे वि मं अवधीलिअ
गदे । हा, अज्जचालुदत्तस्स विहवे विहडिदे एशे वट्ठामि मन्द-
भाए । (क)

माथुरः—णं देहि । (ख)

संवाहकः—कुतो दइशम् । (ग) (इति पतति ।)

(माथुरः कर्षति ।)

संवाहकः—अज्जा, पलित्ताअध पलित्ताअध । (घ)

(ततः प्रविशति दर्दुरकः ।)

दर्दुरकः—भोः, धूतं हि नाम पुरुषस्यासिंहासनं राज्यम् ।

न गणयति पराभवं कुतश्चिद्धरति ददाति च नित्यमर्थजातम् ।

नृपतिरिव निकाममायदर्शी विभववता समुपास्यते जनेन ॥ ७ ॥

अपि च ।

द्रव्यं लब्धं धूतेनैव दारामित्रं धूतेनैव ।

दत्तं मुक्तं धूतेनैव सर्वं नष्टं धूतेनैव ॥ ८ ॥

अपि च ।

त्रेताहृतसर्वस्वः पावरपतनाच्च शोषितशरीरः ।

नर्दितदर्शितमार्गः कटेन विनिपातितो यामि ॥ ९ ॥

(क) एवं भवतु । आर्याः, क्रीणीध्वं मामस्य सभिकस्य हस्ताहृतमिः
सुवर्णकैः । किं भणत—‘किं करिष्यसि’ इति । गेहे ते कर्मकरो भवि-
ष्यामि । कथम् । अदत्त्वा प्रतिवचनं गतः । भवत्वेवम् । इममन्यं भणि-
ष्यामि । कथम् । एषोऽपि मामवधीर्य गतः । हा, आर्यचारुदत्तस्य
विभवे विघटिते एष वर्ते मन्दभाग्यः । (ख) ननु देहि ।

(ग) कुतो दास्यामि । (घ) आर्याः, परित्रायध्वं परित्रायध्वम् ।

क्लिणध क्रीणीध्वम् । सहिवास्स हत्थादो सभिकस्य पार्श्वोद्विष्यः । असौ तव कर्मकरो
भविष्यामि । हा, आर्यचारुदत्तस्य विभवे विघटिते तस्मिन्निर्धने एष एतादृशाव-
स्थो वर्ते मन्दभाग्यः ॥ नेति । अतिशयमायस्य दर्शको राजवेध्वरेणापि पुरुषेण
सेव्यते ॥ ७ ॥ द्रव्यं लब्धमित्यादि । विद्युन्मात्र ॥ ८ ॥ त्रेतेति । त्रेता ‘तीया
इति प्रसिद्धः । पावरो ‘दूषा’ इति ख्यातः । नर्दितो ‘नान्दी’ इति प्रसिद्धः । कटेन

(अग्रनोऽवलोक्य ।) अयमस्माकं पूर्वसमिको माथुर इत एवामिव-
तंते । भवतु । अपक्रमितुं न शक्यते । तदवगुण्ठयाम्यात्मानम् ।
(बहुविधं नाथ्यं कृत्वा स्थितः । उत्तरीयं निरीक्ष्य ।)

अयं पटः सूत्रदरिद्रतां गतो ह्ययं पटश्छिद्रद्वयतैरलंकृतः ।

अयं पटः प्रावरितुं न शक्यते ह्ययं पटः संवृत एव शोभते ॥ १० ॥
अथवा किमयं तपस्वी करिष्यति । यो हि

पादेनैकेन गगने द्वितीयेन च मृतले ।

तिष्ठाभ्युल्लम्बितस्तावद्यावत्तिष्ठति भास्करः ॥ ११ ॥

माथुरः—दापय दापय । (क)

संवाहकः—कुदो दइश्यम् । (ख)

(माथुरः कर्तुं ।)

दुर्दुरकः—अये, किमेतदग्रतः । (आश्चर्ये ।) किं भवानाह—

‘अयं धूतकरः समिकेन खलीक्रियते, न कश्चिन्मोचयति ।’ इति ।

नन्दयं दुर्दुरो मोचयति । (उपसृज्य ।) अन्तरमन्तरम् । (दृष्ट्वा ।) अये,

कथं माथुरो धूर्तः । अयमपि तपस्वी संवाहकः ।

यः स्वयं दिवसान्तमानतशिरा नास्ते समुल्लम्बितो

यस्योद्धर्पणलोष्टकैरपि सदा शृष्टे न जातः किणः ।

तस्यैतच्च न कुकुरैरहरहर्जह्वान्तरं चर्व्यते

तस्यात्यायतकोमलस्य सततं धूतप्रसङ्गेन किम् ॥ १२ ॥

भवतु । माथुरं तावत्सान्त्वयामि । (उपगम्य ।) माथुर, अमिवादये ।

(माथुरः प्रत्यभिवादयते ।)

दुर्दुरकः—किमेतत् ।

माथुरः—अअं दशमुवण्णं धालेदि । (ग)

(क) दापय दापय । (ख) कुतो दासामि ।

(ग) अयं दशमुवण्णं धारयति ।

‘पूरा’ इति प्रसिद्धेन । ‘पावरः पूरा, कटो दृष्टा’ इति केचित् ॥ ९ ॥ अयमिति ॥ १० ॥
तपस्वी वरुणः ॥ पादेनेति ॥ ११ ॥ खलीक्रियते भत्स्यंते । अन्तरमन्तर-
मिति जनसंमर्दे प्रवेशायावकाशप्रायेणा । य इति । उद्धर्पणः संवर्पणः ।
किणः ‘धाटिः’ इति प्रसिद्धः । यच्छरैर्लघुण्यते (१) । ‘कुकुरैश्चर्व्यते’ इति पाठो
व्यक्त एव । न ध्यायतो न निश्चेयवत् (२) । अत्यायतो विपुलशरीरः । तथा कोम-
लस्य । ‘व्यायतोऽकृतग्रमः’ इति पूर्वटीका ॥ १२ ॥ कश्चित् प्रातर्भोजनम् । तस्या-

दर्दुरकः—ननु कल्यवर्तमेतत् ।

माथुरः—(दर्दुरस्य वक्षतल्लुण्ठीकृतं पटमावृण्व्य ।) भद्रा, पश्यत
पश्यत । जज्जरपटप्पावुदो अजं धुलिसो दशसुवर्णं कल्यवर्तं भ-
णादि । (क)

दर्दुरकः—अरे मूर्ख, नन्वहं दशसुवर्णान्कटकरणेन प्रयच्छामि ।
तर्त्तिकं यस्यास्ति धनं स किं क्रोडे कृत्वा दर्शयति । अरे,

दुर्वर्णोऽसि विनष्टोऽसि दशस्वर्णस्य कारणात् ।

पञ्चेन्द्रियसमायुक्तो नरो व्यापाद्यते त्वया ॥ १३ ॥

माथुरः—भद्रा, तुष्ट दशसुवर्णं कल्यवर्तु । मए एसु विहवु । (ख)

दर्दुरकः—यद्येवम्, श्रूयता तर्हि । अन्यास्तायद्दश सुवर्णानित्यैव
प्रयच्छ । अयमपि द्यूत शील्यतु ।

माथुरः—तर्त्तिकं भोदु । (ग)

दर्दुरकः—यदि जेष्यति तदा दास्यति ।

माथुरः—अहं न जिणादि । (घ)

दर्दुरकः—तदा न दास्यति ।

माथुरः—अहं न जुत्तं जप्पिदुम् । एवं अक्खन्तो तुमं प-
यच्छ द्यूतआ । अहं पि णाम माथुरु धुत्तु जूदं मित्था आदंस-
आमि । अण्णस्स वि अहं न विभेमि । धुत्ता, खण्डितो सि
तुमम् । (ङ)

(क) भर्तार, पश्यत पश्यत । जर्जरपटप्रावृत्तोऽयं पुरुषो दशसुवर्णं
कल्यवर्तं भणति ।

(ख) भर्त, तव दशसुवर्णं कल्यवर्त । ममैष विभवः ।

(ग) तर्त्तिकं भवतु । (घ) अथ न जयति ।

(ङ) अथ न युक्तं जल्पितुम् । एवमावस्थायां त्वं प्रयच्छ धूर्तक । अहमपि

धनमेवैतन्वमिदमिहार्थं । जीर्णपटसमुत्त (१), कटकरणेन प्रयच्छामि इत्यर्थः —
कल्यवर्तं कल्यं प्राप्तं वस्तु वर्तय (२) । कटत्वेन देहीत्यर्थः । अत एव
माथुरा देहि । तर्त्तिकमिति शृङ्गादानयनादिनापि विनयं समाख्यते इत्याशयः ।
दुर्वर्णोऽसि ॥ १३ ॥ भद्रा इति संबोधनोक्तिः । ममैष विभवः ॥ तदेव सति किम् ॥
अथ न जयति । अयार्थं न ददं भद्रं जयतु । पाठान्तरे तु—इह अथ । भद्रकं
जन्मम् (३) ॥ एवमहं पशुतां धुत्तिज्जामि प्रतार्ये । अहमपि नाम मथुराभवो द्यूत

दर्दुरकः—अरे, कः खण्डितवृत्तः ।

माथुरः—तुमं हु खण्डितवृत्तो । (क)

दर्दुरकः—पिता ते खण्डितवृत्तः । (संवाहकस्वपक्रमितुं संज्ञां ददाति ।)

माथुरः—गोसाविआपुता, एवञ्च जेव जूदं तुए सेविदम् । (ख)

दर्दुरकः—मयैव द्यूतमासेवितम् ।

माथुरः—अले संवाहआ, पअच्छ तं दशसुवण्णम् । (ग)

संवाहकः—अज्ज दइस्सम् । दाव दइस्सम् । (घ)

(माथुरः कर्षति ।)

दर्दुरकः—मूर्ख, परोक्षे खलीकृतं शक्यते, न ममाग्रतः खली-
कृतम् ।

(माथुरः संवाहकमाकृष्य घोषायां मुष्टिप्रहारं ददाति । संवाहकः सशोणितं
मूर्च्छां नाटयन्मूमौ पतति । दर्दुरक उपसृत्यान्तरयति । माथुरो दर्दुरकं ताडयति ।
दर्दुरको विप्रतीपं ताडयति ।)

माथुरः—अले अले दुट्ट छिण्णालिआपुत्तअ, फलंपि पावि-
हसि । (ङ)

दर्दुरकः—अरे मूर्ख, अहं त्वया मार्गगत एव ताडितोः । श्वो
यदि राजकुले ताडयिष्यसि, तदा द्रक्ष्यसि ।

माथुरः—एमु पेविस्सत्तम् । (च)

दर्दुरकः—कथं द्रक्ष्यसि ।

नाम माथुरो धूर्तो द्यूतं मिथ्या दर्शयामि । अन्यस्मादप्यहं न विभेमि ।
धूर्तं, खण्डितवृत्तोऽसि त्वम् ।

(क) ॥ खलु खण्डितवृत्तः ।

(ख) वेश्यापुत्र, एवमेव द्यूतं त्वया सेवितम् ।

(ग) अरे संवाहक, प्रयच्छ तद्दशसुवण्णम् ।

(घ) अद्य दास्यामि । तावदास्यामि ।

(ङ) अरे अरे दुष्ट पुंश्चलीपुत्रक, फलमपि प्राप्स्यमि । (च) एष प्रेक्षिष्ये ।

करो द्यूतं मिथ्या दर्शयामि । अन्यस्यै च नाहं विभेमि । अहमेवान्यं निर्भयः
प्रतारयामि । न तु मामन्य इत्यर्थः । तेन त्वमपि धूर्तोऽसीति भावः ॥ गोसाविआ

माथुरः—(प्रसार्य चक्षुषी ।) एवं पेक्खिस्सम् । (क)

(दर्दुरको माथुरस्य पाशुना चक्षुषी पूरयित्वा सवाहकस्यापकमितुं सन्नां ददाति । माथुरोऽक्षिणी निगृह्य भूमौ पतति । सवाहकोऽपक्रामति ।)

दर्दुरकः—(स्वगतम् ।) प्रधानसमिको माथुरो मया विरोधितः । तन्नात्र युज्यते स्यातुम् । कथितं च मम प्रियवयस्येन शर्विलकेन, यथा किल—‘आर्यकन्नामा गोपालदारकः सिद्धादेशेन समादिष्टो राजा भविष्यति ।’ इति । सर्वंश्चास्मद्विधो जनस्त्रमनुसरति । तदह-
नपि तत्समीपमेव गच्छामि । (इति निष्क्रान्तः ।)

संवाहकः—(सन्नाथ परिक्रम्य दृष्ट्वा ।) एसे कइशवि अणपावुदप-
क्खदुयालके गुहे । ता एत्थ पविशिइशम् । (प्रवेश रूपयित्वा वसन्तसे-
नामालोक्य ।) अज्जे, शरणागदे ण्हि । (स्व)

वसन्तसेना—अभयं शरणागदस्स । हज्जे, दक्केहि पक्खदु-
आरअम् । (ग)

(धेटी तथा करोति ।)

वसन्तसेना—कुदो दे भयम् । (घ)

संवाहकः—अज्जे, धणिकादो । (ङ)

वसन्तसेना—हज्जे, सपद अवावुण्ण पक्खदुआरअम् । (च)

संवाहकः—(आत्मगतम् ।) कयं धणिकादो तुल्लिद शे भयका-
रणम् । शुट्टु वल्लु एवं वुच्चदि ।

जे अत्तवलं जाणिअ भाल तुल्लिदं वहेइ माणुस्से ।

ताह खलणं ण जायदि ण अ कन्तालगदो विवज्जदि ॥ १४ ॥

(क) एष प्रेक्षिष्ये ।

(र) एतत्कस्याप्यनपावृतपक्षद्वारक गेहम् । तदत्र प्रविशामि । आर्ये,
शरणागतोऽक्षि ।

(ग) अभयं शरणागतस्य । चेति, विधेहि पक्षद्वारकम् ।

(घ) कुतस्ते भयम् । (ङ) आर्ये, धनिवात् ।

(च) चेति, साप्रतमपावृणु पक्षद्वारकम् ।

वेदया ॥ एतत्कस्याप्यनपावृतपक्षद्वार गेहम् । दक्केहि विधेहि ॥ तुल्लिदमाकलि-
तम् ॥ जेअत्तवलमित्यादि । वैताल्य छन्दः । यो(य) आत्मवलं ज्ञात्वा
भारं तुलितं वहति मनुष्यः तस्य स्थूलं न जायते न च कान्तारगतो विप-

एतत्त्व लक्षितदक्षि । (क)

माधुरः—(अक्षिणी प्रमृज्य घृतकरं प्रति ।) अले, देहि देहि । (ख)

घृतकरः—भट्टा, जावदेव असे दहुरेण कलहायिदा तावदेव सो गोहो अवकन्तो । (ग)

माधुरः—तस्स जूदकलस्स मुट्ठिप्पहालेण नासिका भग्गा आसि । ता एहि । रुहिरपहं अणुसरेम्ह । (घ)

(अनुसृत्य ।)

घृतकरः—भट्टा, वसन्तसेणागेहं पविट्ठो सो । (ङ)

माधुरः—भूदाहं सुवण्णाहं । (च)

घृतकरः—लाअउलं गदुअ निवेदेम्ह । (छ)

माधुरः—एसो धुत्तो अदो निक्कमिअ अण्णत्त गमिस्सदि । ता उअरोधेणेव्व गेण्हेम्ह । (ज)

(वसन्तसेना मदनिकायाः संज्ञां ददाति ।)

मदनिका—कुदो अज्जो । को वा अज्जो । कस्स वा अज्जो । किं वा वित्तिं अज्जो उवजीअदि । कुदो वा भअम् । (झ)

(क) कथं घनिकात्तलितमस्या भयकारणम् । मुहु खल्वेवमुच्यते ।

य आरमबलं ज्ञात्वा भारं तुलितं वहति मनुष्यः ।

तस्य स्तलजं न जायते न च कान्तारगतो विपद्यते ॥

अन लक्षितोऽस्मि । (ख) अरे, देहि देहि ।

(ग) भर्त, जावदेव ययं दहुरेण कलहायितास्तावदेव स पुरुषोऽपकान्तः ।

(घ) तस्य घृतकरस्य मुट्ठिप्रहारेण नासिका भग्नासीत् । तदेहि । रुधिरपथमनुसरायः । (ङ) भर्त, वसन्तसेनागृहं प्रविष्टः सः ।

(च) भूतानि सुवर्णानि । (छ) राजकुलं गत्वा निवेदयायः ।

(ज) एष घूर्तोऽतो निष्कम्यान्वत्र गमिष्यति । तदुपरोधेनैव गृहीतः ।

(झ) पुत्र आर्यः । को वार्यः । कस्य वार्यः । कां वा वृत्तिमार्थं उपजीवति । कुतो वा भयम् ।

यते ॥ १४ ॥ तुलितं कलितमिति 'वा पदान्त-' इति विन्दोर्लघुत्वम् । वसन्त-सेनाया अशक्यविषये व्यापार युक्तः ॥ गोहो मनुष्यः ॥ तस्य दुरात्मनो मया मुट्ठिप्रहारेण नासा भग्ना । तदागच्छतु । चिरमेतदनुसराय । एहि तावत् ॥ भरो भतः । निष्कम्यान्वत्र गमिष्यति । तदुपरोधेनैव गृहीतः । गृहपतेर्दारको-

संवाहकः—शुणाडु अज्जआ । अज्जए, पाडलिउत्ते मे जन्म-
भूमी । गहवइदालके हगे । संवाहअइश विचि उवजीआमि । (क)

वसन्तसेना—सुउमारा वखु कल सिक्खिदा अज्जेण । (ख)

संवाहकः—अज्जए, कलेत्ति शिक्खिदा । आजीविआ दाणिं
संवुत्ता । (ग)

चेटी—अदिणिज्जिण्णं अज्जेण पडिवअणं दिण्णम् । तदो
तदो । (घ)

संवाहकः—तदो अज्जए, एशे णिजगेहे आहिण्डकाणं सु-
हावो शुणिअ अपुब्बदेशदंशणकुट्टहलेण इह आगदे । इहवि मए
पत्रिशिअ उज्जइणिं एक्के अज्जे सुइशुसिदे । जे तालिशे पिअदंशणे
पिअवादी, दइअ ण किचेदि, अवकिदं विशुमलेदि । किं बहुणा
पलन्तेण । दक्खिणदाए पलकेलअं विअ अत्ताणअं अवगच्छदि,
शल्लणागअवच्छले अ । (ङ)

चेटी—को दाणिं अज्जआए मणोरहन्तरस्स गुणाइं चोरिअ
उज्जइणिं अलंकरेदि । (च)

(क) शृणोत्वार्या । आर्ये, पाटलिपुत्रं मे जन्मभूमिः । गृहपतिदारको-
ऽहम् । संवाहकस्य वृत्तिमुपजीवामि ।

(ख) सुकुमारा खलु कल शिक्षितार्येण ।

(ग) आर्ये, कलेत्ति शिक्षिता । आजीविकेदानीं संवृत्ता ।

(घ) अतिनिर्विण्णमार्येण प्रतिषचनं दत्तम् । ततस्ततः ।

(ङ) तत आर्ये, एष निजगृह आहिण्डकानां सुखाच्छ्रुत्वापूर्वदेशदर्शनकु-
ट्टहलेनेहागतः । इहापि मया प्रविश्योज्जयिनीमेक आर्यः शुश्रूषितः । यस्तादृशः
प्रियदर्शनः प्रियवादी, दत्त्वा न कीर्तयति, अपकृतं विसरति । किं बहुना
प्रलपितेन । दक्षिणतया परकीयमिवात्मानमवगच्छति, शरणागतवत्सलश्च ।

(च) क इदानीमार्याया मनोरथान्तरस्य गुणांश्चोरयित्वोज्जयिनीम-
लंकरेति ।

ऽहम् । संवाहकस्य शरीरयन्त्रमर्दकस्य व्यापारमुपजीवामि ॥ स्वगृहपर्यट-
कानां मिथुकादीनां वचनं श्रुत्वा । अवकिदं अपकृतं विसरति । किं
बहुना पलन्तेण प्रलपितेन ॥ मनोरहन्तरस्स मनोरथाभिमुखस्य ॥ अनुकोशः

वसन्तसेना—साहु हजे, साहु । मए वि एव्वं जेव हिअएण मन्तिदम् । (क)

चेटी—अज्ज, तदो तदो । (ख)

संवाहकः—अज्जए, शे दाणिं अणुकोशकिदेहिं पदाणेहिं । (ग)

वसन्तसेना—किं उवरदविहवो संवुत्तो । (घ)

संवाहकः—अणाजक्खिदे जेव कथं अज्जआए विण्णादम् । (ङ)

वसन्तसेना—किं एत्थ जाणीअदि । दुल्लाहा गुणा विहवा अ । अपेएणु तडाएणु बहुदरं उदअं मोदि । (च)

चेटी—अज्ज, किंणामघेओ खलु सो । (छ)

संवाहकः—अज्जे, के दाणिं तस्स भूदलमिअङ्गस्स णामं ण जाणादि । शे खलु शेठ्ठिचत्ते पडिवशदि । शलाहणिज्जणामघेए अज्जचालुदत्ते णाम । (ज)

वसन्तसेना—(सहपमासनादवतीर्य ।) अज्जस्स अत्तणकेरकं एदं गेहम् । हजे, देहि से आसणम् । तालवेण्ठअं गेण्ह । परिस्समो अज्जस्स बाधेदि । (झ)

(चेटी तथा करोति ।)

संवाहकः—(स्वगतम् ।) कथं अज्जचालुदत्तस्स णामशंकीत्तणेण

(क) साधु चेति, साधु । मयाप्येवमेव हृदयेन मन्त्रितम् ।

(ख) आर्य, ततस्ततः । (ग) आर्ये, स इदानीमनुकोशकृतैः प्रदानैः ।

(घ) किमुपरतविभवः संवृत्तः ।

(ङ) अनाख्यातमेव कथमार्यया विज्ञातम् ।

(च) किमत्र शतव्यम् । दुर्लभा गुणा विभवाश्च । अपेयेषु तडागेषु बहुतरमुदकं भवति ।

(छ) आर्य, किंणामघेयः खलु सः ।

(ज) आर्ये, क इदानीं तस्य भूतलमृगाङ्गस्य नाम न जानाति । स खलु श्रेष्ठिचत्तरे प्रतिवसति । साधनीयनामघेय आर्यचालुदत्तो नाम ।

(झ) आर्यस्यात्मीयमेतद्देहम् । चेति, देहसासनम् । तालवृन्तकं गृहाण । परित्यज आर्यस्य बाधते ।

करणा ॥ अणाचक्खिदे अनाख्यातम् । अपेयेषु तडागेषु बहुतरमुदकं भवति ।

ईदिशे मे आदले । शाहु अज्जचालुदत्तो, शाहु । पुहवीए तुमं एक
जीवशि शेपे उण जणे शशदि । (इति पादयोर्निषण्ण ।) भोदुं अज्जए,
भोदु । आशणे णिशीददु अज्जआ । (क)

वसन्तसेना—(आसने समुपविश्य ।) अज्ज, कुदो सो घणिओ । (ख)

संवाहकः—

शकालधणे खलु शज्जणे काह ण होइ चलाचले धणे ।

जे पूइदुं पि ण जाणादि शे पूआविशेशं पि जाणादि ॥१५॥ (ग)

वसन्तसेना—तदो तदो । (घ)

संवाहकः—तदो तेण अज्जेण शविती पलिचालके किदो हि ।
चालिप्पावशेशे अ तस्सि जूदोवजीवी हि शंबुत्ते । तदो भाअघेअ-
विशमदाए दशसुवण्णअं जूदे हालिदम् । (ङ)

माधुरः—उच्छादिदो हि । मुसिदो हि । (च)

संवाहकः—एदे दे शहिअजूदिअलां मं अणुसंधअन्ति ।

शंपदं शुणिअ अज्जआ पमाणम् । (छ)

(क) कथमार्यचारुदत्तस्य नामसंकीर्तनेनेदृशो म आदरः । साधु आर्य-
चारुदत्त, साधु । पृथिव्यां त्वमेको जीवसि । शेषः पुनर्जनः भवसिति ।
मयत्थार्ये, भवतु । आसने निषीदत्वार्या ।

(ख) आर्य, कुतः स घनिकः ।

(ग) सत्कारधनः खलु सज्जनः कस्य न भवति चलाचलं धनम् ।

यः पूजयितुमपि न जानाति स पूजाविशेषमपि जानाति ॥

(घ) तत्तत्ततः ।

(ङ) ततस्तेनार्येण सवृत्तिः परिचारकः कृतोऽस्मि । चारित्र्यावशेषे च तस्मि-
न्धृतोपजीव्यस्मि संवृत्तः । ततो भागधेयविषमतया दशसुवर्णं धूते हारितम् ।

(च) उत्सादितोऽस्मि । मुषितोऽस्मि ।

(छ) एतौ तौ समिकथूतकरौ मामनुसंधत्तः । सांयतं श्रुत्वार्या प्रमाणम् ।

काकूयस्या । अपि तु नैवेत्यर्थः ॥ शकालधणे इत्यादि । मात्रासमकम् ।
प्रतिपादं चलाचले, धणे, से इत्येकारत्रयं, एषु छन्दोनुरोधात् । सत्कारधनः
खलु सज्जनः कस्य च न भवति चलाचलं धनम् । यः पूजयितुमपि न जानाति स
पूजाविशेषं जानाति । अपि तु न जानात्येव ॥ १५ ॥ ततस्तेनार्येण सवृत्तिः
कृतवर्तेनः परिचारकः कृतः । चारित्रमात्रावशेषे धनशून्ये तस्मिन् ॥ वासपाद-

वसन्तसेना—मदणिण, वांसपादवविसंठुलदाए पक्खिणो इदो तदो वि आहिण्डन्ति । हज्जे, ता गच्छ । एदाणं सहिअजूदि-
अराणम्, अअं अज्जो जेव पडिवादे चि, इमं हत्थाभरणअं तुमं देहि । (क) (इति हस्तात्कटकमाकृष्य चेत्वाः प्रयच्छति ।)

चेटी—(एहीत्वा ।) जं अज्जआ आणवेदि । (ख) (इति निष्क्रान्ता ।)

माथुरः—उच्छादिदो म्हि । मुसिदो म्हि । (ग)

चेटी—जया एदे उद्धं पेक्खन्ति, दीहं णीससन्ति, अहिलहन्ति
अ दुआरणिहिवलोअणा, तथा तफेमि, एदे दे सहिअजूदिअरा दु-
विस्सन्ति । (उपगम्य ।) अज्ज, वन्दामि । (घ)

माथुरः—सुहं तुए होदु । (ङ)

चेटी—अज्ज, कदमो तुम्हाणं सहिओ । (च)

माथुरः—

कस्स तुहं तणुमज्जे अहरेण रददट्टदुब्बिणीदेण ।

जप्पसि मनोहलवअणं आलोअन्ती कडक्खेण ॥ १६ ॥

गत्य मम विहवो अण्णत्त व्वज । (छ)

(क) मदनिके, वासपादपविसंठुलतया पक्षिण इतस्ततोऽप्याहिण्डन्ते ।
चेटि, तद्रच्छ । एतयोः समिकघूतकरयोः, अयमार्य एव प्रतिपादयतीति,
इदं हस्ताभरणं त्वं देहि ।

(ख) यदर्याज्ञापयति । (ग) उच्छादितोऽक्षि मुपितोऽक्षि ।

(घ) यथैतावूर्ध्वं प्रेक्षेते, दीर्घं निश्चसतः अमिलपतश्च द्वारनिहितलो-
चनौ, तथा तर्कयामि, एतौ तौ समिकघूतकरौ भविष्यतः । आर्य, घन्दे ।

(ङ) सुखं तत्र भवतु । (च) आर्य, कतरो बुधयोः समिकः ।

(छ) कस त्वं तनुमध्ये अघरेण रतदट्टदुर्विनीतेन ।

जल्पसि मनोहरवचनमालोकयन्ती कटाक्षेण ॥

नास्ति मम विभवः । अन्यत्र व्रज ।

पविसंठुलतया पक्षिणो ध्राम्यन्ति । दिनान्ते भूतप्राय इत्यर्थः (?) । आर्यसंवा-
दकः ॥ अहिणेन्ति अमिनीयन्ते । दुवारमूढे द्वारमूढे ॥ शुद्धा शुभगा ॥ कस्स
तुहमित्यादि । गाथा । मनोहरमव्यक्तं यद्वचनं सन्मनवचनम् (?) । हे
तनुमध्ये कस ॥ सन्मनवचनम् (?) । दुर्विनीतेन रतौ दृष्टेनाधरेण जल्पसि ।

चेटी—जइ ईदिसाई णं मन्तेसि, ता ण होसि जूदिअरो ।
अत्थि कोवि तुम्हाणं धारओ । (क)

माथुरः—अत्थि । दशसुवणं धालेदि । किं तस्स । (ख)

चेटी—तस्स कारणादो अज्जआ इमं हत्थाभरणं पडिवादेदि ।
णहि णहि । सो ज्जेव पडिवादेदि । (ग)

माथुरः—(सदृशं गृहीत्वा ।) अले, भणेशि तं कुलपुत्तम्—‘भूदं
तुए गण्डे । आअच्छ । पुणो जूदं रमम’ । (घ)

(इति निष्क्रान्तौ ।)

चेटी—(वसन्तसेनामुपसृत्य ।) अज्जए, पडितुट्ठा गदा सहिअ
जूदिअरा । (ङ)

वसन्तसेना—ता गच्छदु । अज्ज बन्धुअणो समस्ससदु । (च)
संवाहकः—अज्जए, जइ एव्वं ता इअं कला पलिअणहत्थ
गदा कलीअदु । (छ)

वसन्तसेना—अज्ज, जस्स कारणादो इअं कला सिक्खीअदि
सो ज्जेव अज्जेण सुत्सूसिदपुव्वो सुत्सूसिदव्वो । (ज)

संवाहकः—(स्वगतम् ।) अज्जआए णिउअं पच्चादिट्ठो म्हि

(क) यदीदृशानि ननु मन्त्रयसि, तदा न भवसि धूतकर । अस्मि
कोऽपि शुष्माकं धारकः ।

(ख) अस्ति । दशसुवर्णं धारयति । किं तस्य ।

(ग) तस्य कारणादार्येण हस्ताभरणं प्रतिपादयति । नहि नहि ए
एष प्रतिपादयति ।

(घ) अरे, भणसि तं कुलपुत्रम्—‘भूतस्तस्य गण्डः । आगच्छ
पुनर्धूतं रमस्य’ । (ङ) आर्ये, परितुष्टौ गतौ सभिकधूतकरौ ।

(च) तद्गच्छतु । अद्य बन्धुजनः समाश्वसितुः ।

(छ) आर्ये, यद्येवं तदियं कला परिजनहस्तगता कियताम् ।

(ज) आर्य, यस्य कारणादियं कला क्षिप्यते, स एवार्येण शुश्रूषितपूर्वं
शुश्रूषितव्यः ।

आलोकयन्ती कटाक्षेण ॥ १६ ॥ मम विभवो नास्ति । अन्यत्र गच्छ ॥ धारयति ।
यस्य पार्श्वलभ्यग्रीवद्वयं तं संवाहकं कुलपुत्रम् । भूतो गण्डः । सुविधानमित्यर्थः
‘खण्ड’ इति भरहट्टप्रसिद्धः । तत्पुनरपि धूतं रमामहे ॥ इयं कला संवाहक(म)

कथं पञ्चवकलिदशम् (प्रमाणम् ।) अज्जए, अहं एदिणा जूदिअला-
वमाणेण शकशमणके हुविशम् । ता अवाहके जूदिअले शकशम-
णके शंबुचेति शुमलिदब्बां अज्जआए एदे अक्खल्ल । (क)

वसन्तसेना—अज्ज, अलं साहसेण । (ख)

संवाहकः—अज्जए, कले णिच्चए । (इति परिक्रम्य ।)

जूदेण तं कदं मे जं वीहत्थं जणइश शज्जइश ।

एणहिं पाअडशीशे णलिन्दमग्गेण विहलिइशम् ॥ १७ ॥ (ग)

(नेपथ्ये कलकलः ।)

संवाहकः—(आकर्ष्य ।) अले, किं णोदम् । (आकाशे ।) किं म-
णाव—‘एशे खलु वसन्तसेनाए खुण्टमोडके णाम दुइहत्थी
विअलेदि’ ति । अहो, अज्जआए गन्धगजं पेक्खिइशं गदुअ । अहवा
किं मम एदिणा । जधाववशिदं अणुचिट्ठिइशम् । (घ) (इति निष्क्रान्ता ।)

(ततः प्रविशत्यपटीकेपेण ग्रहणे विक्रयोज्ज्वलवेषः कर्णपूरकः ।)

कर्णपूरकः—कहिं कहिं अज्जआ । (ङ)

(क) आर्यया निपुणं प्रत्यादिष्टोऽस्मि । कथं प्रत्युपकरिष्ये । आर्ये,
अहमेतेन धूतकरापमानेन शाक्यश्रमणको भविष्यामि । तत्संवाहको धूतकरः
शाक्यश्रमणकः संवृत्त इति स्मर्तव्यान्आर्यैर्येतान्यश्वराणि ।

(ख) आर्य, अलं साहसेन । (ग) आर्ये, कृतो निश्चयः ।

धूतेन तत्कृतं मम यद्विहसं जनस्य सर्वस्य ।

इदानीं प्रकटशीर्षो नरेन्द्रमार्गेण विहरिष्यामि ॥

(घ) अरे, किं न्विदम् । किं मणत—‘एष खलु वसन्तसेनायाः खुण्ट-
मोडको नाम दुइहत्थी निचरति’ इति । अहो, आर्याया गन्धगजं प्रेक्षिष्ये
गत्वा । अथवा किं ममेतेन । यथाव्यवसितमनुष्ठास्यामि ।

(ङ) कुत्र कुत्रार्या ।

रूपा ॥ शुश्रूषितपूर्वः ॥ शाक्यश्रमणके शाक्यमित्रः ॥ एतान्यश्वराणि । जूदेणे-
त्यादि । गाया । धूतेन तत्कृतं मम सर्वस्माज्जनाद्विभ्यते यत् । ‘यद्विभ्यतः
सर्वस्य जनस्य’ इति प्राचीनटीका । इदानीं धूतदेयदशसुवर्णदेयकाळे । प्रकटशीर्षो
नरेन्द्रमार्गेण विहरिष्यामि । ममविरहादित्याशयः ॥ १७ ॥ विअलेदि विचरति ।
‘विकल्पति’ इत्येके । गल्लभदा शुक्लम् (?) । महावैभवशालित्वात् । यथाव्यवसितं

चैटी—दुग्मणुस्स, किं ते उब्बेअकालणम्, जं अग्गदो वट्ठिदं
अज्जअं ण पेक्खसि । (क)

कर्णपूरकः—(दृष्ट्वा ।) अज्जए, वन्दामि । (ख)

वसन्तसेना—कण्णऊरअ, परितुट्ठमुहो लक्खीअसि । ता किं
णोदम् । (ग)

कर्णपूरकः—(घविस्मयम् ।) अज्जए, वच्चिदासि, जाए अज्ज
कण्णऊरअस्स परक्कमो ण दिट्ठो । (घ)

वसन्तसेना—कण्णऊरअ, किं किम् । (ङ)

कर्णपूरकः—सुणादु अज्जमा । जो सो अज्जआए खुण्टमो-
हओ णाम दुट्ठहत्थी, सो आलाणत्थम्भं मज्झिम महमेत्थं वावा-
दिअ महन्तं संखोहं फरन्तो राअममं ओदिण्णो । तवो एत्थन्तरे
उग्घुट्ठं जणेण—

अवणेध बालअजणं तुरिदं आरुहथ जुक्खपासादम् ।

किं ण हु पेक्खथ पुरदो दुट्ठो हत्थी इदो पदि ॥ १८ ॥

अवि च ।

विचलइ णेउरजुअलं छिज्जन्ति अ मेहत्थ मणिकुलइआ ।

बलआ अ सुन्दरदरा रअणङ्कुरजालपडिवद्धा ॥ १९ ॥

तवो तेण दुट्ठहत्थिणा कलन्तरणरदणेहिं फुल्लणलिणिं विअ ण-
अरिं उज्जइणिं अवगाहमाणेण समासादिदो परिव्वाजओ । तच्च
परिब्भट्टण्डकुण्डिआभाअणं सीअरेहिं सिञ्चिअ दन्तन्तरे कित्तं

(क) दुर्मेनुष्य, किं त उद्वेगकारणम्, यदग्रतोऽवस्थिताभ्याम् न
प्रेक्षसे । (ख) आर्ये, वन्दे ।

(ग) कर्णपूरक, परितुष्टमुखो लक्ष्यसे । तर्हि चिदम् ।

(घ) आर्ये, वक्षितासि, ववाच कर्णपूरकस्त पराक्रमो न दृष्टः ।

(ङ) कर्णपूरक, किं किम् ।

परिव्रज्यानुष्ठानरूपम् ॥ उद्वेगकारणम् । अज्जअं वसन्तसेनाम् ॥ महमेत्थं
सहामात्रे हस्त्यारोहम् । अवणेध इत्यादि । गाथाद्वयम् । वृक्षप्रासादम् ॥ १८ ॥
विचलइ इति । नूपुरं बलयाश्च विषटन्ते ॥ १९ ॥ समासादिदो प्राप्तः परि-
भाजकः संवादक एव मिथुरूपः । हस्तीकरशीकरसिन्धुमानमुत्थापितं प्रेक्ष्य ॥

पेक्खिअ पुणोवि उग्घुट्ठं जणेण—‘हा परिव्वाजओ वावादीअदि’
ति । (क)

यसन्तसेना—(संसंभ्रमम् ।) अहो पमादो, अहो पमादो । (ख)

कर्णपूरकः—अलं संभ्रमेण । सुणादु दाव अज्जआ । तदो
विच्छिण्णविसंदुलसिङ्खलाकलावअं उव्वहन्तं दन्तन्तरपरिगहिदं परि-
व्वाजअं उव्वहन्तं तं पेक्खिअ कण्णऊरण मए, णहि णहि,
अज्जआए अण्णपिण्डउट्ठेण दासेण, वामचलणेण जूदलेक्खअं उग्घु-
सिअ उग्घुसिअ तुरिदं आवणादो लोहदण्डं गेण्हिअ आआरिदो
सो दुट्ठहत्थी । (ग)

यसन्तसेना—तदो तदो । (घ)

(क) शृणोत्वार्या । यः स आर्यायाः खुण्टमोडको नाम दुष्टहस्ती, स
आलानस्तम्भं भङ्क्त्वा महामात्रं व्यापाद्य महान्तं संक्षोभं कुर्याज्जमार्ग-
मनवीर्यः । ततोऽग्नान्तरे उद्बुधं जनेन—

‘अपनयत बालकजनं त्वरितमारोहत वृक्षपासादम् ।

किं न खलु प्रेक्ष्यं पुरतो दुष्टो हस्ती इत एति ॥

अपि च ।

विचलति नूपुरमुगलं छिद्यन्ते च मेखला मणिखचिताः ।

धलयोश्च सुन्दरतरं रत्नाङ्कुरजालप्रतिबिम्बाः ॥

ततस्तेन दुष्टहस्तिना करचरणरदनैः कुलनलिनीमिव नगरीमुजयिनीमवगा-
हमानेन समासादितः परिव्राजकः । तं च परिभ्रष्टदण्डकुण्डिकामाजनं
शीकरैः सिक्त्या दन्तान्तरे क्षिप्तं प्रेक्ष्य पुनरप्युद्बुधं जनेन—‘हा, परिव्राजको
व्यापाद्यते’ इति । (ख) अहो प्रमादः, अहो प्रमादः ।

(ग) अलं संभ्रमेण । शृणोतु तावदार्या । ततो विच्छिन्नविसंदुलशङ्खला-
कलापमुद्बुधन्तं दन्तान्तरपरिगृहीतं परिव्राजकमुद्बुधन्तं तं प्रेक्ष्य कर्णपूरकेण
मया, नहि नहि, आर्याया अन्नपिण्डपुष्टेन दासेन, वामचरणेन घूतलेखकं
उद्बुध्योद्बुध्य त्वरितमापणाद्यैर्हृदण्डं गृहीत्वाकारितः स दुष्टहस्ती ।

(घ) ततस्ततः ।

विसंदुलशङ्खलाकलापमिति क्रियाविशेषणम् । अण्णपिण्डउट्ठेण
लेखकमुप्राप्त्यै । आपणात्क्रयविक्रयस्थानात् । ५५

कर्णपूरकः—

आहणिऊण सरोसं तं हत्थि विञ्जसैलसिहरामम् ।

मोआविओ मए सो दन्तन्तरसंठिओ परिव्वाजओ ॥ २० ॥ (क)

वसन्तसेना—सुष्ठु दे किदम् । तदो तदो । (ख)

कर्णपूरकः—तदो अज्जए, 'साधु रे कण्णऊरअ, साधु' ति एत्तिअमेत्तं भणन्ती, विसमभरकन्ता विअ णावा, एक्कदो पस्सत्था सअला उज्जइणी आसि । तदो अज्जए, एकेण सुण्णाइं आहरण-
ट्ठाणाइं परामुसिअ उद्धं पेक्खिअ दीहं णीससिअ अअं पावारओ मम उवरि विखत्तो । (ग)

वसन्तसेना—कण्णऊरअ, जानीहि दाव किं एसो जादीकु-
सुमवासिदो पावारओ ण वेत्ति । (घ)

कर्णपूरकः—अज्जए, मदगन्धेण सुष्ठु तं गन्धं ण जाणामि । (ङ)

वसन्तसेना—णामं पि दाव पेक्ख । (च)

कर्णपूरकः—इमं णामं अज्जआ एव वाण्डु । (छ) (इति प्रावा-
रकमुपनयति ।)

वसन्तसेना—अज्जचारुदत्तस्स । (ज) (इति वाचयित्वा सस्पृहं
गृहीत्वा प्राप्नोति ।)

चेटी—कण्णऊरअ, सोहदि अज्जआए पावारओ । (झ)

(क) आहत्य सरोधं तं हस्तिनं विन्ध्यशैलशिखरामम् ।

मोचितो मया स दन्तान्तरसंस्थितः परिव्राजकः ।

(ख) सुष्ठु त्वया कृतम् । ततस्ततः ।

(ग) तत आर्ये, 'साधु रे कर्णपूरक, साधु' इत्येतावन्मात्रं भणन्ती,
विषमभराकान्ता इव नौ, एकतः पर्यस्ता सकलोज्जयिन्वासीत् । तत आर्ये,
एकेन शून्याभ्यामरणस्थानानि परामृश्य ऊर्ध्वं प्रेक्ष्य दीर्घं निःश्वसायं
प्रावारको ममोपरि क्षितः ।

(घ) कर्णपूरक, जानीहि तावत्किमेष जातीकुसुमवासितः प्रावारको न
वेत्ति । (ङ) आर्ये मदगन्धेन । सुष्ठु तं गन्धं न जानामि ।

(च) नामापि तावत्प्रेक्षस्व । (छ) इदं नामार्यैव वाचयतु ।

(ज) आर्यचारुदत्तस्य । (झ) कर्णपूरक, शोभत आर्यायाः प्रावारकः ।

आहणिऊणेत्यादि । गाय । स परिव्राजकः ॥ २० ॥ पस्सत्था पर्यस्ता ।

कर्णपूरकः—आ सोहदि अज्जआए पावारओ । (क)

वसन्तसेना—कण्णऊरअ, इदं दे पारितोसिअम् । (ख)

(इलामरणं प्रयच्छति ।)

कर्णपूरकः—(शिरसा गृहीत्वा प्रणम्य च ।) संपदं सुट्ठु सोहदि अ-

ज्जआए पावारओ । (ग)

वसन्तसेना—कण्णऊरअ, एदाए वेलाए कहि अज्जचारु-
दत्तो । (घ)

कर्णपूरकः—एदेण जेव मग्गेण पवुत्तो गन्तुं गेहम् । (ङ)

वसन्तसेना—हज्जे, उवरिदणं अलिन्दअं आरुहिअ अज्जचा-
रुदत्तं पेक्खेम्ह । (च)

(इति निष्क्रान्ता सर्वे ।)

इति घृतकरसंघाहको नाम द्वितीयोऽङ्कः ।

(क) आं शोभत आर्यायाः प्रानारकः ।

(ख) कर्णपूरक, इदं ते पारितोषिकम् ।

(ग) सांप्रतं सुट्ठु शोभत आर्यायाः प्रानारकः ।

(घ) कर्णपूरक, एतस्मां वेलायां कुत्रार्यचारुदत्तः ।

(ङ) एतेनैव मार्गेण प्रवृत्तो गन्तुं गेहम् ।

(च) चेष्टि, उपरितनमलिन्दकमारुह्यार्यचारुदत्तं पश्यामः ।

परामुत्तिअ परागृह्य ॥ आ, सोहदीति । मया साहसार्जितेन न युक्तमेतदिति
भावः । प्रवृत्तश्चलितः ॥

इति घृतकरसंघाहको नाम द्वितीयोऽङ्कः ।

तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति चेटः ।)

चेटः—

सुअणे कखु मिच्चाणुकम्पके शामिए णिद्धणके वि शोहदे ।

पिशुणे उण दब्बगन्विदे दुक्कले कखु पलिणामदालुणे ॥ १ ॥

अवि अ ।

शशपलकबलहे ण शक्कि वालिदुं

अण्णपशत्तकलत्ते ण शक्कि वालिदुम् ।

जूदपशत्तमणुशे ण शक्कि वालिदुं

जे वि शहाविअदोशे ण शक्कि वालिदुम् ॥ २ ॥

का वि वेला अज्जचारुदत्तस गन्धर्वं शुणिदुं गदइश । अदिक्क-
मदि अद्दलअणी । अज्ज वि ण आअच्छदि । ता जाव दाहि-
लदुआलशालए गदुअ शुविइशम् । (क) (इति तथा करोति ।)

(क) सुअनः खलु भृत्यानुकम्पकः स्वामी निर्धनकोऽपि शोभते ।

पिशुनः पुनर्द्व्यगर्वितो दुष्करः खलु परिणामदारुणः ॥

अपि च ।

ससलम्पटबलीवर्दो न शक्यो वारयितु-

मन्यप्रसक्तकलत्रं न शक्यं वारयितुम् ।

द्यूतप्रसक्तमनुष्यो न शक्यो वारयितुं

योऽपि स्वाभाविकदोषो न शक्यो वारयितुम् ॥

कापि बैलार्थचारुदत्तस गन्धर्वं श्रोतुं गतस्य । अतिक्रामत्यर्धरजनी ।
अथापि नागच्छति । तथावद्बहिर्द्वारशालायां गत्वा स्वप्सामि ।

सुअणे इत्यादि । वैतालीयम् । 'सुअणे' इत्येकारो लघुः छन्दोनुरोधात् ।

सुअनः खलु भृत्यानुकम्पकः स्वामी निर्धनोऽपि शोभते । पिशुनः पुनर्द्व्यगर्वितो
दुष्करः खलु परिणामदारुणः ॥ खलु यस्मादर्थे । दुष्करो यतः, अतः परि-
णामदारुणः ॥ १ ॥ शशपलकेत्यादि । शकरी जातिः । पलको ल-
म्पटः । 'पलकला' इति महाराष्ट्रभाषा । ससलम्पटो बलीवर्दो न शक्यो वार-
यितुम् । अन्यप्रसक्तकलत्रं न शक्यं वारयितुम् । द्यूतप्रसक्तमनुष्यो न शक्यो
वारयितुम् । योऽपि स्वाभाविको दोषः सोऽपीत्यर्थो न शक्यो वारयितुम् ॥
अतिरिक्तदातृत्वं दोष एवेति । तं च भयं स्वामी न स्वजतीति भावः ॥ २ ॥

(ततः प्रविशति चारुदत्तो विदूषकश्च ।)

चारुदत्तः—अहो अहो, साधु साधु, रेमिलेन गीतम् । वीणा हि नामासमुद्रोत्थितं रत्नम् । कुतः ।

उत्कण्ठितस्य हृदयानुगुणा वयस्या

संकेतके चिरयति प्रवरो विनोदः ।

संस्थापना प्रियतमा विरहातुराणां

रक्तस्य रागपरिवृद्धिकरः प्रमोदः ॥ ३ ॥

विदूषकः—मो, एहि । गेहं गच्छेत् । (क)

चारुदत्तः—अहो, मुष्टु भावरेमिलेन गीतम् ।

विदूषकः—मम दाव दुवेहिं जेव हस्सं जाअदि । इत्थि-
आए सक्कअं पठन्तीए, मणुस्सेण अ काअलीं गाअन्तेण । इत्थिआ
दाव सक्कअं पठन्ती, दिण्णणवणस्सा विअ गिट्ठी, अहिअं सुमुआ-
अदि । मणुस्सो वि काअलीं गाअन्तो, सुक्खसुमणोदामवेट्ठिदो बु-
द्धुपुरोहिदो विअ मन्तं जवन्तो, दिढं से ण रोअदि । (ख)

चारुदत्तः—वयस्य, मुष्टु खल्वद्य गीतं भावरेमिलेन । न च
भवान्परितुष्टः ।

रक्तं च नाम भवुरं च समं स्फुटं च

भावान्वितं च ललितं च मनोहरं च ।

किंवा प्रदास्तवचनैर्बहुभिर्मदुक्तै-

रन्तर्हिता यदि भवेद्वनितेति मन्ये ॥ ४ ॥

(क) मोः, एहि । गृहं गच्छावः ।

(ख) मम तावद्वाग्यामेव हास्यं आयते । स्त्रिया संस्कृतं पठन्त्या, मनु-
येण च काकलीं गायता । स्त्री तावत्संस्कृतं पठन्ती, दत्तनवनसेव गृष्टिः,
अधिकं सुसूत्रं करोति । मनुष्योपि काकलीं गायन्, शुक्लसुमनोदाम-
वेष्टितो वृद्धपुरोहित इव मघ्नं जपन्, दृढं मे न रोचते ।

गन्धर्व्वं गान्धर्व्वम् । गीतमित्यर्थः ॥ उत्कण्ठितस्येति ॥ ३ ॥ सक्कअं संस्कृ-
तम् । काअलीं काकलीम् । णस्सा नास्तिकाविवररज्जुः । मुमुआअरीत्यव्यक्त-
शब्दानुधारणम् । शुक्लसुमनोदामवेष्टितत्वेन चिरकालजपप्रवणत्वमुक्तम् ॥
रक्तमिति । भावान्वितं रत्नास्पदम् । ललितं कलिलारूपमपिशोषशालि ।

अपि च ।

तं तस्य स्वरसंक्रमं मृदुगिरः श्लिष्टं च तन्नीस्वनं
वर्णानामपि मूर्च्छनान्तरगतं तारं विरामे मृदुम् ।

हेलासंयमितं पुनश्च ललितं रागद्विरुच्चारितं

यत्सत्यं विरतेऽपि गीतसमये गच्छामि शृण्वन्निव ॥ ५ ॥

विदूषकः—भो वयस्स, आवणन्तररच्छाविभाषमु मुहं कु
कुरा वि मुत्ता । ता गेहं गच्छेह । (अप्रतोऽवलोक्य ।) वयस्स, पेक्क
पेक्क । एसो वि अन्यवारस्स विअ अवभासं देन्तो अन्तरि
क्खपासादादो ओदरदि भअवं चन्दो । (क)

चारुदत्तः—सम्यगाह भयान् ।

असौ हि दत्त्या तिमिरावकाशमस्तं ब्रजसुन्नतकोटिरिन्दुः ।

जलावगादस्य वनद्विपस्य तीक्ष्णं विपाणाममिवावशिष्टम् ॥ ६ ॥

विदूषकः—भो, एदं अह्माणं गेहम् । बड्डमाणअ, बड्डमाणअ,
उग्घाटेहि दुआरअम् । (ख)

चेटः—अज्जमित्तेअस्स जलजंजोए शुणीअदि । आगदे अज्ज,
चालुदत्ते । ता जाय दुआलअं शे उग्घाटेमि । (तथा वृत्त्या ।) अज्ज-
यन्दामि । मित्तेअ, तुमंमि यन्दामि । एत्थ वित्थिण्णे आशणे जि-
हीदन्नु अज्जा । (ग)

(क) भो वयस्य, आपणान्तररच्छाविभागेषु मुहं कुकुरा अपि मुताः ।
तद्गृहं गच्छानः । वयस्य, पश्य पश्य । एषोऽप्यन्यवारम्येवानवाश ददद-
न्तरिक्षप्राप्तादादवतरति भगवांश्चन्द्रः ।

(ख) भो, इदमस्माकं गेहम् । वर्धमानक, वर्धमानक, उद्घाटय द्वारम् ।

(ग) आर्यमप्रेयस्य मग्संयोगः श्रूयते । आगत आर्यचारुदत्तः । तथा-
दह्वारमग्नोद्घाटयामि । आर्य, वन्दे । मप्रेय, त्वामपि वन्दे । अत्र विन्नीर्ण-
ग्रामने निपीदतमार्यौ ।

विहिताद्योपिदेव गायति न पुरय इति मागते ॥ ४ ॥ तमिति ॥ ५ ॥
आपणमध्यरच्छाविभागेषु कुकुरा अपि मुताः । ओदरदि अवतरति । अस्माभिर्मुहं
पाटी उपर्य. ॥ अस्माविति । निपाणामं दन्ताग्रम् ॥ ६ ॥ संयोगः समवधानम् ।

(उभौ नाय्येन प्रनिर्गोपविशतः ।)

विदूषकः—बहुमाणम्, रञ्जितं सदावेहि पादाहं घोइ-
दुम् । (क)

चारुदत्तः—(सानुकम्पम् ।) अलं सुसजनं प्रबोधयितुम् ।

चेटः—अज्जमित्तेअ, अहं पाणिअं गेण्हे । तुमं पादाहं घो-
वेहि । (ख)

विदूषकः—(सन्तोषम् ।) मो वयस्स, एसो दाणिं दासीए पुत्तो
मविअ पाणिअं गेण्हेदि । मं एण वल्लणं पादाहं घोवावेदि । (ग)

चारुदत्तः—वयस्य मैत्रेय, त्वमुदकं गृहाण । वर्धमानकः
पादौ प्रक्षालयतु ।

चेटः—अज्जमित्तेअ, देहि उदकम् । (घ)

(विदूषकस्तथा करोति । चेटश्चारुदत्तस्य पादौ प्रक्षालयामसरति ।)

चारुदत्तः—दीयतां ब्राह्मणस्य पादोदकम् ।

विदूषकः—किं मम पादोदकं । भूर्माए जेव मए ताडिद-
गद्देण विअ पुणोवि लोठ्ठिदव्वम् । (ङ)

चेटः—अज्जमित्तेअ, वल्लणे कखु तुमम् । (च)

विदूषकः—यथा सञ्चणागाणं मज्जे दुण्डुहो, तथा सञ्चवल्ल-
णाणं मज्जे अहं वल्लणो । (छ)

चेटः—अज्जमित्तेअ, तथा वि घोइइअम् । (तथा इत्या ।) अज्ज-

(क) वर्धमानक, रदनिकामाकारय पादौ धावितुम् ।

(ख) आर्यमैत्रेय, अहं पानीयं गृह्णामि । त्वं पादौ धार ।

(ग) मो वयस्य, एष इदानीं दास्याः पुत्रो भूत्वा पानीयं गृह्णाति ।
मां पुनर्ब्रह्मणं पादौ धारयति ।

(घ) आर्यमैत्रेय, देषुदकम् ।

(ङ) किं मम पादोदकं । भूम्यामेव मया ताडितगर्दभेनेन पुनरपि
लोठितव्यम् । (च) आर्यमैत्रेय, ब्राह्मणः खलु त्वम् ।

(छ) यथा सर्पनागानां मध्ये दुण्डुभः, तथा सर्पब्राह्मणानां मध्येऽहं
ब्राह्मणः ।

मित्रेअ, एदं तं शुक्णमण्डअं मम दिवा, तुह लत्तिं च । ता
गेण्ह । (क) (इति दत्त्वा निष्क्रान्त ।)

विदूषकः—(गृहीत्वा ।) अज्ज वि एदं चिट्ठदि । कि एत्थ
उज्जइणीए चोरो वि णत्थि, जो एद दासीए पुत्तं णिहाचोरे
ण अवहरदि । भो वअस्स, अम्मन्तरचतुस्सालअं पवेसआमि
णम् । (ख)

चारुदत्तः—

अल चतु शालमिमं प्रवेश्य प्रकाशनारीधृत एष यस्मात् ।

तस्मात्स्वय धारय विप्र तावधावन्न तस्याः खलु भो समर्प्यते ॥७॥
(निद्रा नाटयन्, 'त तस्य स्वरसकमम्—' (३।५) इति पुनः पठति ।)

विदूषकः—अवि णिहाअदि भवम् । (ग)

चारुदत्तः—अथ किम् ।

इयं हि निद्रा नयनावलम्बिनी दृष्टदेशादुपसर्पतीव माम् ।

अदृश्यरूपा चपला जरेव या मनुष्यसत्त्व परिभूय वर्धते ॥ ८ ॥

विदूषकः—ता सुवेस । (घ) (माद्येन स्वपिति ।)

(ततः प्रविशति शर्विलक ।)

शर्विलकः—

कृत्वा शरीरपरिणाहसुखप्रवेशं

शिक्षाबलेन च बलेन च कर्ममार्गम् ।

गच्छामि भूमिपरिसर्पणघृष्टपार्थो

निर्मुच्यमान इव जीर्णतनुर्मुञ्जः ॥ ९ ॥

(क) आर्यमित्रेय, तथापि धाविष्यामि । आर्यमित्रेय, एतत्तत्सुवर्णमाण्ड
मम दिवा, तन रानौ च । तद्गृहाण ।

(ख) अद्याप्येतत्तिष्ठति । विमनोज्ञयिन्ना चौणेऽपि नास्ति, य एत
दासा. पुत्र निद्राचोर नापहरति । भो वयस, अम्मन्तरचतु शालक प्रवे
शयाम्येनम् ।

(ग) अवि निद्राति मयान् ।

(घ) तत्स्वपित ।

देमि ददामि (१) । क्वाटमुद्राद्यावक्काण विमरामालम्बं (२) ॥ अलमिति ।
प्रकाशनारी चेदम् ॥ ७ ॥ इयमिति । मनुष्यसत्त्वं नृसत्ताम् । मनुष्यनिद्रि
यावत् ॥ ८ ॥ दृष्टेति । कर्ममार्गं संयिन् । यथा जीर्णतनु र्धर्प मुच्यमा-

(नमोऽवलोक्य सहस्रम् ।) । अये, कथमस्तमुपगच्छति स भगवान्मृगाङ्कः ।
तथा हि ।

नृपतिपुरुषशक्तिप्रचारं परगृहदूषणनिश्चितैकवीरम् ।

घनपटलतमोनिरुद्धतारा रजनिरियं जननीव संवृणोति ॥ १० ॥

वृक्षवाटिकापरिसरे संधिं कृत्वा प्रविष्टोऽसि मध्यमकम् । तद्याव-
दिदानीं चतुःशालकमपि दूषयामि । भोः,

कामं नीचमिदं वदन्तु पुरुषाः स्वप्ने च यद्वर्धते

विश्वस्तेषु च वञ्चनापरिमवधौयं न शौर्यं हि तत् ।

स्वाधीना वचनीयतापि हि वरं वदो न सेवाञ्जलि-

मार्गो ह्येव नरेन्द्रसौतिकवये पूर्वं कृतो द्रौणिना ॥ ११ ॥

तत्कस्मिन्देशे संधिमुत्पादयामि ।

देशः को नु जलावसेकशिथिलो यस्मिन् शब्दो भवे-

द्वितीयां च न दर्शनान्तरगतः संधिः करालो भवेत् ।

क्षारक्षीणतया च लोष्टककृशं जीर्णं क्व हर्म्यं भवे-

त्कस्मिन्स्त्रीजनदर्शनं च न भवेत्त्यादर्धसिद्धिश्च मे ॥ १२ ॥

(निरितिं पश्यन् ।) नित्यादित्यदर्शनोदकसेचनेन दूषितेयं भूमि क्षार-

क्षीणा । भूपिकोत्करश्चेह । हन्त, सिद्धोऽयमर्थः । प्रथममेतत्कन्द-

पुत्राणां सिद्धिलक्षणम् । अत्र कर्मप्रारम्भे कीदृशमिदानीं संधिमु-

त्पादयामि । इह खलु भगवतां कनकशक्तिना चतुर्विधः संध्युपायो

दर्शितः । तद्यथा—पक्वेष्टकानामाकर्षणम्, आमिष्टकानां छेदनम्,

पिण्डमयानां सेचनम्, काष्ठमयानां पाटनमिति । तदत्र पक्वेष्टक

इष्टिकाकर्षणम् । तत्र

कमुक्तो गच्छति ॥ ९ ॥ नृपतीति । पटलं वृद्धं रोगनेदध । तारुणस्रवमङ्गः

कनीनिश्च च ॥ १० ॥ काममिति । अद्यस्याग्रा पाण्डवपक्षपातिनो राजानो

रात्रौ संधिं कृत्वा भारिताः । सौप्तिकमिति भावकान्तादध्यात्मादित्तादृशम् ॥ ११ ॥

देश इति । संधिः किभूतः । दर्शनान्तरगतो दर्शनान्तरं कनकशक्त्यादित-
विशेषस्यदुपगतसद्बोधितः । करालो विपरीतः । स्त्रीजनदर्शनं हि तदनिष्टाचरणं

वीरजनगर्हितं संभाव्येत ॥ १२ ॥ स्कन्दपुत्राणां स्कन्दोपजीविचौराचार्याणाम् ॥

पद्मव्याकोश भास्कर बालचन्द्र

वापी विस्तीर्णं स्वस्तिकं पूर्णकुम्भम् ।

तत्कस्मिन्देशे दर्शयाम्यात्मशिरस्य

दृष्ट्वा श्वो य यद्विस्रय यान्ति पौरा ॥ १३ ॥

तदत्र पवेष्टके पूर्णकुम्भ एव शोभते । तमुत्पादयामि ।

अन्यासु भित्तिषु मया निशि पाटितासु

क्षारक्षतासु विषमासु च कल्पनासु ।

दृष्ट्वा प्रभातसमये प्रतिवेशिवर्गो

दोषाश्च मे वदति कर्मणि कौशल च ॥ १४ ॥

नमो वरदाय कुमारकातिकेयाय, नमः कनकशक्तये ब्रह्मण्यदेवाय
देवव्रताय, नमो भास्करनन्दिने, नमो योगाचार्याय यस्याहं प्रथम
शिष्यः । तेन च परितुष्टेन योगरोचना मे दत्ता ।

अनया हि समालब्धं न मा द्रक्ष्यन्ति रक्षिणः ।

क्षलं च पतितं गात्रे रुजं नोत्पादयिष्यति ॥ १५ ॥

(तथा करोति ।) धिक्कष्टम् । प्रमाणसूत्रं मे विस्मृतम् । (विचिन्तय ।)
आ, इदं यज्ञोपवीतं प्रमाणसूत्रं भविष्यति । यज्ञोपवीतं हि नाम
वाक्षणस्य महदुपकरणद्रव्यम्, विशेषतोऽस्मद्विघ्नस्य । कुतः ।

एतेन मापयति भित्तिषु कर्ममार्ग-

मेतेन मोचयति भूषणसप्रयोगान् ।

उद्धाटको भवति यन्नदृढे कपाटे

दष्टस्य कीटमुजगे परिवेष्टनं च ॥ १६ ॥

मापयित्वा कर्म समारभे । (तथा कृत्वावलोक्य च ।) एकलोष्टाव-
शेषोऽयं सधिः । धिक्कष्टम् । अहिना दष्टोऽस्ति । (यज्ञोपवीतेनाह्वली ।)

पद्मव्याकोशमित्यादि । वैश्वदेवीछन्दः । वापी विस्तीर्णमिति ॥ नामनी ।

यदुक्तवान्—‘इष्टकामित्यै च सस्कारवशेन पद्मव्याकोशादयः सप्त सप्तः’ इति ।

भास्करो मण्डलाकारः । अन्येऽपि नामसदृशः सप्त सप्तम् ॥ १३ ॥ अन्या-

स्थितिः । कौशलं चेति चकारोऽप्यर्थः ॥ १४ ॥ कार्तिकेयः परमगुरुः । ‘ब्रह्मण्यदेवा-

दयोऽपरगुरवः’ इत्याहुः सर्वे । कार्तिकेयविशेषणम्’ इत्युक्ते । ब्रह्मण्याय देवाय’

इति कचित्पाठः ॥ अनयेति ॥ १५ ॥ एतेनेति । कर्मसु सधिरचनासु । भूषण-

वद्धा विप्रेणं नाटयति । चिन्त्रिणां कृत्वा) स्वस्योऽस्मि । (पुनः कर्म कृत्वा ।
दृष्ट्वा च ।) अये, ज्वलति प्रदीपः । तथा हि ।

शिखा प्रदीपस्य सुवर्णपिञ्जरा महीतले संविमुखेन निर्गता ।
विभाति पर्यन्ततमःसमावृता सुवर्णरेखेव कपे निवेशिता ॥ १७ ॥
(पुनः कर्म कृत्वा ।) समाप्तोऽयं संविः । भवतु । प्रविशामि । अ-
थवा न तावत्प्रविशामि । प्रतिपुरुषं निवेशयामि । (तथा कृत्वा ।)
अये, न कश्चित् । नमः कार्तिकेयाय । (प्रविश्य । दृष्ट्वा च ।) अये,
पुरुषद्वयं सुप्तम् । भवतु । आत्मरक्षायं द्वारमुद्घाटयामि । कथं जीर्ण-
त्वाद्बृहस्पतिरौति कपाटम् । तद्यावत्सलिलमन्वेपयामि । क न खलु
सलिलं भविष्यति । (इत्ततो दृष्ट्वा सलिलं गृहीत्वा क्षिपन्सदृशम् ।) मा
तावद्भूमौ पतच्छब्दमुत्पादयेत् । भवतु । एवं तावत् । (ष्टेन प्रतीक्ष्य
कपाटमुद्घाट्य च ।) भवतु । एवं तावत् । इदानीं परीक्षे किं लक्ष्यसुप्तम्,
उत परमार्थसुप्तमिदं द्वयम् । (प्रासयित्वा परीक्ष्य च ।) अये, परमार्थ-
सुप्तनानेन भवितव्यम् । तथा हि ।

निःश्वासोऽस्य न शक्तिः सुविशदस्तुल्यान्तरं वर्तते
द्विर्गाढनिमीलिता न विकला नाभ्यन्तरे चञ्चला ।

मात्रं स्रस्तशरीरसंधिशिथिलं शय्याप्रमाणाधिकं
दीपं चापि न मर्पयेदभिमुखं स्थालद्वयसुप्तं यदि ॥ १८ ॥

(समन्तादवलोक्य ।) अये, कथं मृदङ्गः । अयं दर्दुरः । अयं प-
णवः । इयमपि वीणा । एते वंशाः । अमी पुस्तकाः । कथं नाट्या-
चार्यस्य गृहमिदम् । अथवा भवनप्रत्ययात्प्रविष्टोऽस्मि । तर्हि पर-
मार्थदरिद्रोऽयम्, उत राजगयाचौरगयाद्वा भूमिष्ठं द्रव्यं धारयति ।
तन्ममापि नाम शर्विलकस्य भूमिष्ठं द्रव्यम् । भवतु । वीजं प्रक्षि-

संप्रयोगानिति कटकादेर्धर्मावर्धनकमुल्लिख्यसंयोजनामेदात् ॥ १६ ॥ शिरोति ।
॥ १७ ॥ 'प्रतीक्ष्य' इत्यत्र 'प्रतीच्छ्य' इति पाठो दृश्यते । तच्च प्रतीच्छाप्रहणं
कृत्वात्यर्थे निचि समासे क्त्वाप्रत्यये त्वपि रूपम् । लक्ष्यसुप्तं व्याजमुप्तम् ।
निःश्वास इति । तुल्यमविषयमन्तरमन्तराले यथा स्यादेवं वर्तते ।

पामि । (तथा हस्ता ।) निक्षिप्तं वीजं न कचित्स्फारीभवति । अये, परमार्थदरिद्रोऽयम् । भवतु । गच्छामि ।

विदूषकः—(उत्स्रप्रायते ।) भो वयस्स, संघी विअ दिज्जदि । चोरं विअ पेक्खामि । ता गेण्हदु भवं एदं सुवण्णभण्डअम् । (क)

शर्विलकः—किं न सख्यमिह मां प्रविष्टं ज्ञात्वा दरिद्रोऽस्मीत्युपहसति । तत्किं व्यापादयामि उत लघुत्वादुत्स्रप्रायते । (हस्ता ।) अये, जर्जरस्नानशाटीनिबद्धं दीपप्रभयोद्दीपितं सत्यमेवैतदलंकरणभाण्डम् । भवतु । गृह्णामि । अथवा न युक्तं तुर्यावस्यं कुलपुत्रजनं पीडयितुम् । तद्गच्छामि ।

विदूषकः—भो वयस्स, साविदोसि गोब्रह्मणकामाए, जइ एदं सुवण्णभण्डअं ण गेहसि । (ख)

शर्विलकः—अनतिक्रमणीया भगवती गोकाम्या ब्राह्मणकाम्या च तद्गृह्णामि । अथवा ज्वलति प्रदीपः । अस्ति च मया प्रदीपनिर्वापणार्थमाग्नेयः कीटो धार्यते । तं तावत्प्रवेशयामि । तस्यायं देशकालः । एष मुक्तो मया कीटो यात्वेवास्य दीपस्योपरि मण्डलैर्विचित्रैर्विचरितुम् । एष पक्षद्वयानिलेन निर्वापितो भद्रपीठेन धिक्कृतमन्धकारम् । अथवा मयाप्यसद्ब्राह्मणकुलेन धिक्कृतमन्धकारम् । अहं हि चतुर्वेदविदोऽप्रतिग्राहकस्य पुत्रः शर्विलको नाम ब्राह्मणो गणिकामदनिकार्थमकार्यमनुतिष्ठामि । इदानीं करोमि ब्राह्मणस्य प्रणयम् । (इति जिघृक्षति ।)

(क) भो वयस्स, संधिरिव दृश्यते, । चौरमिव पश्यामि । तद्गृह्णतु भवानिदं सुवर्णभाण्डम् ।

(ख) भो वयस्स, शापितोऽसि गोब्राह्मणकाम्यया, यद्येतत्सुवर्णभाण्डं न गृह्णसि ।

कपटमुप्तस्य विषयान्तरालवत्त्वात् ॥ १८ ॥ स्फारीभवति । अभिमन्त्रितो वीजविशेषो धनसहितभूतले क्षिप्तो बहुलीभवतीति प्रसिद्धिः ॥ लघुत्वाच्चपलत्वात् ॥ गोकाम्येति । कामयतेलिङ्गसामान्ये अचो यति पश्चात्कालं विवक्षणीयम् ।

विदूषकः—भो वयस्स, सीदलो दे अमाहत्यो । (क)

शर्विलकः—धिक्प्रमादः । सलिलसंपर्काच्छीतलो मेऽग्रहस्तः ।
भवतु । कक्षयोर्हस्तं प्रक्षिपामि । (नाट्येन सव्यहस्तमुष्णीकृत्य गृह्णाति ।)

विदूषकः—गहिदम् । (ख)

शर्विलकः—अनतिक्रमणीयोऽयं ब्राह्मणप्रणयः । तद्गृहीतम् ।

विदूषकः—दाणिं विक्रीणिदपण्णो विअ वाणिओ, अहं सुहं
सुविस्सम् । (ग)

शर्विलकः—महाब्राह्मण, स्वपिहि वर्षशतम् । कष्टमेवं मदनि-
कागणिकार्थं ब्राह्मणकुलं तमसि पातितम् । अथवा आत्मा पातितः ।

धिगस्तु खलु दारिद्र्यमनिर्वेदितपौरुषम् ।

यदेतद्गृहितं कर्म निन्दामि च करोमि च ॥ १९ ॥

तद्यावन्मदनिकाया निष्क्रयणार्थं वसन्तसेनागृहं गच्छामि ।

(परिक्रम्यावलोक्य च ।) अये, परशब्द इव । मा नाम रक्षिणः । भ-
वतु । स्तम्भामूत्वा तिष्ठामि । अथवा ममापि नाम शर्विलकस्य
रक्षिणः । योऽहं

मार्जारः क्रमणे मृगः प्रसरणे श्येनो महालुब्धने

सुप्तासुप्तमनुप्यनीर्यतुलनेश्च सर्पणे पन्नगः ।

माया रूपशरीरवेशरचने वाग्देशभाषान्तरे

दीपो रात्रिषु संकटेषु दुडुमो बाजी स्थले नौर्जले ॥ २० ॥

(क) भो वयस, शीतलस्तेऽग्रहस्तः । (ख) गृहीतम् ।

(ग) इहानीं विक्रीतपण्य इव वाणिक्, अहं सुखं स्वप्स्यामि ।

गोत्राद्वागसहिताया मज्जं त्वं करोषि यदीदं न गृह्णासीति शपथार्थः ॥ प्रणयो-
ऽभ्यर्थना ॥ विक्रीणिदपण्णो विअ विक्रीतपण्य इव ॥ धिगिति । अनिर्वेदितेति
प्रकरणनिश्चयो निर्वेदः, तदभावोऽनिर्वेदः ॥ १९ ॥ पदशब्द इत्यनेन रदनिकाप्रवे-
शसूचनम् । मार्जार इति । ग्रहणयुक्तमालुब्धनं । महालुब्धनम् । आ कुङ्कुरः । माया
शाम्बरी विद्या । रूपभाष्यम् । वेशोऽलंकारादियोजना । दुडुम उडुङ्गः (?) ॥ २० ॥

अपि च ।

भुजग इव गतो गिरि स्थिरत्वे पतगपते परिसर्पणे च तुल्य ।
शय्य इव भुवनावलोकनेऽह वृक इव च ग्रहणे बले च सिंह ॥२१॥
(प्रविश्य ।)

रदनिका—हद्दी हद्दी, बाहिरदुआरसालाए प्रसुतो बद्धमा-
णओ । सेवि एत्थ ण दीसइ । भोदु । अज्जमित्तेअ सदावेमि । (क)
(इति परिक्रामति ।)

शर्विलकः—(रदनिका इदमुच्यते । निरूप्य ।) कथं स्त्री । भवतु
गच्छासि । (इति निष्क्रान्त ।)

रदनिका—(गत्वा सनासम् ।) हद्दी हद्दी, अस्माकं गेहे सधं
कप्पिअ चोरो णिक्कमति । भोदु । मित्तेअ गदुअ पबोधेमि ।
(विदूषकमुपगम्य ।) अज्जमित्तेअ, उट्टेहि उट्टेहि । अस्माकं गेहे सधं
कप्पिअ चोरो णिक्कन्तो । (ख)

विदूषकः—(उत्थाय ।) आ दासीए धीए, किं भणसि—
'चोर कप्पिअ सधं णिक्कन्तो' । (ग)

रदनिका—हदास, अल परिहासेण । किं ण पेक्खसि एणम् । (घ)

विदूषकः—आ दासीए धीए, किं भणसि—'दुदिअ विअ
हुआरअ उग्घाडिद' ति । भो वअस्स चारुदत्त, उट्टेहि उट्टेहि ।
अस्माकं गेहे सधं दइअ चोरो णिक्कन्तो । (ङ)

(क) हा धिक् हा धिक्, बहिर्द्वारशालाया प्रसुतो बर्धमानक ।
सोऽप्यत्र न दृश्यते । भवतु । आर्यमैत्रेयमाह्वयामि ।

(ख) हा धिक् हा धिक्, अस्माकं गृहे सधं कर्तयित्वा चोरो निष्क्रा-
मति । भवतु । मैत्रेय गत्वा प्रबोधयामि । आर्यमैत्रेय उत्तिष्ठोत्तिष्ठ ।
अस्माकं गेहे सधं कर्तयित्वा चोरो निष्क्रान्त ।

(ग) आ दासा पुत्रिके, किं भणसि 'चोर कर्तयित्वा सधं
निष्क्रान्त' । (घ) हताश, अल परिहासेन । किं न प्रेक्षस एवम् ।

(ङ) आ दासा पुत्रिके, किं भणसि—'द्वितीयमिव द्वारमनुद्धादितम्'
इति । भो वयस्य चारुदत्त, उत्तिष्ठोत्तिष्ठ । अस्माकं गेहे सधं दत्त्वा
चोरो निष्क्रान्त ।

भुजग इति । वृक इति हुआर इति प्रसिद्ध ॥ २१ ॥ कप्पिअ ह्रस्वा । निर्मा-

चारुदत्तः—भवतु । मोः, अलं परिहासेन ।

विदूषकः—मो, ण परिहासो । पेक्खंदु भवम् । (क)

चारुदत्तः—कस्मिन्नुद्देशे ।

विदूषकः—मो, एसो । (ख)

चारुदत्तः—(विलोम्य) अहो, दर्शनीयोऽयं संधिः ।

उपरितलनिपातितेष्टकोऽयं

शिरसि तनुर्विपुलश्च मध्यदेशे ।

असद्वृत्तजनसंप्रयोगमारी-

हृदयमिव स्फुटितं महागृहस्य ॥ २२ ॥

कथमस्मिन्नपि कर्मणि कुशलता ।

विदूषकः—मो वअस्स, अअं संची दुवेहिं जेव दिण्णो भवे ।

आदु आगन्तुएण, सिक्खिदुं कामेण वा । अण्णवा इध उज्जहणीए
को अम्हाणं घरविहवं ण आणादि । (ग)

चारुदत्तः—

वेदेक्ष्येन कृतो भवेन्मम गृहे व्यापारमभ्यस्यता

नासौ वेदितवान्धनैर्विरहितं विस्रब्धमुप्तं जनम् ।

दृष्ट्वा प्राञ्जहतीं निवासरचनान्माकमाशान्वितः

संधिच्छेदनस्त्रिण एव सुचिरं पश्चान्निराशो गतः ॥ २३ ॥

ततः सुहृद्भ्यः किमसौ कथयिष्यति तपस्वी—‘सार्धवाहमुत्तल गृहं
प्रविश्य न किञ्चिन्मया समासादितम्’ इति ।

विदूषकः—मो, कअं तं जेव चोरहदअं अणुसोचसि । तेण
चिन्तिदं महन्तं एदं गेहम् । इदो रअणमण्डअं मुवण्णमण्डअं वा

(क) मोः, न परिहासः । प्रेक्षतां भवान् । (ख) मोः, एषः ।

(ग) मो वयस्य, एष संधिर्द्वाम्यामेव दत्तो भवेत् । अग्रवागन्तुकेन,
शिक्षितुकामेन वा । अन्यथात्रोजयिन्वां गृहविमर्षं न जानाति ।

येलथः ॥ उपरीति । उपरिमाणे तलमाणे च विनिपातिता आहृत्य इष्टका
चत्र । ‘उपरितन-’ इति पाठ उपरितनी उपरिमवा । श्लेषं गृह्यम्-॥-२२-॥
वेदेक्ष्येनेति ॥ २३ ॥ निदामिस्वं निष्कामयिष्यामि । बहिः करिष्यामीति ।

णिकामिस्सम् । (सूत्रा । सविषादमात्मगतम् ।) कहिं तं सुवण्णभण्डम् ।
(पुनरनुस्मृत्य । प्रकाशम् ।) भो वजस्स, तुमं सज्जकालं भणसि—‘मुखो
मित्तेअओ, अपण्डितो मित्तेअओ’ चि । सुट्ठु मए किदं तं सुवण्ण-
भण्डं भवदो हत्थे समप्पजन्तेण । अण्णधा दासीए पुत्तेण अव-
हिदं भवे । (क)

चारुदत्तः—अलं परिहासेन ।

विदूषकः—भो, जह णाम अहं मुखो ता किं परिहासस्स
वि देशअलं ण जाणामि । (ख)

चारुदत्तः—कस्यां वेलायाम् ।

विदूषकः—भो, जदा तुमं मए भणितो सि—‘शीतलो दे
अगहत्थो’ । (ग)

चारुदत्तः—कदाचिदेवमपि स्यात् । (सर्वतो निरूप्य । सहर्षम् ।)
वयस्य, दिष्ट्या ते प्रियं निवेदयामि ।

विदूषकः—किं ण अवहिदम् । (घ)

चारुदत्तः—हृतम् ।

विदूषकः—तवा वि किं प्रियम् । (ङ)

चारुदत्तः—यदसौ कृतार्थो गतः ।

विदूषकः—णसो अखु सो । (च)

(क) भो, कथं तमेव चीरहृतकमनुशोचसि । तेन चिन्तितं महदेत
ब्रह्म । इतो रत्नमाण्डं सुवर्णमाण्डं वा निष्कामयिष्यामि । कुन तत्सुवर्ण
माण्डम् । भो वयस्य, त्वं सर्वकालं भणसि—‘मुखो मैत्रेय, अपण्डितो
मैत्रेय’ इति । सुष्टु मया कृतं तत्सुवर्णमाण्डं भवतो हस्ते समर्पयता ।
अन्यथा दास्यां पुत्रेणापहतं भवेत् ।

(ख) भो; यथा नामाह मूर्खस्तर्हि परिहासस्यापि देशकालं न
जानामि ।

(ग) भो, यदा त्वं मया भणितोऽसि—‘शीतलोऽग्रहस्तः’ ।

(घ) किं नापहतम् ।

(ङ) तथापि किं प्रियम् । (च) न्यासं सख्यं स ।

यावत् । अवहि(ह)द अपहतम् ॥ दिष्ट्या हर्षे ॥ ण अवहिदं नापहतम् ।

चारुदत्तः—कथं न्यासः । (मोहमुपगतः ।)

विदूषकः—समस्तसदु भवम् । जइ णासो चोरेण अवहिदो तुमं किं मोहं उगवदो । (क)

चारुदत्तः—(समाश्रय १) वयस्य,

फः श्रद्धास्यति मृतार्थं सर्वो मां तूलयिष्यति ।

शङ्कनीया हि लोकेऽसिनिष्प्रतापा दरिद्रता ॥ २४ ॥

भोः, कष्टम् ।

यदि तावत्कृतान्तेन प्रणयोऽर्थेषु मे कृतः ।

किमिदानीं नृशंसेन चारित्रमपि दूषितम् ॥ २५ ॥

विदूषकः—अहं यखु अवलविस्सम्—‘केण दिण्णम्, केण गहीदम्, को वा स विस’ च्छि । (ख)

चारुदत्तः—अहमिदानीमनृतमभिधास्ये ।

भैक्ष्येणाप्यर्जयिष्यामि पुनर्न्यासप्रतिक्रियाम् ।

अनृते नाभिधास्यामि चारित्रग्रंशकारणम् ॥ २६ ॥

रदनिका—ता जाव अज्जा धूदाए गदुअ णिवेदेमि । (ग)
(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

(ततः प्रविशति चेद्या सह चारुदत्तबधूः ।)

बधूः—(ससंभ्रमम् ।) अइ, सच्चं अवरिक्खदसरीरो अज्जउचो अज्जमिचेएण सह । (घ)

चेटी—भट्टिणि, सच्चम् । किं तु जो सो वेस्साजणकेरको अलंकारओ सो अवहिदो । (ङ)

(क) समाश्रयितुं भवान् । यदि न्यासश्चोरेणापहतस्त्वं किं मोहमुपगतः ।

(ख) अहं खलुपलपिष्यामि—‘केन दत्तम्, केन गृहीतम्, को वा साक्षी’ इति । (ग) तथावदार्या धूतायै गत्वा निवेदयामि ।

(घ) अयि, सत्यमपरिष्वतशरीर आर्यपुत्र आर्यमैत्रयेण सह ।

(ङ) भर्त्रि, सत्यम् । किं तु यः स वेद्याजनखालंकारकः सोऽपहतः ।

क इति । निष्प्रतापा निष्पौरुषा ॥ २४ ॥ यदीति । प्रणयोऽर्थित्वम् ॥ २५ ॥

भैक्ष्येणेति ॥ २६ ॥ अवरक्खणजणस्य अपगतं रक्षणं यस्याद्यौ अपरक्षणे
मृ० ८

(वधूमोह नाटयति ।)

चेटी—समस्ससदु अज्जाधूदा । (क)

वधूः—(समाधत्त ।) हज्जे, किं मणसि—‘अवरिक्खदसरीरो अज्जउत्तो’ ति । वरं दाणिं सो सरीरेण परिक्खदो, ण उण चारित्तेण । सपदं उज्जइणीए जणो एव्व मन्तइस्सदि—‘दलिद्दए अज्जउत्तेण जेव ईदिसि अकज्जं अणुचिट्ठिदम्’ ति । (ऊर्ध्वमवलोक्य निश्चय्य च ।) भअवं कअन्त, पोक्खरवत्तपडिदज्जलिन्दुचच्चलेहि कीलसि दलिद्दपुरिसभाअघेएहिं । इअं च मे एक्का मादुघरल्ल्हा रअणावली चिट्ठिदि । एदं पि अदिसोण्डीरदाए अज्जउत्तो ण मेण्हिस्सदि । हज्जे, अज्जमिचेअं दाव सद्दावेहि । (ख)

चेटी—अ अज्जा धूदा आणवेदि । (विदूषकमुपगम्य ।) अज्जमिचेअ, धूदा दे सद्दावेदि । (ग)

विदूषकः—कहि सा । (घ)

चेटी—एसा चिट्ठिदि । उवसप्प । (ङ)

विदूषकः—(उपसृत्य ।) सोत्थि भोदीए । (च)

वधूः—अज्ज, वन्दामि । अज्ज, पौरत्थिमासुहो होहि । (छ)

विदूषकः—एसो भोदि, पौरत्थिमासुहो सबुत्तो ण्णि । (ज)

(क) समाश्वसित्वार्या धृता ।

(ख) चेटी, किं मणसि—‘अपरिक्षितशरीर आर्यपुत्र’ इति । धरमिदानीं स शरीरेण परिक्षित । न पुनश्चारिणेण । साप्रतमुज्जयिन्या जन एवं मन्त्रयिष्यति—‘दरिद्रतयार्यपुत्रेणैवेदशमकार्यमनुष्ठितम्’ इति । भगवन्कृतान्त, पुष्करपत्रपतितजलबिन्दुचच्चलैः कीदृशसि दरिद्रपुरुषभागधेयै । इयं च म एका मातृगृहलब्धा रत्नावली तिष्ठति । एतामप्यतिशौण्डीरतयार्यपुत्रो न ग्रहीष्यति । चेटी, आर्यमैत्रेय तावदाह्वय ।

(ग) यदार्या धृताज्ञापयति । आर्यमैत्रेय, धृता त्वामाह्वयति ।

(घ) कुत्र सा । (ङ) एषा तिष्ठति । उपसर्प ।

(च) सस्ति भवत्या । (छ) आर्य, वन्दे । आर्य, पुरस्तान्मुखो भव ।

(ज) एष भवति, पुरस्तान्मुखः सबुत्तोऽस्ति ।

वेश्याजन (१) । अवहिदो अपहृत ॥ पौरत्थिमासुहो पौरस्त्याभिमुख । पूर्व-

वधूः—अज्ज, पडिच्छ इमम् । (क)

विदूषकः—किं ण्णेदम् । (ख)

वधूः—अहं वखु रअणसट्ठि उववसिदा आसि । तहिं जवा-
विहवाणुसारेण बग्घणो पडिग्गाहिदब्बो । सो अ ण पडिग्गाहिदो,
ता तस्स किदे पडिच्छ इमं रअणमालिअम् । (ग)

विदूषकः—(गृहीता ।) सोत्थि । गमिस्सम् । पिअवअस्सस्स
णिवेदेमि । (घ)

वधूः—अज्जमित्तेअ, मा वखु मं लज्जावेहि । (ङ) (इति नि-
ष्क्रान्ता ।)

विदूषकः—(सविस्मयम् ।) अहो, से महानुभावदा । (च)

चारुदत्तः—अये, चिरयति मैत्रेयः । मा नाम वैक्लव्यादकार्यं
कुर्यात् । मैत्रेय, मैत्रेय ।

विदूषकः—(उपसृत्य ।) एसो हि । गेण्ह एदम् । (छ) (रत्ना-
वलीं दर्शयति ।)

चारुदत्तः—किमेतत् ।

विदूषकः—भो, जं दे सरिसदारसंगहस्स फलम् । (ज)

चारुदत्तः—कथम् । ब्राह्मणी मामनुकम्पते । कष्टम् । इदानी-
मस्मि दरिद्रः ।

आत्मभाम्यक्षतद्रव्यः स्त्रीद्रव्येणानुकम्पितः ।

अर्थतः पुरुषो नारी या नारी सार्थतः पुमान् ॥ २७ ॥

(क) आर्य, प्रतीच्छेमाम् । (ख) किं निवेदम् ।

(ग) अहं खलु रत्नपट्टीमुपोषितासम् । तन यथाविमवानुसारेण ब्राह्मणः
प्रतिग्राहितव्यः । स च न प्रतिग्राहितः, तत्तस्य कृते प्रतीच्छेमां रत्नमा-
लिकाम् ।

(घ) स्वस्ति । गमिष्यामि । प्रियवयस्यस्व निवेदयामि ।

(ङ) आर्यमैत्रेय, मा खलु मां लज्जितां कुरु ।

(च) अहो, अस्या महानुमानता । (छ) एषोऽस्मि । गृहार्णैताम् ।

(ज) भोः यत्ते सदृशदारसंग्रहस्य फलम् ।

दिग्वलम्बितमुख इत्यर्थः ॥ रअणसट्ठि रत्नपट्टिकाभिधं व्रतम् । 'अरण्यापट्टिका

अथवा । नाहं दरिद्रः । यस्य मम

विभवानुगता भार्या सुखदुःखसुहृद्वान् ।

सत्यं च न परिभ्रष्टं यदरिद्रेषु दुर्लभम् ॥ २८ ॥

मैत्रेय, गच्छ रत्नावलीमादाय वसन्तसेनायाः सकाशम् । वक्तव्या च सा मद्रचनात्—‘यत्स्वत्वस्माभिः सुवर्णभाण्डमात्मीयमिति कृत्वा विश्रम्भाद्भूते हारितम् । तस्य कृते गृह्यतामियं रत्नावली’ इति ।

विदूषकः—मा दाव अक्खाइदस्स अमुत्तस्स अप्पमुल्लस्स चोरेहि अवहिदस्स कारणादो चतुःसमुद्सारमूदा रअणावली दीअदि । (क)

चारुदत्तः—वयस्य, मा मैवम् ।

यं समालम्ब्य विश्वासं न्यासोऽस्मासु तया कृतः ।

तस्यैतन्महतो मूल्यं प्रत्ययस्यैव दीयते ॥ २९ ॥

तद्वयस्य, अस्मच्छरीरस्पृष्टिकया शापितोऽसि, नैनामग्राहयित्वात्रागन्तव्यम् । वर्धमानक,

एतामिरिष्टिकाभिः संधिः क्रियतां सुसंहतः शीघ्रम् ।

परिवादबहलदोषान्न यस्य रक्षां परिहरामि ॥ ३० ॥

वयस्य मैत्रेय, भवताप्यकृपणशौण्डीर्यमभिधातव्यम् ।

विदूषकः—भो, दलिदो किं अकिवणं मन्तेदि । (ख)

चारुदत्तः—अदरिद्रोऽसि सखे, यस्य मम । (‘विभवानुगता भार्या’ (३१२८) इत्यादि पुनः पठति ।) तद्गच्छतु भवान् । अहमपि कृतशौचः संध्यामुपासे । (इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

इति संधिच्छेदोनाम तृतीयोऽङ्कः ।

(क) मा तावदस्मादितस्मात्सुखस्याल्पमूल्यस्य चौरैरपहृतस्य कारणाच्चतुःसमुद्धारभूता रत्नावली दीयते । (ख) भोः, दरिद्रः किमकृपणं मच्चयति ।

नाम ग्रीष्मव्रतम्’ इत्येके ॥ आत्मेति ॥ २७ ॥ विभवेति ॥ २८ ॥ चतुःसमुद्देति । चतुःसमुद्राणां रत्नाकरणां सारभूता ॥ यमिति । समालम्ब्येत्याद्य-पूर्वोऽपि सोहणसवनविभवेति (?) कुलीनत्वादेरित्यर्थः (?) ॥ २९ ॥ एतामिरिति ॥ ३० ॥ सत्त्वमाश्रयं महत्त्वम् (?) ॥

इति संधिच्छेदो नाम तृतीयोऽङ्कः ।

चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति चेटा ।)

चेटः—आणत्तहि अत्ताए अज्जआए सआसं गन्तुम् । एसा अज्जआ चित्तफलअणिसण्णदिट्ठी मदणिआए सह किंपि मन्तअन्ती चिट्ठदि । ता जाव उवसप्पामि । (क) (इति परिक्रामति ।)

(ततः प्रविशति ययानिर्दिष्टा वसन्तसेना मदनिरा च ।)

वसन्तसेना—हज्जे मदणिए, अवि सुसदिसी इअं चित्ताकिदी अज्जचारुदत्तस्स । (ख)

मदनिका—सुसदिसी । (ग)

वसन्तसेना—कथं तुमं जाणासि । (घ)

मदनिका—जेण अज्जआए सुसिणिद्धा दिट्ठी अणुलगा । (ङ)

वसन्तसेना—हज्जे, किं वेसवासदाक्खिण्णेण मदणिए, एवं भणासि । (च)

मदनिका—अज्जए, किं जो ज्जेव जणो वेसे पडिवसदि, सो ज्जव अलीअदक्खिणो भोदि । (छ)

वसन्तसेना—हज्जे, णाणापुरिससङ्गेण वेत्साजणो अलीअदक्खिणो भोदि । (ज)

(क) आशुतामि भानार्यायाः सकाशं गन्तुम् । एषार्या चित्रफलक-
निपण्णदृष्टिर्मदनिकया सह किमपि मन्त्रयन्ती तिष्ठति । तद्यावदुपसर्पामि ।

(ख) चेटि मदनिके, अपि सुसदृशीयं चित्राकृतिरार्यचारुदत्तस्य ।

(ग) सुसदृशी । (घ) कथं त्वं जानासि ।

(ङ) येनार्यायाः मुचिग्धा दृष्टिरनुलगा ।

(च) चेटि, किं वेशवासदाक्षिण्येन मदनिके, एवं भणसि ।

(छ) आर्यं, किं य एव जनो वेशे प्रतिवसति, स एवालीकदक्षिणो भवति ।

(ज) चेटि, नानापुरसङ्गेन वेश्याजनोऽलीकदक्षिणो भवति ।

मदनिका—जदो दाव अज्जआए दिट्ठी इव अभिरमदि हि-
अथ च, तस्स कारण किं पुच्छीअदि । (क)

वसन्तसेना—हजे, सहीजणादो उवहणीअदा रक्खामि । (ख)

मदनिका—अज्जए, एव्व नेदम् । सहीजणचित्ताणुगती
अवलाजणो भोदि । (ग)

प्रथमा चेटी—(उपसृत्य ।) अज्जए, अत्ता आणवेदि—‘गहिदा-
वगुण्ठण पक्खदुआरए सज्ज पवहणम् । ता गच्च’ ति । (घ)

वसन्तसेना—हजे, कि अज्जचारुदत्तो म णइस्सदि । (ङ)

चेटी—अज्जए, जेण पवहणेण सह सुवण्णदससाहस्सिओ
अलकारओ अणुप्पेसिदो । (च)

वसन्तसेना—को उण सो । (छ)

चेटी—एसो ज्जेव राअस्सालो सठणओ । (ज)

वसन्तसेना—(सन्तोषम् ।) अवेहि । मा पुणो एव्व मणि-
स्ससि । (झ)

चेटी—पसीददु पसीददु अज्जआ । सदेसेण म्हि पेसिदा । (ञ)

वसन्तसेना—अह सदेसस्स ज्जेव कुप्पामि । (ट)

(क) यतस्तत्तावदार्याया दृष्टिरिहाभिरमते हृदय च, तस्य कारण किं
पृच्छ्यते । (ख) चेटी, सखीजनादुपहसनीयता रक्षामि ।

(ग) आर्ये, एव नेदम् । सखीजनचित्तानुवर्त्यवलाजनो मयति ।

(घ) आर्ये, माताज्ञापयति—‘गृहीतावगुण्ठन पक्षद्वारे सज्ज प्रवहणम् ।
तद्वच्छ’ इति । (ङ) चेटी, विमार्यचारुदत्तो मा नेष्यति ।

(च) आर्ये, येन प्रवहणेन सह सुवर्णदशसाहसिकोऽलकारोऽनुप्रेषित ।

(छ) क पुन स । (ज) एष एव राक्षसाल सस्थानक ।

(झ) अपेहि । मा पुनरेव मणिष्यसि ।

(ञ) प्रसीदतु प्रसीदत्वार्या । सदेसेनास्मि प्रेषिता ।

(ट) अह सदेशस्यैव कुप्पामि ।

तस्सेत्यादि । यत्र चक्षुर्हृदये लभे तत्र कारण किं पर्यालोच्यते । अति
प्रियनामासावल विलम्बेनेत्याशय ॥ गहिदावगुण्ठण गृहीतावगुण्ठनम् ॥

चेटी—ता किंति अचं विष्णविस्सम् । (क)

वसन्तसेना—एवं विष्णाविदब्बा—‘जइ मं जीअन्तीं इच्छसि,
ता एवं ण पुणो अहं अत्ताए आण्णाविदब्बा’ । (ख)

चेटी—जया दे रोअदि । (ग) (इति निष्क्रान्ता ।)

(प्रविश्य ।)

शचिलकः—

दत्त्वा निशाया वचनीयद्रोपं निद्रां च जित्वा नृपतेश्च रक्ष्यान् ।

स एष सूर्योदयमन्दरश्मिः क्षपाशयाचन्द्र इवासि जातः ॥ १ ॥

च ।

यः कश्चित्त्वरितगतिर्निरीक्षते मां

संभ्रान्तं द्रुतमुपसर्पति स्थितं वा ।

तं सर्वं तुल्यति दूषितोऽन्तरात्मा

सैर्दोषैर्भवति हि शङ्कितो मनुष्यः ॥ २ ॥

मया खलु मदनिकायाः कृते साहसमनुष्ठितम् ।

परिजनकथासक्तः कश्चिन्नरः समुपेक्षितः

कचिदपि गृहं नारीनाथं निरीक्ष्य विवर्जितम् ।

नरपतिवले पार्श्वीयाते स्थितं गृहदारुव-

द्यवसितशतैरेवंप्रायैर्निशा दिवसीकृता ॥ ३ ॥

(इति परिष्क्रमति ।)

वसन्तसेना—हज्जे, इमं दाव चित्तफलअं मम सअणीए ठा-
विअ तालवेष्टअं गेण्हिअ लहु आअच्छ । (घ)

मदनिका—जं अज्जआ आणवेदि । (ङ) (इति फलकं गृहीत्वा
निष्क्रान्ता ।)

(क) तत्किमिति मातरं विज्ञापयिष्यामि ।

(ख) एवं विज्ञापयितव्या—‘यदि मां जीवन्तीमिच्छसि, तदैवं न पुनरहं

मात्राज्ञापयितव्या’ । (ग) यथा ते रोचते ।

(घ) चेटी, इमं तावच्चित्रफलकं मम शयनीये स्थापयित्वा तालवृन्तं
गृहीत्वा लघ्वागच्छ । (ङ) यदार्थाज्ञापयति ।

विष्णविस्सं विज्ञापयिष्यामि ॥ दत्त्वेति ॥ १ ॥ य इति । वरितगतिः

शर्विलकः—इदं वसन्तसेनाया गृहम् । तद्यावत्प्रविशामि ।
(प्रविश्य ।) क्व नु मया मदनिका द्रष्टव्या ।

(तत्र प्रविशति तालान्तहस्ता मदनिका ।)

शर्विलकः—(दृष्ट्वा ।) अये, इयं मदनिका ।
मदनमपि गुणैर्विशेषयन्ती रतिरिव मूर्तिमती विभाति येयम् ।
मम हृदयमनङ्गवहितसं भृशमिव चन्दनशीतलं करोति ॥ ४ ॥
मदनिके ।

मदनिका—(दृष्ट्वा ।) अम्मो, कथं सन्विलओ । सन्विलओ,
सावदं दे कर्हि तुमम् । (क)

शर्विलकः—कथयिष्यामि ।

(इति सानुरगमन्योन्यं पश्यत ।)

वसन्तसेना—चिरादि मदणिआ । ता कर्हि णु कखु सा ।
(गवाक्षकेन दृष्ट्वा ।) कथम् । एसा केनावि पुरिसकेण सह मन्तअन्ती
चिट्ठदि । जधा अदिसिणिद्धाए णिच्चलदिट्ठीए आपिबन्ती विअ
एदं निज्झाअदि तथा तकेमि, एसो सो जणो एदं इच्छदि अमु-
जिस्सं काडुम् । ता रमडु रमडु । मा कस्सावि पीदिच्छेदो भोडु ।
ण कखु सद्दविस्सम् । (ख)

मदनिका—सन्विलओ, कथेहि । (ग)

(शर्विलकः सशङ्क दिशोऽवलोकयति ।)

मदनिका—सन्विलओ, कि ण्णेदम् । ससङ्को विअ लक्खी-
असि । (घ)

(क) आश्चर्यम्, कथं शर्विलक । शर्विलक, स्वागत ते । कुत्र रमम् ।

(ख) चिरयति मदनिका । तत्कुत्र नु खलु सा । कथम् । एसा केनापि
पुरुषकेण सह मग्नयन्ती तिष्ठति । यथातिस्निग्धया निश्चलदृष्ट्या पिबन्तीपैतं
निष्यायति तथा तर्कयामि, एष स जन एनामिच्छत्यमुजिष्यां कर्तुम् ।
तद्रमता रमताम् मा कस्मापि प्रीतिच्छेदो भवतु । न खल्वकारयिष्यामि ।

(ग) शर्विलक, कथय ।

(घ) शर्विलक, किं निवेदम् । सशङ्क इव लक्ष्यसे ।

संश्रान्तं माम् ॥ २ ॥ परिजनेति ॥ ३ ॥ मदनमिति ॥ ४ ॥ अमुजिस्सं अत्रे-

शर्विलकः—वक्ष्ये त्वां किञ्चिद्रहस्यम् । तद्विविक्तमिदम् ।

मदनिका—अथ इं । (क)

वसन्तसेना—कथं परमरहस्यम् । ता ण सुणिस्सम् । (ख)

शर्विलकः—मदनिके, किं वसन्तसेना मोक्षयति त्वां निष्क-
येण ।

वसन्तसेना—कथं मम संबन्धिणी कथा । ता सुणिस्सं इ-
मिणः गवक्खेण ओवारिदसरीरा । (ग)

मदनिका—सञ्चिलअ, भणिदा मए अज्जआ । तदो भणादि—
'जइ जम छन्दो तदा विणा अत्थं सव्वं परिजणं अमुजिस्सं
करइस्सम्' । अथ सञ्चिलअ, कुन्दो दे एत्तिओ विहयो, जेण मं
अज्जआसआसादो मोआइस्ससि । (घ)

शर्विलकः—

दारिद्य्रेणाभिमृतेन त्वत्स्नेहानुगतेन च ।

अथ रात्रौ मया मीरु त्वदर्धे साहसं कृतम् ॥ ५ ॥

वसन्तसेना—पसण्णा से आकिदी, साहसकम्मदाए उण उ-
व्वेअणीआ । (ङ)

मदनिका—सञ्चिलअ, इत्थीकल्लवत्तस्स कारणेण उहअं पि
संसए विणिक्खित्तम् । (च)

शर्विलकः—किं किम् ।

(क) अथ किम् । (ख) कथं परमरहस्यम् । तन्न श्रोष्यामि ।

(ग) कथं मम संबन्धिनी कथा । तच्छ्रोष्याम्यनेन गद्याक्षेणापवारित-
शरीरा ।

(घ) शर्विलक, भणिता मयार्या । तदा भणति—'यदि मम छन्द-
स्तदा विनायं सर्वं परिजनममुजिष्यं करिष्यामि । अथ शर्विलक, कुतस्त
एतावान्निमग्नः, येन मामार्यासकाशान्मोचयिष्यसि ।

(ङ) प्रसन्नास्माकृतिः साहसकर्मतया पुनरुद्देजनीया ।

(च) शर्विलक, स्त्रीकल्यवर्तस्य कारणेनोभयमपि संशये विनिश्चितम् ।

ध्याम् । स्वाधीनामिति यावत् । मम छन्दो ममामित्यपः ॥ दारिद्र्येणेति ।
साहसं धैर्यरूपम् ॥ ५५ ॥ साहसे जीवितानपेक्षकमेति । न हु ते इति । न

शर्विलकः—इदं वसन्तसेनाया गृहम् । तद्यावत्प्रविशामि ।
(प्रविश्य ।) कं नु मया मदनिका द्रष्टव्या ।

(ततः प्रविशति तालवृन्तहस्ता मदनिका ।)

शर्विलकः—(दृष्ट्वा ।) अये, इयं मदनिका ।
मदनमपि गुणैर्विशेषयन्ती रतिरिव मूर्तिमती विभाति येयम् ।
मम हृदयमनङ्गवद्विहृतं भृशमिव चन्दनशीतलं करोति ॥ ४ ॥
मदनिके ।

मदनिका—(दृष्ट्वा ।) अम्मो, कथं सन्विलज्जो । सन्विलज्ज,
साअदं दे कर्हि तुमम् । (क)

शर्विलकः—कथयिष्यामि ।

(इति सानुरागमन्योन्यं पश्यतः ।)

वसन्तसेना—चिरअदि मदणिआ । ता कर्हि णु वखु सा ।
(गवाक्षकेन दृष्ट्वा ।) कथम् । एसा केनावि पुरिसकेण सह मन्तअन्ती
चिट्ठदि । जथा अदिसिणिद्धाए णिच्चलदिट्ठीए आपिबन्ती विअ
एदं निज्झाअदि तथा तक्केमि, एसो सो जणो एदं इच्छदि अमु-
जिस्सं कादुम् । ता रमदु रमदु । मा कत्तावि पीदिच्छेदो भोदु ।
ण वखु सहाविस्सम् । (ख)

मदनिका—सन्विलज्ज, कथेहि । (ग)

(शर्विलक सशङ्कं दिशोऽवलोकयति ।)

मदनिका—सन्विलज्ज, किं ण्णेदम् । ससङ्को विअ लक्खी-
असि । (घ)

(क) आश्चर्यम्, कथं शर्विलकः । शर्विलकः, स्वागतं ते । कुत्र त्वम् ।

(ख) चिरयति मदनिका । तत्कुत्र नु खलु सा । कथम् । एसा केनापि
पुरुषकेण सह मन्त्रयन्ती तिष्ठति । यथातिस्निग्धया निश्चलदृष्ट्या पिबन्तीवैत
निध्यायति तथा तर्कयामि, एष स जन एनामिच्छत्यमुजिष्यां कर्तुम् ।
तद्रमता रमताम् मा कस्यापि प्रीतिच्छेदो भवतु । न खल्व्वाकारयिष्यामि ।

(ग) शर्विलकः, कथय ।

(घ) शर्विलकः, किं न्विदम् । सशङ्क इव लक्ष्यसे ।

सन्नान्तं गाम् ॥ २ ॥ परिजनेति ॥ ३ ॥ मदनमिति ॥ ४ ॥ अमुजिस्स अत्रे-

शर्विलकः—वक्ष्ये त्वां किञ्चिद्गहस्यम् । तद्विविक्तमिदम् ।

मदनिका—अथ इं । (क)

वसन्तसेना—कथं परमरहस्यम् । ता ण सुणिस्सम् । (ख)

शर्विलकः—मदनिके, किं वसन्तसेना मोक्ष्यति त्वां निष्क-
येण ।

वसन्तसेना—कथं मम संवन्धिणी कथा । ता सुणिस्सं इ-
मिणः गवक्खेण ओवारिदसरीरा । (ग)

मदनिका—सञ्चिलअ, मणिदा मए अज्जआ । तदो भणादि—
'जइ जम छन्दो तदा विणा अत्थं सव्वं परिजणं अमुजिस्सं
करइस्सम्' । अथ सञ्चिलअ, कुदो दे एत्तिओ विहवो, जेण मं
अज्जआसआसादो मोआइस्ससि । (घ)

शर्विलकः—

दारिद्य्रेणाभिभूतेन त्वत्स्नेहानुगतेन च ।

अथ रात्रौ मया मीरु त्वदर्थे साहसं कृतम् ॥ ५ ॥

वसन्तसेना—पसण्णा से आकिदी, साहसकम्मदाए उण उ-
व्वेअणीआ । (ङ)

मदनिका—सञ्चिलअ, इत्थीकलवत्तस्स कारणेण उहअं पि
संसए विणिक्खित्तम् । (च)

शर्विलकः—किं किम् ।

(क) अथ किम् । (ख) कथं परमरहस्यम् । तन्न श्रोष्यामि ।

(ग) कथं मम संवन्धिनी कथा । तच्छ्रोष्याम्यनेन गवाक्षेणापवारित-
शरीरा ।

(घ) शर्विलक, मणिता मयार्या । तदा भणति—'यदि मम छन्द-
स्तदा विनार्यं सर्वं परिजनममुजिष्यं करिष्यामि । अथ शर्विलक, कुतस्त
एतानान्विमवः, येन मामार्यासकाशान्मोचयिष्यसि ।

(ङ) प्रसन्नासाकृतिः साहसकर्मतया पुनरुद्देजनीया ।

(च) शर्विलक, स्त्रीकल्यवर्तस्य कारणेनोभयमपि संशये विनिक्षिप्तम् ।

प्याम् । साधीनामिति भावः । मम छन्दो ममामिलापः ॥ दारिद्य्रेणेति ।
साहसं चौर्यरूपम् ॥ ५५ ॥ साहसे जीवितानपेक्षकमेषि । ण हु ते इति । न

मदनिका—सरीरं चारितं च । (क)

शर्विलकः—अपण्डिते, साहसे श्रीः प्रतिवसति ।

मदनिका—सञ्ज्वलज, असण्डितचारितो सि । ता ण खु ते मम कारणादो साहसं करन्तेण अचन्तविरुद्धं आचरिदम् । (ख)

शर्विलकः—

नो मुष्णाम्यदलं विभूषणवतीं फुल्लामिवाहं लतां
विप्रस्यं न हरामि काञ्चनमथो यज्ञार्थमभ्युद्धतम् ।

धाव्युत्सङ्गसं हरामि न तथा बालं धनार्थं कचि-

त्कार्याकार्याविचारिणी मम मतिश्चौर्येऽपि नित्यं स्थिता ॥ ६ ॥

तद्विज्ञाप्यतां वसन्तसेना—

‘अयं तव शरीरस्य प्रमाणादिव निर्मितः ।

अप्रकाशो हलंकारो मत्स्नेहाद्धार्यतामिति’ ॥ ७ ॥

मदनिका—सञ्ज्वलज, अप्रकाशो अलंकारो । अअं च जणो चि दुवेवि ण जुज्जदि । ता उवणेहि दाव । पेक्खामि एदं अलंकारजम् । (ग)

शर्विलकः—इदमलंकरणम् । (इति साक्षं चमर्पयति ।)

मदनिका—(निरुप्य ।) दिट्ठपुरुवो विअ अअं अलंकारो । ता भणेहिं कुदो दे एसो । (घ)

शर्विलकः—मदनिके, किं तवानेन । गृह्यताम् ।

(क) शरीरं चारित्रं च ।

(ख) शर्विलक, असण्डितचारितोऽसि । तन्न खलु त्वया मम कारणा-
त्साहसं कुर्वतात्यन्तविरुद्धमाचरितम् ।

(ग) शर्विलक, अप्रकाशोऽलंकारः । अयं च जन इति द्वयमपि न
युज्यते । तदुपनय तावत् । पश्याम्येनमलंकारम् ।

(घ) दृष्टपूर्वं इवायमलंकारः । तद्वत् कुतस्त एषः ।

यत्वाचरितम्, अपि त्वाचरितमेव नो मुष्णामीति । शूद्रस्वर्णहरणे न तथा
पातकमिति विप्रेत्यादिनोक्तम् ॥ ६ ॥ अयमिति । तव वसन्तसेनायाः ॥
अनुहितः प्रकाशो यस्य सोऽप्रकाशः । अनेनास्याकं दण्ड इत्यनेन न प्रकाश-
यितव्य इत्यर्थः ॥ ७ ॥ अयं जनो वसन्तसेनास्वरूपः । अपिरनुनये । ‘अयं

मदनिका—सरीरं चारितं च । (क)

शर्विलकः—अपण्डिते, साहसे श्रीः प्रतिवसति ।

मदनिका—सञ्जिह्व, अखण्डितचारितो सि । ता ण खु ते मम कारणादो साहसं करन्तेण अचन्तविरुद्धं आचरिदम् । (ख)

शर्विलकः—

नो मुष्णाम्यदला विभूषणवर्ता फुल्लमिवाह लतां

विप्रस्य न हरामि काञ्चनमथो यज्ञार्थमभ्युद्धतम् ।

धाव्युत्सङ्गतं हरामि न तथा बाल धनार्थं कचि-

त्कार्याकार्याविचारिणी मम मतिश्चौर्येऽपि नित्यं स्थिता ॥ ६ ॥

तद्विज्ञाप्यता वसन्तसेना—

‘अथ तव शरीरस्य प्रमाणादिव निर्मितः ।

अप्रकाशो हलकारो मत्सेहाद्धार्यतामिति’ ॥ ७ ॥

मदनिका—सञ्जिह्व, अप्रकाशो अलंकारो । अर्थं च जणो चि दुवेवि ण जुज्जदि । ता उवणेहि दाव । पेक्खामि एदं अलंकारजम् । (ग)

शर्विलकः—इदमलंकरणम् । (इति साशङ्कं समर्पयति ।)

मदनिका—(निरूप्य ।) दिट्ठपुरुषो विअ अर्थं अलंकारो । ता भणेहि कुदो दे एसो । (घ)

शर्विलकः—मदनिके, किं तवानेन । गृह्यताम् ।

(क) शरीरं चारित्र्यं च ।

(ख) शर्विलकः, अपण्डितचारितोऽसि । तन्न खलु त्वया मम कारणासाहसं कुर्यतात्यन्तविरुद्धमाचरितम् ।

(ग) शर्विलकः, अप्रकाशोऽलंकारः । अर्थं च जन इति द्वयमपि न मुज्यते । तदुपनयं तावत् । पदार्थान्धेनमलंकारम् ।

(घ) दृष्टपूर्वं इवायमलंकारः । तद्वर्णनं कुतस्त एव ।

सम्भावितम्, अपि साचरितमेव नो मुष्णामीति । दृष्टलक्षणं दर्शने न तथा पतङ्गमिति विप्रेलादिनोचम् ॥ ६ ॥ अयमिति । तव वसन्तसेनायाः ॥ अनुदितं प्रकाशो यस्य सोऽप्रकाशः । अनेनास्माकं दण्ड इत्यनेन न प्रकाशयितव्यं इत्यर्थः ॥ ७ ॥ अर्थं जनो वसन्तसेनास्वरूपः । अपि पुनरपि । ‘अर्थं

मदनिका—(सरोपम् ।) जइ मे पचअं ण गच्छसि, ता किं-
णिमित्तं मं णिक्खिणासि । (क)

शर्विलकः—अयि, प्रमाते मया श्रुतं श्रेष्ठिचत्वरे, यथा—
'सार्धवाहस्य चारुदत्तस्य' इति ।

(वसन्तसेना मदनिका च मूर्च्छां नाटयतः ।)

शर्विलकः—मदनिके, समाश्रयसिहि । किमिदानीं त्वं

विषादस्तस्मात्सर्वाङ्गी संग्रमभ्रान्तलोचना ।

नीयमाना भुजिष्या त्वं कम्पसे नानुकम्पसे ॥ ८ ॥

मदनिका—(समाश्रय ।) साहसिअ, ण क्खु तुए मम कार-
णादो इमं अकज्जं करन्तेण तस्सिं गेहे कोवि वावादिदो परिकल्लदो
वा । (ख)

शर्विलकः—मदनिके, मीते सुप्ते न शर्विलकः प्रहरति ।
तन्मया न कश्चिद्व्यापादितो नापि परिक्षतः ।

मदनिका—सच्चम् । (ग)

शर्विलकः—सत्यम् ।

वसन्तसेना—(संज्ञां लब्ध्वा ।) अम्महे, पच्चवर्जाविदग्धि । (घ)

मदनिका—प्रियम् । (ङ)

शर्विलकः—(सैर्यम् ।) मदनिके, किं नाम प्रियमिति ।

त्वत्सेह्यद्वहृदयो हि करोम्यकार्यं

सद्वृत्तपूर्वपुरुषेऽपि कुले प्रभूतः ।

रक्षामि मन्मथविपन्नगुणोऽपि मानं

मित्रं च मां व्यपदिशस्यपरं च यासि ॥ ९ ॥

(माकृतम् ।)

(क) यदि मे प्रत्ययं न गच्छसि, तर्किनिमित्तं मां निष्क्रीणासि ।

(ख) साहसिक, न खलु त्वया मम कारणादिदमकार्यं कुर्वता तस्मिन्गोहे
कोऽपि व्यापादितः परिक्षतो वा । (ग) सत्यम् ।

(घ) आश्चर्यम्, प्रत्युपजीवितासि । (ङ) प्रियम् ।

जनः शर्विलकः' इति प्राचीनटीका । तच्च बुध्यते । वेदयात्वे वसन्तसेनाया
निवृत्तं संगतमित्यभिप्रायः ॥ विषादेति ॥ ८ ॥ त्वदिति । मन्मथेन वि-
पन्नो गुणो यस्य । ईदृशोऽपि देहं रक्षामि । मदनिकार्यं चार्याहरणेन हीनगुणत्वं

मदनिका—सरीरं चारितं च । (क)

शर्विलकः—अपण्डिते, साहसे श्रीः प्रतिवसति ।

मदनिका—सञ्चिलञ्ज, अखण्डितचारितो सि । ता ण खु ते मम कारणादो साहसं कर्न्तेण अचन्तविरुद्धं आचरिदम् । (ख)

शर्विलकः—

नो मुष्णाम्यदलां विभूषणवतीं फुल्लामिवाहं लतां

विप्रस्यं न हरामि काञ्चनमथो यज्ञार्थमभ्युद्धृतम् ।

धाव्युत्सङ्गतं हरामि न तथा बालं घनार्थं कचि-

त्कार्याकार्याविचारिणी मम मतिश्चौर्येऽपि नित्यं स्थिता ॥ ६ ॥

तद्विज्ञाप्यतां वसन्तसेना—

‘अयं तव शरीरस्य प्रमाणादिव निर्मितः ।

अप्रकाशो हलंकारो भस्त्रेहाद्वार्यतामिति’ ॥ ७ ॥

मदनिका—सञ्चिलञ्ज, अप्रकाशो अलंकारो । अञं च जणो ति दुवेवि ण जुज्जदि । ता उवणेहि दाव । पेक्खामि एद अलंकारञ्जम् । (ग)

शर्विलकः—इदमलंकरणम् । (इति साशङ्कं समर्पयति ।)

मदनिका—(निरूप्य ।) दिट्ठपुरुब्बो विअ अञं अलंकारो । ता भणेहि कुदो दे एसो । (घ)

शर्विलकः—मदनिके, किं तवानेन । गृह्यताम् ।

(क) शरीर चारित्र्यं च ।

(ख) शर्विलकः, अखण्डितचारित्र्योऽस्ति । तत्र खलु त्वया मम कारणात्साहसं कुर्यातात्यन्तविरुद्धमाचरितम् ।

(ग) शर्विलकः, अप्रकाशोऽलंकारः । अयं च जन इति द्वयमपि न युज्यते । तदुपनय तावत् । प्रदयाम्येनमलंकारम् ।

(घ) दृष्टपूर्वं इवायमलंकारः । तद्गण कुतस्त एव ।

सन्वाचरितम्, अपि स्वाचरितमेव नो मुष्णामीति । शूद्रस्वर्णहरणे न तथा पातकमिति विप्रेत्यादिनोक्तम् ॥ ६ ॥ अयमिति । तव वसन्तसेनायाः ॥ अनुदितः प्रकाशो यस्य सोऽप्रकाशः । अनेनास्माकं दण्ड इत्यनेन न प्रकाशयितव्य इत्यर्थः ॥ ७ ॥ अयं जनो वसन्तसेनास्वरूपः । अपिरनुनयेः ‘अयं

मदनिका—(सरोपम् ।) जइ मे पच्चअं ण गच्छसि, ता किं-
णिमित्तं मं णिक्खिणासि । (क)

शर्विलकः—अयि, प्रमाते मया श्रुतं श्रेष्ठित्वरे, यथा—
'सार्थवाहस्य चारुदत्तस्य' इति ।

(वसन्तसेना मदनिका च मूर्च्छां नाटयतः ।)

शर्विलकः—मदनिके, समाश्वसिहि । किमिदानीं त्वं
विपादस्तस्य सर्वाङ्गी संभ्रमग्रान्तलोचना ।

नीयमाना भुजिष्या त्वं कम्पसे नानुकम्पसे ॥ ८ ॥

मदनिका—(समाश्वस्य ।) साहसिक, ण कखु तुए मम कार-
णादो इमं अकज्जं करन्तेण तस्सिं गेहे कोवि वावादिदो परिकल्पदो
वा । (ख)

शर्विलकः—मदनिके, मीते सुप्ते न शर्विलकः प्रहरति ।
तन्मया न कश्चिद्यापादितो नापि परिक्षतः ।

मदनिका—सच्चम् । (ग)

शर्विलकः—सत्यम् ।

वसन्तसेना—(संज्ञां लब्ध्वा ।) अम्महे, पच्चुवर्जीविदग्धि । (घ)

मदनिका—प्रियम् । (ङ)

शर्विलकः—(सैष्यम् ।) मदनिके, किं नाम प्रियमिति ।

त्वत्सेह्यद्वहृदयो हि करोम्यकार्यं

सदृचपूर्वपुरुषेऽपि कुले प्रसूतः ।

रक्षामि मन्मथविपन्नगुणोऽपि मानं

मित्रं च मां व्यपदिशस्व परं च यासि ॥ ९ ॥

(साकृत्तम् ।)

(क) यदि मे प्रत्ययं न गच्छसि, तर्हि किं निमित्तं मां निष्क्रीणासि ।

(ख) साहसिक, न खलु त्वया मम कारणादिदमकार्यं कुर्वता तस्मिन्गेहे
कोऽपि व्यापादितः परिक्षतो वा । (ग) सत्यम् ।

(घ) आश्चर्यम्, प्रत्युपजीवितासि । (ङ) प्रियम् ।

जनः शर्विलकः' इति प्राचीनटीका । तच्च बुध्यते । चेद्यात्वे वसन्तसेनाया
निमृतां संगतमित्यभिप्रायः ॥ विपादेति ॥ ८ ॥ त्वदिस्ति । मन्मथेन वि-
पन्नो गुणो यस्य । ईदृशोऽपि देहं रक्षामि । मदनिकार्थं चार्थाहरणेन हीनगुणत्वं ।

इह सर्वस्वफालिनः कुलपुत्रमहाद्रुमाः ।

निष्फलत्वमलं यान्ति वेद्याविहगमक्षिताः ॥ १० ॥

अयं च सुरतज्वालः कामाग्निः प्रणयेन्धनः ।

नराणां यत्र हूयन्ते यौवनानि धनानि च ॥ ११ ॥

यसन्तसेना—(सस्मितम् ।) अहो, से अत्थाणे आवेओ । (क)

शर्विलकः—सर्वथा

अपण्डितास्ते पुरुषा मता मे ये स्त्रीषु च श्रीषु च विश्वसन्ति ।

श्रियो हि कुर्वन्ति तथैव नार्यो मुजङ्गकन्यापरिसर्पणानि ॥ १२ ॥

स्त्रीषु न रागः कार्यो रक्तं पुरुषं स्त्रियः परिभवन्ति ।

रक्तैव हि रन्तव्या विरक्तभावा तु हातव्या ॥ १३ ॥

सुपुखल्विदमुच्यते—

एता हसन्ति च रुदन्ति च विचहेतो-

विश्वासयन्ति पुरुषं न तु विश्वसन्ति ।

तस्मान्नरेण कुलशीलसमन्वितेन

वेद्याः श्मशानमुमना इव वर्जनीयाः ॥ १४ ॥

अपि च ।

समुद्रवीचीव चलस्वभावाः संध्याभ्रलेखेव मुहूर्तरागाः ।

स्त्रियो हतार्थाः पुरुषं निरर्थं निष्पीडितालक्तकवत्त्यजन्ति ॥ १५ ॥

स्त्रियो नाम चपलाः

अन्यं मनुष्यं हृदयेन कृत्वा अन्यं ततो दृष्टिभिराह्वयन्ति ।

अन्यत्र मुञ्चन्ति मदप्रसेकमन्यं शरीरेण च कामयन्ते ॥ १६ ॥

सूक्तं खलु कस्यापि—

न पर्यताग्रे नलिनी प्ररोहति न गर्दभा वाजिधुरं वहन्ति ।

यवाः प्रकीर्णा न भवन्ति शाल्व्यो न वेशजाताः शुचयस्तथाङ्गनाः ॥ १७ ॥

(क) अहो, अस्मास्वान् आवेगः ।

व्यणम् ॥ ९ ॥ इहेति ॥ १० ॥ अयमिति ॥ ११ ॥ अपण्डिता

इति ॥ १२ ॥ स्त्रीष्विति ॥ १३ ॥ एता इति । मुमनसः पुष्पवृत्तेरेक-

वचनान्ततापि । यथा—‘अप्रत्यादयेवे दधिमुमनसी’ इति । ‘मुमना माल-

सी’ इत्येके । वचनभेदेऽपि यतानुद्वेज्यताददुष्टत्वमुपमायाः ॥ १४ ॥ समु-

आः दुरात्मन् चारुदत्तहर्तक, अयं न भवसि । (इति कतिचित्पदानि गच्छति ।)

मदनिका—(अधले गृहीत्वा ।) अइ असंबद्धभासअ, असंभावणीए कुप्पसि । (क)

शर्विलकः—कथमसंभावनीयं नाम ।

मदनिका—एसो कखु अलंकारओ अज्जमाकेरओ । (ख)

शर्विलकः—ततः किम् ।

मदनिका—स च तस्स अज्जस्स हत्थे विणिक्खित्तो । (ग)

शर्विलकः—किमर्थम् ।

मदनिका—(कर्णे) एव्वं विअ । (घ)

शर्विलकः—(सवैलक्ष्यम् ।) भोः कष्टम् ।

छायार्थं ग्रीष्मसंतप्तो यामेवाहं समाश्रितः ।

अजानता मया सैव पत्रैः शाखा वियोजिता ॥ १८ ॥

वसन्तसेना—कथं एसो वि संतप्पदि ज्जेव । ता, अजाणन्तेण एदिणा एव्वं अणुचिट्ठिदम् । (ङ)

शर्विलकः—मदनिके, किमिदानीं युक्तम् ।

मदनिका—इत्थं तुमं ज्जेव पण्डितो । (च)

शर्विलकः—नैवम् । पश्य ।

स्त्रियो हि नाम खल्वेता निसर्गादेव पण्डिताः ।

पुरुषाणां तु पाण्डित्यं शास्त्रैरेवोपदिश्यते ॥ १९ ॥

मदनिका—सव्विलअ, जइ मम वअणं सुणीअदि, ता तस्स ज्जेव महानुभावस्स पडिणिज्जादेहि । (छ)

(क) अयि असंबद्धभासक, असंभावनीये कुप्पसि ।

(ख) एष खल्वलंकार आर्यासंबन्धी ।

(ग) स च तस्यार्थस्य हस्ते विनिक्षिप्तः । (घ) एवमिव ।

(ङ) कथमेवोऽपि संतप्यत एव । तदजानतैरेनैवमनुष्ठितम् ।

(च) अत्र त्वमेव पण्डितः ।

(छ) शर्विलक, यदि मम वचनं श्रूयते, तदा तस्यैव महानुभावस्य प्रतिनिर्यातय ।

इति ॥ १५ ॥ अन्यमिति ॥ १६ ॥ नेति ॥ १७ ॥ छायार्थमिति

शर्विलकः—मदनिके, यद्यसौ राजकुले मां कथयति ।

मदनिका—ण चन्दादो आदवो होदि । (क)

यसन्तसेना—साहु मदणिण, साहु । (ख)

शर्विलकः—मदनिके,

न खलु मम विषादः साहसेऽसिन्मयं वा

कथयसि हि किमर्थं तस्य साधोर्गुणांस्त्वम् ।

जनयति मम वेदं कुत्सितं कर्म लज्जां

नृपतिरिह शठानां माहृशां किं न कुर्यात् ॥ २० ॥

तथापि नीतिविरुद्धमेतत् । अन्य उपायश्चिन्त्यताम् ।

मदनिका—सो अअं अवरो उवाओ । (ग)

यसन्तसेना—को वखु अवरो उवाओ हुविस्सदि । (घ)

मदनिका—तस्स जेव अज्जस्स केरओ भविअ एदं अलंका-
रअं अज्जआए उवणेहि । (ङ)

शर्विलकः—एवं कृते किं भवति ।

मदनिका—तुमं दाव अचोरो, सो वि अज्जो अरिणो, अज्ज-
आए सकं अलंकारअं उवगदं भोदि । (च)

शर्विलकः—नन्वतिसाहसमेतत् ।

मदनिका—अइ, उवणेहि । अण्णधा अदिसाहसम् । (छ)

यसन्तसेना—साहु मदणिण, साहु । अभुजिस्सए विअ म-
न्तिदम् । (ज)

(क) न चन्द्रादातपो भवति । (ख) साधु मदनिके, साधु ।

(ग) सोऽयमपर उपाय । (घ) कः खलुपर उपायो भविष्यति ।

(ङ) तस्यैवार्यस्य सवन्धी भूत्वेममलंकारकमार्याया उपनय ।

(च) त्व तावदचौर, सोऽप्यार्योऽनृण, आर्यया स्वकोऽलंकार उपगतो
भवति । (छ) अयि, उपनय । अन्यथातिसाहसम् ।

(ज) साधु मदनिके, साधु । अभुजिष्येव मन्त्रितम् ।

॥ १८ ॥ स्त्रिय इति ॥ १९ ॥ न स्तरिति ॥ २० ॥

अथ निजपतिस्त्वेवमाह—मुम जेवेति । इदानीं प्राज्ञणभार्यात्वेनेति भावः ।

शर्विलकः—

मयासा महती बुद्धिर्मवतीमनुगच्छता ।

निशायां नष्टचन्द्रायां दुर्लभो मार्गदर्शकः ॥ २१ ॥

मदनिका—तेण हि तुमं इमस्सि कामदेवगेहे मुहुत्तअं चिद्धं,
जाव अज्जआए तुह आगमणं णिवेदेमि । (क)

शर्विलकः—एवं भवतु ।

मदनिका—(उपसृत्य ।) अज्जए, एसो खलु चारुदत्तस्स सआ-
सादो बहणो आअदो । (ख)

वसन्तसेना—हजे, तस्स केरअं चि कथं तुमं जाणासि । (ग)

मदनिका—अज्जए, अत्तणकेरअं वि ण जाणामि । (घ)

वसन्तसेना—(स्वगतं तश्चिरं कम्पं विहस्य ।) जुज्जदि । (प्रकाशम् ।)
पविसदु । (ङ)

मदनिका—जं अज्जआ आणवेदि । (उपगम्य ।) पविसदु स-
ञ्चिलओ । (च)

शर्विलकः—(उपसृत्य संबलक्ष्यम् ।) खस्ति भवत्यै ।

वसन्तसेना—अज्ज, वन्दामि । उवविसदु अज्जो । (छ)

शर्विलकः—सार्थवाहस्त्वां विज्ञापयति—‘जर्जरत्वाद्वहस्य दूर-
क्ष्यमिदं भाण्डम् । तद्ब्रूहताम्’ । (इति मदनिकायाः समर्प्य प्रस्थितः ।)

(क) तेन हि त्वमभिन्कामदेवगेहे मुहूर्तकं तिष्ठ, यावदार्थायै तवाग-
मनं निवेदयामि ।

(ख) आर्ये, एष खलु चारुदत्तस्य सकाशाद्ब्राह्मण आगतः ।

(ग) चेष्टि, तस्य संबन्धीति कथं त्वं जानासि ।

(घ) आर्ये, आत्मसंबन्धिनमपि न जानामि ।

(ङ) बुध्यते । प्रविशतु ।

(च) यदार्थाज्ञापयति । प्रविशतु शर्विलकः ।

(छ) आर्य, वन्दे । उपाविशत्वार्थः ।

मयेति ॥ २१ ॥ अत्तणकेरअं वीति चारुदत्तस्यानुचरसं स्त्रीकृत्य ब्रूते ।

वसन्तसेना—अज्ज, ममावि दाव पडिसदेस तहिं अज्जो
णेदु । (क)

शर्विलकः—(स्वगतम् ।) कस्तत्र यास्यति । (प्रकाशम् ।) कः
प्रतिसदेशः ।

वसन्तसेना—पडिच्छदु अज्जो मदणिअम् । (ख)

शर्विलकः—भवति, न खल्ववगच्छम् ।

वसन्तसेना—अहं अवगच्छामि । (ग)

शर्विलकः—कथमिव ।

वसन्तसेना—अह अज्जचारुदत्तेण भणिदा—‘जो इमं अ-
लकारअ समप्पइस्सदि, तत्स तुए मदणिआ दादव्वा’ । ता सो
ज्जेव एद दे देदित्ति एव्व अज्जेण अवगच्छिदव्वम् । (घ)

शर्विलकः—(स्वगतम् ।) अये विज्जातोऽहमनया । (प्रकाशम् ।)
साधु आर्यचारुदत्त, साधु ।

गुणेप्वेव हि कर्तव्यः प्रयत्न पुरुषैः सदा ।

गुणयुक्तो दरिद्रोऽपि नेश्वरैरगुणै सम ॥ २२ ॥

अपि च ।

गुणेषु यत्न पुरुषेण कार्यो न किञ्चिदप्राप्यतम गुणानाम् ।

गुणमकर्पादुद्धुपेन शंभोरलङ्घ्यमुलङ्घितमुत्तमाङ्गम् ॥ २३ ॥

वसन्तसेना—को एत्थ पवहणिओ । (ङ)

(प्रविश्य सप्रवहण ।)

चेटः—अज्जए, सज्ज पवहणम् । (च)

(क) आर्य, ममापि तावत्प्रतिसदेश तत्रार्यो नयतु ।

(ख) प्रतीच्छत्वार्यो मदनिकाम् । (ग) अहमवगच्छामि ।

(घ) अहमार्यचारुदत्तेन भणिता—‘य इममलकारकं समर्पयिष्यति,
तस त्वया मदनिका दातव्या । तत्स एवैता ते ददातीत्येवमार्येणा-
वगन्तव्यम् । (ङ) कोऽत्र प्रवहणिक ।

(च) आर्ये, सज्ज प्रवहणम् ।

वसन्तसेना—हल्ले मअणिए, सुदिट्ठं मे करेहि । दिण्णासि ।
आरुह पवहणम् । सुमरेसि मम् । (क)

मदनिका—(रुदती ।) परिचत्तहि अज्जआए । (ख) (इति पा-
दयोः पतति ।)

वसन्तसेना—संपदं तुमं ज्जेव वन्दणीआ संवुत्ता । ता गच्छ ।
आरुह पवहणम् । सुमरेसि मम् । (ग)

शर्विलकः—स्वस्ति भवत्यै । मदनिके,

सुदृष्टः क्रियतामेव शिरसा बन्धतां जनः ।

यत्र ते दुर्लभं प्राप्तं चधूशब्दावगुण्ठनम् ॥ २४ ॥

(इति मदनिकया सह प्रवहणमारुह्य गन्तुं प्रवृत्तः ।)

(नेपथ्ये ।)

कः कोऽत्र भोः । राष्ट्रियः समाज्ञापयति—‘एष खल्वार्यको
गोपालदारको राजा भविष्यतीति सिद्धादेशप्रत्ययपरित्रस्तेन पालकेन
राज्ञा घोषादानीय घोरे बन्धनागारे बद्धः । ततः स्वेषु स्वेषु स्थाने-
ष्वप्रमत्तैर्भवद्भिर्भवितव्यम्’ ।

शर्विलकः—(आरुह्य ।) कथं राज्ञा पालकेन प्रियसुहृदार्यको
मे बद्धः । कलत्रवांश्चासि संवृत्तः । आः, कष्टम् । अथवा
द्वयमिदमतीव लोके प्रियं नराणां सुहृच्च वनिता च ।

संप्रति तु सुन्दरीणां शतादपि सुहृद्विशिष्टतमः ॥ २५ ॥

भवतु । अवतरामि । (इत्यवतरति ।)

मदनिका—(मास्रमञ्चलिं बद्धा ।) एवं नेदम् । ता परं नेदु मे
अज्जउत्तो समीवं गुरुअणाणम् । (घ)

(क) चेति मदनिके, सुदृष्टा मां कुरु । दत्तासि । आरोह प्रवहणम् ।
स्मरसि माम् । (ख) परित्यक्तास्मार्याया ।

(ग) संप्रति त्वमेव वन्दनीया संवृत्ता । तद्गच्छ । आरोह प्रवहणम् ।
स्मरसि माम् ।

(घ) एवं नेदम् । तत्परं नयतु मामार्यपुत्रः समीपं गुरुजनानाम् ।

सुदृष्ट इति । यत्र ते इति । हेतावाधारविवक्षया ‘यत्र’ इति सप्तमी । कर्तुः
शेषत्वविवक्षया ‘ते’ इति षष्ठी ॥ २४ ॥ द्वयमिति ॥ २५ ॥ उदवसितं गृहम् ॥

शर्विलकः—साधु प्रिये, साधु । अस्मच्चित्तसदृशमभिहितम् ।
(चेष्टमुद्दिश्य ।) मद्र, जानीये रेमिलस्य सार्धवाहस्योदवसितम् ।

चेष्टः—अथ इं । (क)

शर्विलकः—तत्र प्रापय प्रियाम् ।

चेष्टः—जं अज्जो आणवेदि । (ख)

मदनिका—जथा अज्जउत्तो मणादि, अप्पमत्तेण दाव अज्ज-
उत्तेण होदव्वम् । (ग) (इति निष्क्रान्ता ।)

शर्विलकः—अहमिदानीं

जातीन्विटान्स्वभुजविक्रमलब्धवर्णा-

न्राजापमानकुपितांश्च नरेन्द्रभृत्यान् ।

उत्तेजयामि सुहृदः परिमोक्षणाय

यौगन्धरायण इवोदयनस्य राज्ञः ॥ २६ ॥

अपि च ।

प्रियसुहृदमकारणे गृहीतं

रिपुभिरसाधुभिराहितात्मशङ्कैः ।

सरभसमभिपत्य मोचयामि

स्थितमिव राहुमुखे शशाङ्कबिम्बम् ॥ २७ ॥

(इति निष्क्रान्तः ।)

(प्रविश्य ।)

चेष्टः—अज्जए, दिट्ठिआ वड्डुसि । अज्जचारुदत्तस्स समासादो
वड्डणो आमदो । (घ)

वसन्तसेना—अहो, रमणीअदा अज्ज दिवसस्स । ता हज्जे,
सादरं वन्धुलेण समं पवेसेहि णम् । (ङ)

(क) अथ किम् । (ख) यदार्थं आज्ञापयति ।

(ग) यदार्थपुत्रो मणति, अप्रमत्तेन तान्दार्थपुत्रेण मवितव्यम् ।

(घ) आर्ये, दिष्ट्वा वर्षसे । आर्यचारुदत्तस्य सकाशाद्वास्वय आगतः ।

(ङ) अहो, रमणीयताय दिवसस्य । तच्चेष्टि, सादरं वन्धुलेन समं प्रवेशयेनम् ।

जातीनिगिति ॥ २६ ॥ प्रियेति ॥ २७ ॥ वन्धुलेन ।

चेटी—जं अज्जआ आणवेदि । (क) (इति निष्क्रान्ता ।)

(विदूषको बन्धुलेन सह प्रविशति ।)

विदूषकः—ही ही भोः, तवचरणकिलेसविणिज्जिदेण रक्खस-
राआ रावणो पुण्णकेण विमाणेण गच्छदि । अहं उण वल्लणो
अकिदतवचरणकिलेसो वि णरणारीजणेण गच्छामि । (ख)

चेटी—पेक्खदु अज्जो अक्खेकरकं गेहदुआरम् । (ग)

विदूषकः—(अवलोक्य सविस्मयम् ।) अहो सलिलसिद्धमज्जिद-
किदहरिदोवलेवणस्स विविहसुअन्धिकुसुमोवहारचित्तलिहिदभूमिभा-
अस्स गअणतलाअलोअणकोदूहलदूरुणामिदसीसस्स दोलाअमा-
णावलम्बिदैरावणहत्थअममाइदमल्लिआदामगुणालंकिदस्स समुच्छि-
ददन्तिदन्ततोरणावभासिदस्स महारअणोवराओवसोहिणा पवणवल-
न्दोलणाललन्तचञ्चलमगहत्थेण 'इदो एहि' ति बाहरन्तेण विअ मं
सोहगपडाअणिवहेणोवसोहिदस्स तोरणधरणत्थम्भवेदिअणिविख-
त्तसमुल्लसन्तहरिदचूदपल्लवल्लमफटिहमङ्गलकलसाभिरामोहअपास्स-
स्स महासुरवक्खत्थलदुब्भेज्जवज्जणिरन्तरपडिवद्वकणअकवाडस्स दुग्ग-

(क) यदार्थाज्ञापयति ।

(ख) आश्चर्यं भोः, तपश्चरणक्लेशविनिर्जितेन राक्षसराजो रावणः पुण्यकेण
विमानेन गच्छति । अहं पुनर्त्राक्षणोऽकृततपश्चरणक्लेशोऽपि नरनारीजनेन
गच्छामि । (ग) प्रेक्षतामार्योऽस्मदीयं गेहद्वारम् ।

अत्रैवाङ्के पञ्चमप्रसङ्गे 'परगृहललिताः' (४।२८) इत्यादि बन्धुलक्षणं करि-
ष्यते । ही ही भो इति विस्मये । तपश्चरणक्लेशविनिर्जितेन स्वाधीनेन । पुण्य-
केण विमानविशेषेण । अकृततपश्चरणक्लेशः । नरयुष्म नारी नरनारी सोद्वाहिका
यस्य । पुण्यकमपि सा नरनारी सीतारूपा उद्वाहनीया यस्येदंशम् । शब्दच्छलेन
साम्यम् ॥ अहो वसन्तर्सेनामवनद्वारस्य सप्रकृता । किंभूतस्य । सार्ललसिद्ध-
मार्जितकृतहरितोपलेपनस्य । कृतगोमयोपलेपनस्येत्यर्थात् । तथा विविधसुगन्धि-
कुसुमोपहारचित्त्रलिखितभूमिमागस्य । गगनतलावलोकनद्वौहलदूरुणामितशी-
र्षस्य । उच्छ्रायप्रकर्षपरमेतत् । दोलायमानावलम्बितैरावणहस्तप्रमागतमङ्गी-
दामगुणालंकृतस्य । समुच्छिन्नदन्तदन्ततोरणावभासितस्य । महारओपराणोप-
शोभिना पवनवलन्दोलनाललचञ्चलमगहत्थेन इति एहीति व्याहरतेव मां सोभा-
ग्यपताकानिवहेनोपशोभितस्य । तोरणधरणस्तम्भवेदिकानिखिप्तसमुल्लसद्वरितचू-
तपल्लवल्लमफटिकमङ्गलकलसाभिरामोमयपार्थस्य । महासुरवक्खत्थलदुर्भेद्यव-

दजणमणोरहाआसकरस्स वसन्तसेणाभवणदुआरस्स सत्तिरीअदा ।
जं सच्चं मज्झत्थस्स वि जणस्स बलाद्धिं आआरेदि । (क)

चेटी—एदु एदु । इमं पढमं पओट्टं पविसदु अज्जो । (ख)

विदूषकः—(प्रविरयावलोक्य च ।) ही ही मोः, इधो वि पढमे
पओट्टे ससिसङ्खमुणालसच्छाहाओ विणिहिदचुण्णमुट्ठिपाण्डुराओ
विविहरअणपडिबद्धकञ्चणसोत्राणसोहिदाओ पासादपन्तिओ ओल-
म्बिदमुत्तादामेहिं फटिहवादाअणमुहचन्देहिं जिज्झाअन्ती विअ
उज्जइणिम् । सोत्तिओ विअ सुहोवविट्ठो णिदाअदि दोवारिओ ।
सदहिणा कलमोदणेण पलोहिदा ण भक्खन्ति वायसा बलिं सुधा-
सवण्णदाए । आदियदु मोदी । (ग)

(क) अहो सलिलसिक्तमार्जितकृतहरितोपलेपनस्य विविधमुगन्धिकुमुमो-
पहारचित्रलिखितभूमिभागस्य गगनतलावलोकनकौतूहलदूरोन्नामितशीर्षस्य
दोलायमानाबलम्बितैरावणहस्तभ्रमागतमलिकादाममुणालंकृतस्य समुच्छ्रितद-
न्तिदन्ततोरणाद्यमासितस्य महारत्नोपरागोपशोभिना पवनबलान्दोलनालम्ब-
यलामहस्तेन 'इत एहि' इतिव्याहरतेव मा सौभाग्यपताकानिब्रहेनोपशोभि-
तस्य तोरणधरणस्तम्भवेदिकानिक्षिप्तसमुलसद्वरितचूतपङ्कजललामस्कटिकमङ्ग-
लकलशाभिरामोभयपार्श्वस्य महामुरवक्षःस्वलदुर्भेद्यवन्निरन्तरप्रतिबद्धकनक
कपाटस्य दुर्गतजनमनोरथायासकरस्य वसन्तसेनामवनद्वारस्य सधीकता ।
यत्सत्यं मध्यस्थस्यापि जनस्य बलादुट्टिमाकारयति ।

(ख) एवेतु । इमं प्रथमं प्रकोष्ठं प्रविशत्वार्यः ।

(ग) आश्चर्यं मोः, अत्रापि प्रथमे प्रकोष्ठे शशिशङ्खमुणालसच्छाया
विनिहितचूर्णमुट्ठिपाण्डुरा विविधरत्नप्रतिबद्धकाञ्चनसोपानशोभिताः प्रासा-
दपङ्क्तयोऽवलम्बितमुत्तादामभिः स्फटिकवातायनमुखचन्द्रैर्निर्ध्यायन्तीयोज-
यिनीम् । श्रोत्रिय इव सुखोपविष्टो निद्राति दौवारिकः । सदभा कलमोदनेन
प्रलोभिता न भक्षयन्ति वायसा बलिं सुधासवर्णतया । आदिशतु भवती ।

अरत्ननिरन्तरप्रतिबद्धकनककपाटस्य १ दुर्गतजनमनोरथायासकरस्य ।
यत्सत्यं मध्यस्थस्यापि जनस्य बलादुट्टिमाकारयत्याहयति ॥ प्रथमप्रकोष्ठ-
वर्णनम्—शशिशङ्खमुणालसच्छायाः विनिहितचूर्णमुट्ठिपाण्डुराः विविधरत्नप्रतिब-
द्धकाञ्चनसोपानशोभिताः प्रासादपङ्क्तयः अवलम्बितमुत्तादामभिः स्फटिकवा-
तायनमुखचन्द्रैर्निर्ध्यायन्तीबोध्ययिनीम् । श्रोत्रिय इव सुखोपविष्टो निद्राति
दौवारिकः । सदभा कलमोदनेन प्रलोभिता न भक्षयन्ति वायसा

चेटी—एदु एदु अज्जो । इमं दुदिअं पओट्टं पविसदु अज्जो । (क)

विदूषकः—(प्रविश्यावलोक्य च ।) ही ही मोः, इदो वि दुदिए पओट्टे पज्जन्तोवणीदजवसवुसकवलसुपुट्टा तेलम्भङ्गिदविसाणा बद्धा पवहणवदल्ला । अअं अण्णदरो अवमाणिदो विअ कुलीणो दीहं णीससदि सेरिहो । इदो अ अवणीदजुज्झस्स मल्लस्स विअ मही-अदि गीवा मेसस्स । इदो इदो अवराणं अस्साणं केसकप्पणा क-रीअदि । अअं अवरो पाडच्चरो विअ दिढवद्धो मन्दुराए साहा-मिओ । (अन्यतोऽवलोक्य च ।) इदो अ कूरच्चुमतेल्लमिस्सं पिण्डं हत्थी पडिच्छावीअदि मेत्थपुरिसेहिं । आदिसदु मोदी । (ख)

चेटी—एदु एदु अज्जो । इमं तइअं पओट्टं पविसदु अज्जो । (ग)

विदूषकः—(प्रविश्य दृष्ट्वा च ।) ही ही मोः, इदो वि तइए प-ओट्टे इमाइं दाव कुलउत्तजणोववेसणमिमिच्चं विरचिंदाइं आस-णाइं । अद्धवाचिदो पासअपीठे चिट्ठइ पोत्थओ । एसो अ सा-

(क) एत्वेत्वार्यः । इमं द्वितीयं प्रकोष्ठं प्रविशत्वार्यः ।

(ख) आश्चर्यं मोः, इहापि द्वितीये प्रकोष्ठे पर्यन्तोपनीतयवसवुसकवल-सुपुट्टास्तैलाम्यक्तविषाणा बद्धाः प्रवहणवलीवर्दाः । अयमन्यतरोऽपमानित इव कुलीनो दीर्घं निःश्वसिति सैरिमः । इतश्चापनीतयुद्धस्य मल्लस्येव मर्द्यते ग्रीवा मेघस्य । इत इतोऽपरेषामश्वानां केशकल्पना क्रियते । अयमपरः पाटच्चर इव दृढबद्धो मन्दुरायां शायामृगः । इतश्च कूरच्चुततैलमिधं पिण्डं हस्ती प्रतिग्राह्यते मात्रपुरुषैः । आदिशतु भवती ।

(ग) एत्वेत्वार्यः । इमं तृतीयं प्रकोष्ठं प्रविशत्वार्यः ।

बलिं सुधासवर्णतया ॥ इहापि द्वितीयप्रकोष्ठके पर्यन्तोपनीतयवसवुसकवल-सुपुट्टास्तैलाम्यक्तविषाणा बद्धाः प्रवहणवलीवर्दाः । अयमपरोऽपमानित इव कुलीनो दीर्घं निःश्वसिति सैरिमो महिषः । इतोऽपनीतयुद्धस्य मल्लस्येव मर्द्यते ग्रीवा मेघस्य । इतोऽपरेषामश्वानां केशकल्पना क्रियते । अयमपरः पाट-च्चर इव चौर इव दृढबद्धो मन्दुरायां शायामृगः । इतोऽपि भक्ततैलघृतमिश्रपिण्डं ग्राह्यते हस्ती हस्तिपक्षपुरुषैः ॥ इहापि तृतीये प्रकोष्ठे इमानि तावत्कुल-पुत्रजनोपवेशननिमित्तं विरचितान्यासनानि । अर्थपठितस्त्रिप्रति पुस्तकः ।

हीणमणिमजसारिआसहिदो पासअपीठो । इमे अ अवरे मभ-
णसंधिविगहचदुरा विविहवणिआविलित्तचित्तफलअगहत्था इदो
तदो परिब्भमन्ति गणिआ धुद्धविडा अ । आदिसदु भोदी । (क)

चेटी—एदु एदु अज्जो । इमं चउट्टं पओट्टं पविसदु
अज्जो । (ख)

विदूषकः—(प्रविश्यावलोक्य च ।) ही ही भो , इदो वि चउट्टे
प्रओट्टे जुवदिकरताडिदा जलधरा विअ गम्मीरं णदन्ति मुदङ्गा,
हीणपुण्याओ विअ गअणादो तारआओ णिवडन्ति कसतालआ,
महुअरविरुअं विअ महुअरं वज्जदि वंसो । इअं अवरा ईसाप्पणअकु-
विदकामिणी विअ अङ्कारोविदा कररुहपरामरिसेण सारिज्जदि
वीणा । इमाओ अवराओ कुसुमरसमत्ताओ विअ महुअरिओ अ-
दिमहुअरं पगीदाओ गणिआदारिआओ णच्चिअन्ति, णट्टअ पठि-
अन्ति, ससिङ्गारओ । ओवगिगदा गवक्खेसु वादं गेण्हन्ति सलिल-
गगरीओ । आदिसदु भोदी । (ग)

(क) आश्चर्यं भो , इहापि तृतीये प्रकोष्ठे इमानि तावत्कुलपुत्रजनोपवे-
शननिमित्तं विरचितान्यासनानि । अर्धवाचितं पाशकपीठे तिष्ठति पुस्तकम् ।
एतच्च स्वार्थीनमणिमयसारिकासहितं पाशकपीठम् । इमे चापरे मदनसधि-
विग्रहचतुरा विविधवर्णिकाविलिप्तचित्रफलकाग्रहस्ता इतस्ततः परिभ्रमन्ति
गणिका वृद्धविदाश्च । आदिशतु भवती ।

(ख) एतेत्यर्थः । इमं चतुर्थं प्रकोष्ठं प्रविशन्त्यर्थः ।

(ग) आश्चर्यं भो , इहापि चतुर्थे प्रकोष्ठे युवतिकरताडिता जलधरा इव
गम्भीरं नदन्ति मृदङ्गा , क्षीणपुण्या इव गगनात्तारका निपतन्ति कांस्य-
कामशास्त्रस्येत्यर्थात् । स्वार्थीनमणिमयसारीसहितं पाशकपीठम् । 'सारितम्'
इति पाठे प्रसारितमित्यर्थः । 'स्वार्थीनमट्टनिमम्' इति आशीनटीका । इमे चा-
परे मदनसधिविग्रहचतुरा विविधवर्णिकावलिप्त चित्रफलकग्रहमाना इतस्ततः
परिभ्रमन्ति गणिका वृद्धविदा ॥ इहापि चतुर्थे प्रकोष्ठे युवतिकरताडिता
जलधरा इव गम्भीरं धीरे नदन्ति मुरजा । क्षीणपुण्या इव गगनात्तारा इव
निपतन्ति कांस्यताला । वैदग्ध्यवादनादेव निशातः । मधुकराभिरुन्मिव मधुरं
वक्ष्यते वक्षः । इयमपरा प्रणयवृत्तिता कामिनीवाद्यारोपिता कररुहपरामर्शेन सा-
यंते वीणा । इमा अपरा कुसुमरसमत्ता इव मधुर्योऽतिमधुरं प्रगीता । गणिका-
दारिका वैश्याविशेषा इति गुणवत्ताकायामुपम् । नात्यन्ते नाट्यं । पट्यदे यं गृह्यार-

चेटी—एदु एदु अज्जो । इमं पञ्चमं पञ्चोष्ठं पत्रिसदु
अज्जो । (क)

विदूषकः—(प्रविश्य दृष्ट्वा च ।) ही ही भोः, इदो वि पञ्चमे
पञ्चोष्ठे अञ्जं दलिदजनलोहोष्पादणअरो आहरइ उवचिदो हिङ्गुते-
ल्लगन्धो । विविहसुरहिधूमगरेहिं णिच्चं संताविज्जमाणं णीससदि
विअ महाणसं दुवारमुहेहिं । अधिअं उसुसावेदि मं साहिज्जमाणव-
हुविहमक्खमोजणगन्धो । अञ्जं अवरो पडच्चरं विअ पोट्टिं धोअदि
रूपिदारओ । बहुविहाहारविआरं उवसाहेदि सूवआरो । वज्जन्ति
मोदआ, पञ्चन्ति अपूवआ । (आत्मगतम् ।) अवि दाणिं इह वड्डिअं
मुज्जमु चि पादोदञ्जं लहिस्सम् । (अन्यतोऽवलोक्य च ।) इदो- ग-
न्धवच्चलरगणेहिं विअ विविहालंकारसोहिदेहिं गणिआजणेहिं
वन्धुलेहिं अ जं सच्चं समीअदि एदं गेहम् । भो, के तुप्पे वन्धुला
णाम । (ख)

तालः, मधुकरविरुतमिव मधुरं वाद्यते वंशः । इयमपरेर्ष्याप्रणयदुपितका-
मिनीनाङ्कारोपिता कररुहपरामर्गेन सार्यते वीणा । इमा अपराः कुसुमरस-
मत्ता इव मधुकर्योऽतिमधुरं प्रगीता गणिकादारिका नर्त्यन्ते, नाट्यं पाट्यन्ते
समृङ्गारम् । अल्पवल्गिता गवाक्षेषु वाते गृह्णन्ति सलिलगर्गयः ।
आदिशतु भवती ।

(क) एत्वेत्यायः । इमं पञ्चमं प्रकोष्ठं प्रविशत्यायः ।

(ख) आश्चर्यं भोः, इहापि पञ्चमे प्रकोष्ठेऽयं दरिद्रजनलोभोत्पादनकर-

म् । अवलम्बिता गवाक्षेषु वाते गृह्णन्ति सलिलगर्गयः । एतच्च जनानां पानार्थम् ॥
इहापि पञ्चमप्रकोष्ठे अयमपि दरिद्रजनलोभोत्पादनकरो हिङ्गुतैलगन्ध आ सम-
न्ताद्धरति । विविधसुरभिधूमोद्गारेर्जलं संताप्यमानं निःश्वसितीव महानर्चं
द्वारमुखैः । अधिकं रोमाञ्चयति मां साप्यमानबहुविधमध्यमोजनगन्धः ।
गोजनं । करणे ल्युटि व्यञ्जनादिबचनः । अयमपरः पटच्चरमिव जीर्णवस्त्रमिव । छे-
दरटमनेकाधारशोभिताभ्यामुपहतत्वात् । रूपिदारओ । रूपशब्दः पशुवचनस्तयो-
गाद्रूपी सट्टिकस्तस्य दारकः पुत्रः । यद्वा । रूपी रूपसंपन्नस्य दारकश्चेदकः
सट्टिक एव । यत्र मांसं छिद्यते तं पदं धावति प्रक्षालयति । बहुविधाहारविकारमु-
पसावयति सूषकारः । वप्यन्ते मोदकाः । पच्यन्तेऽरूपकाः । अपीक्षानीमहं भोक्तुं
पादोदकं लप्से । 'वर्धितम्' इति पाठे 'व्यञ्जनादिसामग्र्योपचितं वर्धितकम्' इति
पूर्वेटीया । इतश्च गन्धर्वाप्सरोगणैरेव विविधालंकारशोभितैर्गणिकाजनैर्वन्धुलैश्च

बन्धुलाः—वयं खलु

परगृहललिताः परानपुष्टाः परपुरुषैर्जनिताः पराङ्गनासु ।

परधननिरता गुणेष्ववाच्या गजकलभा इव बन्धुला ललामः ॥ २८ ॥

विदूषकः—आदिसदु मोदी । (क)

चेटी—एदु एदु अज्जो । इमं छट्ठं पओट्ठं पविसदु अज्जो । (ख)

विदूषकः—(प्रविद्यावलोक्य च ।) ही ही मोः, इदो वि छट्ठे प-
ओट्ठ अमुं दाव सुयण्णरअणाणं कम्मतोरणां नीलरअणविणिक्खि-
त्ताइं इन्दाउहट्ठाणं विअ दरिसअन्ति । वेदुरिअमोचिअपवालअपु-
प्फराअइन्दणीलककेतरअपझराअमरगअपहुदिआइं रअणविसेसाइं
अण्णोणं विचारेन्ति सिप्पिणो । बज्झन्ति जादरूवेहिं माणिक्काइं ।
घडिज्जन्ति सुवण्णालंकारा । रत्तसुत्तेण गत्थीअन्ति मोचिआमर-
णाइं । घसीअन्ति धीरं वेदुरिआइं । छेदीअन्ति सङ्गहा । साणि-

आहरत्युपचितो दिङ्मुतैलगन्धः । विविधसुरभिधूमोद्धारैर्नित्यं संताप्यमानं
निःश्वसितीय महानसं द्वारमुखैः । अधिकमुत्सुकायते मां साध्यमानबहुविध-
भक्ष्यभोजनगन्धः । अयमपरः पटश्चरमिव हतपशुदरपेशिं घावति रूपिदा-
रकः । बहुविधाहारविकारमुपसाधयति सूपकारः । नप्यन्ते मोदकाः । पच्य-
न्तेऽपूपकाः । अपीदानीमिह वर्धितं भुङ्क्ष्व इति पादोदकं लप्से । इह
गन्धर्वाप्सरोगर्जरिव विविधालंकारशोभितैर्गणिकाजनैर्बन्धुलैश्च यत्सत्यं स्वर्गा-
यत इदं गेहम् । मोः, के यूयं बन्धुला नाम ।

(क) आदिशतु भवती ।

(ख) एवेत्यार्यः । इमं पष्ठं प्रकोष्ठं प्रविशत्यार्यः ।

यत्सत्यं स्वर्गायत इदं गेहम् ॥ परगृहेति । गुणेष्ववाच्याः । अनभिधानीयशुभा
इत्यर्थः । 'ऋणेपु' इति पाठे ऋणेष्ववाच्या ऋणमेवावशीय सर्वरभिमुखामह
इत्यर्थः । ललामो विलसामः । 'लल विलासे' भौवादिकः । अनुशानानुरोधे-
नानयोरैक्यम् । 'ललामाः' इति पाठे श्रेष्ठा इत्यर्थः ॥ २८ ॥ इहापि पठे प्रकोष्ठे
अयं तावत्सुवर्णरत्नानां कर्मतोरणानि नीले रत्ने वस्तुविशेषे निक्षिप्तानि
प्रसारितानीन्द्रागुधस्थानकमिव दर्शयन्ति । नीलरत्नेष्व(१)रोपितानीन्द्रागुधमिव
दृश्यन्त इत्याशयः । वैहयमौक्तिकप्रवालकपुष्परागनीलकण्ठैतरपद्मरागमरकत-
प्रमृतीन्द्रविशेषानन्योन्यं विचारयन्ति सिप्पिनः । प्रवालकण्ठैरपि मणिविशेषैः ।
पच्यन्ते जातरूपैः सुवर्णमौक्तिकयानि । पट्यन्ते सुवर्णालंकाराः । लोहितसू-
त्रैर्मप्यन्ते मौक्तिकमरणानि । पृथ्यन्ते वैहयानि । छिद्यन्ते सङ्गाः । शाने-

जन्ति पवालआ । सुखविजन्ति ओलविदकुङ्कुमपत्थरा । साली-
अदि सल्लज्जअम् । विस्साणीअदि चन्दणरसो । संजोईअन्ति गन्ध-
जुत्तीओ । दीअदि गणिआकामुकाणां सकप्पूरं ताम्बूलम् । अव-
लोईअदि सकडक्खअम् । पअट्ठदि हासो । पिवीअदि अ अणव-
रअं ससिक्कारं मदिरा । इमे चेडा, इमा चेडिआओ, इमे अवरे
अवधीरिदपुत्तदारवित्ता मणुस्सा आसवकरआपीदमदिरेहिं गणिआ-
जणेहिं जे मुक्का ते पिअन्ति । आदिसदु भोदी । (क)

चेटी—एदु एदु अज्जो । इमं सत्तमं पओट्टं पविसदु
अज्जो । (ख)

(क) आश्चर्यं भोः, इहापि यथे प्रकोष्ठेऽमूनि तावत्सुवर्णरत्नानां कर्मतो-
रणानि नीलरत्नविनिक्षिप्तानीन्द्रायुधस्थानमिव दर्शयन्ति । वैदूर्यमौक्तिक-
प्रवालकपुष्परामेन्द्रनीलकर्कटरकपद्मरागमरकतप्रभृतीन् रत्नविशेषानन्योन्यं वि-
चारयन्ति शिल्पिनः । घट्यन्ते जातरूपैर्माणिक्यानि । घट्यन्ते सुवर्णालं-
काराः । रक्तसूत्रेण ग्रथ्यन्ते मौक्तिकामरणानि । घट्यन्ते धीरं वैदूर्याणि ।
छिद्यन्ते शङ्खाः । शणैर्घट्यन्ते प्रवालकाः । शोष्यन्त आर्द्रकुङ्कुमप्रस्तराः ।
सार्यते कस्तूरिका । विशेषेण घट्यते चन्दनरसः । संयोज्यन्ते गन्धयुक्तयः ।
धीयते गणिकाकामुकयोः सकप्पूरं ताम्बूलम् । अवलोक्यते सकटाक्षम् ।
प्रवर्तते हासः । पीयते चानवरतं ससीत्कारं मदिरा । इमे चेडाः, इमाश्चे-
टिकाः, इमे अपरेऽवधीरितपुत्रदारवित्ता मनुष्या आसवकरकापीतमदिरैर्गणि-
काजनैर्ये मुक्तास्ते पिबन्ति । आदिशतु भवती ।

(ख) एतत्स्वार्थः । इमं सप्तमं कोष्ठं प्रविशत्स्वार्थः ।

घट्यन्ते प्रवालानि । शोष्यन्ते ओलविदमवतारिता आर्द्रिता वा कुङ्कुमप्र-
स्तराः । 'प्रस्तरः पुङ्गुमाधारधर्मपुटः' इत्याहुः । सालीअदि आर्द्राक्रियते ।
सल्लज्जअं कस्तूरिका । शल्यवद्बद्धत्वात् । आज्यमिव मृगमदत्वात् (?) । विस्सा-
णीअदि विशेषेण घट्यते चन्दनरसः । संयोज्यन्ते गन्धयुक्तयः । धीयते गणि-
काकामुकयोः सकप्पूरं ताम्बूलम् । अवलोक्यते सकटाक्षम् । प्रवर्तते हासः ।
पीयतेऽनवरतं सशङ्कारं मदिरा । इमेऽन्येऽवज्ञातपुत्रदारवित्ता मनुष्या आमव-
करकेणापीतमदिरा गणिकाजननैर्ये मुक्तास्ते वाटं पिबन्ति । अयमर्थः—मद्यपान-
भाण्डेनापीतमद्या अनादृतनिजपरिवारास्त्यक्तान्यकृतव्या अन एव तत्रैवालान्त-
मवस्थाना गणिनाभिर्ये मुक्ता निःसारिता इत्युक्तं ते पुरुषा वारंवार पुनः-

विदूषकः—(प्रविद्यावलोक्य च ।) ही ही भो, इधो वि सत्तमे पओट्टे सुसिलिद्धविहङ्गवाडीसुहणिसण्णाइं अण्णोण्णचुम्बणपराइं सुह अणुभवन्ति पारावदमिहुणाइं । दहिभत्तपूरिदोदरो बल्लणो विअ सुत्तं पददि पञ्जरसुओ इअं अवरा संमाणणालद्धपसरा विअ घरदासी अधिअं कुरुकुराअदि मदणसारिआ । अणेअफल्-सास्सादपहृष्टकण्ठा कुम्भदासी विअ कूअदि परपुट्टा । आलम्बिदा नागदन्तेसु पञ्जरपरम्पराओ । जोधीअन्ति लावआ । आलवीअन्ति कविज्जला । पेसीअन्ति पञ्जरकवोदा । इदो तदो विविहमणिचित्त-लिदो विअ अअ सहसिस गच्चन्तो रविकिरणसत्तत्तं पम्बुक्खेवेहि त्रिधुवेदि विअ पासाद घरमोरो । (अन्यतोऽवलोक्य च ।) इदो पिण्डी-किदा विअ चन्दपादा पदगदिं सिम्बन्ता विअ कामिणीण पच्छादो परिभ्रमन्ति राजहसमिहुणा । एदे अयरे बुद्धमहल्ला विअ इदो तदो सचरन्ति घरसारसा । ही ही भो, पसारणअ किद गणिआए णाणपक्खिसमूहेहिं । जं सच्च वसु णन्दणवण विअ मे गणिआधर पडिभासदि । आदिसदु भोदी । (क)

(क) आश्चर्यं भो, इहापि सप्तमे प्रकोष्ठे सुसिलिद्धविहङ्गवाडीसुहणिसण्णा-न्यन्योन्यचुम्बनपराणि सुखमनुभवन्ति पारावतमिधुनानि । दधिभक्तपूरितो दरो ब्रह्मण इव सूक्त पठति पञ्चरशुन । इयमपरा समाननालङ्घप्रमदेय

पुनर्मयमेव पिबन्ति । मदिराया अवारितसत्रलमुक्तम् ॥ इह सप्तमे प्रकोष्ठे सुश्लिष्टया विहङ्गपाल्या कपोतपालिकाया सुहणिसण्णान्यन्योन्यचुम्बनपराणि सुखमनुभवन्ति पारावतमिधुनानि । दधिभक्तपूरितोदरो ब्रह्मण इव सूक्त पठति पञ्चरशुक । शत्रुसमुदाय सूक्तम् । शोभनोक्तं च यथा स्यादेवम् । इयमपरा समाननालङ्घप्रमदेव गृहदासी अधिक कुरुरायते मदनसारिका । अनेक-पल्लसास्वादप्रहृष्टकण्ठा कुम्भदासीव वृजति परपुट्टा कोकिला । आलम्बिता नागदन्तेषु गृहभित्तिमध्याह्निकेपेषु । नागदन्तका इति प्रहृष्टौ क । पञ्ज-परम्परा । योध्यन्ते लावरा । आलाप्यन्ते कपिज्जला गौरास्त्रितिरय । प्रेम्प्यन्ते पञ्जरकपोता । योद्धुमिलर्यान् । इतस्ततो विविधमपि विचित्रित इवाय सहच-रीषहित सदर्थं नृसन्तरविकिरणसत्तम पशोत्क्षेपैर्वाजयतीव प्रागाद गृहम-यूर । इतः पिण्डीकृताध्वन्द्वकिरण इव पदगते त्रिभुजाणि कामिनीनां पद्या-परिभ्रमन्ति राजहसमिधुनानि । एतेऽपरे बुद्धमहल्ला इव इतस्ततः परिभ्रमन्ति रदधाराः । प्रसारणक दत्त गणिकाभिर्नानापक्षिसमूहे । यत्सल्य सत्त्वेतन्नन्दन-

चेटी—एदु एदु अज्जो । इमं अट्टमं पओट्टं पविसदु अज्जो । (क)

विदूषकः—(प्रविश्यावलोक्य च ।) मोदि, को एसो पट्टपावारअपाउदो अधिअदरं अच्चन्मुदपुणरुत्तालंकारालंकिदो अङ्गमङ्गेहिं परिकसलन्तो इदो तदो परिव्वमदि । (ख)

चेटी—अज्ज, एसो अज्जआए भादा मोदि । (ग)

विदूषकः—केत्तिअं तवच्चरणं कदुअ वसन्तसेणाए भादा मोदि । अधवा ।

मा दाव जइ वि एसो उज्जलो सिणिद्धो अ मुअन्धो अ ।

तह वि मसाणवीधीए जादो विअ चअरुक्खो अणहिगमणीओ लोमस्त ॥ २९ ॥

(अन्यतोऽवलोक्य ।) मोदि, एसा उण का फुल्लपावारअपाउदा उवा-

गृहदासी अधिकं कुरकुरायते मदनसारिका । अनेकफलरसास्वादप्रहृष्ट-
कण्ठा कुम्भदासीव कूजति परपुष्टा । आलम्बिता नागदन्तेषु पञ्जरपरम्पराः ।
योष्यन्ते लावकाः । आलाप्यन्ते कपिञ्जलाः । प्रेक्ष्यन्ते पञ्जरकपोताः । इत-
स्ततो विविधमणिचित्रित इवायं सहर्षं नृत्यन्विकिरणसंतप्तं पक्षोत्क्षेपैर्बिधुव-
र्तीय प्रासादं गृहमयूरः । इतः पिण्डीकृता इव चन्द्रपादाः पदगतिं शिक्ष-
माणानीय कामिनीनां पश्चात्परिभ्रमन्ति राजहंसमिथुनानि । एतेऽपरे वृद्धम-
हलका इव इतस्ततः संचरन्ति गृहसारसाः । आश्रयं भो, प्रसारणं कृतं
गणिकया नानापक्षिसमूहः । यत्सत्यं खलु नन्दनवनमित्र मे गणिकागृहं
प्रतिमासते आदिशतु भवती ।

(क) एत्वेत्यर्थः । इममष्टमं प्रकोष्ठं प्रविशत्यर्थः ।

(ख) भवति, क एष पट्टपावारकप्रावृतोऽधिकतरमत्यद्भुतपुनरुत्तालंका-
रालंकृतोऽङ्गमङ्गैः परिरसलक्षितस्ततः परिभ्रमति ।

(ग) आर्य, एष आर्याया ज्ञाता भवति ।

नमिव मे गणिकाग्रहं प्रतिमानि ॥ इहापि अष्टमे प्रकोष्ठे । भवति, क एष
पट्टप्रच्छदप्रावृतोऽधिकतरमत्यद्भुतपुनरुत्तालंकारालंकृतोऽङ्गमङ्गैः
परिरसलक्षित-
स्ततः परिभ्रमति ॥ मा दाव जइ वि इति । आर्या । विततायामिव अ-

णहजुअलणिविस्वत्तेल्लचिकणेहिं पादेहिं उच्चासणे उवविष्टा
चिट्ठदि । (क)

चेटी—अज्ज, एसा क्खु अह्माण अज्जाए अत्तिआ । (ख)

विदूषकः—अहो से कवट्टडाइणीए पोट्टवित्थारो । ता कि
एद पवेसिअ महादेव विअ दुआरसोहा इह घरे णिम्मिदा । (ग)

चेटी—हदास, मा एव्व उयहस अह्माण अत्तिअम् । एसा
क्खु चाउत्थिएण पीडीअदि । (घ)

विदूषकः—(सपरिहासम्) भअव चाउत्थिअ, एदिणा उवआ-
रेण न पि बह्मण आलोएहि । (ङ)

चेटी—हदास, मरिस्ससि । (च)

(क) कियत्तपञ्चरण कृत्वा वसन्तसेनाया जाता भवति । अथवा ।
मा तावद्यद्यप्येष उज्ज्वल स्निग्धश्च सुगन्धश्च ।

तथापि इमं शानवीथ्या जात इव चम्पकवृक्षोऽनभिगमनीयो लोकस्य ॥
भवति, एषा पुन का पुष्पप्रवारकप्रावृत्तोपानधुगलनिक्षिप्ततैलचिकणाभ्या
पादाभ्यामुच्चासन उपविष्टा तिष्ठति ।

(ख) आर्य, एषा खल्वस्माकमार्याया माता ।

(ग) अहो अस्या कपर्दकडाकिन्या उदरविस्तार । तत्किमेता प्रवेश्य
महादेवमिव द्वारशोभा इह गृहे निर्मिता ।

(घ) हताश, मैवमुपहसास्माक मातरम् । एषा खलु चातुर्थिकेन पीड्यते ।

(ङ) भगवद्चातुर्थिक, एतेनोपकारेण मामपि ब्राह्मणमवलोकय ।

(च) हताश, मरिच्यसि ।

मेघ्य इवेति पाठात्तरे इत्यर्थः । आभिगम्योऽनभिगमनीयः । एषा पुन का
पुष्पप्रवारकप्रावृत्ता । 'पुष्पपट' इति प्रसिद्धः । उपानधुगलनिक्षिप्ततैलचिकणाभ्यां
पादाभ्या लक्षिता । अहो अस्या कपर्दकडाकिन्या उदरविस्तारः । 'कट्ट' इति पाठे
अशौचाभ्यवहरणप्रयुक्तकट्टवाङ्मनवत् । तत्किमितीमां प्रवेश्य महा
देवमिव द्वारशोभा इह गृहे निर्मिता । अन्यथा अनेन द्वारेणास्या गृहे न प्रवेश
स्तदित्याशयः ॥ एषा खल्वस्माक माता चातुर्थिकेन उदरविशेषेण पीड्य
ते । तेनेट्ठी इति पुनम् ॥ सपरिहासम् । भगवद्चातुर्थिक, एतेनोपकारेण
मामपि ब्राह्मणमवलोकय । शृणुपीणजठरो शृणु उच्छृणु, पीनो महाभोग

विदूषकः—(सपरिहासम् ।) दासीए घीए, वरं ईदिसो शूनपीण-
जठरो मुदो जेव ।

सीधुसुरासवमत्तिआ एआवत्तं गदा हि अत्तिआ ।

जइ मरइ एत्थ अत्तिआ भोदि सिआलसहस्सपज्जत्तिआ ॥ ३० ॥

भोदि, किं तुह्माणं जाणवत्ता वहन्ति । (क)

चेटी—अज्ज, णहि णहि । (ख)

विदूषकः—किं वा एत्थ पुच्छीअदि । तुह्माणं क्खु पेम्मणि-
म्मलज्जले मअणसमुदे त्थणणिअम्बजहणा जेव जाणवत्ता मण-
हरणा । एवं वसन्तसेणाए बहुवुत्तन्तं अट्टपओट्टं भवणं पेक्खिअ
जं सच्चं जाणामि, एकत्थं त्रिअ त्रिविड्ढं दिट्ठम् । पसंसिदं णत्थि
मे वाआविहवो । किं दाव गणिआघरो, अहवा कुवेरमवणपरिच्छेदो
त्ति । कहिं तुह्माणं अज्जआ । (ग)

चेटी—अज्ज, एसा रुक्खवाडिआए चिट्ठदि । ता पविसदु-
अज्जो । (ग)

विदूषकः—(प्रविश्य दृष्ट्वा च ।) ही ही भो, अही रुक्खवाडि-

(क) दासाः पुत्रि, वरमीदृशः शूनपीनजठरो मृत एव ।

सीधुसुरासवमत्ता एतावदवस्थां गता हि माता ।

यदि म्रियतेऽत्र माता भवति शृगालसहस्रपर्याप्तिका ॥

भवति किं युष्माकं यानपात्राणि वहन्ति । (ख) आर्य नहि नहि ।

(ग) किं वात्र पृच्छपते । युष्माकं खलु प्रेमनिर्मलजले मदनसमुद्रे स्न-
नित्तम्बजघनान्येव यानपात्राणि मनोहराणि । एवं वसन्तसेनाया बहुवृत्तान्त-
मष्टप्रकोष्ठं भयनं प्रेक्ष्य यत्सत्यं जानामि, एकस्वमिव त्रिविष्टपं दृष्टम् । प्रशंसितुं
नास्ति मे वाग्विमयः । किं तावद्वाणिकागृहम्, अथवा कुवेरमयनररिच्छेद
इति । कुत्र युष्माकमार्या ।

(घ) आर्य, एषा वृक्षवाटिकायां तिष्ठति । तत्प्रविशतुः ।

मुदो मृतः । सीधुसुरासवेत्यादि । उपजातिविशेषः । सीधुसुरासवा मदिरा-
विशेषाः । एतावदवस्थामापन्नपीनत्वरूपा गता यदि म्रियतेऽत्र मृता भवति
शृगालानां पर्याप्तिका सौहित्यम् ॥ ३० ॥ युष्माकमपि यानपात्रा वहन्ति उद्वा-
हकेनार्जितविभवस्यैव परमिथान्विस्तारो भवतीति प्रष्टुरभिप्रायः(?) ॥ प्रेमनि-

आए एस्सिरीअदा । अच्छरीदिकुसुमपत्थारा रोविदाअणेअपादवा,
णिरन्तरपादवतलणिम्मिदा जुवदिजहणप्पमाणा पट्टदोला, सुवण्णजू-
धिआसेहालिआमालईम्मल्लिआणोमालिआकुरवआअदिमोत्तअप्पहुदिवु-
सुमेहि सअ पिवाडिदेवि ज सच्च रहुकरेदि विअ णन्दणवणम्मस
सस्सिरीअदम् । (अन्यतोऽवलोक्य ।) इदो अ उदअन्तसूरसमप्पहेहिं
कमलरत्तोप्पलेहिं सञ्ज्ञाअदि विअ दीहिआ । अवि अ ।

एसो असोअवुच्छो णवणिग्गमकुसुमपल्लवो भादि ।

सुमडो व्व समरमज्जे घणलोहिदपङ्कचचिको ॥ ३१ ॥

भोदु । ता कहिं तुल्लाण अज्जआ । (क)

चेटी—अज्ज, ओणामेहि दिट्ठिम् । पेक्ख अज्जअम् । (ख)

विदूषकः—(दृष्ट्वा उपसृत्य ।) सोत्थि भोदीए । (ग)

वसन्तसेना—(सत्कृतमाधिल ।) अये, मैत्रेय । (उत्थाय ।) स्वा-
गतम् । इदमासनम् । अत्रोपविश्यताम् ।

विदूषकः—उपविसदु भोदी । (घ)

(उभानुपविशत ।)

वसन्तसेना—अपि शुशल सार्धवाहपुत्रस्य ।

(क) आश्रयं भो, अहो वृक्षत्राटिकाया सन्धीकृता । अच्छरीतिरुदु
मप्रस्तारा रोपितानेकपादपा निरन्तरपादवतलनिर्मिता सुवर्तिजघनप्रमाणा
पट्टदोला, सुवर्णवृधिराशेफाणिकामालतीमल्लिकानरमल्लिकानुरत्नकान्तिकुत्तर
प्रभृतिरुसुमै स्वय निपतितैर्यमल्य लघूकरोतीर नन्दनवनस्य सन्धीरताम् ।
इतश्च उदयत्सूर्यममग्नौ कमलरत्तोत्पले सज्ज्यायते इव दीर्घिका । अपि घ ।

एषोऽंशेकदृक्षो नरनिर्गमकुसुमपल्लवो भाति ।

सुमट इय समरमध्ये घनलोहितपङ्कचचिर ।

भवतु । तत्तुत्र युष्माकमार्या ।

(ख) आर्य, अवनमय दृष्टिम् । पदधार्याम् । (ग) सति मरत्यै ।

(घ) उपविशतु भवती ।

मैत्रजले मदनसमुद्र स्नानरितम्बप्रघनादेव यानशास्त्राणि ॥ मयैर्दुग्धमप्रस्तारा
रोपितानेकपादपा निरन्तरपादवतलनिर्मिता सुवर्तिजघनप्रमाणा पट्टदोला ।
एषुष्ठीदरोतीर नन्दनवनस्य सन्धीरताम् । एषो असोअ इत्यादि । गाथा ।
उत्पलो इय । पारपितपङ्कचचिदा वयो यस्य स ॥ ३१ ॥ ओगमेदि

विदूषकः—भोदि, कुशलम् । (क)

वसन्तसेना—आर्य-भैत्रेय, अपीदानीं

गुणप्रवालं विनयप्रशासं विश्रम्भमूलं महनीयपुष्पम् ।

तं साधुवृक्षं स्वगुणैः फलाढ्यं सुहृद्विगङ्गाः सुखमाश्रयन्ति ॥३२॥

विदूषकः—(प्रकाशम् ।) मुटु उवलक्खिदं दुट्टविलासिणीए ।

(प्रकाशम् ।) अथ इं । (ख)

वसन्तसेना—अये, किमागमनप्रयोजनम् ।

विदूषकः—मुणादु भोदी । तत्तमवं चारुदत्तो सीसे अञ्जलिं
कदुअ भोदि विण्णवेदि । (ग)

वसन्तसेना—(अञ्जलिं वद्धा ।) किमाज्ञापयति ।

विदूषकः—मए तं सुवण्णभण्डअं विस्सम्मादो अत्तण्णेरेकेत्ति
कदुअ जूदे हारिदम् । सो अ सहिओ राअवत्थहारी ण जाणिअदि
कहिं गदो चि । (घ)

बेटी—अज्जए, दिट्ठिआ वड्डुसि । अज्जो जूदिअरो
संयुत्तो । (ङ)

वसन्तसेना—(सगतम् ।) कथम् । चोरेण अवहिदं पि सोण्डी-
रदाए जूदे हारिदं चि भणादि । अदो जेव कामीअदि । (च)

(क) भवति, कुशलम् ।

(ख) मुटुपलक्षितं दुष्टविलासिन्या । अथ किम् ।

(ग) शृणोतु भवती । तत्रमवांश्चरुदत्तः शीर्षेऽञ्जलिं कृत्वा भवतीं
विज्ञापयति ।

(घ) मया तत्सुवर्णभाण्डं विश्रम्भादात्मीयमिति कृत्वा धूते हारितम् ।
स च समिको राजवार्ताहारी न ज्ञायते कुत्र गत इति ।

(ङ) आर्य, दिष्ट्या, वर्धसे । आर्यो धूतकरः संवृत्तः ।

(च) कथम् । चोरेणापहृतमपि शौण्डीरतया धूते हारितमिति भणति ।
अत एव काम्यते ।

अवनमय ॥ गुणेति ॥ ३२ ॥ से अस्याः । भावे चयोगे पठो (!) ।
छात्रस्य हसितमिति यथा ॥ अथ इं अथ किम् । अनुमती ॥ राअवत्थहारी वा

विदूषकः—ता तस्स कारणादो गेण्हदु भोदी इमं रअणा-
वलिम् । (क)

वसन्तसेना—(आत्मगतम् ।) किं दंसेमि तं अलंकारअम् ।
(विचिन्त्य ।) अधवा ण दाव । (ख)

विदूषकः—किं दाव ण गेण्हदि भोदी एदं रअणावलिम् । (ग)

वसन्तसेना—(विहस्य सखीमुखं पश्यन्ती ।) मित्तेअ, कथं ण गे-
ण्हिस्सं रअणावलिम् । (इति गृहीत्वा पार्श्वे स्थापयति । स्वगतम् ।) कथं
झीणकुसुमादो वि सहआरपादवादो मअरन्दविन्दओ णिवडन्ति ।
(प्रकाशम् ।) अज्ज, विण्णवेहि तं जूदिअरं मम वअणेण अज्जचारुद-
त्तम्—‘अहं पि पदोसे अज्जं पेक्खिदुं आअच्छामि’ ति । (घ)

विदूषकः—(स्वगतम् ।) किं अण्णं तहिं गदुअ गेण्हिस्सदि ।
(प्रकाशम् ।) भोदी, मणामि—(स्वगतम् ।) ‘णिअत्तीअदु इमादो गणि-
आपसक्कादो, ति । (ङ) (इति निष्क्रान्तः ।)

वसन्तसेना—हजे, गेण्ह एदं अलंकारअम् । चारुदत्तं अहि-
रमिदुं गच्छस्स । (च)

चेटी—अज्जाए, पेक्ख पेक्ख । उण्णमदि अकालदुहिणम् । (छ)

(क) तत्तस्य कारणाद्गृह्णातु भवतीमां रत्नावलीम् ।

(ख) किं दर्शयामि तमलंकारम् । अथवा न तावत् ।

(ग) किं तावन्न गृह्णाति भवतीमां रत्नावलीम् ।

(घ) मन्त्रेय, कथं न ग्रहीष्यामि रत्नावलीम् । कथं हीनकुसुमादपि सह-
कारपादपान्मकरन्दविन्दवो निपतन्ति । आर्य, विज्ञापय तं धूर्तरं मम वच-
नेनार्यचारुदत्तम्—‘अहमपि प्रदोष आर्यं प्रेक्षितुमागच्छामि’ इति ।

(ङ) निमन्यतत्र गत्वा ग्रहीष्यति । भवति, मणामि—‘निवर्ततामस्मा-
द्भग्निकामसङ्गत्’ इति ।

(च) चेटी, गृह्णाणैतमलंकारम् । चारुदत्तमभिरन्तुं गच्छामः ।

(छ) आर्ये, पदय पदय । उग्रमत्यवालदुर्दिनम् ।

तिष्ठः ॥ सोऽपीरदाए सोऽपीर्येणाशयमहरवेन । भोदी भवती । मणामीत्यनन्तरं

वसन्तसेना—

उदयन्तु नाम मेघा भवत निशा वर्षमविरतं पततु ।
गणयामि नैव सर्वं दयिताभिमुखेन हृदयेन ॥ ३३ ॥

हजे, हारं गेण्डिअ लहुं आअच्छ । (क)
(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

मदनिकाशर्चिलको नाम चतुर्थोऽङ्कः ।

(क) चेदि, हारं गृहीत्वा शीघ्रमागच्छ ।

सहासनाटकसूत्रं परितमिव तथा कृत्वा बोद्धव्यम्^(१) उदयन्तिवति ॥ ३३ ॥
इति मदनिकाप्रदानो नाम चतुर्थोऽङ्कः ॥

पञ्चमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशत्यासनस्थः सोत्कण्ठश्चारुदत्तः ।)

चारुदत्तः—(ऊर्ध्वमवलोक्य ।) उन्नमत्यकालदुर्दिनम् । यदेतत्

आलोकितं गृहशिस्रिण्डभिरुत्कलपै-

र्हस्यैर्यिगसुभिरपाकृतमुन्मनस्कैः ।

आकालिकं सपदि दुर्दिनमन्तरीक्ष-

मुत्कण्ठितस्य हृदयं च समं रुणद्धि ॥ १ ॥

अपि च ।

मेघो जलार्द्रमहिषोदरभृङ्गनीलो

विद्युत्प्रभारचितपीतपटोत्तरीयः ।

आनाति सहतबलाकगृहीतशङ्ख

स्तु केशवोऽपर इवाक्रमितुं प्रवृत्तः ॥ २ ॥

अपि च ।

केशवगात्रस्याम कुटिलबलाकावलीरचितशङ्खः ।

विद्युद्गुणकौशेयश्चक्रधर इवोन्नतो मेघः ॥ ३ ॥

एता निषिक्तरजतद्रवसनिकाशा

धारा जवेन पतिता जलदोदरेभ्यः ।

विद्युत्प्रदीपशिखया क्षणनष्टदृष्टा-

दिच्छन्ना इवाम्बरपटस्य दशा पतन्ति ॥ ४ ॥

पूर्वाह्निऽद्वावतारेणैव सूचितस्य प्रकरणनायकस्य प्रवेशः । तथा श्लोकम्—
'प्रवेशशूलिका चैव तथा विष्कम्भकोऽपरः । अद्वावतारोऽद्भुततमो योपक्षेप-
वक्त्रम् ॥' इति । प्रवेशयतीति प्रवेशः । पचायन् । प्रवेशकोऽशुल-त उच्यते ।
अधमपात्रप्रयोज्यः प्रवेशकः । तदुक्तम्—मृत्तवर्गकथावच्च काव्यसु प्रवेशकः ।
अतर्जवनिकासस्त्रैस्तथा भागधर्मादिभिः ॥ अर्थोपक्षेपणं यत्र क्रियते सा हि
शूलिका । विष्कम्भस्तु द्विधा सोऽयं गुह्यं सद्गीर्णं एव च । शुद्धो मध्यमपा-
त्रेण सूक्ष्मो मध्यमाधमैः ॥ इति । आलोकितमिति । अपाहृतं निरस्तम् ।
अनभिनिन्दितमिति यावत् ॥ १ ॥ मेघ इति । वक्त्रकशब्दः पुत्रोऽप्येषा
समस्तः । स्तु आकाशम् ॥ २ ॥ केशवेति ॥ ३ ॥ एता इति । निषिक्

संसर्करिव चञ्चलमिधुनैर्मैः प्रदीनैरिव

न्यायिद्वैरिव मीनचक्रमरुहैर्म्यैरिव प्रोच्छ्रितैः ।

तस्मैराकृतविस्तरैरनुगतैर्मघैः समभ्युन्नतैः

पत्रच्छेद्यमिवेह माति गगनं विस्लेषितैर्वायुना ॥ ५ ॥

एतत्तद्वतराष्ट्रवन्नसदृशं मेघान्धकारं नमो

हृष्टो गर्जति चातिदर्पितगलो दुर्योधनो वा शिखी ।

अन्नयूतजितो युधिष्ठिर इवाध्यान गतः कोक्त्रिलो

हंसा सप्रति पाण्डवा इव वनादजातचर्या गताः ॥ ६ ॥

(बिबिन्त ।) चिरं ग्वलु कालो मंत्रेयस्य उग्रन्तसेनायाः सकाशं ग-
तस्य । नाद्यापि आगच्छति ।

(प्रविश्य ।)

विदूषकः—अहो गणिआए लोमो अन्नम्बिणदा अ, जदो ण
नधा नि किदा अण्णा । अणेकहा सिणेहाणुसार मणिअ कि पि,
अग्नेअ गहिदा रक्खणागली । एत्तिआए ऋद्धीए ण तए अहं म-
णिदो—‘अज्जमित्तेअ, वीसमीअदु । मल्लकेण पाणीअं पि पिनिअ
गच्छीअदु’त्ति । ता मा दाव दासीए धीआए गणिआए मुहं पि
पेक्किम्मम् । (मनिर्वेदम् ।) सुष्ठु कखु बुच्चदि—‘अकन्दसमुत्थिता
पडमिणी, अनच्चओ वाणिओ, अचोरो, सुवण्णआरो, अकल्हो
गामममागमो, अलुद्धा गणिआ ति दुक्करं एदे सभावीअन्ति’ ।
ता पिअअम्मस गदुअ इमादो गणिआपमहादो निवत्तापेमि ।
(परिक्लृप्त दृष्ट्वा ।) कथ पिअवअम्सो रक्खवाडिआए उअविट्ठो चि-

श्रवितम् ॥ ४ ॥ संसर्करिति । प्रदीनैरिति कर्मणि च (१) । व्यापेक्षे-
रन्तै । चक्रं समूह । पत्रस्य छेदः खण्डनं विचल (१) यत्र चित्रे तत्पत्रछेदं
चित्रम् । तदिव गगनं शोभते ॥ ५ ॥ एतदिति । पुराष्ट्रवन्नसदृशं नष्टव-
न्दार्कलात् । वा इवार्थः । शिखी मयूर । वनादिति वान्तोरे कर्मणि पञ्चनी ।
वनं प्राप्येल्लयं ॥ ६ ॥ अणेकहा सिणेहाणुसार मणिअ अनेकधा स्नेहाणुसार
मणिता । पाटान्तरे पैन कथा कथं हारितमल्लकारभाण्डमिलादिद्या नैव कथा-

दृदि । ता जाव उवसप्पामि । (अप्यस्य ।) सोत्थि भनदे । वट्टु
भवम् । (क)

चारुदत्तः—(विलोक्य ।) अये, सुहन्मे मैत्रेय प्राप्त । वयस्य,
स्वागतम् । आस्यताम् ।

विदूषकः—उवविट्ठो स्सि । (ख)

चारुदत्तः—वयस्य, कथय तत्कार्यम् ।

विदूषकः—त क्वु कज्ज विणट्टम् । (ग)

चारुदत्तः—किं तथा न गृहीता रत्नावली ।

विदूषकः—कुदो अज्झाण एत्तिअ भाअघेअम् । णवणलिण-
कोमल अज्जलिं मत्थए कदुअ पडिच्छिआ । (घ)

चारुदत्तः—तत्किं ब्रवीषि विनष्टमिति ।

विदूषकः—भो, कथं न विणट्टम्, जं अमुत्तपीदस्स चोरेहिं
अवहिदस्स अप्पमुल्लस्य सुवण्णमण्डवस्स कारणादो चतुस्समुदसा-
रम्भा रजणमाला हारिदा । (ङ)

(क) अहो गणिकाया लोभोद्दक्षिणता च । यतो न कथापि कृतान्ता ।
अनेकधा स्नेहातुसारं भणित्वा किमपि, एवमेव गृहीता रत्नावली । एतावत्या
क्षुब्धता न तथाहं भणित —‘आर्यमैत्रेय, विधम्यताम् । महत्केन
पानीयमपि पीत्वा गम्यताम्’ इति । तस्मात्तावदास्या पुण्या गणिकाया
मुखमपि द्रक्ष्यामि । मुष्टु खलुष्यते—‘अकन्दसमुच्चिता पद्मिनी, अवञ्चको
वणिक्, अचौर सुवर्णकार, अकल्हो ग्रामसमागम, अलुब्धा गणि-
केति दुष्करमेते सभाव्यते’ । तत्प्रियवयस्य गत्वास्माद्गणिकाप्रसङ्गाद्भिर्नर्त-
यामि । कथं प्रियवयस्यो वृक्षवाटिकायामुपविष्टिष्ठति । तद्यावदुपसर्पामि ।
स्वस्ति भवते । वर्धता भवान् ।

(ख) उपविष्टोऽस्मि । (ग) तत्खलु कार्यं विनष्टम् ।

(घ) कुतोऽस्माकमेतान्द्रागधेयम् । नवनलिनकोमलमज्जलिं मस्तके
वृत्वा प्रतीष्टा ।

(ङ) भो, कथं न विनष्टम्, यदमुत्तपीतस्य चौरैरपह्नत्वात्पमूल्यस्य
सुवर्णमाण्डस्य कारणाच्चतुःसमुद्रसारभृता रत्नमाला हारिता ।

नुसारं वृत्तोऽस्या रत्नावल्या भावः (१) इत्यादि । मल्लिकी भाजनविशेषः ।
तस्मात्तावत् । यद्भो ननाद्यर्थमपि न तथा भणितोऽहम् ॥ यदमुत्तपीतस्य चौरै-

चारुदत्तः—वयस्य, मा मैवम् ।

यं समालम्ब्य विश्वासं न्यासोऽस्मानु तथा कृतः ।

तस्यैतन्महतो मूल्यं प्रत्ययस्यैव दीयते ॥ ७ ॥

विदूषकः—भो वयस्स, एदं पि मे दुदिअं संतावकारणं जं सहीअणदिण्णसण्णाए पडन्तोवारिदं मुहं कदुअ अहं उवहसिदो । ता अहं बह्मणो भविअ दाणिं भवन्तं सीसेण पडिअ विण्णवेमि—‘णिवत्तीअदु अप्पा इमादो बहुपच्चवाआदो गणिआपसङ्गादो’ । गणिआ णाम पादुअन्तरप्पविट्ठा विअ लेट्ठुआ दुक्खेण उण णिरा- करीअदि । अवि अ मो वअस्स, गणिआ हत्थी काअत्थओ भिक्खु चाटो रासहो अ जहिं एदे णिवसन्ति तहिं दुट्ठा वि ण जाअन्ति । (क)

चारुदत्तः—वयस्य, अलमिदानीं सर्वं परिवादमुक्त्वा । अवस्य-
यैवासि निवारितः । पश्य ।

वेगं करोति तुरगस्त्वरितं प्रयातुं

प्राणव्ययान्न चरणास्तु तथा वहन्ति ।

सर्वत्र यान्ति पुरुषस्य चलाः स्वभावाः

स्त्रिजान्त्रतो हृदयमेव पुनर्विगन्ति ॥ ८ ॥

अपि च वयस्य,

यस्यार्थास्तस्य सा कान्ता घनहार्यो ह्यसौ जनः ।

(स्वगतम् ।) न गुणहार्यो ह्यसौ जनः । (प्रथमम् ।)

वयमर्थैः परित्यक्ता ननु त्यक्तैव सा मया ॥ ९ ॥

(क) भो वयस्य, एतदपि मे द्वितीयं संतापकारणं यत्सखीजनदत्तसं-
ज्ञया पदान्तापवारितं मुखं कृत्वाहमुपहनितः । तदहं ब्राह्मणो मूल्येदानीं
भवन्तं शीर्षेण पतित्वा विज्ञापयामि—‘निवर्त्यतामात्मान्नाद्रुपप्रत्यवायाद्ग-
निकाप्रसङ्गात्’ । गनिका नाम पादुकान्तरप्रविष्टेव लेट्ठुका दुःखेन पुनर्नि-
राक्रियते । अपि च भो वयस्य, गनिका हस्ती कायस्यो मिश्रुधाटो रासमश्च
यत्रैते निवसन्ति तत्र दुष्टा अपि च जायन्ते ।

रेवापहतस्नातनमूल्यस्य ॥ यमिति ॥ ७ ॥ यत्सखीजनदत्तसंज्ञया पदान्तापवा-
रितं मुखं कृत्वा । गनिकाहस्ती कायस्यो मिश्रुधाटो(टो) ह्रद्रविषयमोक्षा
रासमो गर्दभः ॥ वेगमिति ॥ ८ ॥ यस्येति ॥ ९ ॥ अवेष मागहेति ।

विदूषकः—(अधोऽवलोक्य खगतम् ।) जघा एसो उद्धं पेक्खिअ दीहं णिस्ससदि, तथा त्केमि मए विणिवारिअन्तस्स अधिअदरं वड्ढिदा से उक्कण्ठा । ता सुट्ठुवखु एव्वं वुच्चदि—‘कामो वामो’ति । (प्रकाशम् ।) भो वयस्स, मणिदं अ ताए—मणेहि चारुदत्तम्—‘अज्ज पओसे मए एत्थ आअन्तव्वं’ति । ता त्केमि रअणावलीए अपरितुट्ठा अवरं मग्गिदुं आअमिस्सदि ति । (क)

चारुदत्तः—वयस्य, आगच्छतु । परितुष्टा यास्यति ।

चेटः—(प्रविश्य ।) अवेघ माणहे ।

जघा जघा वश्यदि अठमत्तण्डे तथा तथा तिम्मदि पुट्ठिचम्मे ।

जघा जघा लग्गदि शीदवादे तथा तथा वेवदि मे हलक्के ॥ १० ॥

(ग्रहस्य ।)

वंशं वाए शतच्छिद्धं शुशद्धं वीणं वाए शतत्तन्ति णदन्तिम् ।

गीतं गाए गहहश्शणुल्लं के मे गाणे तुम्बुल्ल णालदे वा ॥ ११ ॥

आणत्तहि अज्जआए वशन्तशेणाए—‘कुम्मीलआ, गच्छ तुमम् । मम आगमणं अज्जचारुदत्तश्श णिवेदेहि’ ति । ता जाव अज्जचारुदत्तश्श गेहं गच्छामि । (परिक्रम्य प्रविष्टकेन दृष्ट्वा ।) एशे चालुदत्ते रुक्खवाडिआए चिट्ठदि । एशे वि शे दुट्ठवड्डुके । ता जाव उव-

(क) यद्येष ऊर्ध्वं प्रेक्ष्य दीर्घं निश्चसिति, तथा तर्कयामि मया विनि-
र्धार्यमाणसाधिकतरं वृद्धासोत्कण्ठा । तत्सुष्टु खल्वेवमुच्यते—‘कामो
वामः’ इति । भो वयस्य, मणितं च तथा—मण चारुदत्तम्—‘अथ
प्रदोषे मयात्रागन्तव्यम्’ इति । तत्तर्कयामि रत्नावल्या अपरितुष्टापरं याचि-
तुमागमिष्यतीति ।

अवेत अवगच्छत मानवा इत्यर्थः । जघा जघेति । उपेन्द्रवज्रया श्लोकः ।
यथा यथा वर्षेयध्रुवखण्डं तथा तथा तिम्यति आर्द्राभवति पृष्ठचर्म । यथा यथा
लगति शीतवातस्त्रया तथा वेपते मे हृदयम् ॥ १० ॥ वंशं वाए इति ।
उपजातिविशेषः । पादत्रयं जगतीजात्या । चतुर्थं पादः शालिम्या । वंशं वाद-
यामि मत्तच्छदं सुशब्दं वीणां वादयामि सप्ततर्त्री नदन्तीम् । गीतं गायामि
शेर्भस्मानुह्यं को मे तुल्यसुम्बुर्नारदो वा ॥ ११ ॥ अस्य वटु-

शप्तेमि । कथं दक्षिदे दुवाले रुस्तवाडिआए । मोदु । एददश दुष्टवडुकदश शण्णं देमि । (क) (इति लोटगुटिका क्षिपति ।)

विदूषकः—अए, को दाणि एसो पाआरवेष्टिदं विअ कहत्थं मं लोट्टकेहिं ताडेदि । (ख)

चारुदत्तः—आरामप्रासादवेदिकायां क्रीडद्भिः पारावतैः पातितं भवेत् ।

विदूषकः—दासीए पुत्त दुष्टपारावअ, चिट्ठ चिट्ठ । जाव एदिणा दण्डकट्टेण सुपकं विअ चूअफलं इमादो पासादादो मूमीए पाडइस्सम् । (ग) (इति दण्डकाष्टमुच्यम्य धावति ।)

चारुदत्तः—(यज्ञोपवीत आदृष्य ।) वयस्य, उपविश । किमनेन । तिष्ठतु दयितासहितस्तपस्वी पारावतः ।

चेष्टः—कथं पारावदं पेक्खदि । मं ण पेक्खदि । मोदु । अवरए लोट्टगुडिकाए पुणो वि ताडइस्सम् । (घ) (तथा करोति ।)

(क) अवेत मानवा ,

यथा यथा वर्षत्यन्नखण्डं तथा तथा तिम्यति पृष्ठचर्म ।

यथा यथा लगति शीतवातस्तथा तथा वेपते मे हृदयम् ॥

यश वादयामि सप्तच्छिद्रं सुशब्दं वीणा वादयामि सप्ततन्त्रीं नदन्तीम् ।

गीतं गायामि गर्दमस्नानुरूपं को मे गाने तुम्बुरुर्नारदो वा ॥

आज्ञप्तोऽस्म्यार्यया वसन्तसेनया—‘बुम्मीलक, गच्छ त्वम् । ममागमन-
मार्यचारुदत्तस्य निवेदय’ इति । तद्यानन्दार्यचारुदत्तस्य गेहं गच्छामि ।
एष चारुदत्तो वृक्षवाटिकायां तिष्ठति । एषोऽपि स दुष्टवडुकः तद्यावदुप-
सर्पामि । कथमाच्छादितं द्वारं वृक्षवाटिकायां । भवतु । एतस्य दुष्टवडु-
कस्य सज्ञां ददामि ।

(ख) अये, क इदानीमेष प्राकारवेष्टितमिव कपित्थं मा लोट्टकैस्ताड-
यति ।

(ग) दासा पुत्र दुष्टपारावतः, तिष्ठ तिष्ठ यावदेतेन दण्डकाष्ठेन सुप-
कमिव घृतफलमस्नात्प्रासादाद्भूमौ पातयिष्यामि ।

(घ) कथं पारावतं पश्यति । मा न पश्यति । मनतु । अपरया लोट्टगु-
टिका पुनरपि ताडयिष्यामि ।

विदूषकः—(दिशोऽवलोक्य ।) कथं कुम्भीलजो । ता जाव उ-
वसप्पामि । (उपसृत्य । द्वारमुद्गाढ्य ।) अरे कुम्भीलज, पविश । सा-
अदं दे । (क)

चेटः—(प्रविश्य ।) अज्ज, वन्दामि । (ख)

विदूषकः—अरे, कहिं तुमं ईदिसे दुद्दिणे अन्धआरे आअदो । (ग)

चेटः—अले, एसा शा । (घ)

विदूषकः—का एसा का । (ङ)

चेटः—एसा शा । (च)

विदूषकः—किं दाणिं दासीए पुत्ता, दुब्भिमक्खकाले बुद्धरक्को
विअ उद्धकं सासाअसि—‘एसा सा से’ति । (छ)

चेटः—अले, तुमं पि दाणिं इन्द्रमहकासुको विअ सुट्ठु किं
काकाअसि—‘का के’ति । (ज)

विदूषकः—ता कहेहि । (झ)

चेटः—(स्वगतम् ।) भोदु । एवं भणिशशम् । (प्रकाशम्)
अले, पण्हं दे दइशशम् । (ञ)

विदूषकः—अहं दे मुण्डे गोडुं दइशशम् । (ट)

(क) कथं कुम्भीलकः । तद्यावदुपसर्पामि । अरे कुम्भीलक, प्रविश ।
स्वागतं ते । (ख) आर्य, वन्दे ।

(ग) अरे, कुत्र त्वमीदृशे दुर्दिनेऽन्धकार आगतः ।

(घ) अरे, एसा सा । (ङ) कैसा का । (च) एसा सा ।

(छ) किमिदानीं दास्याः पुत्र, दुर्भिक्षकाले बृद्धरङ्ग इवोर्ध्वकं श्वासा-
यसे—‘एसा सा सा’ इति ।

(ज) अरे त्वमपीदानीमिन्द्रमहकासुक इय सुट्ठु किं काकायसे—
‘का का’ इति । (झ) तत्कथय ।

(ञ) भवतु । एवं भणिष्यामि । अरे, प्रश्नं ते दास्यामि ।

(ट) अहं ते मस्तके पाद दास्यामि ।

कस्य संज्ञां ददामि ॥ कपित्थं फलविशेषः ॥ बृद्धवेज्जो दुंबासू इति यावत्(?) ।
इन्द्रमहकासुकः काकः । ‘इन्द्रमह काकपोदो विअ’ इति पाठो व्यचार्थ एव ॥

चेटः—अले, जाणाहि दाव, तेण हि कस्सि काले चूआ मोलेन्ति । (क)

विदूषकः—अरे दासीए पुत्ता, गिस्से । (ख)

चेटः—(सहासम् ।) अले, णहि णहि । (ग)

विदूषकः—(स्वगतम् ।) किं दाणिं एत्थ कहिस्सम् । (विचिन्त्य ।) भोदु । चारुदत्तं गदुअ पुच्छिस्सम् । (प्रकाशम् ।) अरे, मुहुत्तञ्च चिट्ठ । (चारुदत्तमुपसृत्य ।) मो वयस्स, पुच्छिस्सं दाव, कस्सि काले चूआ मोलेन्ति । (घ)

चारुदत्तः—मूर्ख, वसन्ते ।

विदूषकः—(चेटमुपगम्य ।) मुक्ख, वसन्ते । (ङ)

चेटः—दुदिअ दे ण्हं दइस्सम् । शुशमिद्धानं गामाणं का लक्खञ्च कलेदि । (च)

विदूषकः—अरे, रच्छा । (छ)

चेटः—(सहासम् ।) अले, णहि णहि । (ज)

विदूषकः—भोदु । संसए पडिदस्सि । (विचिन्त्य ।) भोदु । चारुदत्तं पुणो वि पुच्छिस्सम् । (झ) (पुनर्निवृत्त्या चारुदत्तं तथैवोदाहरति ।)

चारुदत्तः—वयस्स, सेना ।

विदूषकः—(चेटमुपगम्य ।) अरे दासीए पुत्ता, सेणा । (ञ)

(क) अरे, जानीहि तावत्, तेन हि कस्मिन्काले चूता मुकुलिता भवन्ति ।

(ख) अरे दासा पुत्र, ग्रीष्मे । (ग) अरे, नहि नहि ।

(घ) किमिदानीमत्र कथयिष्यामि । भवतु । चारुदत्तं गत्वा प्रक्ष्यामि । अरे, मुहूर्तकं तिष्ठ । मो वयस्स, प्रक्ष्यामि तावत्, कस्मिन्काले चूता मुकुलिता भवन्ति । (ङ) मूर्ख, वसन्ते ।

(च) द्वितीयं ते प्रश्नं दास्यामि । सुसमृद्धानां ग्रामाणां का रक्षां करोति । (छ) अरे, रथ्या । (ज) अरे, नहि नहि ।

(झ) भवतु । संशये पतितोऽसि । भवतु चारुदत्तं पुनरपि प्रक्ष्यामि । (ञ) अरे दासाः पुत्र, सेना ।

चेटः—अले, दुवे वि एक्कश्श कदुअ शिग्गं मणाहि । (क)

विदूषकः—सेणावसन्ते । (ख)

चेटः—णं पलिवत्तिअ मणाहि । (ग)

विदूषकः—(वायेन परिवर्त्य ।) सेणावसन्ते । (घ)

चेटः—अले मुख बडुका, पदाइं पलिवत्तावेहि । (ङ)

विदूषकः—(पादौ परिवर्त्य ।) सेणावसन्ते । (च)

विटः—अले मुख, अक्खलपदाइं पलिवत्तावेहि । (छ)

विदूषकः—(विधिन्य ।) वसन्तसेणा । (ज)

चेटः—एशा शा आअदा । (झ)

विदूषकः—ता जाव चारुदत्तस्स निवेदेमि । (उपसृत्य ।) भो चारुदत्त, धणिओ दे आअदो । (ञ)

चारुदत्तः—कुतोऽस्तकुले धनिकः ।

विदूषकः—जइ कुले णत्थि, ता दुवारे अत्थि । एसा वसन्तसेणा आअदा । (ट)

चारुदत्तः—ययस्य, किं मां प्रतारयसि ।

विदूषकः—जइ मे वअणे ण पत्तिआअसि, ता एवं कुम्मीलअं पुच्छ । अरे दासीए पुत्ता कुम्मीलअ, उवसप्प । (ठ)

चेटः—(उपसृत्य ।) अज्ज, वन्दामि । (ड)

चारुदत्तः—भद्र, स्वागतम् । कथय सत्यं प्राप्ता वसन्तसेना ।

(क) अरे, द्वे अप्येकस्मिन्कृत्वा शीघ्रं मण ।

(ख) सेनावसन्ते । (ग) ननु परिवर्त्य मण ।

(घ) सेनावसन्ते । (ङ) अरे मूर्ख बडुक, पदे परिवर्तय ।

(च) सेनावसन्ते । (छ) अरे मूर्ख, अक्षरपदे परिवर्तय ।

(ज) वसन्तसेना । (झ) एषा सागता ।

(ञ) तथावचारुदत्तस्य निवेदयामि । भो चारुदत्त, धनिकस्त आगतः ।

(ट) यदि कुले नास्ति, तद्वारेऽस्ति एषा वसन्तसेनागता ।

(ठ) यदि मे वचने न प्रत्ययसे, तदिदं कुम्मीलकं पृच्छ । अरे दास्याः पुत्रं कुम्मीलक, उपसर्प । (ड) आर्य, वन्दे ।

चेटः—एषा सा आम्हा वसन्तसेना । (क)

चारुदत्तः—(सहपंम् ।) मद्र, न कदाचित्प्रियवचनं निष्फली-
कृतं मया । तद्ब्रह्मतां पारितोषिकम् । (इत्युत्तरीयं प्रयच्छति ।)

चेटः—(गृहीत्वा प्रणम्य सपारितोषम् ।) जाव अज्जभाए णिवे-
देमि । (ख) (इति निष्क्रान्तः ।)

विदूषकः—मो, अवि जाणासि, किंणिमित्तं ईदिसे दुहिणे
आम्हादेति । (ग)

चारुदत्तः—वयस्य, न सम्यगवधारयामि ।

विदूषकः—मए जाणिदम् । अप्पमुल्ला रअणावली, बहुमुल्लं
सुवण्णमण्डलं ति ण परितुष्टा अवरं मग्गिदुं आम्हा । (घ)

चारुदत्तः—(स्वगतम् ।) परितुष्टा यास्यति ।

(ततः प्रविशत्युज्ज्वलमिसारिकावेशेन वसन्तसेना, सौत्कण्ड्य
छत्रधारिणी, विटश्च ।)

विटः—(वसन्तसेनामुद्दिश्य ।)

अपम्मा श्रीरेषा प्रहरणमनङ्गस्य ललितं

कुलस्त्रीणां शोको मदनवरवृक्षस्य कुसुमम् ।

सलीलं गच्छन्ती रतिसमयलज्जाप्रणयिनी

रतिक्षेत्रे रङ्गे प्रियपथिकसार्धैरनुगता ॥ १२ ॥

वसन्तसेने, पश्य पश्य ।

गर्जन्ति शैलशिखरेषु विलम्बिबिम्बा

मेघा वियुक्तवनिताहृदयानुकाराः ।

(क) एषा सागता वसन्तसेना । (ख) यावदार्याया निवेदयामि ।

(ग) मोः, अपि जानासि, किंनिमित्तमीदृशे दुर्दिन आगतेति ।

(घ) मया ज्ञातम् । अल्पमूल्या रत्नानटी, बहुमूल्यं सुवर्णमण्डमिति न
परितुष्टापरं याचितुमागता ।

पण्डं प्रथमम् ॥ मुण्डे मत्स्यके । गोडं पादम् ॥ अपद्येति । एषा वसन्तसेनेति
संनिदर्पण । लज्जाप्रणयिनीत्यत्र संभावना (?) मित्यादिनाकारलोपः ॥ १२ ॥

येषां रवेण सहसोत्पतितैर्मयूरैः

स्वं वीज्यते भणिमयैरिव तालवृन्तैः ॥ १३ ॥

अपि च ।

पद्मद्विमुखः पिबन्ति सलिलं धाराहता दर्दराः

कण्ठं मुञ्चति बर्हिणः समदनो नीपः प्रदीपायते ।

संन्यासः कुलदूषणैरिव जनैर्मैधैर्वृतश्चन्द्रमा

विद्युन्नीचकुलोद्भूतेव युवतिर्नैकत्र संतिष्ठते ॥ १४ ॥

वसन्तसेना—भाव, सुदु दे भणिदम् । (क) एषा हि

मूढे निरन्तरपयोधरया मयैव

कान्तः सहाभिरमते यदि किं तथात्र ।

मां गर्जितैरपि मुहुर्विनिवारयन्ती

मार्गं रुणद्धि कुपितेव निशा सपत्नी ॥ १५ ॥

विटः—भवतु । एवं तावत् । उपालभ्यतां तावदियम् ।

वसन्तसेना—भाव, किमनया स्त्रीस्वभावदुर्विदग्धयोपालब्धया ।

पश्यतु भावः ।

मेघा वर्षन्तु गर्जन्तु मुञ्चन्त्वशनिमेव वा ।

गणयन्ति न शीतोष्णं रमणाभिमुखाः स्त्रियः ॥ १६ ॥

विटः—वसन्तसेने, पश्य पश्य । अयमपरः

पवनचपलवेगः स्थूलधाराशरौघः

स्तनितपटहनादः स्पष्टविद्युत्पताकः ।

हरति करसमूहं खे शशाङ्कस्य मेघो

नृप इव पुरमग्नये मन्दवीर्यस्य शत्रोः ॥ १७ ॥

(क) भाव, सुदु ते भणितम् ।

गर्जन्तीति ॥ १३ ॥ पङ्केति । कण्ठं मुञ्चतीति । 'कण्ठो गले गलध्वाने' इति कोशः । लावण्ययोगवान् पूर्णं कण्ठं मुञ्चतीत्युत्प्रेक्षा (?) ॥ १४ ॥ मूढे इति । मूढे इति वसन्तसेनायाः साक्षेपसंवादधनम् । पयोधरो मेघः, स्तनो च ॥ १५ ॥ मेघा इति ॥ १६ ॥ अयमपर इति शत्रोः पुनर्मध्य इत्यर्थः । पवनेति । करसमूहं

वसन्तसेना—एवं जेदम् । ता कथं एसो अवरो । (क)

एतैरेव यदा गजेन्द्रमलिनैराध्मातलम्बोदरै-

र्गर्जद्भिः सतडिद्वलाकशबलैर्मैधैः सशल्यं मनः ।

तत्किं प्रोपितभर्तृवध्यपटहो हा हा हताशो वकः

प्रावृद् प्रावृडिति ब्रवीति शठघीः क्षारं क्षते प्रक्षिपन् ॥ १८ ॥

विटः—वसन्तसेने, एवमेतत् । इदमपरं पश्य ।

बलाका पाण्डुरोष्णीपं विद्युदुत्क्षिप्तचामरम् ।

मत्तवारणसारूप्यं कर्तुकाममिवाम्बरम् ॥ १९ ॥

वसन्तसेना—भाव, पेक्ख पेक्ख । (ख)

एतैराद्रतमालपत्रमलिनैरापीतसूर्यं नमो

बल्मीकाः शरताडिता इव गजाः सीदन्ति धाराहताः ।

विद्युत्काञ्चनदीपिकेव रचिता प्रासादसंचारिणी

ज्योत्स्ना दुर्बलभर्तृकेव वनिता प्रोत्सार्य मेघैर्हता ॥ २० ॥

विटः—वसन्तसेने, पश्य पश्य ।

एते हि विद्युद्गुणवद्धकक्षा गजा इवान्योन्यमभिद्रवन्तः ।

शक्राज्ञया वारिधराः सधारा गां रूप्यरज्ज्वेव समुद्धरन्ति २१

अपि च पश्य ।

महावाताध्मातैर्महिपकुलनीलैर्जलधरै-

श्चलैर्विद्युत्पक्षैर्जलधिभिरिवान्तःप्रचलितैः ।

इयं गन्धोद्दामा ननहरितशष्पाङ्कुरवती

धरा धारापातैर्मणिमयशरैर्भिद्यत इव ॥ २२ ॥

वसन्तसेना—भाव, एसो अवरो । (ग)

(क) एव न्विदम् । तत्कथमेवोऽपरः । (ख) भाव, पश्य पश्य ।

(ग) भाव, एवोऽपरः ।

अशु-राजप्राद्वभागां ॥ १७ ॥ एतैरिति । प्रोपितभर्तृशब्दात् 'न नित्यं समासान्तः' इति न 'नयृतय' इति कप् ॥ १८ ॥ बलाकेति ॥ १९ ॥ एतैरिति ॥ २० ॥ एत इति । कक्षा मध्यबन्धनम् । गा भूमिम् ॥ २१ ॥ महेति । शष्पाङ्कुरः

एह्येहीति शिखण्डिनां पटुतरं केकाभिराक्रन्दितः

प्रोड्डीयेव बलाकया सरभसं सोत्कण्ठमालिङ्गितः ।

हंसैरुज्झितपङ्कजैरतितरां सोद्वेगमुद्वीक्षितः

कुर्वन्नञ्जनमेचका इव दिशो मेघः समुत्तिष्ठति ॥ २३ ॥

विटः—एवमेतत् । तथा हि पश्य ।

निष्पन्दीकृतपद्मपण्डनयनं नष्टक्षपावासरं

विद्युद्भिः क्षणनष्टदृष्टतिमिरं प्रच्छादिताशमुखम् ।

निश्चेष्टं स्वपितीव संप्रति पयोधारागृहान्तर्गतं

स्फीताम्भोधरधामनैकजलदच्छत्रापिधानं जगत् ॥ २४ ॥

वसन्तसेना—भाव, एवमं गेदम् । ता ऐक्ख ऐक्ख । (क)

गता नाशं तारा उपकृतमसाधाविव जने

वियुक्ताः कान्तेन स्त्रिय इव न राजन्ति ककुभः ।

प्रकामान्तस्तप्तं त्रिदशपतिशस्त्रस्य शिखिना

द्रवीभूतं मन्ये पतति जलरूपेण गगनम् ॥ २५ ॥

अपि च पश्य ।

उद्यमति नमति वर्पति गर्जति मेघः करोति तिमिरौघम् ।

प्रथमश्रीरिव पुरुषः करोति रूपाण्यनेकानि ॥ २६ ॥

विटः—एवमेतत् ।

विद्युद्भिर्ज्वलतीव संविहसतीवोच्चैर्बलाकाशतै-

र्माहेन्द्रेण विवल्गतीव धनुषा धाराशरोद्धारिणा ।

विस्पष्टाशनिनिस्त्रनेन रसतीवाघूर्णतीवानिलै-

र्नीलैः सान्द्रमिवाहिभिर्जलधरैर्धूपायतीवाम्बरम् ॥ २७ ॥

वसन्तसेना—

जलधर निर्लज्जस्त्वं यन्मां दयितस्य वेश्म गच्छन्तीम् ।

स्तानितेन मीपयित्वा धाराहस्तैः परामृशसि ॥ २८ ॥

(क) भाव, एव न्विदम् । तत्पश्य पश्य ।

संलग्नशरतुल्याः ॥ २२ ॥ एह्येहीति । मेचकाः श्यामाः ॥ निष्पन्दीति ॥ २४ ॥

गता इति । गगनं जलरूपेण द्रवीभूतं पतति । त्रिदशपतिशस्त्रस्य व-
ज्रस्य ॥ २५ ॥ उद्यमतीति ॥ २६ ॥ विद्युद्भिरिति ॥ २७ ॥ जलध-

मोः शक्र,

किं ते ह्यहं पूर्वरतिप्रसक्ता यत्त्वं नदस्यम्बुद सिंहनादैः ।

न युक्तमेतत्प्रियकाङ्क्षिताया मार्गं निरोद्धुं मम वर्षपातैः ॥२९॥

अपि च ।

यद्वदहल्याहेतोर्मृषा वदसि शक्र गौतमोऽस्मीति ।

तद्वन्ममापि दुःखं निरपेक्ष निवार्यतां जलदः ॥ ३० ॥

अपि च ।

गर्जं वा वर्षं वा शक्र मुञ्च वा शतशोऽशनिम् ।

न शक्या हि स्त्रियो रोद्धुं प्रस्थिता दयितं प्रति ॥ ३१ ॥

यदि गर्जति धारिधरो गर्जतु तन्नाम निष्ठुराः पुरुषाः ।

अयि विद्युत्प्रमदानां त्वमपि च दुःखं न जानासि ॥ ३२ ॥

विटः—भवति, अलमलमुपालम्भेन । उपकारिणी तवेयम् ।

ऐरावतोरसि चलेव सुवर्णरज्जुः

शैलस्य मूर्ध्नि निहितेव सिता पताका ।

आखण्डलस्य भवनोदरदीपिकेय-

माख्याति ते प्रियतमस्य हि संनिवेशम् ॥ ३३ ॥

यसन्तसेना—भाव, एवं तं ज्ञेय एवं गेहम् । (क)

विटः—सकलकलाभिज्ञाया न किञ्चिदिह तवोपदेष्टव्यमस्ति ।

तथापि कोहः प्रलापयति । अत्र प्रविश्य कोपोऽत्यन्तं न कर्तव्यः ।

यदि कुप्यसि नास्ति रतिः कोपेन विनाथवा कुतः कामः ।

कुप्य च कोपय च त्वं प्रसीद च त्वं प्रसादय च कान्तम् ॥३४॥

(क) भाव, एवं तदेवैतद्गेहम् ।

रेति ॥ २८ ॥ किं त इति । रतिप्रसक्ता संभोगेन प्रसक्ता । प्रियेण काङ्क्षितायाः ॥ २९ ॥ यद्वदिति । हे शक्र, यथा अहल्याया अप्राप्तिदुःखेन गौतमोऽस्मीत्यलं व्रूये । हे निरपेक्ष परपीडनभिज्ञ, तद्वन्ममापि दुःखं जानीहीत्यर्थात् । ततः किं कर्तुमुचितमित्याह—निवार्यतामिति । प्रियमवनगमनं प्रति विरोधकलादित्याशयः ॥ ३० ॥ गर्जति ॥ ३१ ॥ यदिति ॥ ३२ ॥ ऐरा-

भवतु । एवं तावत् । भो भोः, निवेद्यतामार्यचारुदत्ताय ।

एषा फुल्लकदम्बनीपसुरभौ काले घनोद्भासिते

कान्तस्थालयमागता समदना हृष्टा जलद्रालका ।

विद्युद्धारिदगर्जितैः सचकिता त्वद्दर्शनाकाङ्क्षिणी

पादौ नूपुरलग्नकर्दमधरौ प्रक्षालयन्ती स्थिता ॥ ३५ ॥

चारुदत्तः—(आश्चर्यम् ।) वयस्य, ज्ञायतां किमेतदिति ।

विदूषकः—जं भवं आणवेदि । (वसन्तसेनामुपगम्य । सादरम् ।)

सोत्थि भोदीए । (क)

वसन्तसेना—अज्ज, वन्दामि । साअदं अज्जस्स । (विटं प्रति ।)

भाव, एसा छत्तधारिआ भावस्स ज्जेव भोदु । (ख)

विटः—(स्वगतम् ।) अनेनोपायेन निपुणं प्रेषितोऽसि

(प्रकाशम् ।) एवं भवतु । भवति वसन्तसेने,

साटोपकूटकपटानृतजन्मभूमेः

शाठ्यात्मकस्य रतिकेलिकृतालयस्य ।

वेश्यापणस्य मुरतोत्सवसंग्रहस्य

दाक्षिण्यपण्यमुखनिष्क्रयसिद्धिरस्तु ॥ ३६ ॥

(इति निष्क्रान्तो विटः ।)

वसन्तसेना—अज्ज मिचेअ, कहिं तुहाणं जूदिअरो । (ग)

विदूषकः—(स्वगतम् ।) ही ही भो, जूदिअरो चि भणन्तीए

अलंकिदो पिअवअस्सो । (प्रकाशम् ।) भोदि, एसो वखु सुख-

रुखवाडिआए । (घ)

वसन्तसेना—अज्ज, का तुम्हाणं सुखस्वस्ववाडिआ वु-
च्चदि । (क)

विदूषकः—मोदि, जहिं ण साईअदि । ण पीईअदि । (ख)

(वसन्तसेना स्मितं करोति ।)

विदूषकः—ता पविसदु भोदी । (ग)

वसन्तसेना—(जनान्तिकम् ।) एत्थ, पविसिअ किं मए मणि-
दव्वम् । (घ)

चेटी—जूदिअर, अवि सुहो दे पदोसो चि । (ङ)

वसन्तसेना—अवि पारइस्सम् । (च)

चेटी—अवसरो जेव पारइस्सदि । (छ)

विदूषकः—पविसदु भोदी । (ज)

वसन्तसेना—(प्रविश्योपसृत्य च । पुण्येस्ताडयन्ती ।) अइ जूदिअर,
अवि सुहो दे पदोसो । (झ)

चारुदत्तः—(अवलोक्य ।) अये, वसन्तसेना प्राप्ता । (सहर्ष-
मुवाच ।) अयि प्रिये,

सदा प्रदोषो मम याति जाग्रतः

सदा च मे निःश्वसतो गता निशा ।

त्वया समेतस्य विशाललोचने

ममाद्य शोकान्तकरः प्रदोषकः ॥ ३७ ॥

तत्त्यागतं भवत्यै । इदमासनम् । अत्रोपविश्यताम् ।

(क) आर्य, का युष्माकं शुष्कवृक्षवाटिकोच्यते ।

(ख) भवति, यत्र न खाद्यते । न पीयते ।

(ग) तस्मात्प्रविशतु भवती ।

(घ) अत्र प्रविश्य किं मया मणितव्यम् ।

(ङ) दूतकर, अवि सुखसे प्रदोष इति

(च) अपि पारयिष्यामि । (छ) अवसर एव पारयिष्यति ।

(ज) प्रविशतु भवती । (झ) अयि दूतकर, अवि सुखसे प्रदोषः ।

विदूषकः—इदं आसणम् । उवविसदु भोदी । (क)

(वसन्तसेनासीना । ततः सर्वे उपविशन्ति ।)

चारुदत्तः—वयस्य, पश्य पश्य ।

वर्षोदकमुद्गिरता श्रवणान्तविलम्बिना कदम्बेन ।

एकः स्तनोऽभिपिक्तो नृपसुत इव यौवराज्यस्थः ॥ ३८ ॥

तद्वयस्य, क्लिप्ते वाससी वसन्तसेनायाः । अन्ये प्रधानवाससी समु-
पनीयेतामिति ।

विदूषकः—जं भवं आणवेदि । (ख)

चेटी—अज्ज मित्तेअ, चिट्ठ तुमम् । अहं ज्जेव अज्जअं सुस्सू-
इस्सम् । (ग) (तथा करोति ।)

विदूषकः—(अपवारितकेन ।) भो बभस्स, पुच्छामि दाव तत्थ-
भोदिं कि पि । (घ)

चारुदत्तः—एवं क्रियताम् ।

विदूषकः—(प्रक्षयम् ।) अध किणिमित्तं उण ईदिसे पणट्टच-
न्दालोए दुइणअन्धआरे आअदा भोदी । (ङ)

चेटी—अज्जए, उज्जुओ बम्हणो । (च)

वसन्तसेना—णं णिउणोत्ति भणाहि । (छ)

चेटी—एसा वल्लु अज्जआ एव्वं पुच्छिदुं आअदा—‘केत्तिअं
ताए रअणावलीए मुल्लं’ चि । (ज)

विदूषकः—(जनान्तिकम् ।) भो, भण्डिं मए, जघा अप्प-
मुल्ला रत्तावली, बहुमुखं सुवण्णमण्डअम् । ण परितुष्टा । अवरं
मण्डिदं आअदा । (क)

चेटी—सा वखु अज्जाए अत्तण्णकेरकेत्ति मणिअ जुदे हा-
रिदा । सो अ सहिओ राअवात्थहारी ण जाणीअदि कहिं
गदो त्ति । (ख)

विदूषकः—भोदि, मन्तिदं ज्जेव मन्तीअदि । (ग)

चेटी—जाव सो अण्णेसीअदि ताव एदं ज्जेव गेण्ह सुवण्ण-
मण्डअम् । (घ) (इति दर्शयति ।)

(विदूषको विचारयति ।)

चेटी—अदिमेत्तं अज्जो गिज्झाअदि । ता किं दिट्ठपुरुब्बं
। (ङ)

विदूषकः—भोदि, सिप्पकुसलदाए ओवन्देदि दिट्ठिम् । (च)

चेटी—अज्ज, वच्चिदोसि दिट्ठीए । तं ज्जेव एदं सुवण्ण-
मण्डअम् । (छ)

विदूषकः—(सहस्रम् ।) भो वअस्स, तं ज्जेव एदं सुवण्णमण्ड-
अम्, जं अम्हाणं गेहे चोरेहिं अवहिदम् । (ज)

चारुदत्तः—वयस्य,

(क) भोः, भण्डितं मया, यथाल्पमूल्या रत्नावली, बहुमूल्यं सुवर्णमा-
ण्डम् । न परितुष्टा । अपरं याचितुमागता ।

(ख) सा खल्वार्यया आत्मीयेति मणित्वा यूते हारिता । स च सभिको
राजवार्ताहारी न ज्ञायते कुत्र गत इति ।

(ग) भवति, मन्त्रितमेव भज्यते ।

(घ) यावत्सोऽन्विष्यते तावदिदमेव गृहाण सुवर्णमाण्डम् ।

(ङ) अतिमात्रमार्यो निध्यायति । तर्हि दृष्टपूर्वं ते ।

(च) भवति, शिल्पकुशलतयाववभाति दृष्टिम् ।

(छ) आर्य, वक्षितोऽसि दृष्ट्वा । तदेवेदं सुवर्णमाण्डम् ।

(ज) भो वयस्य, तदेवेदं सुवर्णमाण्डम्, यदस्माकं गृहे चौरैरपहृतम् ।

योऽस्माभिश्चिन्तितो व्याजः कर्तुं न्यासप्रतिक्रियाम् ।

स एव प्रस्तुतोऽस्माकं किंतु सत्यं विडम्बना ॥ ३९ ॥

विदूषकः—भो वयस्स, सच्चं सबामि बग्दणेण । (क)

चारुदत्तः—प्रियं नः प्रियम् ।

विदूषकः—(जनान्तिकम् ।) भो, पुच्छामि णं कुदो एदं समासादिदं चि । (ख)

चारुदत्तः—को दोषः ।

विदूषकः—(चेद्याः कर्णे ।) एल्वं विअ । (ग)

चेटी—(विदूषकस्य कर्णे ।) एल्वं विअ । (घ)

चारुदत्तः—किमिदं कथ्यते । किं वयं बाह्याः ।

विदूषकः—(चारुदत्तस्य कर्णे ।) एल्वं विअ । (ङ)

चारुदत्तः—भद्रे, सत्यं तदेवेदं सुवर्णभाण्डम् ।

चेटी—अज्ज, अध इं । (च)

चारुदत्तः—भद्रे, न कदाचित्प्रियनिवेदनं निष्फलीकृतं मया ।

तद्ब्रह्मतां पारितोषिकमिदमङ्गुलीयकम् । (इत्यङ्गुलीयकं हस्तमवलोक्य रुद्धा मादयति ।)

वसन्तसेना—(आत्मगतम् ।) अदो ज्जेव कामीअसि । (छ)

चारुदत्तः—(जनान्तिकम् ।) भोः, कष्टम् ।

धनैर्वियुक्तस्य नरस्य लोके किं जीवितेनादित एव तावत् ।

यस्य प्रतीकारनिरर्थकत्वात्कोपप्रसादा विफलीभवन्ति ॥ ४० ॥

(क) भो वयस्य, सत्यं शपे प्राह्वयेन ।

(ख) भोः, पुच्छामि ननु कुत इदं समासादितमिति । (ग) एवमिव ।

(घ) एवमिव । (ङ) एवमिव ।

(च) आर्य, अथ किम् ।

(छ) अत एव काम्यसे ।

अपि च ।

पक्षविकलश्च पक्षी शुष्कश्च तरुः सरश्च जलहीनम् ।

सर्पश्चोद्धृतदंष्ट्रस्तुल्यं लोके दरिद्रश्च ॥ ४१ ॥

अपि च ।

शून्यैर्गृहैः खलु समाः पुरुषा दरिद्राः

कूपैश्च तोयरहितैस्तरुभिश्च ग्रीर्णैः ।

यद्दृष्टपूर्वजनसंगमविस्मृताना-

मेवं भवन्ति विफलाः परितोषकालाः ॥ ४२ ॥

विदूषकः—मो, अलं अदिमेत्तं संतप्पिदेण । (प्रकाशं सपदि-
हामम् ।) मोदि, समप्पीअदु ममकेरिआ ण्हाणसाडिआ । (क)

वसन्तसेना—अज्ज चारुदत्त, जुत्तं णेदं इमाए रक्खावलीए
इमं जणं तुलट्ठुम् । (ख)

चारुदत्तः—(सखिलक्षसितम् ।) वसन्तसेने, पश्य पश्य ।

कः श्रद्धास्यति मृतार्थं सर्वो मां तूलयिष्यति ।

शङ्कनीया हि लोकेऽस्मिन्निष्प्रतापा दरिद्रता ॥ ४३ ॥

विदूषकः—हज्जे, किं मोदीए इध ज्जेव सुविदव्वम् । (ग)

चेटी—(मिहस्य ।) अज्ज मित्तेअ अदिमेत्तं दाणिं उज्जुअं अत्ता-
णअं दंसेसि । (घ)

विदूषकः—मो वअस्य, एसो कखु ओसारअन्तो विअ सुहो-

(क) मोः, अलमतिमानं संतापितेन । भवति, समर्प्यतां मम ज्ञानशा-
टिका ।

(ख) आर्य चारुदत्त, युक्तं नेदमनया रक्तावल्या इमं जनं तूलयितुम् ।

(ग) चेटी, किं भवत्या इहैव सुप्तव्यम् ।

(घ) आर्य मैत्रेय, अतिमात्रमिदानीमृजुमात्मानं दर्शयसि ।

ब्राह्मणेन ॥ घनैरिति ॥ ४० ॥ पक्षेति ॥ ४१ ॥ शून्यैरिति । यद्दृ-
ष्टेति । यतो यस्माद्दृष्टपूर्वस्य जनस्य सद्यमेनोत्तरलतया वर्तमानस्य दैन्यविस्मृ-
तानां विस्मरणवतां पुंसाम् ॥ ४२ ॥ मत्सबन्धिनी ज्ञानशाटिका ॥ तूलयितु-
मिति । लुब्धालुब्धजिज्ञासया श(ब)हुमूल्याया रक्तावल्या अल्पमूल्यसुवर्ण-

वविष्टं जणं पुणोवि वित्थारिवारिधाराहिं पविट्ठो पज्जणो । (क)

चारुदत्तः—सम्यगाह भवान् ।

अमूर्हिं भित्त्वा जलदान्तराणि पङ्कान्तराणीव भृणालसूच्यः ।

पतन्ति चन्द्रव्यसनाद्विमुक्ता दिवोऽश्रुधारा इव वारिधाराः ॥ ४४ ॥

अपि च ।

धाराभिरार्यजनचित्तसुनिर्भल्यभि-

श्चण्डामिरर्जुनशरप्रतिकर्कशाभिः ।

मेघाः संवन्ति बलदेवपट्टप्रकाशाः

शकस्य मौक्तिकनिधानमिवोद्विरन्तः ॥ ४५ ॥

प्रिये, पश्य पश्य ।

एतैः पिष्टतमालवर्णकनिभैरालिप्तमम्भोधरैः

संसक्तैरुपवीजितं सुरभिभिः शीतैः प्रदोषानिलैः ।

एषाम्भोदसमागमप्रणयिनी स्वच्छन्दमभ्यागता

रक्ता कान्तमिवाम्बरं प्रियतमा विद्युत्समालिङ्गति ॥ ४६ ॥

(वसन्तसेना शृङ्गारभावं नाटयन्ती चारुदत्तमालिङ्गति ।)

चारुदत्तः—(स्पर्शं नाटयन्प्रत्यालिङ्ग्य ।)

भो मेघ गम्भीरतरं नद त्वं तव प्रसादात्स्वरपीडितं मे ।

संस्पर्शरोमाञ्चितज्जातरागं कदम्बपुष्पद्वयमुपैति गात्रम् ॥ ४७ ॥

विदूषकः—दासीए पुत्त दुद्दिण, अणज्जो दाणिं सि तुमम्,

जं अत्तभोदिं विज्जुआए भायावेसि । (ख)

चारुदत्तः—वयस्य, नार्हस्युपालब्धुम् ।

वर्षशतमस्तु दुर्दिनमविस्तधारं शतहृदा स्फुरतु ।

असद्विधदुर्लभया यदहं प्रियया परिष्वक्तः ॥ ४८ ॥

(क) भो वयस्य, एष खल्वपसारयन्निव सुखोपविष्टं जनं पुनरपि वित्थारिवारिधाराभिः प्रविष्टः पर्जन्यः ।

(ख) दासाः पुत्र दुर्दिन, अनार्य इदानीमसि त्वम्, यदत्रभवतीं विद्युता मीषयसि ।

भाण्डस्य कृते योगात् ॥ क इति ॥ ४३ ॥ अमूरिति ॥ ४४ ॥ धाराभि-
रिति ॥ ४५ ॥ एतैरिति । वर्णकं विलेपनम् ॥ ४६ ॥ भो मेघेति ॥ ४७ ॥
वर्षशतमिति । असद्विधदुर्लभया । दारिद्र्यस्य वैशाखात्यसंभवाद ॥ ४८ ॥

अपि च । वयस्य,

धन्यानि तेषां खलु जीवितानि ये कामिनीनां गृहमागतानाम् ।

आर्द्राणि मेघोदकशीतलानि गात्राणि गात्रेषु परिष्वजन्ति ॥ ४९ ॥

प्रिये वसन्तसेने,

स्तम्भेषु प्रचलितवेदिसंचयान्तं

शीर्णत्वात्कथमपि धार्यते वितानम् ।

एषा च स्फुटितसुधाद्रवानुलेपा-

त्स क्लिप्ता सलिलभरेण चित्रमितिः ॥ ५० ॥

(ऊर्ध्वमवलोक्य ।) अये इन्द्रधनुः । प्रिये, पश्य पश्य ।

विद्युजिह्वेनेदं महेन्द्रचापोच्छ्रितायतमुजेन ।

जलधरविवृद्धहनुना विजृम्भितमिवान्तरीक्षेण ॥ ५१ ॥

तदेहि । अभ्यन्तरमेव प्रविशावः (इत्युत्थाय परिक्रामति ।)

तालीषु तारं विटपेषु मन्द्रं शिलासु रुक्षं सलिलेषु चण्डम् ।

संगीतवीणा इव ताड्यमानास्तालनुसारेण पतन्ति धाराः ॥ ५२ ॥

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

दुर्दिनो नाम पञ्चमोऽङ्कः ।

धन्यानीति ॥ ४९ ॥ स्तम्भेस्त्रित्यादि । प्रकृतिच्छन्दसा । वितानं

चन्द्रातपः ॥ ५० ॥ विद्युदिति । आर्यः । अनया च वेतालादिमयानकरूपव-

र्णनम् ॥ ५१ ॥ तालीप्सिति । संगीतवीणा इव धाराः ॥ ५२ ॥

इति दुर्दिनो नाम पञ्चमोऽङ्कः ॥

पष्ठोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति चेटी ।)

चेटी—कथं अज्ज वि अज्जआ ण विवुज्झदि । भोदु । पवि-
सिअ पडिबोधइस्सम् । (क) (इति नाट्येन परिक्रामति ।)

(ततः प्रविशत्याच्छादितशरीरा प्रसुप्ता वसन्तसेना ।)

चेटी—(निरूप्य ।) उत्थेदु उत्थेदु अज्जआ । पमादं संवुत्तम् । (ख)
वसन्तसेना—(प्रतिबुध्य ।) कथं रत्ति जेव पमादं संवुत्तम् । (ग)

चेटी—अम्हाणं एसो पमादो । अज्जआए उण रत्ति जेव । (घ)
वसन्तसेना—हज्जे, कहिं उण तुम्हाणं जूदिअरो । (ङ)

चेटी—अज्जए, वड्डुमाणअं समादिसिअ पुप्फकरण्डअं जिण्णु-
ज्जाणं गदो अज्जचारुदत्तो । (च)

वसन्तसेना—किं समादिसिअ । (छ)

चेटी—जोएहि रात्तीए पवहणम्, वसन्तसेना गच्छदुत्ति । (ज)

वसन्तसेना—हज्जे, कहिं मए गन्तव्यम् । (झ)

चेटी—अज्जए, जहि चारुदत्तो । (ञ)

वसन्तसेना—(चेटीं परिष्वज्य ।) हज्जे, सुदु ण निज्झाइदो रात्तीए ।

(क) कथमद्याप्यार्या न विबुध्यते । मनतु । प्रविश्य प्रतिबोधयिष्यामि ।

(ख) उत्तिष्ठतुत्तिष्ठत्वार्था । प्रभातं संवृत्तम् ।

(ग) कथं रात्रिरेव प्रभातं संवृत्तम् ।

(घ) अस्माकमेतत्प्रभातम् । आर्याया पुनरा रात्रिरेव ।

(ङ) चेटी, कुत पुनर्युष्माकं धूतकरः ।

(च) आर्ये, वर्धमानकं समादिश्य पुष्पकरण्डकं जीर्णोद्यानं गत आर्य-
चारुदत्तः । (छ) किं समादिश्य ।

(ज) योजय रात्रौ प्रवहणम्, वसन्तसेना गच्छत्विति ।

(झ) चेटी, कुत्र मया गन्तव्यम् ।

(ञ) आर्ये, यत्र चारुदत्तः ।

जोएहि भोजय । अपप्यतं अपर्याप्तम् । यदृच्छासबन्धि (१) । एतेन मृच्छ-

ता अज्ज पच्चक्खं पेक्खिस्सम् । हज्जे, किं पविट्ठा अहं इह अब्भ-
न्तरचदुस्सालअम् । (क)

चेटी—ण केवलं अब्भन्तरचदुस्सालअम् । सब्वजणस्स वि-
हिअअं पविट्ठा । (ख)

वसन्तसेना—अवि संतप्पदि चारुदत्तस्स परिअणो । (ग)

चेटी—संतप्पिस्सदि । (घ)

वसन्तसेना—कदा । (ङ)

चेटी—जदो अज्जआ गमिस्सदि । (च)

वसन्तसेना—तदो मए पढमं संतप्पिदब्बम् । (सानुनयम् ।)

हज्जे, गेण्ह एदं रअणावलिम् । मम बहिणीआए अज्जाधूदाए ग-
दुअ समप्पेहि । भणिदब्बं च—‘अहं सिरिचारुदत्तस्स गुणणि-
ज्जिदा दासी, तदा तुम्हाणं पि । ता एसा तुह जेव कण्ठाहरणं
होदु रअणावली । (छ)

चेटी—अज्जए, कुपिस्सदि चारुदत्तो अज्जाए दाव । (ज)

वसन्तसेना—गच्छ । न कुपिस्सदि । (झ)

चेटी—(गृहीत्वा ।) जं आणवेदि । (इति निष्क्रम्य पुनः प्रविशति ।)

अज्जअ, भणादि अज्जा धूदा—‘अज्जउत्तेण तुम्हाणं पसादीकिदा ।

(क) चेटी, सुपु न निध्यातो रात्रौ । तदयं प्रत्यक्षं प्रेक्षिष्ये । चेटी, किं
प्रविष्टाहमिहाम्यन्तरचतुःशालकम् ।

(ख) न केवलमभ्यन्तरचतुःशालकम् । सर्वजनस्यापि हृदयं प्रविष्टा ।

(ग) अपि संतप्यते चारुदत्तस्य परिजनः । (घ) संतप्यति ।

(ङ) कदा । (च) यदर्थो गमिष्यति ।

(छ) तदा मया प्रथमं संतप्तव्यम् । चेटी, गृहाणामां रत्नावलीम् । मम
भगिन्या आर्याधूतायै गत्वा समर्पय । वक्तव्यं च—‘अहं श्रीचारुदत्तस्य
गुणनिर्जिता दासी, तदा युष्माकमपि । तदेषा तवैव कण्ठामरणं भवतु
रत्नावली’ ।

(ज) आर्ये, कुपिष्यति चारुदत्त आर्यायै तावत् ।

(झ) गच्छ । न कुपिष्यति ।

ण जुत मम एद गेण्हिदुम् । अज्जउत्तो ज्जेव मम आहरणवि-
सेसो त्ति जाणादु भोदी' । (क)

(तत् प्रविशति दारक गृहीत्वा रदनिका ।)

रदनिका—एहि वच्छ, सअडिआए कीरुम्ह (ख)

दारकः—(सकण्ठम् ।) रदणिण्, किं मम एदाए मट्ठिआसअ
डिआए । त ज्जेव सोवण्णसअडिअ देहि । (ग)

रदनिका—(सनिर्वेद निश्चस्य ।) जाद, कुदो अम्हण सुवण्णव-
वहारो । तादस्स पुणोवि रिद्धीए सुवण्णसअडिआए कीलिस्ससि ।
ता जाव विणोदेमि णम् । अज्जआ वसन्तसेणाए समीप उवस-
प्पिस्सम् । (उपसृत्य ।) अज्जए, पणमामि । (घ)

वसन्तसेना—रदणिण्, साअद दे । कस्स उण अअ दारओ ।
अणलकिदसरीरो वि चन्द्रमुहो आण-देदि मम हिअअम् । (ङ)

रदनिका—एसो कखु अज्जचारुदत्तस्स पुत्तो रोहसेणो,
णाम । (च)

वसन्तसेना—(बाहू प्रसार्य ।) एहि मे पुत्रअ, आलिङ्ग । (स्वङ्क
उपवेश्य ।) अणुकिद अणेण पिदुणो रूवम् । (छ)

(क) यदाज्ञापयति । आर्ये, भगवत्यार्या घृता—आर्यपुत्रेण युष्माकं
प्रसादीकृता । न युक्तं ममैतां ग्रहीतुम् । आयुषत्र एव ममामरणविशेष
इति जानातु भवती । (ख) एहि वरस, शकटिकया क्रीडाय ।

(ग) रदनिके, किं ममैतया मृत्तिकाशकटिकया । तामेव सौवर्णशक-
टिका देहि ।

(घ) जात, कुतोऽस्माकं सुवर्णव्यवहार । तातस्स पुनरपि ऋद्ध्या सुव-
र्णशकटिकया क्रीडिष्यसि । तथावद्विनोदयाम्येनम् । आर्याया वसन्तसेनाया
समीपमुपसर्पिष्यामि । आर्ये, प्रणमामि ।

(ङ) रदनिके, स्वागत ते । कस्य पुनरयं दारक । अनलकृतशरीरोऽपि
चन्द्रमुख आनन्दयति मम हृदयम् ।

(च) एष खल्वार्यचारुदत्तस्य पुत्रो रोहसेनो नाम ।

(छ) एहि मे पुत्रक, आलिङ्ग । अनुकृतमनेन पितृ रूपम् ।

रदनिका—ण केवलं रूपम्, सीलं पि तक्केमि । एदिणा अ-
ज्जचारुदत्तो अत्ताणअं विणोदेदि । (क)

वसन्तसेना—अथ किंनिमित्तं एसो रोअदि । (ख)

रदनिका—एदिणा पडिवेसिअगहवद्दारअकेरिआए सुव-
णसअडिआए कीलिदम् । तेण अ सा णीदा । तदो उण तं मग्ग-
न्तस्स मए इअं मट्ठिआसअडिआ कदुअ दिण्णा । तदो मणा-
दि—‘रदणिए, किं मम एदाए मट्ठिआसअडिआए । तं ज्वेव
सोवणसअडिअं देहि’ चि । (ग)

वसन्तसेना—हद्दी हद्दी । अअं पि णाम परसंपत्तीए संत-
प्पदि । मअवं कमन्त, पोक्खरवत्तपडिदजलविन्दुसरिसेहिं की-
लसि तुमं पुरिसमाअघेएहिं । (इति साध्या ।) जाद, मा रोद । सु-
वणसअडिआए कीलिस्ससि । (घ)

दारकः—रदणिए, का एसा । (ङ)

वसन्तसेना—पिटुणो दे गुणणिज्जिदा दासी । (च)

रदनिका—जाद, अज्जआ दे जणणी भोदि । (छ)

(क) न केवलं रूपम्, शीलमपि तर्कयामि । एतेनार्थचारुदत्त आ-
त्मानं विनोदयति । (ख) अथ किंनिमित्तमेव रोदिति ।

(ग) एतेन प्रतिवेशिकगृहपतिदारकस्य सुवर्णशकटिकया क्रीडितम् ।
तेन च सा नीता । ततः पुनस्तां याचतो मयेयं मृत्तिकाशकटिका कृत्वा
दत्ता । ततो मणति—‘रदनिके, किं ममेतया मृत्तिकाशकटिकया । तामेव
सुवर्णशकटिकां देहि’ इति ।

(घ) हा धिक् हा धिक् । अयमपि नाम परसंपत्त्या सनप्यते । मगव-
न्तान्त, पुष्परपनपतितजलविन्दुसदृशैः क्रीडसि त्वं पुरुषभागधेयैः । जात
मा इदिहि । सुवर्णशकटिकया क्रीडिष्यसि । (ङ) रदनिके, कैसा ।

(च) पितुमे गुणनिर्जिता दासी ।

(छ) जात, आर्या ते जननी मणति ।

कटेन प्रतिवेशिकगृहपतिदारकसुवर्णशकटिकया क्रीडितम् । तेन प्रति-

दारकः—रदणिष, अलिअंतुमं भणसि । जइ अम्हांणं
अज्जआ जणणी ता कीस अलंकिदा । (क)

वसन्तसेना—जाद, मुद्धेण मुद्धेण अदिकरुणं मन्तेसि ।
(नाट्येनाभरणान्यवतार्य रुदती ।) एसा दाणिं दे जणणी संवुत्ता । ता
गेण्ह एदं अलंकारअम् । सोवण्णसअडिअं घडावेहि । (ख)

दारकः—अवेहि । ण गेण्हिस्सम् । रोदसि तुमम् । (ग)

वसन्तसेना—(अभूणि प्रमृज्य ।) जाद, ण रोदिस्सम् । गच्छ ।
कील । (अलंकारैर्मुच्छकटिकं पूरयित्वा ।) जाद, कारेहि सोवण्णसअ-
डिअम् । (घ)

(इति दारकमाश्रय निष्क्रान्ता रदनिका ।)

(प्रविश्य प्रवहणाधिरुढः ।)

चेटी—रदणिष लदणिष, णिवेदेहि अज्जआए वसन्तसे-
णाए—‘ओहालिअं पयस्वदुआलए सज्जं पवहणं चिह्वादि’ । (ङ)
(प्रविश्य ।)

रदनिका—अज्जए, एसो वड्डमाणओ विण्णवेदि—‘पयस्वदु-
आलए सज्जं पवहणं’ ति । (च)

(क) रदनिके, अलीक त्वं भणसि । यद्यस्माकमार्या जननी, तत्किमर्थ-
मलंकृता ।

(ख) जात, मुग्धेन मुखेनातिकरुणं मध्रयसि । एषेदानी ते जननी स-
वृत्ता । तद्गृहाणेतमलकारम् सौवर्णशकटिकां कारय ।

(ग) अपेहि । न ग्रहिष्यामि । रोदिषि त्वम् ।

(घ) जात, न रोदिष्यामि । गच्छ । कील । जात, कारय सौवर्णशक-
टिकाम् ।

(ङ) रदनिके रदनिके, निवेदयार्यायै वसन्तसेनायै—‘अपनारितं पक्ष-
द्वारके सज्जं प्रवहणं तिष्ठति’ ।

(च) आर्ये एष वर्धमानको विश्वापयति—‘पक्षद्वारे सज्जं प्रवहणम्’
इति ।

वेष्टिशृङ्गपतिदारकेण ॥ तत्र पितृगुणनिर्वृता दासी ॥ अलिअ अलीकम् । अय-
स्यमिति यावत् ॥ बालहस्ताभ्यां सुवर्णपूर्णं शकटिकां दारकं च स्वयं गृहीत्वा

वसन्तसेना—हञ्जे, चिट्टु मुहुत्तम् । जाव अहं अत्ताणअं पसाधेमि । (क)

रदनिका—(निष्क्रम्य ।) बहुमाणमा, चिट्टु मुहुत्तम् । जाव अज्जा अत्ताणअं पसाधेदि । (ख)

चेटः—ही ही मोः, मए वि जाणत्थलके विशुमलिदे । ता जाव गेण्हिअ आअच्छामि । एदे णइशालज्जुकडुआ बइल्ला । मोदु । पवहणेण जेव गदागदिं कलिइशम् । (ग) (इति निष्क्रान्तधेटः ।)

वसन्तसेना—हञ्जे, उवणेहि मे पसाहणम् । अत्ताणअं पसाधदस्सम् । (घ) (इति प्रसाधयन्ती स्थिता ।)

(प्रविश्य प्रवहणाधिष्ठः ।)

स्यावरकधेटः—आणत्तस्मि लाअशालअशंठाणेण—‘थावलआ, पवहणं गेण्हिअ पुप्फकलण्डअं जिण्णुज्जाणं तुलिदं आअच्छेहि’ ति । मोदु । तहिं जेव गच्छामि । बहघ बइल्ला, बहघ । (परिक्रम्यावलोक्य च ।) कथं गामशअलेहिं लुद्धे मग्गे । किं दाणि एत्थ कलइशम् । (सादोषम् ।) अले ले, ओशलघ ओशलघ । (आकर्ष्य ।) किं मणाध—‘एशे कइशकेलके पवहणे’ ति । एशे लाअशालअशंठाणकेलके पवहणे ति । ता शिग्यं ओशलघ । (अवलोक्य ।) कथम्, एशे अवले शहिअं विअ मं पेक्खिअ शहश जेव जूदपलाइदे विअ जूदिअले ओहालिअ अत्ताणअं अण्णदो अवकन्ते । ता को उण एशे । अथवा किं मम एदिणा । तुलिदं

(क) चेटी, तिष्ठतु मुहूर्तकम् । यावदहमात्मानं प्रसाधयामि ।

(ख) वर्धमानक, तिष्ठ मुहूर्तकम् । यावदार्यात्मानं प्रसाधयति ।

(ग) ही ही मोः, मयमि यानास्तरणं निस्सृतम् । तथैव हि त्वया आच्छामि । एते नासिकारज्जुकटुका बलीवर्दाः । भवतु । प्रवहणेनैव गतागतिं करिष्यामि ।

(घ) चेटी, उपनय मे प्रसाधनम् । आत्मानं प्रसाधयिष्यामि ।

निष्क्रान्तः ॥ उद्घाटितं पक्षद्वारकम् (?) ॥ ही ही इत्यकस्मात्स्तरणविषयेण । जाणत्थलके यानास्तरणकम् । णस्साकडुआ नासिकारज्जुवा बलीवर्दाः । अतोऽस्ति-क्रमः समाच्यते । ‘णस्साकडुआ’ इत्यपि पाठः । तत्र नस्साकडुआ इत्यर्थः । बइल्ला बलीवर्दाः ॥ द्यूतपलायि इव द्यूतकरः समिकमिव मां दृष्ट्वा प्रच्छादितश-

गमिदशम् । अले ले गामलुआ, ओशलध ओशलध । किं म-
णाध—‘मुहुत्तमं चिट्ठ । चक्कपलिवट्ठिं देहि’ति । अले ले, लाअ-
शालअशंठाणकेलके हग्गे शूले चक्कपलिवट्ठिं दइदशम् । अथवा
एशे एआई तवइशी । ता एव्वं कलेमि । एदं पवहणं अज्जवा-
लुदत्तइश रुक्खवाडिआए पक्खदुआलए थावेमि । (इति प्रवहणं
संस्थाप्य ।) एशे छि आअदे । (क) (इति निष्क्रान्तः ।)

चेटी—अज्जए, नेमिसइो विअ मुणीअदि । ता आअदो पव-
हणो । (ख)

वसन्तसेना—हज्जे, गच्छ । तुवरदि मे हिअमम् । ता आदे-
सेहि पक्खदुआलअम् । (ग)

चेटी—एदु एदु अज्जआ । (घ)

वसन्तसेना—(परिक्रम्य ।) हज्जे, वीसम तुमम् । (ङ)

(क) आज्ञप्तोऽस्मि राजश्यालकसंस्थानेन—‘स्वावरक, प्रवहणं गृहीत्वा,
पुण्यकरण्डक जीर्णोद्यानं त्वरितमागच्छ’ इति । भवतु । तत्रैव गच्छामि ।
बहुतं बलीवर्दाः, बहुतम् । कथं आमशकटै रुद्धो मार्गः । किमिदानीमत्र
करिष्यामि । अरे रे, अपसरत अपसरत । किं मणध—‘एतत्कल्य प्रवह-
णम्’ इति । एतद्राजश्यालकसंस्थानस्य प्रवहणमिति । तच्छीघ्रमपसरत ।
कथम्, एषोऽपरः समिकमिद्य मां प्रेक्ष्य सहस्रैव द्यूतपलायित इव द्यूतकरोऽ-
पयार्यात्मानमन्यतोऽपक्रान्तः । तत्कः पुनरेषः । अथवा किं मनैतैन । त्वरितं
गमिष्यामि । अरे रे आम्याः, अपसरत अपसरत । किं मणध—‘मुहूर्तकं
तिष्ठ । चक्रपरिवृत्तिं देहि’ इति । अरे रे राजश्यालकसंस्थानस्याहं शूर-
श्चक्रपरिवृत्तिं दास्यामि । अथवा एष एकाकी तपस्वी । तदेवं करोमि ।
एतत्प्रवहणमार्थचारुदत्तस्य वृक्षवाटिकायाः पक्षद्वारके स्थापयामि । ए-
षोऽस्यागतः ।

(ख) आर्ये, नेमिशब्द इव श्रूयते । तदागतं प्रवहणम् ।

(ग) चेदि, गच्छ । त्वरयति मे हृदयम् । तदादिश पक्षद्वारम् ।

(घ) एत्वेत्वार्या । (ङ) चेदि, विश्राम्य त्वम् ।

रीरः । एतेनार्यकस्य पलायनमुपश्लिष्टम् । गामेलुआ आम्याः । चक्रपरिवृत्तिं
चक्रपरिवृत्तिम् । शूले शूरः । एआई तवस्वी एकाकी वराकः । एशे आअदे

चेटी—जं अज्जआ आणवेदि । (क) (इति निष्क्रान्ता ।)

वसन्तसेना—(दक्षिणाक्षिसन्दं सूचयित्वा प्रवहणमधिरुच्य च ।) किं ण्णेदं फुरदि दाहिणं लोअणम् । अथवा चारुदत्तस्स ज्जेव दंसणं अणिमित्तं पमज्जइस्सदि । (ख)

(प्रविश्य ।)

स्यावरकथेदः—ओशालिदा मए शअडा । ता. जाव गच्छामि । (इति नात्रेनाधिरुच्य चालयित्वा । स्वगतम् ।) भालिके पवहणे । अथवा चक्रपलिवट्टिआए पलिइशन्तइश भालिके पवहणे पडिमा-शेदि । भोदु । गमिइशम् । जाय गोणा, जाय । (ग)

(नेपथ्ये ।)

अरे रे दोवारिआ, अप्पमत्ता सएसु सएसु गुम्मट्टाणेषु होथ । एसो अज्ज गोवालदारओ गुत्तिअं भज्जिअ गुत्तिवालअं वावादिअ वुन्धणं मेदिअ परिवमट्टो अवक्कमदि । ता गेण्हघ गेण्हघ । (घ)

(प्रविद्यापटीपेक्षेण संध्रान्त एकचरणलप्रनिगडोऽवगुञ्चित आर्यकः परिक्रामति ।)

चेदः—(स्वगतम् ।) महन्ते णअलीए शंभमे उप्पण्णे । ता तु-लिदं तुलिदं गमिइशम् । (ङ) (इति निष्क्रान्तः ।)

(क) यदार्याज्ञापयति ।

(ख) किं न्विदं स्फुरति दक्षिणं लोचनम् । अथवा चारुदत्तस्यैव दर्शनमनिमित्तं प्रमार्जयिष्यति ।

(ग) अपसारिता मया शकटाः । तथावद्वच्छामि । भारवत्प्रवहणम् । अथवा चक्रपरिवर्तनेन परिश्रान्तस्य भारवत्प्रवहणं प्रतिमासते । भवतु । गमिष्यामि । यातं गावौ, यातम् ।

(घ) अरे रे दोवारिकाः, अप्रमत्ताः स्वेषु स्वेषु गुह्यस्थानेषु भवत । एषोऽयं गोवालदारको गुप्तिं भङ्क्त्वा गुप्तिपालकं व्यापाय बन्धनं मित्वा परित्रयोऽप्यकामति । तदृहीतं गृहीत ।

(ङ) महाद्वगर्वा संभ्रम उत्पन्नः । तत्त्वरितं गमिष्यामि ।

इति चक्रपरिवृत्तिदानार्थम् । एतेन शकारस्य काकनेत्रमुक्तम् (?) । अतोऽपि च शकारलाघयमुक्तमित्यवधेयम् ॥ भालिके भ(भा)रवत् । समारमित्यर्थः । मल-थीयः । गोणा गावः ॥ सकृतानि यानि पदानि मथ्यानि (?) । पत्रं प्रवहणादि । गुम्मट्टाणेषु । लेपो जीमूतरस्यस्थाने (?) । परिवमट्टो बन्धनभेदादपगतः । ता

आर्यकः—

हित्वाहं नरपतिबन्धनापदेश-

व्यापत्तिव्यसनमहार्णवं महान्तम् ।

पादाग्रस्थितनिगडैकपाशकर्षा

प्रअष्टो गज इव बन्धनाद्भ्रमामि ॥ १ ॥

भोः, अहं खलु सिद्धादेशजनितपरित्रासेन राज्ञा पालकेन घोष-
दानीय विशसने गूढागारे बन्धनेन बद्धः । तस्माच्च प्रियसुहृच्छ-
र्विलकप्रसादेन बन्धनात्परिअष्टोऽस्मि । (अश्रूणि विसृज्य ।)

भाग्यानि मे यदि तदा मम कोऽपराधो

यद्वन्यनाग इव सयमितोऽस्मि तेन ।

दैवी च सिद्धिरपि लङ्घयितुं न शक्या

गम्यो नृपो बलवता सह को विरोधः ॥ २ ॥

तत्कुत्र गच्छामि मन्दभाग्यः । (विलोक्य ।) इदं कस्यापि साधो-

रनावृतपक्षद्वारं गेहम् ।

इदं गृहं भिन्नमदत्तदण्डो विशीर्णसधिश्च महाकपाटः ।

अब्रं कुटुम्बी व्यसनाभिभूतां दशा प्रपन्नो मम तुल्यभाग्यः ॥ ३ ॥

तदत्र तावत्प्रविश्य तिष्ठामि ।

(निपथ्ये ।)

जाध गोणा, जाध । (क)

आर्यकः—(आकर्ष्य ।) अये, प्रवहणमित एवाभिवर्तते ।

भवेद्गोष्ठीयानं न च विषमशीलैरधिगतं

यधूसयानं वा तदभिगमनोपस्थितमिदम् ।

बहिर्नेतव्यं वा प्रवरजनयोग्य विधिवशा-

द्विविक्तत्वाच्छून्यं मम खलु भवेद्देवविहितम् ॥ ४ ॥

(क) यात गावो, यातम् ।

गेण्डूष ततो धारयत ॥ हित्वेति । व्यसन महार्णवम् । सघाताजन्य-
त्वेन (?) सबन्धेन ॥ १ ॥ भाग्यानीति । गम्यो नृपः । सर्वेषां सेव्यो हि
राजेश्वर्यः ॥ २ ॥ इदमिति ॥ ३ ॥ भवेदिति ॥ ४ ॥ सुवृत्त सुव्य-

(ततः प्रवहणेन सह प्रविश्य ।)

वर्धमानकथेदः—हीमाणहे । आणीदे मए जाणत्थलके । ल-
दणिए, णिवेदेहि अज्जआए वसन्तशेणाए—‘अवत्थिदे शज्जे पवहणे
अहिलुहिअ पुप्फकलण्डअं जिण्णुज्जाणं गच्छदु अज्जमा’ । (क)

आर्यकः—(आकर्ण्य ।) गणिकाप्रवहणमिदम् । वहिर्यानं च ।
भवतु । अधिरोहामि । (इति स्वरमुपसर्पति ।)

चेदः—(शुक्ता ।) कथं णेउलसहे । ता आअदा क्खु अज्जआ ।
अज्जए, इमे णरसकडुआ बइल्ल । ता पिड्डदो जेव आलुहदु अ-
ज्जआ । (ख)

(आर्यकस्त्वया करोति ।)

चेदः—पादुप्फालचालिदाणं णेउलाणं वीअन्तो शहो । भल-
कन्ते अ पवहणे । तथा तक्केमि शंपदं अज्जआए आलुआए होद-
व्वम् । ता गच्छामि । जाध गोणा, जाध । (ग) (इति परिक्रामति ।)
(प्रविश्य ।)

वीरकः—अरे रे, अरे जअ-जअमाण-चन्दणअ-मङ्गल-पुल्लभद्-
प्पमुहा,

किं अच्छथ वीसद्धा जो सो गोवालदारओ बद्धो ।

मेत्तूण समं वच्चइ णरवइहिअअं अ बन्धणं चावि ॥ ५ ॥

अले पुरत्थिमे पदोलीदुआरे चिद्ध तुमम् । तुमं पि पच्छिमे, तुमं

(क) आश्चर्यम् । आनीतं मया यानास्तरणम् । रदनिके, निवेदयार्थायै
वसन्तसेनार्ये—‘अवस्थितं सज्जं प्रवहणमधिरुह्य पुष्पकण्डकं जीर्णोद्धानं
गच्छत्वार्था’ ।

(ख) कथं नृपुरशब्दः । तदागता सत्त्वार्था । आर्ये, इमौ नासिकारज्जु-
कटुकौ वलीवर्दौ । तत्पृष्ठत एवारोहत्वार्था ।

(ग) पादोत्फालचालितानां नृपुराणां विश्रान्तः शब्दः । माराकान्तं च
प्रवहणम् । तथा तर्कयामि संप्रतमार्गयारुढ्या भवितव्यम् । तद्गच्छामि ।
यातं गावौ, यातम् ।

कम् ॥ जय-जयमाण-चन्दनक-मङ्गलक-पुण्योदकमुखाः । किं अच्छथे-
त्यादि । गाया । किं तिष्ठत विद्यता योऽसौ गोपालदारको बद्धः । भिरवा समं
प्रगति नरपतिहृदयं च बन्धनं चापि ॥ ५ ॥ पुरत्थिमे पूर्वस्मिन् ॥ वीरक वि-

पि दक्षिणे, तुमं पि उत्तरे । जो वि एसो पाआरखण्डो, एद
अहिरुहिअ चन्दणेण सम गदुअ अवलोएमि । एहि चन्दणअ,
एहि । इदो दाव । (क)

(प्रविश्य सभ्रान्त ।)

चन्दनकः—अरे रे वीरअ विसल-भीमङ्गअ-दण्डकालअ-दण्ड-
सूरप्पमुहा,

आअच्छथ वीसत्था तुरिअ जचेह ललु करेज्जाह ।

लच्छी जेण ण रण्णोपहवइ गोचन्तरं गन्तुम् ॥ ६ ॥

अवि अ ।

उज्जाणेषु सहासु अ मग्गे णअरीअ आवणे घोसे ।

त त जोहह तुरिअ सङ्का वा जाअए जत्थ ॥ ७ ॥

रे चे वीरअ कि कि दरिसेसि भणाहि दाव वीसद्धम् ।

भेत्तूण अ बन्धणअ को सो गोपालदारअ हरइ ॥ ८ ॥

कस्सट्ठमो दिणअरो कस्स चउत्थो अ बट्टए चन्दो ।

छट्ठो अ मग्गवग्गहो भूमिउओ पच्चमो कस्स ॥ ९ ॥

(क) अरे रे, अरे जय जयमान चन्दनक मङ्गल-पुष्पभद्रप्रसुखा ,

किं म्य विश्रब्धा यः स गोपालदारको वद ।

भिरत्रा सम प्रगति नरपतिहृदय च बन्धन चापि ॥

अरे, पुरस्तात्प्रतोलीद्वारे तिष्ठ त्वम्, त्वमपि पश्चिमे, त्वमपि दक्षिणे, त्वम
प्युत्तरे । योऽप्येष प्राकारखण्ड, एनमधिरुहा चन्दनेन सम गताय
लोकयामि । एहि चन्दनक, एहि । इतस्तावत् ।

शल्य भीमाङ्गद दण्डकाल दण्डसूरप्रसुखा । आअच्छथेति । गाथापद्यम् ।
आगच्छत विश्रुतास्त्वरित यतत लघु उरुव । लक्ष्मीर्येन न राज प्रभवति गोत्रा-
न्तरं गन्तुम् ॥ ६ ॥ उज्जानेषु समासु च मार्गे नगर्या आपणे घोसे । तत्तद्यो-
जयत लरिता शङ्का वा जायते यत्र ॥ ७ ॥ अरे रे वीरक कि कि दर्शयसि
मवी (म्रू) हि तावद्विश्रुताम् । गोवयित्ता बन्धनक कोऽसौ गोपालक ह-
रति ॥ ८ ॥ कस्याष्टमो दिनकर कस्य चतुर्थश्च वर्तते चन्द्र । पष्ठम भार्ग-

भण कस्स जन्मछट्ठो जीवो णवमो तहेअ सूरसुजो ।

जीवन्ते चन्दणए को सो गोवालदारअं हरइ ॥ १० ॥ (क)

वीरकः—भट्ट चन्दणआ,

अवहरइ कोवि तुरिअं चन्दणअ सवामि तुज्ज हिलएण ।

जइ अद्दइददिणअरे गोवालअदारओ खुडिदो ॥ ११ ॥ (ख)

(क) अरे रे वीरक-विशाल्य-मीमाङ्गद-दण्डकाल-दण्डशूरप्रमुखाः,

आगच्छत विश्वस्तास्त्वरितं यतथ्यं लघु कुरुत ।

लक्ष्मीर्येन न राज्ञः प्रभवति गोत्रान्तरं गन्तुम् ॥

अपि च ।

उद्यानेषु समासु च मार्गे नगर्यामापणे घोषे ।

तं तमन्वेपयत स्वरितं शङ्का या जायते यत्र ॥

रे रे वीरक किं किं दर्शयसि भणसि तावद्वियन्धम् ।

मित्रा च बन्धनकं कः स गोपालदारकं हरति ॥

कस्याष्टमो दिनकरः कस्य चतुर्थश्च यतंते चन्द्रः ।

पष्ठश्च मार्गवप्रहो भूमिसुतः पञ्चमः कस्य ॥

भण कस्य जन्मपष्ठो जीवो नवमस्तथैव मूरसुतः ।

जीयति चन्दनके कः स गोपालदारकं हरति ॥

(ख) भट्ट चन्दनक,

अवहरति कोऽपि स्वरितं चन्दनक शपे तव हृदयेन ।

यथार्थोदितदिनकरे गोपालदारकः सुदितः ॥

प्रहो भूमिसुतः पञ्चमः कस्य ॥ ९ ॥ भण कस्य जन्मपष्ठो जीवो नवमस्तथैव
सूरसुतः । जीवति चन्दनके कोऽपि गोपालकं हरति ॥ १० ॥ 'दृष्ट्वासां चाष्ट-
मस्थे भवन्ति (ति) सुतश्च (व) ना अद्यापि चटिते (न स्वापि वनिता)' इत्यष्ट-
मरविफलम् । 'चतुर्थेऽविधासः क्षिप्रुस्तिन (रासिनि) भुवङ्गेन सदृशः' इति
[चतुर्थ] चन्द्रफलम् । 'पष्ठो मृगुः परिभव [स] रोगतापदः' [इति पष्ठमार्ग-
वफलम्] । 'विप(रिपु) गदकोपमयानि पञ्चमे तनयकृताथ शुषो महीसुते ।
क्षि(सु) तिरपि नाथ (स्य) भवेच्चिरं (भिरं भवेत्) स्थिरां क्षिरणि कपेरिव मालती
कृता ॥' [इति पञ्चममङ्गलफलम्] । 'जीवे जन्मन्यपञ्च (ग) तृतीः (नधीः) स्वा-
नभ्रंशो(भ्रशो) यद्गुलहोयनः' [इति जन्मस्थगुरुफलम्] । 'न सथी (क्षी)-
वदनं तिलकोज्वलं न वच (चव) नं क्षिरिकोफिलना (ना) द्विषम् । हरिणसुतसा-
रग (शावनि) चित्रितं नि (रि) पुण(ग) ते मनसः सु(सु)खदं गुरो ॥' [इति] पष्ठजीव-
फलम् । 'गच्छज्जपानं सप्तमे चाष्टमे व (च) रीनः क्षीपुर्धैः सूर्यजे रीन-

चेटः—जाध गोणा, जाध । (क)

चन्दनकः—(दृष्ट्वा ।) अरे रे, पेक्ख पेक्ख ।

ओहारिओ पवहणो वच्चइ मज्जेण राअममास्स ।

एदं दाव विआरह कस्स कहि पवसिओ पवहणो चि ॥१२॥ (ख)

वीरकः—(अवलोक्य ।) अरे पवहणवाहआ, मा दाव एव पवहणं याहेहि । कस्सकेरकं एदं पवहणम् । को वा इध आरूढो । कहिं वावज्जइ । (ग)

चेटः—एसे कसु पवहणे अज्जचालुदत्ताह केल्के । इध अज्जआ वसन्तसेणा आरूढा पुप्फकरण्डअं जिण्णुज्जाणं कीलितुं चालुदत्तश्श णीअदि । (घ)

वीरकः—(चन्दनमुपल्लव्य ।) एसो पवहणवाहओ भणादि—‘अज्जचालुदत्तस्स पवहणं वसन्तसेणा आरूढा । पुप्फकरण्डअं जिण्णुज्जाणं णीअदि’ चि । (ङ)

(क) यात गाथी, यातम् । (ख) अरे रे, पश्य पश्य ।

अपवारितं प्रवहणं व्रजति मध्येन राजमार्गस्य ।

एतच्चावद्विचारय कस्य कुत्र प्रोषितं प्रवहणमिति ॥

(ग) अरे प्रवहणवाहक, मा तावदेतत्प्रवहणं वाहय । कसैतत्प्रवहणम् । को वा इहारूढ, कुत्र वा व्रजति ।

(घ) एतच्छ्रुत्वा या प्रवहणमार्यचारुदत्तस्य । इहारां वसन्तसेनारूढा । पुष्पकरण्डकं जीर्णोद्यानं क्रीडितुं चारुदत्तस्य नीयते ।

(ङ) एष प्रवहणवाहको भणति—‘आर्यचारुदत्तस्य प्रवहणं वसन्तसेनारूढा । पुष्पकरण्डकं जीर्णोद्यानं नीयते’ इति ।

चेट. । तद्द्वयमस्य धीरु(ह)द्वोगवत्या(वन्वै)व(र्ध)मोऽस्तु(प्यु)च्छ्रितं वैवं (य) देवी क्रियाभ्यः(य) ॥’ इति नवमशतैश्वरफलम् ॥ भट्ट चन्दनकेति संबोधनम् । अवहरइ इत्यादि । गाथा । अव(प)हरति कोपि लरितं चन्दनकं शपे तव हृदयेन । यथाघोषितदिनकरे गोपालदारकः खण्डितः ॥ ११ ॥ ओहारिओ इत्यादि । गाथा । उद्धारितं प्रवहणं व्रजति मध्येन राजमार्गस्य । एवं तावद्विचारयत कस्य कुत्र वा प्रोषितं प्रवहणमिति ॥ १२ ॥ यच्छ-

चन्दनकः—ता गच्छतु । (क)

वीरकः—अणवलोइदो जैव (ख)

चन्दनकः—अथ ई । (ग)

वीरकः—कस्स पच्चएण । (घ)

चन्दनकः—अज्जचारुदत्तस्स । (ङ)

वीरकः—को अज्जचारुदत्तो, का वा वसन्तसेणा, जेण अणवलोइदं वज्जइ । (च)

चन्दनकः—अरे, अज्जचारुदत्तं ण जाणासि, ण वा वसन्तसेणिअम् । जइ अज्जचारुदत्तं वसन्तसेणिअं वा ण जाणासि, ता गअणे जोष्हासहिदं चन्दं पि तुमं ण जाणादि ।

को तं गुणारविन्दं शीलमिअङ्गं जनो ण जाणादि ।

आवण्णदुक्खमोक्खं चतुसागरसारं रत्नम् ॥ १३ ॥

दो जैव पूजनीया इह णअरीए तिलअमूदाअ ।

अज्जा वसन्तसेणा धम्मणिही चारुदत्तो अ ॥ १४ ॥ (छ)

(क) तद्गच्छतु । (ख) अणवलोकिता एव । (ग) अथ किम् ।

(घ) कस्य प्रत्ययेन । (ङ) आर्यचारुदत्तस्य ।

(च) क आर्यचारुदत्तः, का वा वसन्तसेना, येनानवलोकितां व्रजति ।

(छ) अरे आर्यचारुदत्तं न जानासि, न वा वसन्तसेनाम् । यद्यार्यचारुदत्तं वसन्तसेनां वा न जानासि, तदा गगने ज्योत्स्नासहितं चन्द्रमपि त्वं न जानासि ।

कलं गुणारविन्दं शीलमृगाङ्गं जनो न जानाति ।

आपन्नदुःखमोक्षं चतुसागरसारं रत्नम् ॥

द्वावेव पूजनीयाविह नगयां तिलकमूर्तौ च ।

आर्या वसन्तसेना धर्मनिधिश्चारुदत्तश्च ॥

न्दसमिति यथाच्छन्दम् (?) । यथेष्टमित्यर्थः ॥ को कसित्यादि गाथाद्वयम् ।

कलं गुणारविन्दं शीलमृगाङ्गं जनो न जानाति । अपन्नदुःखस्य मोक्षो यत्तत्त्वं चतुसागरसारकं रत्नम् ॥ १३ ॥ द्वावेव पूजनीयाविह नगयां तिलकमूर्तौ च ।

वीरकः—अरे चन्दणआ,

जाणामि चारुदत्तं वसन्तसेणं अ सुट्ठु जाणामि ।

पत्ते अ राअकज्जे पिदरं पि अहं ण जाणामि ॥ १५ ॥ (क)

आर्यकः—(स्वगतम् ।) अयं मे पूर्ववैरी । अयं मे पूर्वबन्धुः ।

यतः ।

एककार्यनियोगेऽपि नानयोस्तुल्यशीलता ।

विवाहे च चितायां च यथा हुतभुजोर्द्वयोः ॥ १६ ॥

चन्दनकः—तुमं तन्तिलो सेणावई रण्णो पच्चइदो । एदे धा-
रिदा मए बइल्ला । अवलोएहि । (ख)

वीरकः—तुमं पि रण्णो पच्चइदो बलवई । ता तुमं जेव अ-
वलोएहि । (ग)

चन्दनकः—मए अवलोइदं तुए अवलोइदं भोदि । (घ)

वीरकः—जं तुए अवलोइदं तं रण्णा पालएण अवलोइदम् । (ङ)

चन्दनकः—अरे, उण्णामेहि धुरम् । (च)

(चेष्टस्तथा करोति ।)

आर्यकः—(स्वगतम् ।) अपि रक्षिणो मामवलोकयन्ति । अश-
स्त्रश्चास्मि मन्दभाग्यः । अथवा ।

(क) अरे चन्दनक,

जानामि चारुदत्तं वसन्तसेनां च सुट्ठु जानामि ।

प्राप्ते च राजकार्ये पितरमप्यहं न जानामि ॥

(ख) त्वं तन्निलः सेनापती राज्ञः प्रत्ययितः । एतौ धारितौ मया बली-
यदौ । अवलोकय ।

(ग) त्वमपि राज्ञः प्रत्ययितो बलपतिः । तस्मात्त्वमेवावलोकय ।

(घ), मयावलोकितं त्वयावलोकितं भवति ।

(ङ) यत्वालोकितं तद्वाज्ञा पालकेनावलोकितम् ।

(च) अरे, उन्नामय धुरम् ।

आर्या वसन्तसेना धर्मनिधिश्चारुदत्तश्च ॥ १४ ॥ जानामीति । गाथा ।
जानामि चारुदत्तं वसन्तसेना च सुट्ठु जानामि । प्राप्ते च राजकार्ये पितर-
मप्यहं न जानामि । प्राप्ते चेति चकारः पुनरर्थे ॥ १५ ॥ एकेति ॥ १६ ॥

मीमस्थानुकरिष्यामि बाहुः शस्त्रं मविष्यति ।

वरं व्यायच्छतो मृत्युर्न गृहीतस्य बन्धने ॥ १७ ॥

अथवा साहसस्य तावदनवसरः ।

(चन्दनको नाथेन प्रग्रहणमारुद्यावलोकयति ।)

आर्यकः—शरणागतोऽसि ।

चन्दनकः—(संस्कृतमाश्रित्य ।) अमयं शरणागतस्य ।

आर्यकः—

त्यजति किल तं जयश्रीर्जहति च मित्राणि बन्धुवर्गश्च ।

भवति च सदोपहास्यो यः खलु शरणागतं त्यजति ॥ १८ ॥

चन्दनकः—कथं अज्जओ गोवालदारओ सेणविचासिदो विअ पत्तरहो साउणिअस्स हत्थे णिवडिदो । (विचिन्त्य ।) एसो अणव-
राधो सरणाअदो अज्जचारुदत्तस्य पवहणं आरूढो, पाणप्पदस्स मे
अज्जसब्बिलअस्स मित्तम् । अण्णदो राअणिओओ । ता किं दाणिं
एत्थ जुत्तं अणुचिट्ठिदुम् । अधवा नं भोदु तं भोदु । पढमं जेव
अभअं दिण्णम् ।

मीदामअप्पदानं दत्तस्स परोवआररसिअस्स ।

जइ होइ होउ णासो तहवि हु लोए गुणो जेव ॥ १९ ॥

(समयमवतीर्य ।) दिट्ठो अज्जो—(इत्यर्थात्के ।) ण, अज्जआ वसन्त-
सेणा । तदो एसा मणादि—‘जुत्तं णेदम्, सरिसं णेदम्, जं अहं
अज्जचारुदत्तं अहिसारिदुं गच्छन्ती राअमग्गे परिभूदा’ । (क)

(क) कथमार्यको गोपालदारकः श्येनविज्ञासित इव पत्ररथः शाकुनि-
कस्य हस्ते निपतितः । एषोऽनपराधः शरणागत आर्यचारुदत्तस्य प्रग्रहण-
मारुढा, प्राणप्रदस्य म आर्यशर्मिलकस्य मित्रम् । अन्यतो राजनियोगः ।

तन्तिलब्धितापरः ॥ यज्ञं पालकनाम्ना ॥ मीमस्येति । व्यायच्छतः
परपरिभवं कुर्वतः ॥ १७ ॥ त्यजतीति ॥ १८ ॥ पत्तरहो पत्ररथः पक्षी ।
शाकुनिकस्य पक्षिणां हन्तुः । लयनिमित्तजस्य चन्दनकस्य सापराधस्य चारमत्तेन
कृता (१) । यदाह प्राणप्रदस्येति । मीदामप्यति । गायता । मीतामयप्रदानं
ददतः परोपकाररसिकस्य । यदि भवति भवतु नाशस्तथापि खलु लोके गुण

वीरकः—चन्दणआ, एत्थ मह ससओ समुप्पण्णो । (क)

चन्दनकः—कथ दे ससओ । (ख)

वीरकः—

सभमघर्घरकण्ठो तुमं पि जादो सि जं तुए भणिदम् ।

दिट्ठो मए क्खु अज्जो पुणो वि अज्जा वसन्तसेणेत्ति ॥ २० ॥

एत्थ मे अप्पच्चओ । (ग)

चन्दनकः—अरे, को अप्पच्चओ तुह । वअ दक्खिणत्ता अवत्तमासिणो । खस-खत्ति खडो खडट्ठोविसम-कर्णाट-कर्ण प्पावरणअ-द्राविड चोल-चीन-वर्बर-खेर-खान-मुख मधुघादपहुदाण मिलि-च्छजादीण अणेअदेसभासाभिण्णा जहेट्ठ मन्तआम, दिट्ठो दिट्ठा वा अज्जो अज्जआ वा । (घ)

तत्किमिदानीमत्र युक्तमनुष्ठातुम् । अथना यद्भवतु तद्भवतु । प्रथममेवा-
मय दत्तम् ।

मीतामयप्रदानं ददत परोपकाररसिकस्य ।

यदि भवति भवतु नाशस्तथापि खलु लोके गुण एव ॥

दृष्ट आर्य—। न, आर्या वस तसेना । तदेवा भणति,—‘युक्तं नैदम्, सदृशं नैदम्, यदहमार्यचारुदत्तमभिसर्तुं गच्छन्ती राजमार्गं परिभूता’ ।

(क) चन्दनक, अत्र मे सशय समुत्पन्न ।

(ख) कथ ते सशय ।

(ग) सभ्रमघर्घरकण्ठस्त्वमपि जातोऽसि यत्त्वया भणितम् ।

दृष्टो मया खल्वार्य पुनरप्यार्या वसन्तसेनेति ॥

अत्र मेऽप्रत्ययः ।

(घ) अरे, कोऽप्रत्ययस्त्वव । वय दक्षिणात्या अव्यक्तभाषिण । खप खत्ति कड कडट्ठोविल कर्णाट कर्ण प्रावरण द्राविड चोल चीन वर्बर खेर-खान मुख मधुघातप्रभृतीना म्लेच्छजातीनामनेकदेशभाषाभिज्ञा यथेष्ट मद्रयाम, दृष्टो दृष्टा वा, आर्य आर्या वा ।

एव ॥ १९ ॥ सममेत्यादि । गद्या । सभ्रमघर्घरकण्ठो यत्त्व जातोऽसि यत्त्वया भणितम् । दृष्टो मयेह आर्य पुनरपि वसन्तसेनेति ॥ २० ॥ खप खत्ति कड कडट्ठोविल कर्णाट कर्ण प्रावरण द्राविड चोल चीन वर्बर विराट वा

वीरकः—णं अहं 'पि पलोएमि । राजअण्णा एसा । अहं
रण्णो पच्चइदो । (क)

चन्दनकः—ता किं अहं अप्पच्चइदो संवुत्तो । (ख)

वीरकः—णं सामिणिओओ । (ग)

चन्दनकः—(स्वगतम् ।) अज्जगोवालदारओ अज्जचारुद-
त्तस्स पवहणं अहिरुहिअ अवक्कमदि चि जइ कहिज्जदि, तदो
अज्जचारुदत्तो रण्णा सासिज्जइ । ता को एत्थ उवाओ । (विधिन्य ।)
कर्णाटकलहप्पंओअं कलेमि । (प्रसन्नम् ।) अरे वीरअ, मए चन्द-
णकेण पलोइदं पुणो वि तुमं पलोएसि । को तुमम् । (घ)

वीरकः—अरे, तुमं पि को । (ङ)

चन्दनकः—पूइज्जन्तो माणिज्जन्तो तुमं अप्पणो जादिं ण
सुमरेसि । (च)

वीरकः—(सन्तोषम् ।) अरे, का मह जादी । (छ)

चन्दनकः—को भणउ । (ज)

वीरकः—भणउ । (झ)

चन्दनकः—अहवा ण भणामि ।

(क) नन्वहमपि प्रलोकयामि । राजाशैषा । अहं राज्ञः प्रत्ययितः ।

(ख) तत्किमहमप्रत्ययितः संवृत्तः ।

(ग) ननु स्वामिनिनियोगः ।

(घ) आर्यगोपालदारक आर्यचारुदत्तस्य प्रवहणमधिरुक्षापक्रामतीति
यदि कथ्यते, तदार्यचारुदत्तो राज्ञा शास्यते । तत्कोऽजोपायः । कर्णा-
टकलहप्रयोगं करोमि । अरे वीरक, मया चन्दनकेन प्रलोकितं पुनरपि
त्वं प्रलोकयसि । कस्त्वम् ।

(ङ) अरे, त्वमपि कः ।

(च) पूज्यमानो मान्यमानस्त्वमात्मनो जातिं न स्मरेति ।

(छ) अरे, का मम जातिः ।

(ज) को भणतु । (झ) भणतु ।

जाणन्तो वि हु जादिं तुज्झ अ ण मणामि सीलविहवेण ।

चिट्ठउ महच्चिअ मणे किं च कइत्येण भग्गेण ॥ २१ ॥ (क)

वीरकः—णं भणउ भणउ । (ख)

(चन्दनकः संज्ञां ददाति ।)

वीरकः—अरे, किं णेदम् । (ग)

चन्दनकः—

सिण्णसिलाअलहत्थो पुरिसाणं कुच्चगण्ठिसंठवणो ।

कत्तरिवाबुदहत्थो तुमं पि सेणावई जादो ॥ २२ ॥ (घ)

वीरकः—अरे चन्दणआ, तुमं पि माणिज्जन्तो अप्पणो केरिकं जादिं ण सुमरेसि । (ङ)

चन्दनकः—अरे, का मह चन्दणअस्स चन्दनिसुद्धस्स जादी । (च)

वीरकः—को भणउ । (छ)

चन्दनकः—भणउ, भणउ । (ज)

(वीरको नाट्येन संज्ञां ददाति ।)

चन्दनकः—अरे, किं णेदम् । (झ)

(क) अथवा न मणामि ।

जानन्नपि खलु जातिं तव च न मणामि शीलविमयेन ।

चिष्टतु ममैव मनसि किं च कपित्थेन भग्गेन ॥

(ख) ननु भणतु, भणतु । (ग) अरे, किं निवेदम् ।

(घ) शीर्णशिलातलहस्तः पुरुषाणां कूर्चमग्निषसंस्थापनः ।

कर्तरीन्यापृतहस्तस्त्वमपि सेनापतिर्जनः ॥

(ङ) अरे चन्दनक, त्वमपि मान्यमान, आत्मनो जातिं न स्मरामि ।

(च) अरे, का मम चन्दनकस्य चन्द्रनिसुद्धस्य जातिः ।

(छ) को भणतु । (ज) भणतु, भणतु । (झ) अरे, किं निवेदम् ।

स्त्रीक'राट-छेर-स्नान-मुष-मधुपातप्रवृत्तीनाम् ॥ जाणन्तो पीत्यादि । गाथा । जानन्नपि खलु जातिं मणामि तव च न शीलविमयेन । चिष्टतु ममैव मनसि किं च कपित्थेन भग्गेन ॥ २१ ॥ संज्ञां ददातीति आत्मुपनिषदक्रियाभि-नयः ॥ सिण्णेत्यादि । गाथा । शीर्णशिलातलहस्तः पुरुषाणां कूर्चमग्निषसं-

वीरकः—अरे, सुणाहि सुणाहि । (क)

जादी तुज्झ विमुद्धा मादा मेरी पिदा वि दे पडहो ।

दुम्मुह करडअमादा तुमं पि सेणावई जादो ॥ २३ ॥ (ख)

चन्दनकः—(सक्रोधम् ।) अहं चन्दणओ, चम्मारओ, ता पलो-
एहि पवहणम् । (ग)

वीरकः—अरे, पवहणवाहआ, पडिवचावेहि पवहणम् । पलो-
इस्सम् । (घ)

(चन्द्रस्तया करोति । वीरकः प्रवहणमारोडुमिच्छति । चन्दनकः सहसा केशेषु
गृहीत्वा पातयति, पादेन ताडयति च ।)

वीरकः—(सक्रोधमुत्थाय ।) अरे, अहं तुए वीसत्थो राजाण्णत्ति
करेन्तो सहसा केसेसु गेण्हिअ पादेन ताडिदो । ता सुणु रे, अहि-
अरणमज्जे जइ दे चउरङ्गं ण कप्पावेमि, तदो ण होमि वीरओ । (ङ)

चन्दनकः—अरे, राजउलं अहिअरणं वा वच्च । किं तुए
मुणअसरिसेण । (च)

वीरकः—तथा । (इति निष्क्रान्तः ।)

चन्दनकः—(दिशोऽवलोक्य ।) गच्छ रे पवहणवाहआ गच्छ ।
जइ को वि पुच्छेदि तदो भणेसि—‘चन्दणअवीरएहि अवलोइदं’

(क) अरे, शृणु शृणु ।

(ख) जातिस्त्व विशुद्धा माता मेरी पितापि ते पडहो ।

दुर्मुख करटकप्राता त्वमपि सेनापतिर्जातः ॥

(ग) अहं चन्दनकश्चर्मकारः, तत्प्रलोक्य प्रवहणम् ।

(घ) अरे प्रवहणवाहक, परिवर्तय प्रवहणम् । प्रलोकयिष्यामि ।

(ङ) अरे, अहं त्वया विश्वस्यो राजाज्ञप्तिं कुर्वन्सहसा केशेषु गृ-
हीत्वा पादेन ताडितः । तच्छृणु रे, अधिकरणमध्ये यदि ते चतुरङ्गं न
कल्पयामि, तदा न भवामि वीरकः ।

(च) अरे, राजकुलमधिकरणं वा ब्रज । किं त्वया शुनकसदृशेन ।

स्थापनः । कर्तरीव्याघ्रतद्वत्स्त्वमपि सेनापतिर्जातः ॥ २३ ॥ जादी तुज्झ
विमुद्धेति । गाया । जातिस्त्व विशुद्धा माता मेरी पितापि ते पडहः ।

प्रवहणं वच्छ । अज्जे वसन्तसेणे, इमं च अहिण्णाणं दे देमि । (क)
(इति सप्तं प्रयच्छति)

आर्यकः—(खड्गं गृहीत्वा सहपंमात्मगतम् ।)

अये शस्त्रं मया प्राप्तं स्पन्दते दक्षिणो भुजः ।

अनुकूलं च सकलं हन्त संरक्षितो ह्वहम् ॥ २४ ॥

चन्दनकः—अज्जए,

एत्थ मए विण्णविदा पच्चइदा चन्दणं पि सुमरेसि ।

ण भणामि एस लुद्धो णेहस्स रसेण बोल्लामो ॥ २५ ॥ (ख)

आर्यकः—

चन्दनश्चन्द्रशीलाढ्यो दैवादद्य सुहृन्मम ।

चन्दनं भोः स्मरिष्यामि सिद्धादेशस्तथा यदि ॥ २६ ॥

चन्दनकः—

अमयं तुह देउ हरो विण्हू बल्ला रवी अ चन्दो अ ।

हत्तूण सत्तुवक्खं सुम्भणिसुम्भे जथा देवी ॥ २७ ॥ (ग)

(क) गच्छ रे प्रवहणवाहक, गच्छ । यदि कोऽपि पृच्छति तदा मण-
‘चन्दनकवीरकाम्यामवलोकित प्रवहणं व्रजति’ । आर्ये वसन्तसेने, इदं
चाभिज्ञानं ते ददामि ।

(ख) आर्ये,

अत्र मया विज्ञप्ता प्रत्ययिता चन्दनमपि स्मरामि ।

न मणाम्येष लुब्धः श्रेहस्य रसेन श्रमः ।

(ग) अमयं तव ददातु हरो विष्णुर्बल्ला रविश्च चन्द्रश्च ।

इत्वा अनुपशं शुम्भनिशुम्भौ यथा देवी ।

शुम्भं करटकप्राता त्वमपि सेनापतिर्जातः ॥ करटको वायविरोधः ॥ २३ ॥ अये
इति ॥ २४ ॥ परथ इत्यादि । गाथा । अत्र मया विज्ञप्ता परिज्ञापिता चन्दनं
च स्मरिष्यति । न मणाम्येष लुब्धः श्रेहस्य वसेन श्रमः ॥ २५ ॥ चन्दन इति ।
तथा गृहीत्वादि । राज्यागतिरूपः ॥ २६ ॥ अमममित्यादि । आर्यो । अमयं
तव ददातु हरो विष्णुर्बल्ला रविश्च चन्द्रश्च । इत्वा अनुपशं शुम्भनिशुम्भौ यथा

(चेष्टः प्रवहणेन निष्क्रान्तः ।)

चन्द्रनकः—(नेपथ्याभिमुखमवलोक्य ।) अरे, निकमन्तस्स मे
पिअवअस्सो सञ्चिलओ पिट्ठदो जेव अणुलमो गदो । भोटु ।
प्रधानदण्डधारओ वीरओ राजपच्चअमारो विरोहिदो । ता जाव
अहंपि पुत्तभाटुपडिवुदो एदं जेव अणुगच्छामि । (क) (इति निष्क्रान्तः ।)

इति प्रवहणविपर्ययो नाम पष्ठोऽङ्कः ।

(क) अरे, निकमतो मम प्रियरयसः शर्लिकः पृष्ठत एवानुलमो
गतः । मरतु । प्रधानदण्डधारको वीरको राजप्रत्ययकरो विरोधितः ।
तथावदहमपि पुत्रभ्रातृपरिवृत एतमेवानुगच्छामि ।

देवी ॥ १७ ॥ विरोहिदो विरोधितः । पुत्रभ्रातृप्रभृतिभिः सहितः । तमार्यकमेव ॥
इति प्रवहणविपर्ययो नाम पष्ठोऽङ्कः ।

सप्तमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति चारुदत्तो विदूषकश्च ।)

विदूषकः—भो, पेक्ख पेक्ख पुप्फकरण्डअजिण्णुज्जाणस्स सस्सिरीअदाम् । (क)

चारुदत्तः—वयस्य, एवमेतत् । तथाहि ।

यणिज इव भान्ति तरवः पण्यानीव स्थितानि कुसुमानि ।

शुल्कमिव साधयन्तो मधुकरपुरुषाः प्रविचरन्ति ॥ १ ॥

विदूषकः—भो, इमं असक्काररमणीअं सिलाअलं उवविसदु भवम् । (ख)

चारुदत्तः—(उपविश्य ।) वयस्य, चिरयति वर्धमानकः ।

विदूषकः—भणिदो मए वड्डुमाणअ—‘वसन्तसेणिअं गेण्हिहं लहुं लहुं आअच्छ’ति । (ग)

चारुदत्तः—तर्कि चिरयति ।

किं यात्यस्य पुरः शनैः प्रवहणं तस्यान्तरं मार्गते

भग्नेऽक्षे परिवर्तनं प्रकुरुते छिन्नोऽथ वा प्रग्रहः ।

कर्मान्तोज्झितदारुवारितगतिमार्गान्तरं याचते

स्वैरं प्रेरितगोयुगः किमथवा स्वच्छन्दमागच्छति ॥ २ ॥

(प्रविश्य शुभार्यकप्रवहणस्थः ।)

चेटः—जाध गोणा, जाध । (घ)

(क) भोः, पश्य पश्य पुष्पकरण्डकजीर्णोद्यानस्य सश्रीकताम् ।

(ख) भोः, इदमसंस्काररमणीयं सिलातलमुपविशन्तु मत्तान् ।

(ग) भणितो मया वर्धमानकः—‘वसन्तसेनां गृहीत्वा लघु लघ्ना गच्छ’ इति । (घ) यातं गावौ, यातम् ।

यणिज इति । शुष्कं राजदेयम् ॥ १ ॥ असक्कारमिति । अहस्त्रिमं समा
यत एवेत्यर्थः ॥ किमिति । कर्मान्तो राजासीनां नियोगविशेषः । तत्प्रवृत्तिरिति

आर्यकः—(स्वगतम् ।)

नरपतिपुरुषाणां दर्शनाद्भीतमीतः

सनिगढचरणत्वात्सावरोषापसारः ।

अविदितमधिरूढो यामि साधोस्तु याने

परमृत इव नीडे रक्षितो वायसीमिः ॥ ३ ॥

अहो, नगरात्पुद्गूरमपक्रान्तोऽसि । तत्किमस्मात्प्रवहणादवतीर्य वृ-
क्षवाटिकागहनं प्रविशामि । उताहो प्रवहणस्वामिनं पश्यामि । अथ
वा कृतं वृक्षवाटिकागहनेन । अभ्युपपन्नवत्सलः सलु तत्रमवानार्य-
चारुदत्तः श्रूयते । तत्प्रत्यक्षीकृत्य गच्छामि ।

स तावदस्माद्व्यसनार्णवोत्थितं निरीक्ष्य साधुः समुपैति निर्वृतिम् ।

शरीरमेतद्गतमीदृशीं दद्यां घृतं मया तस्य महात्मनो गुणैः ॥ ४ ॥

घेष्टः—इमं तं उज्जाणम् । जाब उवशप्पामि । (उपसृत्य ।)

अज्जमिप्पेम । (क)

विदूषकः—भो, मिअं दे णिवेदेमि । बहुमाणओ मन्तेदि ।

आगदाए वसन्तसेणाए होदव्वम् । (ख)

चारुदत्तः—प्रियं नः प्रियम् ।

विदूषकः—दासीए पुत्ता, किं चिरइदो सि । (ग)

घेष्टः—अज्जमिप्पेम, मा कुप्प । जाणत्थलके विशुमलिदे ति
कटुअ गदागदिं कलेन्ते चिलइदेहि । (घ)

(क) इदं तदुद्यानम् । यावदुपसर्पामि । आर्यमैत्रेय ।

(ख) भो, प्रियं ते निवेदयामि । वर्षमाणको मन्त्रयति । आगतया वस-
न्तसेनया भवितव्यम् । (ग) दासाः पुन, किं चिरायितोऽसि ।

(घ) आर्यमैत्रेय, मा कुप्य । याज्ञस्त्यरणं विस्मृतमिति कृत्वा गतागतिं
कुर्वन्तिरायितोऽसि ।

यमं त्यक्त्वाष्टानि तैः प्रतिरुद्रगमनः ॥ २ ॥ नरपतीति । सावरोषः क्रिन्वि-
दवशिष्टः । कोकिलपक्षे नरपतिपुरुषाः शाशुनिघ्नः । सनिगढ इव सनिगढो
यात्यान्मन्दगमनः । यानेऽधिरूढोऽनवस्थितः । अक्षत्रोरक्षितकोकिल उपमा-
नम् ॥ ३ ॥ स इति । तस्य चारुदत्तस्य महात्मनो गुणैः । तत्प्रवहणम्यस्य

चारुदत्तः—वर्धमानक, परिवर्तय प्रवहणम् । सखे मैत्रे,
अवतारय वसन्तसेनाम् ।

विदूषकः—किं णिअडेण वद्धा से गोड्ढा, जेण सअं प
ओदरेदि । (उत्थाय प्रवहणमुद्राद्यम् ।) भो, ण वसन्तसेणा, वसन्तसेनो
क्खु एसो । (क)

चारुदत्तः—वयस्य, अलं परिहासेन । न कालमपेक्षते स्नेहः ।
अथ वा स्वयमेवावतारयामि । (इत्युत्तिष्ठति ।)

आर्यकः—(दृष्ट्वा ।) अये अयमेव प्रवहणस्वामी । न केवलं
श्रुतिरमणीयः दृष्टिरमणीयोऽपि । हन्त, रक्षितोऽस्मि ।

चारुदत्तः—(प्रवहणमधिक्यं दृष्ट्वा च ।) अये, तत्कोऽयम् ।

करिकरसमबाहुः सिंहर्षानोन्नतांसः

पृथुतरसमवक्षास्ताम्रलोलायताक्षः ।

कथमिदमसमानं प्राप्त एवंविधो यो

बहति निगडमेकं पादलभं महात्मा ॥ ५ ॥

ततः को भवान् ।

आर्यकः—शरणागतो गोपालप्रकृतिरार्यकोऽस्मि ।

चारुदत्तः—किं घोपादानीय योऽसौ राज्ञा पालकेन वद्धः ।

आर्यकः—अथ किम् ।

चारुदत्तः—

विधिनैवोपनीतस्त्वं चक्षुर्विषयमागतः ।

अपि प्राणानहं जह्वां न तु त्वां शरणागतम् ॥ ६ ॥

(आर्यको हर्षं नाटयति ।)

चारुदत्तः—वर्धमानक, चरणान्निगडमपनय ।

(ग) किं निगडेन, वद्धावस्थाः पादौ, येन स्वयं नाग्रतरति । भोः, न
वसन्तसेना, वसन्तसेनः स्वल्पः ।

चन्दनदेन रक्षितत्वात् ॥ ४ ॥ मा दुष्ट मा शोभं कुर्व ॥ गोडा पादौ ॥

चेष्टः—जं अज्जो आणवेदि । (तथा कृत्वा ।) अज्ज, अवणीदाइं
णिगलाइं । (क)

आर्यकः—स्नेहमयान्यन्यानि दृढतराणि दत्तानि ।

विदूषकः—संगच्छेहि णिअडाइं । एसो वि, मुक्को । संपदं
अहो वच्चिस्सामो । (ख)

चारुदत्तः—धिवशान्तम् ।

आर्यकः—सखे चारुदत्त, अहमपि प्रणयेनेदं प्रवहणमारूढः ।
तत्क्षन्तव्यम् ।

चारुदत्तः—अलंकृतोऽसि स्वयंग्राहप्रणयेन भवता ।

आर्यकः—अभ्यनुज्ञातो भवता गन्तुमिच्छामि ।

चारुदत्तः—गम्यताम् ।

आर्यकः—भवतु अवतरामि ।

चारुदत्तः—सखे, नावतरितव्यम् । प्रत्यग्रापनीतसंयमनस्य
भवतोऽलघुसंवारा गतिः । मुलमपुरुषसंचारेऽस्मिन्प्रदेशे प्रवहणं वि-
श्वासमुत्पादयति । तत्प्रवहणेनैव गम्यताम् ।

आर्यकः—यथाह भवान् ।

चारुदत्तः—

क्षेमेण ब्रज बान्धवान्

आर्यकः—

ननु मया लब्धो भवान्बान्धवः

चारुदत्तः—

सततव्योऽसि कथान्तरेषु भवता

आर्यकः—

स्वात्मापि विसर्पते ।

चारुदत्तः—

त्वां रक्षन्तु पथि प्रयान्तममराः

(क) यदार्थं आज्ञापयति । आर्य, अपनीतानि निगडानि ।

(ख) संगच्छस्व निगडानि । एषोऽपि मुक्तः । सांप्रतं वयं ब्रजिष्यामः ।

करीति ॥ ५ ॥ विधिनेति ॥ ६ ॥ अलघुर्मन्दः ॥ क्षेमेणेत्यादौ चारुदत्तार्थं

आर्यकः—

संरक्षितोऽहं त्वया

चारुदत्तः—

स्वैर्भाम्यैः परिरक्षितोऽसि

आर्यकः—

तनु हे तत्रापि हेतुर्भवान् ॥ ७ ॥

चारुदत्तः—यदुच्यते पालके महती रक्षा न वर्तते, तच्छी-
घ्रमपक्रामतु भवान् ।

आर्यकः—एवं पुनर्दर्शनाय । (इति निष्क्रान्तः ।)

चारुदत्तः—

कृत्वैवं मनुजपतेर्महद्वलीकं

स्थातुं हि क्षणमपि न प्रशस्तमस्मिन् ।

भैत्रेय क्षिप निगडं पुराणकूपे

पश्येयुः क्षितिपतयो हि चारदृष्टया ॥ ८ ॥

(वामाक्षिस्यन्दनं सूचयित्वा ।) सखे भैत्रेय, वसन्तसेनादर्शनोत्सुकोऽयं
जनः । पश्य ।

अपश्यतोऽद्य तां कान्तां वामं स्फुरति लोचनम् ।

अकारणपरित्रस्तं हृदयं व्यथते मम ॥ १९ ॥

तदेहि । गच्छावः । (परिक्रम्य ।) कथमभिमुखमनाभ्युदयिकं श्रमण-
कदर्शनम् । (विचार्य ।) प्रविशस्वयमनेन पथा । वयमप्यनेनैव पथा
गच्छामः । (इति निष्क्रान्तः ।)

इत्यार्यकापहरणं नाम सप्तमोऽङ्कः ।

कयोक्तरोत्तरेणाष्टखण्डः श्लोकः ॥ ७ ॥ पालके राजनि रक्षक एव वा । रक्षणे
महानभिनिवेश इत्यर्थः ॥ दृष्ट्वेति ॥ ८ ॥ अपश्यत इति ॥ ९ ॥ धमण्यो
भिधुः अशकुनपरम्परा च चारुदत्तवसन्तसेनयोरनिष्टस्याग्रे भविष्यतः सूचनाय ॥

इत्यार्यकापवाहनो नाम सप्तमोऽङ्कः ।

अष्टमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशत्यार्दचीवरहस्यो मिथुः ।)

मिथुः—अज्ञा, कलेष धम्मशंचयम् ।

शंजम्मय णिअपोटं णिच्चं जग्गेय ज्ञाणपडहेण ।

विगमा इन्दिअचोला हलन्ति चिलशंचिदं धम्मम् ॥ १ ॥

अवि अ । अणिच्चदाए पेक्खिअ णवलं दाव धम्माणं शरणमि ।

पच्चज्जण जेण मालिदा इत्थिअ मालिअ गाम लक्खिदे ।

अवल क चण्डाल मालिदे अवसं वि शे णल शमा गाहदि ॥ २ ॥

शिल मुण्डिद तुण्ड मुण्डिदे चित्त ण मुण्डिद कीश मुण्डिदे ।

जाह उण अ.चित्त मुण्डिदे शाहु शुट्टु शिल ताह मुण्डिदे ॥ ३ ॥

गिहिदकशाओदए एशे चीवले, जाव एदं लट्ठिअशालकाहकेल्ले
उज्जाणे पविशिअ पोक्खलिणीए पक्खालिअ लहुं लहुं अवकमि-
दशम् । (क) (परेच्छ्य तथा करोति ।)

(क) अज्ञाः, कुरुत धर्मसंचयम् ।

संयच्छत निजोदरं नित्यं जागृत ध्यानपटहेन ।

विपमा इन्द्रियचौरा हरन्ति चिरसंचितं धर्मम् ॥

अपि च । अनित्यतया प्रेक्ष्य केवलं तावद्धर्माणां शरणमस्ति ।

पञ्चजना येन मारिता अविद्यां मारयित्वा ग्रामो रक्षितः ।

अवलः क चण्डालो मारितोऽवश्यमपि स नरः स्वर्गं गाहते ॥

शंजम्मयेति । गाथा । इतिद्वयते । संयच्छत निजकमुदरं नित्यं
जागृत ध्यानपटहेन । विपमा इन्द्रियचौरा हरन्ति चिरसंचितं धर्मम् ॥ १ ॥
पच्चज्जणेत्यस्ति । वेजालीछन्दसा द्रव्यम् । पचेति । जणमंणोगात्रयेति पच्चज्जणे
गुरुः छन्दोऽनुरोधात् । पञ्चजनेति णकारः (?) । अवले वेति केवलः ककारः
एकारश्च लघुः । अवसं चीवत्र सचारे न प्रविष्टः । अन्यथा अवस्सं वीति
स्यात् । शे णले इत्येकारद्वयेऽन्यतरो न गाहतीत्यत्र 'गा' इत्याकारस्य गुरुत्वम् ।
पञ्चजनाः पचेन्द्रियाणि । इत्थिअ अविद्याम् । गाम शरीरम् । लक्खिदे रक्षितः ।
दुष्टविट्ठिपातात् । चण्डालोऽहंकारः । अवलोऽमहायः । अथवेन्द्रियादिविना-
शात् । अवश्यं स नरः स्वर्गं गाहते ॥ २ ॥ शिलो मुण्डितं तुण्डं मुण्डितं चित्तं
न मुण्डितं न संयतीकृतं किं मुण्डितम् । यस्य पुनश्चित्तं मुण्डितं मुट्टु साधु शिर-
स्स मुण्डितम् ॥ ३ ॥ लट्ठिअशालकाहेति । राष्ट्रियशालकत्वेन च पुनः संयोगः

(नेपथ्ये ।)

शंकरः—चिट्ठ ले दुट्ठशमणका, चिट्ठ । (क)

भिक्षुः—(दृष्ट्वा समयम् ।) ही अविद माणहे । एदो शे लाजआलशंठाणे आअदे । एकेन भिक्खुणा अवलाहे किदे अण्णं पि जहिं जहिं भिक्खुं पेक्खदि, तहिं तहिं गोणं विअ णासं विन्धिअ ओवाहेदि । ता कहिं अशरणे शरणं गमिइशम् । अयवा मट्ठालके जेव बुद्धे मे शरणे । (ख)

(प्रविश्य सख्येन विटेन सह ।)

शंकरः—चिट्ठ ले दुट्ठशमणका, चिट्ठ । आवाणअमज्झपविट्ठश विअ लत्तमूलअश शीदं दे मोडइशम् । (ग) (इति ताडयति ।)

विट्ठः—काणेलीमातः, न युक्तं निर्वेदधृतकपायं भिक्षुं ताडयितुम् । तत्किमनेन । इदं तावत्सुखोपगम्येधानं पश्यतु भवान् ।

अशरणशरणप्रमोदभूतैर्वनतरुभिः क्रियमाणचारुकर्म ।

हृदयमिव दुरात्मनामगुप्तं नयमिव राज्यमनिर्जितोपभोग्यम् ॥ ४ ॥

भिक्षुः—शाअदम् । पशीददु उवाशके । (घ)

शिरो मुण्डितं तुण्ड मुण्डितं चित्तं न मुण्डितं किमर्थं मुण्डितम् ।

यस्य पुनश्च चित्तं मुण्डितं स्राशु मुष्टु शिरस्तस्य मुण्डितम् ॥

गृहीतकपायोदकमेतच्चीवरम्, यावदेतद्राष्ट्रियस्यालकस्योद्याने प्रविश्य पुष्करिण्या प्रक्षाल्य लघु लघ्वपक्रमिष्यामि ।

(क) तिष्ठ रे दुष्टशमणक, तिष्ठ ।

(ख) आश्चर्यम् । एष स राजस्यालसंस्थानक आगतः । एकेन भिक्षुणापराधे कृतेऽन्यमपि यत्र यत्र भिक्षुं पश्यति, तत्र तत्र गामिन नासिका विज्ञापवाहयति । तत्कुत्राशरणः शरणं गमिष्यामि । अथवा मट्ठारख एव बुद्धो मे शरणम् ।

(ग) तिष्ठ रे दुष्टशमणक, तिष्ठ । आपानकमध्यप्रविष्टस्यैव रक्तमूलकस्य शीपं ते भक्ष्यामि । (घ) स्वागतम् । प्रसीदतुःसकः ।

प्रक्षपेन्मपानार्थं । अपाया दूषितवित्तं वा न पुनश्चक्षम् ॥ ही अविद माणहे इति, चित्तस्य भेदे । नासिका मित्वाववाहयति । तत्कुत्राहमशरणः शरणं गमिष्यामीति ॥ आपानकं पानगोष्ठी । पिबन्त्यस्त्रिभिर्यधिकरणे लुप्तः । रक्तमूलकस्य शीपंमेव मध्यमा किं पत्रलकभागमपनीय (!) मूलकमुपदंतीकुर्वन्ति । अशरणेति । अनिर्जितमनाममात्कृतम् ॥ ४ ॥ नापिदे नापितः । स क्षुपासको दृष्ट इत्याशयः ।

शकारः—भावे, पेक्ख पेक्ख । आक्रोशदि मम् । (क)

विटः—किं ब्रवीति ।

शकारः—उवाशके चि मं भणादि । किं हग्गे णाविदे । (ख)

विटः—बुद्धोपासक इति भवन्तं सौति ।

शकारः—थुण्ण शमणका, थुण्ण । (ग)

भिक्षुः—तुमं घण्णे, तुमं पुण्णे । (घ)

शकारः—चावे घण्णे पुण्णे चि मं भणादि । किं हग्गे शला-
वके कोइट्ठके कोम्मकाले वा । (ङ)

विटः—काणेलीमातः, ननु 'घन्यस्त्वम्, पुण्यस्त्वम्' इति
भवन्तं सौति ।

शकारः—भावे, ता कीश एशे इष आगदे । (च)

भिक्षुः—इदं चीवलं पक्खालिदुम् । (छ)

शकारः—अले दुइशमणका, एशे मम बहिणीवदिणा शब्बु-
ज्जाणाणं पवले पुप्फकलण्डुज्जाणे दिण्णे, जहिं दाव शुणहका शि-
आला पाणिअं पिअन्ति । हग्गे वि पवलपुलिशे मणुइशके ण प्हा-
आमि । तहिं तुमं पुक्खलिणीए पुराणकुल्लत्थजूशशवण्णाइं उइशग-
न्धिआइं चीवलाइं पक्खालेशि । ता तुमं एकप्रहारलिअं कलेमि । (ज)

(क) भाव, पश्य पश्य । आक्रोशति माम् ।

(ख) उपासक इति मां भणति किमहं नापितः ।

(ग) स्तुतु धमणक, स्तुतु । (घ) त्वं घन्यः, त्वं पुण्यः ।

(ङ) भाव, घन्यः पुण्य इति मां भणति । किमहं चार्वाकः कोष्टकः
कुम्भकारो वा ।

(च) भाव, तत्किमर्थमेव इहागतः । (छ) इदं चीवरं प्रक्षालयितुम् ।

(ज) अरे दुष्टधमणक, एतन्मम भगिनीपतिना सर्वोद्यानानां प्रवरं
पुष्पकरण्डोद्यानं दत्तम्, यत्र तावच्छुनकाः शृगालाः पानीयं पिबन्ति ।
अहमपि प्रवरपुरुषो भनूप्यको न स्मामि । तत्र त्वं पुष्करिण्यां पुराणकुल्लि-
त्थयूपसवर्णान्युग्रगन्धीनि चीवरानि प्रक्षालयसि । तत्त्वामेकप्रहारिकं करोमि ।

शलावकचार्वाकः । कोष्ठकमिष्टकादिरचितम् ॥ यत्र तावत्कुडु(कु)एः शृगाला जलं
पिबन्ति । हग्गे वि अहमपि । त्वमपि पुराणकुल्लित्ययूपसवर्णान्युग्रगन्धीनि चीव-
रानि प्रक्षालयसि । एकप्रहारवन्तं करोमि । एकप्रहारेण मारणोक्तवयं प्रयोगः ।

विटः—काणेलीमातः, तथा तर्कयामि यथानेनाचिरप्रव्रजितेन भवितव्यम् ।

शकारः—कथं भावे जाणादि । (क)

विटः—किमत्र ज्ञेयम् । पश्य ।

अद्याप्यस्य तथैव केशविरहाद्वौरी ललाटच्छविः

कालस्याल्पतया च बीवरकृतः स्कन्धे न जातः किणः ।

नाभ्यस्ता च कपायवस्त्ररचना दूरं निगूढान्तरं

बलान्तं च पटोच्छ्रयात्प्रशिथिलं स्कन्धे न संतिष्ठते ॥ ५ ॥

भिक्षुः—उवाशके, एवम् । अचिरपव्वजिदे हग्गे । (ख)

शकारः—ता कीशं तुमं जातमेत्तक जैव ण पव्वजिदे । (ग)

(इति ताडयति ।)

भिक्षुः—णमो बुद्धश्श । (घ)

विटः—किमनेन ताडितेन तपस्विना । मुच्यताम् । गच्छतु ।

शकारः—अले, चिट्ठ दाय जाव शंपथालेमि । (ङ)

विटः—केन सार्धम् ।

शकारः—अत्तणो हट्ठकेण । (च)

विटः—हन्त, न गतः ।

(क) कथं भागो जानाति ।

(ख) उपासक, एवम् । अचिरप्रव्रजितोऽहम् ।

(ग) तत्किमर्थं एव जातमान एव न प्रव्रजितः ।

(घ) नमो बुद्धाय । (ङ) अरे, तिष्ठ तान्द्र, यावत्संप्रवारयामि ।

(च) आत्मनो हृदयेन ।

अद्यापीति । गौरी ललाटे शोभा भवति । विरतस्य तस्यात्मनि स्वरूपगति (!) । किणः संपर्पञ्जो मृणाकारः । बलच्छयादीकरणं न दीक्षितम् । बलान्तः हृदये न तिष्ठते । नपुंसकत्वं चिन्त्यम् (!) । निगूढमवकाशो यस्य सत् । संक्षेपितप्रदेश-
मित्यर्थः । पटोच्छ्रयो विद्यालयः । तस्मादुःखम् ॥ ५ ॥ जातमान एव न प्रव-
जितः ॥ तपस्विना वराकेन ॥ हट्ठेन हृदयेन । न गतत्वादि न गमिष्यतीत्यर्थः ।

शकारः—पुत्तका हडका, भस्टके पुत्तके, एरो शमणके अवि
णाम किं गच्छदु, किं चिस्टदु । (खगतम् ।) णावि गच्छदु, णावि
चिस्टदु । (प्रद्यक्षम् ।) मावे, संपघालिदं मए हडकेण सह । एरो मह
हडके मणादि । (क)

विटः—किं ब्रवीति ।

शकारः—मावि गच्छदु, मावि चिस्टदु । मावि ऊसशदु,
मावि णीशशदु । इध जेव शचि पडिअ मलेदु । (ख)

भिक्षुः—णमो बुद्धश्च । शलणागदम्हि । (ग)

विटः—गच्छतु ।

शकारः—णं शमएण । (घ)

विटः—कीदृशः समयः ।

शकारः—तथा कद्दमं फेलदु, जघा पाणिअं पद्दाइलं ण होदि ।
धवा पाणिअं पुञ्जीकदुअ कद्दमे फेलदु । (ङ)

विटः—अहो मूर्खता ।

विपर्यस्तमनश्चेष्टेः शिलाशकलवर्ष्मभिः ।

मांसवृक्षैरियं मूर्खैर्भाराक्रान्ता वसुंधरा ॥ ६ ॥

(मिथुर्नाब्धेनाक्रोशति ।)

शकारः—किं मणादि । (च)

विटः—स्तौति भवन्तम् ।

(क) पुत्रक हृदय, भट्टारक पुत्रक, एष शमणकोऽपि ज्ञाम किं गच्छतु,
किं तिष्ठतु । नापि गच्छतु, नापि तिष्ठतु । माव, संपघारितं मया हृदयेन
सह । एतन्मम हृदयं मणति ।

(ख) नापि गच्छतु, नापि तिष्ठतु । माप्युच्छ्वसितु, नापि निःश्वासितु ।
इहैव क्षटिति पतित्वा म्रियताम् ।

(ग) नमो बुद्धाय । शरणागतोऽसि । (घ) ननु समयेन ।

(ङ) तथा कर्दमं प्रक्षिपतु, यथा पानीयं पद्माविलं न भवति । अथवा
पानीयं पुञ्जीकृत्य कर्दमे क्षिपतु । (च) किं मणति ।

पुत्रक हृदय अदस्त्रं (?) । भट्टारकं दक्षिणिति नम इति प्रस्तावात् (?) ।
विटोऽयमर्थः (?) पद्माविलं पद्माविलम् । कलुषमिति यावत् ॥ विपर्यस्तमिति ।

शकारः—युणु युणु । पुणो वि युणु । (क)

(तथा कृत्वा निष्क्रान्तो भिक्षुः ।)

विटः—काणेलीमातः, पश्योद्यानस्य शोभाम् ।

अमी हि वृक्षाः फलपुष्पशोभिताः

फठोरनिष्पन्दलतोषवेष्टिताः ।

नृपाज्ञया रक्षिजनेन पालिता

नराः सदारा इव यान्ति निर्वृतिम् ॥ ७ ॥

शकारः—शुश्रू भावे भणादि ।

बहुकुशुमविचित्रिता च भूमी

कुशुमभलेण विणामिता च रुक्खा ।

दुमशिहललदाअसम्बमाणा

पणशफला विअ बाणला ललन्ति ॥ ८ ॥ (ख)

विटः—काणेलीमातः, इदं शिलातलमध्यास्यताम् ।

शकारः—एशे म्हि आशिदे । (इति विटेन सहोपविशति ।) भावे,

अज्ज वि तं वसन्तसेणिअं शुमलामि । दुज्जणवअणं विअ हड्ढादो
ण ओशलदि । (ग)

विटः—(स्नगतम् ।) तथा निरस्तोऽपि सरति ताम् । अथवा ।

स्त्रीभिर्विमानितानां कापुरुषाणां विवर्धते मदनः ।

सत्पुरुषस्य स एव तु भवति मृदुर्नैव वा भवति ॥ ९ ॥

शकारः—भावे, का वि येला भावलकचेइइश मणिदइश

‘पवहणं गेण्हिअ लहुं लहुं आवच्छे’ ति । अज्ज वि ण आअ-

(क) स्तुतु स्तुतु । पुनरपि स्तुतु ।

(ख) सुष्ठु भावो मणति ।

बहुकुशुमविचित्रिता च भूमिः कुशुमभलेण विणामिताश्च वृक्षाः ।

दुमशिखरलतावलम्बमानाः पनसफलाश्चैव वानरा ललन्ति ॥

(ग) एषोऽस्म्यासितः । भावः, अद्यापि तां वसन्तसेनां सरामि ।

दुर्जनवचनमिदं हृदयाग्रापसरति ।

विपर्यस्तं लोहविह्वलम् ॥ ९ ॥ अमी इति ॥ ७ ॥ बहुकुशुमेत्यादि ।

पुष्पितामाच्छन्दाः । रुक्खा वृक्षाः । ललन्ति विहरन्ति ॥ ८ ॥ स्त्रीभिर्वि-

च्छदि त्रि चिलम्हि वुमुक्त्तिदे । मज्झण्हे ण शक्कीअदि पादेहिं
गन्तुम् । ता पेक्ख पेक्ख ।

णहमज्झगदे शूले दुप्पेक्खे कुविदवाणलशलिच्छे ।

भूमी ददशंतता हदपुत्तशदेव गन्धारी ॥ १० ॥ (क)

विटः—एवमेतत् ।

छायामु प्रतिमुक्तशप्पकवलं निद्रायते गोकुलं

तृष्णार्तैश्च निर्पायते वनमृगैरुष्णं पयः सारसम् ।

संतापादतिशङ्कितैर्न नगरीमार्गो नरैः सेव्यते

तप्तां भूमिमपास्य च प्रवहणं मन्ये कचित्संस्थितम् ॥ ११ ॥

शकारः—भावे,

शिलशि मम णिलीणे भाव शुज्जइश पादे

शउणिसगविहइश लक्खशाहाशु लीणा ।

णलपुलिशमणुइश उण्हदीहं शशन्ता

धलशरणणिशण्णा आदवं णिव्वहन्ति ॥ १२ ॥

भावे, अज वि शे चेडे णाअच्छदि । अत्तणो विणोदणणिमिच्चं किं
पि गाइइशम् (इति गायति ।) भावे, भावे शुदं तुए जं मए
गाइइम् । (स्त)

(क) भाव, कापि बेलो स्थावरकचेटल मनितल 'प्रवहणं गृहीत्वा लघु
लघ्वागच्छ' इति । अद्यापि नागच्छतीति चिरमस्ति वुमुक्षितः । मय्याहे न
शक्यते पादान्धां गन्तुम् । तत्पदं पश्य ।

नमोमध्यगतः सूर्यो दुःप्रेक्ष्यः कुपितवानरसदृशः ।

भूमिर्ददशंतता हतपुत्रशतेव गान्धारी ॥

(स्त) भाव,

त्यादि । आर्या ॥ ९ ॥ वुमुक्षितो न शक्यते पादान्धां गन्तुम् । णहमज्झे-
त्यादि । गाय । नमोमध्यगतः सूर्यो दुःप्रेक्ष्यः कुपितवानरसदृशः । भूमिर्द-
दशंतता हतपुत्रशतेव गान्धारी ॥ गान्धारी दुर्योधनादिपुत्रशतमाता ॥ १० ॥
छायास्विति ॥ ११ ॥ शिलशीत्यादि । मालिन्याः श्लोकः । शिरसि मम
निळीनो भाव सूर्यस्य पादः शकुनिखगविहइश वृक्षशाखासु लीनाः । नरपुण्य-
मनुष्या उष्णदीपं शसन्तो गृहशरणनिपन्ना आवपं प्रेरयन्ति ॥ १२ ॥

विटः—किमुच्यते । गन्धर्वो भवान् ।

शकारः—कथं गन्धर्वे ण भविस्सम् ।

हिङ्गुजले जीलकमद्मुस्ते वचाह गण्ठी सगुडा अ शुण्ठी ।

एसो मए शेविद गन्धजुत्ती कथं ण हग्गे मधुलश्शले चि ॥ ११ ॥

भावे, पुणो वि दाव गाइस्सम् । (तथा करोति ।) भावे भावे, शुद्धं
सुए जं मए गाइदम् । (क)

विटः—किमुच्यते । गन्धर्वो भवान् ।

शकारः—कथं गन्धर्वे ण भवामि ।

हिङ्गुजले दिण्णमरीचचुण्णे वग्घालिदे तेल्लधिण्ण मिदशे ।

भुत्ते मए पालहुदीअमंशे कथं ण हग्गे मधुलश्शलेचि ॥ १२ ॥

भावे, अज्जवि चेडे णाअच्छदि । (ख)

शिरसि मम निलीनो भाव सूर्यस्य पादः

शकुनिखगविहङ्गा वृक्षशाखासु लीनाः ।

नरपुरुषमनुष्या उष्णदीर्घे श्वसन्तो

गृहशरणनिषण्णा आतपं निर्वहन्ति ॥

भाव, अद्यापि स चेटो नागच्छति । आत्मनो विनोदननिमित्तं किमपि
गासामि । भाव भाव, श्रुतं त्वया यन्मया गीतम् ।

(क) कथं गन्धर्वो न भविष्यामि ।

हिङ्गुज्वला जीरकमद्रमुस्ता वचाया ग्रन्थिः सगुडा च शुण्ठी ।

एषा मया सेविता गन्धयुक्तिः कथं नाहं मधुरस्तर इति ॥

भाव, पुनरपि तावद्गासामि । भाव भाव, श्रुतं त्वया यन्मया गीतम् ।

(ख) कथं गन्धर्वो न भवामि ।

हिङ्गुज्वलं दत्तमरीचचूर्णं व्यापारितं तैलघृतेन मिश्रम् ।

भुक्तं मया पारश्रुतीयमांसं कथं नाहं मधुरस्तर इति ॥

भाव, अद्यापि चेटो नागच्छति ।

हिङ्गुज्वलादि । उपत्रातिच्छन्दसा । हिङ्गुज्वलौ जीरकमद्रमुस्तौ वचाया ग्रन्थिः
सगुडा च शुण्ठी । एषा मया सेविता ग्रन्थयुक्तिः कथं नाहं मधुरस्तर इति ॥ १२ ॥
हिङ्गुज्वले इति । हिङ्गुज्वलं दत्तमरीचचूर्णं व्यापारितं तैलघृतेर्मिश्रम् । भुक्तं मया

विटः—सस्यो भवतु भवान् । संप्रत्येवागमिष्यति ।

(ततः प्रविशति प्रवहणाधिरूढा वसन्तसेना चेटश्च ।)

चेटः—मीदे कखु हग्गे । मज्झण्हिके शुज्जे । मा दाणिं कुविदे
लाअशालशंठाणे हुविशदि । ता तुलिदं वहामि । जाध गोणा,
जाध । (क)

वसन्तसेना—हद्धी हद्धी । ण कखु वड्डमाणअस्स अअं सर-
संजोओ । किं जेदम् । किं णु कखु अज्जचारुदत्तेण वाहनपडि-
स्समं परिहरन्तेण अण्णो मणुस्सो अण्णं पवहणं पेसिट्ठं भविस्सदि ।
फुरदि दाहिणं लोअणम् । वेवदि मे हिअअम् । भुण्णाओ दिसाओ ।
सच्चं जैव विसंठुलं पेक्खामि । (ख)

शकारः—(नेमियोपमाकृत्यं ।) भावे भावे, आगदे पवहणे । (ग)

विटः—कथं जानासि ।

शकारः—किं ण पेक्खदि भावे । बुद्धशूअले विअ घुलघुला-
अमाणे लक्खीअदि । (घ)

विटः—(दृष्ट्वा ।) साधु लक्षितम् । अयमागतः ।

शकारः—पुत्तका थावलका चेडा, आगदे शि । (ङ)

चेटः—अध इ । (च)

(क) मीतः खल्वहम् । माध्याह्निकः सूर्यः । नेदानीं कुपितो राजस्या-
लसंस्थानको भविष्यति । तत्त्वरितं वहामि । यातं गात्रौ, यातम् ।

(ख) हा धिक्क हा धिक्क । न खलु वर्धमानकस्यायं स्वरसंयोगः । किं
भ्यिदम् । किं तु खल्वार्यचारुदत्तेन वाहनपरिश्रमं परिहरतान्यो मनुष्योऽन्य-
स्त्रयहणं प्रेषितं भविष्यति । स्फुरति दक्षिणं लोचनम् । वेपते मे हृदयम् ।
शून्या दिशः । सर्वमेव विसंठुलं पश्यामि ।

(ग) भाव भाव, आगतं प्रवहणम् ।

(घ) किं न पश्यति भावः । बुद्धशूकर इव घुरघुरायमाणं लक्ष्यते ।

(ङ) पुनरकं स्थावरकं चेट, आगतोऽसि । (च) अथ किम् ।

पारमृतीयं मांसं कथं नाहं मधुरस्वर इति ॥ १४ ॥ द्विगूज्वलचूर्णं प्ररमृतीयमासेन
सिद्धं मया भुक्तं ततः कथं न मधुरस्वररोऽहम् । घनद्रवः कर्मणि यन् तः (?) ॥ किं न
प्रेक्षते भावः । शूद्धशूकर इव घुरघुरेत्यव्यक्तशब्दानुकरणम् । अव्यक्तं शब्दं कुर्वाणो

शकारः—पवहणे वि आगदे । (क)

चेटः—अध इं । (ख)

शकारः—गोणा वि आगदे । (ग)

चेटः—अध इं । (घ)

शकारः—तुमं पि आगदे । (ङ)

चेटः—(सहासम् ।) भट्टके, अहं पि आगदे । (च)

शकारः—ता पवेशेहि पवहणम् । (छ)

चेटः—कदलेण मग्गेण । (ज)

शकारः—एदेण जेव पगालखण्डेण । (झ)

चेटः—भट्टके, गोणा मलेन्ति । पवहणे वि भज्जेदि । हग्गे वि चेडे मलामि । (ञ)

शकारः—अले, लाअशालके हग्गे गोणा मले, अवले कीणि-
इशम् । पवहणे भग्गे, अवलं घडाइइशम् । तुमं मले, अण्णे प^१वह-
णवाहके हुविइशदि । (ट)

चेटः—शब्बं उववण्णं हुविइशदि । हग्गे अत्तणकेलके ण हु-
विइशम् । (ठ)

शकारः—अले, शब्बं पि णइशदु । पगालखण्डेण पवेशेहि
पवहणम् । (ड)

(क) प्रवहणमप्यागतम् । (ख) अथ किम् । (ग) गाथावप्यागतौ ।

(घ) अथ किम् । (ङ) त्वमप्यागतः ।

(च) भट्टारक, अहमप्यागतः ।

(छ) तत्प्रवेशय प्रवहणम् । (ज) कतरेण मार्गेण ।

(झ) एतेनैव प्राकारखण्डेन ।

(ञ) भट्टारक, वृषभौ क्रियेते । प्रवहणमपि मज्जते । अहमपि चेटो क्रिये ।

(ट) अरे, राजश्यालकोऽहम् । वृषभौ मृतौ, अपरौ क्रेप्यामि । प्रवहणं
ममम्, अपरं कारयिष्यामि । त्वं मृतः, अन्यः प्रवहणवाहको भविष्यति ।

(ठ) सर्वमुपपन्नं भविष्यति । अहमात्मीयो न भविष्यामि ।

(ड) अरे, सर्वमपि नश्यतु । प्राकारखण्डेन प्रवेशय प्रवहणम् ।

चेटः—विभज्ज ले पवहण, शमं शामिणा विभज्ज । अण्णे पवहणे मोदु । मट्टके गदुअ णिवेदेमि । (प्रवित्त्य ।) कथं ण भग्गे । मट्टके, एसे उयत्थिदे पवहणे । (क)

शकारः—ण छिण्णा गोणा । ण मला लज्ज । तुमं पि ण मले । (ख)

चेटः—अध इं । (ग)

शकारः—भाव, आगच्छ । पवहणं पेक्खामो । भावे, तुमं पि मे गुल्ल पलमगुल्ल । पेक्खीअसि शादलके अम्मन्तलकेत्ति पुलकल-
णीएत्ति तुमं दाव पवहणं अगगदो अहिल्लुह । (घ)

विटः—एवं भवतु । (स्मारोहति ।)

शकारः—अथवा चिष्ट तुमम् । तुह वण्णकेलके पवहणे, जेण तुमं अगगदो अहिल्लुहसि । हग्गे पवहणशामी । अगगदो पवहणं अहिल्लुहामि । (ङ)

विटः—भवानेवं ब्रवीति ।

(क) विभज्ज रे प्रवहण, शमं स्वामिना विभज्ज । अन्यत्रप्रवहणं भवतु । मट्टारकं गत्वा निवेदयामि । कथं न भग्नम् । मट्टारक, एतदुपस्थितं प्रवहणम् ।

(ख) न छिन्नौ घृणमौ । न मृता रज्जवः । त्वमपि न मृतः ।

(ग) अध किम् ।

(घ) भाव, आगच्छ । प्रवहणं पदयावः । भाव, त्वमपि मम गुरुः पर-
मगुरुः । प्रेक्ष्यसे सादरकोऽभ्यन्तरक इति पुरस्करणीय इति त्वं तावत्प्रवह-
णमग्रतोऽधिरोह ।

(ङ) अथवा तिष्ठ त्वम् । तव पितृसंबन्धि प्रवहणम्, येन स्वमग्रतोऽधि-
रोहसि । अहं प्रवहणस्वामी । अग्रतः प्रवहणमधिरोहामि ।

पमित्याह—कथं न भग्न इति ॥ ण छिण्णा लज्ज, ण मला गोणा इति व्यक्तये
शकारोक्तत्वाद्भग्नम् । मम गुरुः । गुरुरित्यभिमान्यत्ववरम् । एवं त्वं प्रेक्ष्यते ।
सावरं महत्तुल्यं (?) । गुल्लकखिलीय, पुष्पतणीयः (?) पुष्कलिनी । 'एकार्यन्द-
यमच्छनीश इत्येनेन गुरुत्वमेव दृश्यति' इति प्राचीनटीका (?) । त्वं तावत्प्रवहण-
मग्रत आरोह ॥ अथवा तिष्ठ त्वम् । तव पितृयं प्रवहणम् । अहं प्रवहणस्वामी ।

शकारः—जइ वि हगे एव्वं मणामि, तथा वि तुह एरो
आदले 'अहिलुह मणामि' चि मणिदुम् । (क)

विटः—आरोहतु भवान् ।

शकारः—एरो शंपदं अहिलुहामि । पुत्तका थावलका चेडा,
पलिवत्तावेहि पवहणम् । (ख)

चेटः—(परावर्त्य ।) अहिलुहदु मट्टालके । (ग)

शकारः—(अधिरुद्धावलोक्य च शङ्कां नटयित्वा स्मरितमवतीर्य विटं
कण्ठेऽवलम्ब्य ।) भावे भावे, मलेशि मलेशि । पवहणाधिरुद्धा लवखशी
चोले वा पडिवशदि । ता जइ लवखशी, तदो उमे वि मूरो ।
अथ चोले, तदो उमे वि सज्जे । (घ)

विटः—न मेतव्यम् । कुतोऽत्र वृषभयाने राक्षस्याः संचारः ।
मा नाम ते मध्याह्नार्कतापच्छिन्नदृष्टेः स्थावरकस्य सकञ्चुकां छायां
दृष्ट्वा भ्रान्तिरूपना ।

शकारः—पुत्तका थावलका चेडा, जीवेशि । (ङ)

चेटः—अथ इं । (च)

शकारः—भावे, पवहणाधिरुद्धा इत्थिआ पडिवशदि । ता
अवल्लोएहि । (छ)

विटः—कथं स्त्री ।

(क) यद्यप्यहमेव मणामि, तथापि तत्रैव आचारः 'अधिरुह भट्टारक'
इति मणितुम् ।

(ख) एष साप्रतमधिरुहामि । पुत्रक स्थानरक चेट, परिवर्तय प्रवहणम् ।

(ग) अधिरुहतु भट्टारक ।

(घ) भाव भाव, मृतोऽसि मृतोऽसि । प्रवहणाधिरुद्धा राक्षसी चोरो वा
प्रतिवसति । तद्यदि राक्षसी, तदोभावपि सुपितौ । अथ चौरः तदोभावपि
स्वादितौ । (ङ) पुत्रक स्थानरक चेट, जीवसि । (च) अथ निम् ।

(छ) मान, प्रवहणाधिरुद्धा स्त्री प्रतिवसति । तदवलोक्य ।

अप्रतः प्रवहणमधिरुहामि ॥ यद्यप्यहमेवं मणामि, तथापि तत्रैव आचारः 'अधिरुह
भट्टारक' इति मणितुम् ॥ प्रवहणे राक्षसी चोरो वा प्रतिवसति । मूरो राजे इति

अवनतशिरसः प्रतियाम शीघ्रं पथि वृषभा इव वर्षताडिताक्षाः ।

मम हि सदसि गौरवप्रियस्य कुलजनदर्शनकातरं हि चक्षुः ॥ १५ ॥

वसन्तसेनाः—(सविस्मयमात्मगतम् ।) कथं मम णअणाणं आआ-
सअरो जेव राअसालओ । ता संसइदहि मन्दमाआ । एसो दाणिं
मम मन्दमाइणीए ऊसरक्खेतपदो विअ बीअमुट्ठी णिप्फलो इय
आगमणो संवुत्तो । किं एत्थ करइस्सम् । (क)

शकारः—कादले क्खु एरो बुद्धचेडे पवहणं नावल्लोपदि ।
भावे, आलोएहि पवहणम् । (ख)

विटः—को दोपः । भवतु । एवं तावत् ।

शकारः—कथम्, शिआला उड्डेन्ति, वाआशावच्चेन्ति । ता
जाव भावे अक्खीहिं भक्खीअदि, दन्तेहिं पेक्खीअदि, ताव हम्मे
पलाइइशम् । (ग)

विटः—(वसन्तसेनां दृष्ट्वा । सविषादमात्मगतम् ।) कथमये, मृगी
व्याघ्रमनुसरति । भोः, कथम् ।

शरच्चन्द्रमतीकाशं पुलिनान्तरशायिनम् ।

हंसी हंसं परित्यज्य वायसं समुपस्थिता ॥ १६ ॥

(जनान्तिरुम् ।) वसन्तसेने, न युक्तमिदम्, नापि सदृशमिदम् ।

पूर्वं मानादवज्ञाय द्रव्यार्थे जननीवशात् ।

(क) कथं मम नयनयोरयासकर एव राजश्यालः । तत्संशयितास्मि
मन्दभाग्या । इतदिदानीं मम मन्दभागिन्या ऊपरक्षेत्रपतित इव बीजमुष्टि-
निष्फलमिहागमनं संवृत्तम् । तत्किमत्र करिष्यामि ।

(ख) कातरः खल्वेव बुद्धचेटः प्रवहणं नावलोकयति । भाव, आलो-
कय प्रवहणम् ।

(ग) कथम्, शृगाला उड्डीयन्ते, वायसा व्रजन्ति । तथावद्भावोऽक्षिभ्यां
भक्ष्यते दन्तैः प्रेक्ष्यते, तावदहं पलायिष्ये ।

विपरीतोक्तिः शकारवाक्यत्वात् ॥ अवप्वेत्यादि । पुष्पिताग्रा । प्रयाम
इति खोटो मस (?) । गौरवमात्मनि बहुमानः ॥ १५ ॥ बुद्धचेडे निन्दितश्रोतः ।
'बुद्धधोक्तेपांझ इत्यावाचकः । अकारणात्' इति पूर्वटीका (?) ॥ कथम् । शृगाला
उड्डीयन्ते । वायसा भावन्ति । तथावद्भावोऽक्षिभ्यां भक्ष्यते दन्तैः प्रेक्ष्यते ।
शकारवाक्यत्वाद्विपरीतोक्तिः । तावदहं पलाये । अन्यथा वापन्यात् (?) । लाघव-
नायाति कातरं विदुःखं क्कादने भीरुः (?) । शरदिति ॥ १६ ॥ पूर्व-

शकारः—(सक्रोधम् ।)

जे चुम्बिदे अम्बिकमादुकेहिं गदे ण देवाण वि जे पणामम् ।
शे पाडिदे पादतलेण मुण्डे वणे शिआलेण जघा मुदङ्गे ॥ १९ ॥
अले थावलआ चेडा, कहिं तुए एशा शमाशादिदा । (क)

चेटः—भट्टके, गामशअलेहिं लुद्धे लाअमग्गे । तदो चालुद-
त्तश्श लुक्खवाडिआए पवहणं थाविअ तहिं ओदलिअ जाव चङ्ग-
पलिवट्ठिअं कलेमि, ताव एशा पावहणविपज्जाशेण इह आलुद्धे वि-
तप्पेमि । (ख)

शकारः—कथं पवहणविपज्जाशेण आगदा । ण मं अहिशा-
लिदुम् । ता ओदल ओदल ममकेलकादो पवहणादो । तुमं तं द-
लिद्दशत्थवाहपुत्तकं अहिशालेशि । ममकेलकाइं गोणाइं बाहेशि ।
ता ओदल ओदल गब्भदाशि, ओदल ओदल । (ग)

वसन्तसेना—तं अज्जचारुदत्तं अहिसारेसि ति जं सच्चम्,
अलंकिदम्हि इमिणा वज्जेण । संपदं जं भोदु तं भोदु । (घ)

(क) यच्चुम्बितमम्बिकामातृकाभिर्गतं न देवानामपि यत्प्रमाणम् ।

तत्पातितं पादतलेन मुण्डे वने शृगालेन यथा मृताङ्गम् ॥

अरे स्थावरक चेट, पुत्र त्वयैषा समासादिता ।

(ख) भट्टक, ग्रामशकटै रुद्धो राजमार्गः । तदा चारुदत्तस्य वृक्षवाटि-
कायां प्रवहणं स्थापयित्वा तत्रावतीर्य यावच्चक्रपरिवृत्तिं करोमि, तावदेव
प्रवहणविपर्यसेनेहास्तुतेति तर्कयामि ।

(ग) कथं प्रवहणविपर्यसेनागता । न मामभिसारयितुम् । तदवतराव-
तर मदीयात्प्रवहणात् । एवं तं दरिद्रमार्गवाहपुत्रकमभिसारयसि । मदीया
गावौ बाहयसि । तदवतरावतर गर्भदासि, अवतरावतर ।

(घ) तमार्थचारुदत्तमभिसारयसीति यत्सत्यम्, अलंकृतास्म्यमुना वद-
नेन । सांप्रतं यद्वचति तद्वचति ।

तत्तन्मस्त्रेदानीं धरणाग्रि तवास्मि दासः ॥ १८ ॥ जे चुम्बिदे इति । उरजाला ।
ये चुम्बिता मातृकाभिरुक्ताभिर्गता न देवानामपि ये प्रमाणम् (प्रणामम्) । ते
पातितः पादतलेन मुण्डा वने शृगालेन यथा मृताङ्गः ॥ मातृका इति स्थाये

शकारः—

एदेहि दे दशणहुप्पलमण्डलेहि ।

हत्थेहि चाटुशतताडणलम्पडेहि ।

कट्टामि दे वलत्तणं णिअजाणकादो

केशेषु बालिदइअं वि जहा जडाऊ ॥ २० ॥ (क) ।

विटः—

अग्राह्या मूर्धजेप्वेताः स्त्रियो गुणसमन्विताः ।

न लताः पल्लवच्छेदमर्हन्त्युपवनोद्भवाः ॥ २१ ॥

तदुत्तिष्ठ त्वम् । अहमेनामवतारयामि । वसन्तसेने, अवतीर्यताम् ।

(वसन्तसेनावसीर्यैकान्ते स्थिता ।)

शकारः—(स्वगतम् ।) जे शे मम वचनावमानेण तदा लोशमी शंधुक्खित्ते, अज्ज एदाए पादप्पहालेण अणेण पज्जलिदे तं शंपदं मालेमि णम् । भोदु । एव्वं दाव । (प्रक्षयम् ।) भावे भावे, जदिच्छशे लम्बदशाविशालं प्रावालअं शुचशदेहिं जुत्तम् ॥

मांसं च खादुं तह तुष्टिं कादुं चुह चुह चुक्कु चुह चुह इति ॥ २२ ॥ (ख) ।

(क) एताभ्यां ते दशनस्रोत्पलमण्डलाभ्यां

हस्ताभ्यां चाटुशतताडनलम्पटाभ्याम् ।

कर्षामि ते वरतनु निजयानका-

. त्केशेषु बालिदयितामिव यथा जटायुः ॥

(ख) यः स मम वचनावमानेन तदा रोषामि. शंधुक्षितः, अचैतस्या. पादप्रहारेणानेन प्रज्वलितः । तत्सांप्रतं मारयाम्येनाम् । मवतु । एवं तावत् । भाव मान,

यदीच्छसि लम्बदशाविशालं प्रावारकं सुनशतैर्युक्तम् ।

मांसं च खादितुं तथा तुष्टिं कर्तुं चुह चुह चुक्कु चुह चुह इति ॥

क* । मुण्डा इति बहुवचनमप्यनर्थकम् ॥ १९ ॥ एदेहिं इत्यादि । वसन्त लक्ष्मच्छन्दसा । सविन्दोः पाक्षिकशुद्धत्वात् एदेहिं हत्थेहिं इत्यनयोर्लघुत्वम् । एताभ्यां तव दशनस्रोत्पलमण्डलाभ्यां हस्ताभ्यां चाटुशतताडनलम्पटाभ्यां कर्षयामि दे त्वाम् । वरतनुं निजयानकात्केशेषु बालिदयितामिव केशेषु जटायुरावृष्टवान् । पाठान्तरे हनुमानिलयः । व्याहतोपमं चेदम् अग्राह्या इति ॥ २१ ॥ योऽसौ वचनावमानेन तदा रोषामिः सोऽचैतस्याः पादप्रहारेणानेन प्रज्वलितः । ततः सांप्रतं मारयाम्येनारकं च्छशे इत्यादि । उपजातिच्छन्दसा । यदीच्छसि लम्बदशाविशालं प्रावालअं सुनशतैर्युक्तम् । मांसं च खादितुं तथा तुष्टिं कर्तुं

विटः—ततः किम् ।

शकारः—मम प्रियं कलेहि । (क)

विटः—बाढं करोमि वर्जयित्वा त्वकार्यम् ।

शकारः—भावे, अकज्जाह गन्धे वि णत्थि । लक्खशी कावि णत्थि । (ख)

विटः—उच्यतां तर्हि ।

शकारः—मालेहि वसन्तशेणिअम् । (ग)

विटः—(कर्णौ विधाय ।)

बालां स्त्रियं च नगरस्य विभूषणं च
वेश्यामवेशसदृशप्रणयोपचाराम् ।

घनामनागसमहं यदि घातयामि
केनोद्धुपेन परलोकनदीं तरिष्ये ॥ २३ ॥

शकारः—अहं ते भेडकं दइइशम् । अण्णं च विविक्के उ-
ज्जाणे इध मालन्तं को तुमं पेक्खिइशदि । (घ)

विटः—

पश्यन्ति मां दशदिशो वनदेवताश्च
चन्द्रश्च दीप्तकिरणश्च दिवाकरोऽयम् ।

धर्मानिलौ च गगनं च तथान्तराला
भूमिस्तथा सुकृतदुष्कृतसाक्षिभूता ॥ २४ ॥

शकारः—तेण हि पडन्तोवालिदं कदुअ मालेहि । (ङ)

विटः—मूर्ख अपघ्यस्तोऽसि ।

(क) मम प्रियं कुरु ।

(ख) भाव अकार्यस्य गन्धोऽपि नास्ति । राक्षसी कापि नास्ति ।

(ग) मारय वसन्तसेनाम् ।

(घ) अहं त उडुपं दास्यामि । अन्यच्च विविक्ते उद्यान इह मारयन्ते-
नं प्रेक्षिष्यते । (ङ) तेन हि पटान्तापवारितां कृत्वा मारय ।

इ बुद्धि इत्यनुकरणम् ॥ २२ ॥ निक्षिप्तेऽन्योन्यार्थावेतो (१) ॥ याटा-
॥ अवेशसदृशेति । अवेशसदृशोचितं कृतिमम् (१) ॥ २३ ॥ विविक्ते
पटान्तापवारितां इत्या ॥ पश्यन्तीति ॥ २४ ॥ अपघ्यो

शकारः—अधम्ममील एसे वुद्धकोले । मोदु । थावलअं चेढं
अणुणेमि । पुत्तका थावलका चेडा, श्रोवण्णखण्डुआइं दइइशम् । (क)

चेटः—अहं पि पहिलिइशम् । (ख)

शकारः—श्रोवण्णं दे पीढके कालइइशम् । (ग)

चेटः—अहं पि उवविशिइशम् । (घ)

शकारः—अण्वं दे उच्छिइशअं दइइशम् । (ङ)

चेटः—अहं पि ताइइशम् । (च)

शकारः—अण्वचेडाणं महत्तलकं कलइइशम् । (छ)

चेटः—मट्टके, हुविइशम् । (ज)

शकारः—ता मण्णेहि मम वअणम् । (झ)

चेटः—मट्टके, अण्वं कलेमि वज्जिम अकज्जम् । (ञ)

शकारः—अकज्जाह गन्वे वि णत्थि । (ट)

चेटः—मणादु मट्टके । (ठ)

शकारः—एणं वसन्तरोणिअं मालेहि । (ड)

चेटः—प्रसीददु मट्टके । इअं मए अणज्जेण अज्जा पवइण-
पलिवत्तणेण आणीदा । (ढ)

(क) अधर्ममीलरेप वुद्धकोलः । भवतु । स्यावरकं चेटमतुनयामि ।
पुत्तकं स्यावरकं चेट, सुवर्णकटकानि दास्यामि ।

(ख) अहमपि परिधाम्यामि । (ग) श्रोवणं ते पीढकं कारयिष्यामि ।

(घ) अहमप्युपवेक्ष्यामि । (ङ) सर्वे त उच्छिष्टं दास्यामि ।

(च) अहमपि स्वादिष्यामि ।

(छ) सर्वचेदानां महत्तरकं कारयिष्यामि ।

(ज) मट्टकं मविष्यामि । (झ) तन्मन्यस्व मम वचनम् ।

(ञ) मट्टकं, सर्वं करोमि वर्जयित्वाकार्यम् ।

(ट) अकार्यस्य गन्धोऽपि नास्ति । (ठ) मणतु मट्टकः ।

(ड) एनां वसन्तसेनां मारय ।

(ढ) प्रसीदतु मट्टकः । इयं मयानार्येणार्यां प्रवहणपरिवर्तने

पिहितः ॥ सुखण्डुआइं बाहुवठयविसेपान् । पहिलिस्सं परिधासे
टम् ॥ उवविस्सिस्सं उपवेक्ष्यामि ॥ तंवहिहिस्सिघोटासि (?) उच्छि-
नाव-

शकारः—अले चेडा, तवावि ण पहवामि । (क)

चेटः—पहवदी भट्टके शलीअह, ण चालिचाह, । ता पशीददु
पशीददु भट्टके । माआमि कखु अहम् । (ख)

शकारः—तुमं मम चेडे मविअ कदश माआशि । (ग)

चेटः—भट्टके, पललोअइश । (घ)

शकारः—के शे पल्लोए । (ङ)

चेटः—भट्टके, शुकिददुकिदइश पलिणामे । (च)

शकारः—केलिशे शुकिदइश पलिणामे । (छ)

चेटः—जादिशे भट्टके, बहुशुवण्णमण्डिदे । (ज)

शकारः—दुकिदइश केलिशे । (झ)

चेटः—जादिशे हग्गे पलपिण्डमक्खके भूदे । ता अकज्जं ण
कलइइशम् । (ञ)

शकारः—अले, ण मालिइशशि । (ट) (इति बहुविधं ताडयति ।)

चेटः—पिट्ठयदु भट्टके, मालेदु भट्टके, अकज्जं ण कलइइशम् ।

(क) अरे चेट, तवापि न प्रमवामि ।

(ख) प्रमयति भट्टकः शरीरस्य, न चारित्र्यस्य । तत्प्रसीदतु प्रसीदतु
भट्टकः । विभेमि खल्वहम् ।

(ग) त्वं मम चेटो भूत्वा कक्षाद्विमेषि ।

(घ) भट्टक, परलोकात् । (ङ) कः स परलोकः ।

(च) भट्टक, सुकृतदुष्कृतस्य परिणामः ।

(छ) कीदृशः सुकृतस्य परिणामः ।

(ज) यादृशो भट्टको बहुसुवर्णमण्डितः । (झ) दुष्कृतस्य कीदृशः ।

(ञ) यादृशोऽहं परपिण्डमक्षको भूतः । तदकारं न करिष्यामि ।

(ट) अरे, न मारयिष्यसि ।

भवति मम भट्टकः शरीरस्य, न चारित्र्यस्य ॥ परपिण्डमक्षको भूतः ॥

जेण म्हि गवमदाशे विणिम्मिदे भागवेअदोशेहिं ।

अहिअं च ण कीणिदशं तेण अकज्जं पलिहलामि ॥ २५ ॥ (क)

वसन्तसेना—मान, शरणागद म्हि । (ख)

विटः—काणेलीमातः, मर्पय मर्पय । साधु स्वावरक, साधु ।

अप्येप नाम परिभूतदशो दरिद्रः

प्रेप्यः परल्ल फलमिच्छति नास्य भर्ता ।

तस्मादमी कथमिवाद्य न यान्ति नाशं

ये वर्धयन्त्यसदृशं सदृशं त्यजन्ति ॥ २६ ॥

अपि च ।

रन्धानुसारी विषमः कृतान्तो यदस्य दास्यं तत्र चेश्वरत्वम् ।

श्रियं त्वदीयां यदयं न भुङ्क्ते यदेतदाज्ञां न भवान्करोति ॥ २७ ॥

शकारः—(सगतम् ।) अधम्ममिलुए वुड्डुखोडे । पल्लोअमिळ् एशे गवमदाशे । हग्गे लट्ठिअशाले कइय भाआमि बलपुलिअ-मणुअशे (प्रकाशम् ।) अले गवमदाशे चेडे, गच्छ तुमम् । ओव-लके पविशिअ बीअन्ते एअन्ते चिइट । (ग)

चेटः—जं मट्टके आणवेदि । (वसन्तसेनामुपसृत्य ।) अज्जए, एत्तिके मे विहवे । (घ) (इति निष्क्रान्तः ।)

शकारः—(परिवरं धनम् ।) चिइट वसन्तशेणिए, चिइट । मालइइशम् । (ङ)

(क) ताडयतु मट्टकः, मारयतु मट्टकः, अकार्यं न करिष्यामि ।

येनाग्निं गर्भदासो निनिर्मितो भागधेयदोषैः ।

अधिकं च न कीणिष्यामि तेनाकार्यं परिहरामि ॥

(ख) मान, शरणागतामि ।

(ग) अधर्ममीरुको वृद्धशृगालः । परल्लेकमीरुकेय गर्भदासः । राष्ट्रियशृगालः कस्माद्विभेदि वरपुरुषमनुष्यः । अरे गर्भदास चेट, गच्छ अपवारके प्रविश्य निश्चान्त एकान्ते तिष्ठ ।

(घ) यद्गट्टकं आज्ञापयति । आर्ये, एतावान्मे विमवः ।

(ङ) तिष्ठ वसन्तसेने, तिष्ठ । मारयिष्यामि ।

पिट्ठयतु ताडयतु मारयतु वा । जेण ह्मीत्यादि । गाया । येन निनिर्मितो भागधेयदोषेण । अधिकं च न कीणि(कं)प्यामि तेन रमि ॥ २५ ॥ अपीति ॥ २६ ॥ रन्ध्रेति ॥ २७ ॥ क

विटः—आः, ममाग्रतो व्यापादयिष्यसि । (इति गले पृष्ठाति ।)

शुक्रारः—(भूमौ पतति ।) भावे भट्टकं मालेदि । (इति मोहं नाटयति । चेतनां लब्ध्वा ।)

शब्दकालं मए पुष्टे मंशेण अ धिएण अ ।

अज्ज कज्जे शमुप्पण्णे जादे मे वैलिए कथम् ॥ २८ ॥

(विचिन्त्य ।) भोदु । लब्धे मए उवाए । दिण्णा बुद्धुखोडेण शिलश्वा-
लणशण्णा । ता एदं पेशिअ वशन्तशेणिअं मालइइशम् । एवं
दाव । (प्रकाशम् ।) भावे, जं तुमं मए भणिदे, तं कथं हग्गे एवं
बहुकेहिं मल्लकप्पमाणेहिं कुलेहिं जादे अकज्जं कलेमि । एवं एदं
अग्गीकलवेदुं मए भणिदम् । (क)

विटः—

किं कुलेनोपदिष्टेन शीलमेवात्र कारणम् ।

भवन्ति सुतरां स्फीताः सुक्षेत्रे कण्टकिद्रुमाः ॥ २९ ॥

शुक्रारः—भावे, एसा तव अगदो लज्जाअदि, ण मं अग्गी-

(क) भावो भट्टकं मारयति ।

सर्वकालं मया पुष्टे मांसेन च घृतेन च ।

अथ कार्ये समुत्पन्ने जातो मे वैरिकः कथम् ॥

भवतु । लब्धो मयोपायः । दत्ता बृद्धशृगालेन शिरश्चालनसंज्ञा । तदेतं
प्रेष्य वसन्तसेनां मारयिष्यामि । एवं तावत् । भाव, यत्त्वं मया भणितः,
तत्कथमहमेवं बृहत्तरैः मल्लकप्रमाणैः कुलेर्जातोऽकार्यं करोमि । एवमेतद-
ङ्गीकारयितुं मया भणितम् ।

(स्वात्)स विनेमि । अपि तु न कस्यापीत्यर्थः ॥ ओबलिके अपवारके । पृष्ठमिरेष
त्वर्थः ॥ परिकटं बाह इति प्रविष्टम् ॥ सर्वकालमित्यादि । अर्थस्तु—
सर्वकालं मया पुष्टे मांसेन च घृतेन च । अथ कार्ये समुत्पन्ने जातो मे वैरिकः
॥ २९ ॥ वैरिको वैरी । स्वार्थे कः ॥ २८ ॥ लब्धो मयोपायः । दत्ता पृष्ठखोडेन
उपदेशः । एदं विटम् । भाव, यत्त्वं मया भणितः पर्थः समम् (!) ।

एवं पृष्ठतो मल्लकप्रमाणात् । समुद्रप्रमाणादिति वक्ष्ये मो(मौ)ख्यान्मन्त्र-
ता कुलमुपमिनोति । 'मन्त्रिश्च पत्रपुटिश्च तथा कुलस्य महत्त्वं मौख्यादुप-
प्राचीनटीका । जातोऽकार्यं करोमि । एवमेतदङ्गीकारयितुं मया भणि-

कलेदि । ता गच्छ । थावलमचेडे मए पिश्टिदे गदे वि । एशे पलइअ गच्छदि । ता तं गेण्हिअ आअच्छदु भावे । (क)

विटः—(स्वगतम् ।)

अस्मात्समक्षं हि वसन्तसेना शौण्डीर्यभावात् भजेत मूर्खम् ।
तस्मात्करोम्येय विविक्तमस्या विविक्तविश्रम्भरसो हि कामः ३०
(प्रकाशम् ।) एवं भवतु गच्छामि ।

वसन्तसेना—(पठान्ते गृहीत्वा ।) णं मणामि शरणागदम्हि । (ख)

विटः—वसन्तसेने, न मेतव्यं न मेतव्यम् । काणेलीमातः,
वसन्तसेना तव हस्ते न्यासः ।

शकारः—एवम् । मम हस्ते एषा णाशेण चिष्टदु । (ग)

विटः—सत्यम् ।

शकारः—शच्चम् । (घ)

विटः—(किञ्चिद्गत्वा ।) अथवा मयि गते नृशंसो हन्यादेनाम् ।
तदपवारितशरीरः पश्यामि तावदस्य चिकीर्षितम् । (श्लोकान्ते स्थितः ।)

शकारः—मोदु । मालइश्शम् । अथवा कवडकावदिके एशे
वक्षणे बुद्धुखोडे कदावि ओवालिदशलीले गडिअ शिआले भविअ
हुल्लुमुलिं कलेदि । ता एतदश्श वञ्चणानिमित्तं एवं दाव कलइश्शम् ।
(कुमुदावचयं कुर्वन्नात्मानं मण्डयति ।) वाशू वाशू वसन्तशेणिए, एहि । (ङ)

(क) माय, एषा तवाम्रतो लज्जते न मामङ्गीकरोति । तद्गच्छ ।

स्यावरकचेटो मया ताडितो गतोऽपि । एष प्रपलाय्य गच्छति । तस्मात्तं
गृहीत्वागच्छतु भावः ।

(ख) ननु मणामि शरणागतामि ।

(ग) एवम् । मम हस्त एषा न्यासेन तिष्ठतु ।

(घ) सत्यम् ।

(ङ) भवतु । मारयिष्यामि । अथवा कपटकापटिकं एष जाड
शृगालः कदाचिदपवारितशरीरो गत्वा शृगालो मूढा कप
तदेतस्य वञ्चनानिमित्तमेवं तावत्करिष्यामि । गाले गाले वसन्त

तम् ॥ किंफुलेनेति ॥ २९ ॥ अस्मदिति ॥ ३० ॥ णासेन न
च ॥ अथवा कपटकापटिको ब्राह्मणः बुद्धुखोडः कदाचिदपवारित

विटः—अये, कामी संवृतः । हन्त, निर्वृतोऽसि । गच्छामि ।
(इति निष्क्रान्तः ।)

शकारः—

शुवर्णञ्च देमि पिञ्चं वदेमि पडेमि शीशेण श्वेष्टणेण ।

तथा वि मं नेच्छसि शुद्धदन्ति किं शैवर्णं कष्टमया मणुष्या ॥३१(क)

धसन्तसेना—को एत्थ संदेहो । (अवनतमुखी 'खलचरित'
इत्यादि श्लोकद्वयं पठति ।)

खलचरितं निकृष्टं जातदोषः

कथमिह मां परिलोमसे धनेन ।

सुचरितचरितं विशुद्धदेहं

न हि कमलं मधुपाः परित्यजन्ति ॥ ३२ ॥

यत्नेन सेवितव्यः पुरुषः कुलशीलवान्दरिद्रोऽपि ।

शोभा हि पणखीणां सहस्रजनसमाश्रयः कामः ॥ ३३ ॥

अवि अ । सहकारपादवं सेविअ ण पलासपादवं अङ्गीक-
रिस्सम् । (ख)

शकारः—दाशीए धीए, दलिह्चालुदत्तके सहआलपादवे
कडे, हग्गे उण पलाशे मणिदे, किंशुके वि ण कडे । एवं तुमं मे
गालिं देन्ती अज्जवि तं जेव चालुदत्तकं शुमलेशि । (ग)

(क) सुवर्णकं ददामि प्रियं वदामि पतामि शीर्षेण सवेष्टनेन ।

तथापि मां नेच्छसि शुद्धदन्ति किं शैवर्णं कष्टमया मनुष्याः ॥

(ख) कोऽत्र संदेहः । अपि च । सहकारपादपं सेवित्वा न पलाशपा-
दपमङ्गीकरिष्यामि ।

(ग) दासाः पुत्रि, दरिद्रचारुदत्तकः सहकारपादपः कृतः अहं पुनः
पलाशो मणितः, किंशुकोऽपि न कृतः । एवं त्वं मलं गालीं ददत्यद्यापि
तमेव चारुदत्तकं शरसि ।

शुवर्णकमिति । उपजातिः । सुवर्णकं ददामि, प्रियं वदामि, पतामि शीर्षेण स-
वेष्टनेन सोष्णीयेण । तेन नूनं वेष्टनी इति प्रसिद्धम् (?) । तथापि मां नेच्छसि शुद्धदन्ति

शकारः कष्टमया मनुष्याः ॥३१॥ 'खलचरितं' 'यत्नेन' [इति] प्रतीकपाठो

तत्र 'इत्यादि' इत्याद्याहार्यः । इत्यादि श्लोकद्वयं पठतीत्यर्थः । खलचरितेति

च संबोधनद्वयम् ॥३२॥३३॥ पलाशपदेन राक्षसोऽप्यभिधीयते । गालिं

वसन्तसेना—हियअगदो जेव किंति न सुमरीअदि । (क)

शकारः—अज्ज वि दे हियअगदं तुमं च शमं जेव मोडेमि ।

ता दलिदइशत्थवाहअमणुइशकामुकिणि, चिष्ट चिष्ट । (ख)

वसन्तसेना—भण भण पुणो वि भण सलहणिआइं एदाइं
अक्खराइं । (ग)

शकारः—पलिच्चाअहु दार्षाए पुत्ते दलिदचालुदत्तके तु-
मम् । (घ)

वसन्तसेना—परिच्चाअदि अदि मं पेक्खदि । (ङ)

शकारः—

किं शे शक्के वालिपुत्ते महेन्द्रो रम्मापुत्ते कालणेमी सुवन्धू ।

रुद्धे राजा द्रोणपुत्ते जटाऊ चाणके वा धुन्धुमाले तिशङ्कु ॥ ३४ ॥

अथवा, एदे वि दे ण लक्खन्ति ।

चाणकेण जघा शीदा मानिदा मालदे जुए ।

एवं दे मोडइइशामि जटाऊ विअ दोव्वदिम् ॥ ३५ ॥ (च)

(इति ताजयितुमुद्यतः ।)

(क) हृदयगत एव किमिति न खर्यते ।

(ख) अद्यापि ते हृदयगतं त्वा च सममेव मोटयामि । तद्विद्विषय-
वाहकमनुप्यकामुकिणि, तिष्ठ तिष्ठ ।

(ग) भण भण पुनरपि भण श्लाघनीयान्येतान्यक्षराणि ।

(घ) परिनायता दास्याः पुत्रो दरिद्रचारुदत्तकस्त्वाम् ।

(ङ) परिनायते यदि मा प्रेक्षते ।

(च) किं स शक्रो वालिपुत्रो महेन्द्रो रम्मापुत्रः कालनेमिः सुवन्धुः ।

रुद्रो राजा द्रोणपुत्रो जटायुश्चाणक्यो वा धुन्धुमारस्तिशङ्कुः ।

देन्ती साक्षेपं वदन्ती इति देशीति विरतनटीका ॥ किं शे शक्के इति

विशेषच्छन्दसा श्लोकः । किमसौ [शक्रो] वालिपुत्रो महेन्द्रो रम्मापुत्रः

सुवन्धुः । रुद्रो राजा द्रोणपुत्रो जटायुश्चाणक्यो वा धुन्धुमारस्तिशङ्कुः

मिरसुरः । सुवन्धुः कविविशेषः । धुन्धुमारसुरभेदः ॥ ३४ ॥ अथवा,

रक्षन्ति । चाणक्येनेत्यादि । अर्थस्तु—चाणक्येन यथा सीता

युगे भारतान्निष्ठे समये । एवं तां मारयिष्यामि जटायुरिव

वसन्तसेना—हा अत्ते, कहिं सि । हा अज्जचारुदत्त, एसो जणो असंपुण्णमणोरधो ज्जेव विवज्जदि । ता उद्धं अकन्दहस्सम् । अधवा वसन्तसेणा उद्धं अकन्दति चि लज्जणीअं क्खु एदम् । णमो अज्जचारुदत्तस्स । (क)

शकारः—अज्जवि गब्भदासी तदश ज्जेव पावस्स णामं गे-
ण्हदि (इति कण्ठे पीडयन् ।) शुमल गब्भदाशि, शुमल । (ख)

वसन्तसेना—णमो अज्जचारुदत्तस्स । (ग)

शकारः—मल गब्भदाशि, मल । (घ) (नाट्येन कण्ठे निपीड्य-
न्मारयति ।)

(वसन्तसेना मूर्च्छिता निधेय पतति ।)

शकारः—(सहस्रम् ।)

एदं दोशकलण्डिअं अविणअशशावासमूदं खलं
लत्तं तदश किलागदश लमणे कालगदं खाअदम् ।
किं एशे समुदाहलामि णिअअं बाहूण शूलत्तणं
णीशाशे वि मलेइ अम्ब शुमला शीदा जथा भालदे ॥३६॥

अथवा, एतेऽपि त्वां न रक्षन्ति ।

चाणक्येन यथा सीता मारिता मारते शुने ।

एवं त्वां मोटयिष्यामि जटाशुरिव द्रौपदीम् ॥

(क) हा मातः, कुत्रासि । हा आर्यचारुदत्त, एष जनोऽसंपूर्णमनोरथ एव विपद्यते । तदूर्ध्वमाक्रन्दयिष्यामि । अथवा वसन्तसेनोर्ध्वमाक्रन्दतीति लज्जनीयं खल्वेतत् । नम आर्यचारुदत्ताय ।

(ख) अद्यापि गर्भदासी तस्यैव पापस्य नाम गृह्णाति । सर गर्भ-
दासि, सर । (ग) नम आर्यचारुदत्ताय ।

(घ) श्रियतां गर्भदासि, श्रियताम् ।

कर्ध्वमुखैस्तराम् ॥ शुमल सर ॥ मल श्रियस्व । एदं दोशकलण्डिअमित्यादि ।

च हस्तेन श्लोकद्वयम् । एतां दोषकरण्डिकामविनयस्यावासभूतां खला दुर्जनस्वभावा-
न्तां तस्य चारुदत्तस्य किलागतस्य रमणे संभोगनिमित्तं कालागतामागताम् ।

—श्याम् । किमेव समुदाहरामि निजकं बाह्वोः शूलम् । निधास्यापि श्रियते

इच्छन्तं मम णेच्छति चि गणिआ लोशेण मे मालिदा

शुण्णे पुप्फकण्डके चि सहसा पाशेण उत्ताशिदा ।

सेवावध्दिद भादुके मम पिदा मादेव सा दोप्पदी

. जे शे पेक्खदि णेदिशं ववशिदं पुचाह शूलत्तणम् ॥ ३७ ॥

मोदु । संपदं बुद्धुखोडे आगमिस्सदि चि । ता ओशलिअ चिस्सामि ।

(क) (तथा करोति ।)

(प्रविश्य चेटेन सह ।)

चिट्टः—अनुनीतो मया स्यावरकश्चेष्टः । तद्यावत्काणेलीमातरं पश्यामि । (परिभ्रम्यावलोक्य च ।) अये, मार्गे एव पादपो निपतितः ।

अनेन च पतता स्त्री व्यापादिता । मोः पाप, किमिदमकार्यमनुष्ठितं त्वया । तवापि पापिनः पतनात्स्त्रीवधदर्शनेनातीव पातिता वयम् ।

अनिमिचमेतत्, यत्सत्यं वसन्तसेनां प्रति शङ्कितं मे मनः । सर्वथा देयता स्वस्ति करिष्यन्ति । (शकारमुपसृत्य ।) काणेलीमातरः, एवं

मयानुनीतः स्यावरकश्चेष्टः ।

(क) एतां दोषकरणिकामविनयसावासभूतां खलां

रक्ता तस्य क्लिगातस्य रमणे कालागतामागतान् ।

किमेव समुदाहरामि निजकं बाहोः शूरत्वं

निःश्वासापि म्रियतेऽम्बा समृता सीता तथा भारते ॥

इच्छन्तं मां नेच्छतीति गणिका रोषेण मया मारिता

शून्ये पुष्पकरण्डके इति सहसा पाशेनोघ्रासिता ।

सेवावधितो भ्राता मम पिता मातेव सा द्रौपदी

योऽसौ पश्यति नेदृशं व्यवसितं पुत्रस्य शूरत्वम् ॥

भवतु । सांप्रतं वृद्धश्चगाल आगमिष्यतीति । ततोऽपसृत्य तिष्ठामि ।

अम्बा समृता सीता यथा भारते ॥ ३६ ॥ इच्छन्तं मां नेच्छतीति

रोषेण मया मारिता शून्ये पुष्पकरण्डके इति सहसा पाशेनोघ्रासिता

रोषेण मारिता [इति] विपर्ययस्य योजना । सेवावधितो भ्राता मम पिता

सा द्रौपदी । पाठान्तरे तु प्रमातः पतिः (?) । या सा पश्यति

पुत्रस्य शूरत्वम् ॥ ३७ ॥ ता ततः । अपसृत्य तिष्ठामि ॥ पाप

धयति । अनिमित्तमसंबन्धम् ॥ पिट्टो वृष्टतः ॥ दक्षिणदिग्गत

शकारः—भावे, आअदं दे । पुस्तका थावरका चेडा, तवावि शाअदम् । (क)

चेटः—अथ इं । (ख)

विटः—मदीयं न्यासमुपनय ।

शकारः—कीदिशे णाशे । (ग)

विटः—वसन्तसेना ।

शकारः—गडा । (घ)

विटः—क ।

शकारः—भावश्य ज्ञेय प्पेष्टदो । (ङ)

विटः—(सवितकम् ।) न गत्वा खलु सा तथा दिशा ।

शकारः—तुमं कदमाए दिशाए गडे । (च)

विटः—पूर्वया दिक् । १॥

शकारः—शा वि दक्खिणाए गडा । (छ)

विटः—अहं दक्षिणया ।

शकारः—शा वि उत्तलाए । (ज)

विटः—अत्याकुलं कथयसि । न शुद्धयति मेऽन्तरात्मा ।

तत्कथय सत्यम् ।

शकारः—शवामि भावश्य शीशं अत्तणकेलकेहिं पादेहि । ता शंठावेहि हिअअम् । एशा मए मालिदा । (झ)

विटः—(सविपादम् ।) सत्यं त्वया व्यापादिता ।

(क) भाव, स्वागतं ते । पुत्रक स्थावरक चेट, तवापि स्वागतम् ।

(ख) अथ किम् (ग) कीदृशो न्यासः ।

(घ) गता । (ङ) भावस्यैव पृष्ठतः ।

(च) त्वं कतमया दिशा गतः । (छ) सापि दक्षिणया गता ।

(ज) साप्युत्तरया ।

(झ) शपे भावस्य शीर्षमास्त्रीयाभ्यां पादाभ्याम् । ततः संस्थापय हृद-
। एषा मया भारिता ।

भावस्य शीर्षमास्त्रीयाभ्यां पादाभ्याम् । संस्थापय हृदयम् । एषा मया मा-
मम न प्रत्येपि पराक्रमे, ततः प्रेक्षस्व राष्ट्रिक(य)दयालस्य शरत्तम् ।

शकारः—जइ मम वअणे न पत्तिआअशि, ता पेक्ख पढमं लद्धिअशालशंठाणाह शूलत्तणम् । (क) (इति दर्शयति ।)

विटः—हा, हतोऽसि मन्दमाम्यः । (इति मूर्च्छितः पतति ।)

शकारः—ही ही । उवलदे मावे । (ख)

चेटः—शमइशशदु शमइशशदु मावे । अविचालिअं पवहणं आणन्तेण ज्जेव मए पढमं मालिदा । (ग)

विटः—(समाश्वस्य सक्रवणम् ।) हा वसन्तसेने,
दाक्षिण्योदकवाहिनी विगलिता याता स्वदेशं रति-
र्हा हालंकृतभूषणे सुवदने क्रीडारसोद्भासिनि ।

हा सौजन्यनदि प्रहासपुलिने हा माहशामाश्रये

हा हा नश्यति मन्मथस्य विपणिः सौभाग्यपण्याकरः ॥ ३८ ॥

(साक्षम् ।) कष्टं भोः, कष्टम् ।

किं नु नाम भवेत्कार्यमिदं येन त्वया कृतम् ।

अपापा पापकल्पेन नगरश्रीर्निपातिता ॥ ३९ ॥

(स्तगतम् ।) अये, कदाचिदयं पाप इदमकार्यं मयि संक्रामयेत् । भवतु ।
इतो गच्छामि । (इति परिक्रामति ।)

(शकार उपगम्य धारयति ।)

विटः—पाप, मा मा स्पाक्षीः । अलं त्वया । गच्छाम्यहम् ।

शकारः—अले, वसन्तशोणिअं शअं ज्जेव मालिअ मं दूशिअ
कहिं पलाअशि शंपदं ईदिशे हग्गे अणाघे पाविदे । (घ)

विटः—अपध्वस्तोऽसि ।

(क) यदि मम वचने न प्रत्ययसे, तत्प्रश्य प्रथमं राष्ट्रियश्यालसंस्थानस्य शूरत्वम् । (ख) ही ही । उपरतो भावः ।

(ग) समाश्वसितु समाश्वसितु भावः । अविचारितं प्रवहणमानयतैव मया प्रथमं मारिता ।

(घ) अरे, वसन्तसेनां स्वयमेव मारयित्वा मां दूषयित्वा कुत्र पलायसे ।
सांप्रतमीदृशोऽहमनाथः प्राप्तः ।

उवलदे उपरतः दाक्षिण्येति ॥ ३८ ॥ किं न्विति ॥ ३९ ॥ हे पाप

शकारः—

अत्यं शदं देमि शुवण्णअं दे
कहावणं देमि सबोडिअं दे ।

एसो दुसइहाण पलकमे मे

सामाण्णए भोदु मणुइसवाणम् ॥ ४० ॥ (क)

विटः—धिक्, तवैवास्तु ।

वैटः—शन्तं पावम् । (स्व)

(शक्करो हसति ।)

विटः—

अप्रीतिर्भवतु विमुच्यतां हि हासो

धिवप्रीतिं परिभवकारिकामनार्याम् ।

मा भूच्च त्वयि मम संगतं कदाचि-

दाच्छिन्नं धनुरिव निर्गुणं त्यजामि ॥ ४१ ॥

शकारः—भावे, पसीद पसीद । एहि । णलिणीए पविशिय
कीलेस । (ग)

विटः—

अपतितमपि तावत्सेवमानं भवन्तं

पतितमिव जनोऽयं मन्यते मामनार्यम् ।

कथमहमनुयायां त्वां हतस्त्रीकमेनं

पुनरपि नगरस्त्रीशङ्कितार्थाक्षिप्यम् ॥ ४२ ॥

(क) अयं शतं ददामि सुवर्णकं ते कार्यापणं ददामि सबोदिणं दे ।

एष दोषस्यानं पराक्रमो मे सामान्यको भवतु मनुष्यकाणाम् ॥

(स्व) शान्तं पापम् ।

(ग) भाव, प्रसीद प्रसीद । एहि । नलिन्यां प्रविश्य कीदृशः ।

दे पापसंकल्प ॥ अत्यं शदमिति । अर्थं शतं ददामि सुवर्णकं ते कार्यापणं ददामि सबोदिणं दे । बोदी विवर्तितवर्द्धका(कः) बोदे प्रसिद्धः । तवमुद्यमं पणः । ते दोषश्च कार्यापणः कहावण इत्येके । एष दोषस्यानं पराक्रमो मे साधारणो भवतु मनुष्याणाम् ॥ ४० ॥ अप्रीतिरिति ॥ ४१ ॥ अप-

(मन्दगम् ।) वसन्तसेने,

अन्यस्यामपि जातौ मा वेश्यां मूत्वं हि सुन्दरि ।

चारित्र्यगुणसंपन्ने जायेथा विमले कुले ॥ ४३ ॥

शकारः—ममकेलके पुष्पकलण्डकजिष्णुज्वाणे वसन्तशेणिर्भं
मालिख कर्हि पलयसि एहि । मम आवुत्तश्श अगदो व्यवहलं
देहि । (क) (इति पारयति ।)

विटः—आः, तिष्ठ जास्म । (इति खड्गमाकरोति ।)

शकारः—(समयमपहृल्य ।) किं ले, मीदेशि । ता गच्छ । (ख)

विटः—(स्वगतम् ।) न युक्तमवस्यातुम् । भवतु । यत्रार्यशर्विलक-
चन्दनकप्रभृतयः सन्ति, तत्र गच्छामि । (इति निष्क्रान्तः ।)

शकारः—निधनं गच्छ । अले थावरका पुस्तका, कीलिशे
नए कडे । (ग)

चेटः—मट्टके, महन्ते अकज्जे कडे । (घ)

शकारः—अले चेडे, किं मणासि अकज्जे कडेत्ति । मोदु ।
एवं दाव । (नानाभरणान्यवतार्य ।) गेण्ह एदं अलंकारमम् । मए ताव
दिण्णे । जेत्तिके वेले अलंकलेमि तेत्तिकं वेलं मम । अण्णं
तव । (ङ)

(क) मदीये पुष्पकलण्डकजीर्णोद्याने वसन्तसेनां मारयित्वा कुन पला-
यसे । एहि । मम आवुत्तस्याप्रतो व्यवहारं देहि ।

(ख) किं रे, मीतोऽसि तद्वच्छ ।

(ग) निधनं गच्छ । अरे स्थावरक पुनक, कीदृशं मया कृतम् ।

(घ) मट्टक, महदकार्यं कृतम् ।

(ङ) अरे चेट, किं मणस्यकार्यं कृतमिति । भवतु । एवं तावत् ।
गृहाणेममलंकारम् । मया तावद्वचम् । यावत्तां वेलायामलंकारेण तावती ।
वेला मम । अन्यदा तव ।

तितमिति ॥ ४२ ॥ अन्यस्यासिति ॥ ४३ ॥ आव(वु)नश्श भगिनी-
पतेः । व्यवहार(रे) विचारम् ॥ निधनं गच्छ तिति(लमिति) ॥ चेदं प्रति
भूते । यस्यां वेलायामलंकलेमीति अलंकरोमीति वक्ष्ये इति पुरातनटीका(?) ॥

चेटः—भट्टके जेव एदे शोहन्ति । किं मम एदेहिं । (क)

शकारः—ता गच्छ । एदाइं गोणाइं गेण्हिअ ममकेलकाए पाशादवालमपदोलिकाए चिस्ट । जाव हम्गे आअच्छामि । (ख)

चेटः—जं भट्टके आणवेदि । (ग) (इति निष्पन्नः ।)

शकारः—अत्तपलित्ताणे भावे गदे अदंशणम् । चेडं वि पाशादवालमपदोलिकाए णिगलपूलिदं कदुअ थावइइशम् । एवं मन्ते लक्खिदे भोदि । ता गच्छामि । अथवा पेक्खामि दाव एदम् । किं पशा मल्ल आदु पुण्णे वि मालइइशम् । (अवलोक्य ।) कधं शुमला । भोदु । एदिणा पावालण पच्छादेमि णम् । अथवा णामद्धिदे एसे । ता के वि अज्जपुलिसे पच्चहिजाणेदि । भोदु । एदिणा वादालीपुज्जिदेण शुक्खपण्णपुडेण पच्छादेमि । (तथा कृत्वा विचिन्त्य ।) भोदु । एवं दाव । संपदं अधिअलणं गच्छिअ ववहालं लिहावेमि, जहा अत्थइश कालणादो शत्थवाहचालुदत्ताकेण ममकेलकं पुप्फकलण्डकं जिण्णुज्जाणं पवेशिअ वसन्तशेणिआ वावादिदे सि ।

चालुदत्तविनाशाय कलेमि कवडं णवम् ।

णअलीए विशुद्धाए पशुपादं व्व दालुणम् ॥ ४४ ॥

भोदु । गच्छामि । (इति निष्क्रम्य दृष्ट्वा समयम् ।) अविद मादिके । जेण जेण गच्छामि मग्गेण, तेण जेव एसे दुइइइमणके गहिदकशाओ-

(क) भट्टक एवैते शोभन्ते किं ममेतैः ।

(ख) तद्गच्छ । एतौ वृषभौ गृहीत्वा मदीयायां प्रासादवालाग्रतोळिकायां तिष्ठ । यावदहमागच्छामि । (ग) यद्भट्टक आज्ञापयति ।

पासादवालमपदोलिकाए । प्रासादोपरिगृहविशेष इति पद्याभाषयात्तम् ॥ अत्तपलित्ताणे आत्मारक्षार्थम् । निगलपूरितं अतिगुरुबन्धनोक्तिरियम् । एवं मन्त्रोऽभिरक्षितो भवति । प्राकारेण प्रच्छदपटेन । णामद्धिदे नामाद्धितः । वसन्तसेनाया इति शकारस्य चेति लिखिताक्षरः । शुक्खपण्णपुडेण शुक्लपण्णपुटेन तथा कृत्वा । पूर्वोक्तेन स्पष्टितां कृत्वेत्यर्थः । अत्थइश । अर्थसेत्यर्थः । चालुदत्तेति । चारद- एविनाशाय करोमि कपटं नवम् । नगर्यां विशुद्धायां पशुपातसिख दारणम् ॥ ४४ ॥ यमेद मादिके समयविसर्गये । नदितय नासारज्जवा बाधितः (१) । कदवेले

दकं चीवलं गेण्हिअ आअच्छदि । एशे मए णांशि च्छिदिअ वाहिदे
किदवेले कदावि मं पेविस्सअ एदेण मालिदे चि पमाशइस्सदि । ता
अयं गच्छामि । (अवलोक्य ।) मोदु । एदं अद्धपडिदं पाआलखण्डं
दल्लहिअ गच्छामि ।

एशे सि तुलिदतुलिदे लङ्काणअलीए गअणे गच्छन्ते ।
भूमिए पाआले हणूमशिहले विअ महेन्दे ॥ ४५ ॥ (क)

(इति निष्क्रान्तः ।)

(प्रविश्यापटीक्षेपेण)

संचाहको भिक्षुः—पक्खालिदे एशे मए चीवलखण्डे । किं

(क) आत्मपरित्राणे मावो गतोऽदर्शनम् । चेटनपि प्रासादबालाग्रप्रतो-
लिकायां, निगडपूरितं कृत्वा स्थापयिष्यामि । एवं मग्नो रक्षितो भवति ।
तद्गच्छामि । अयना पश्यामि तावदेनाम् । किमेपा मृता, अयया पुनरपि
मारयिष्यामि । कपं मुमुता । भवतु । एतेन प्रावारकेण प्रच्छादयान्येनाम् ।
अयना नामाङ्कित एषः । तत्कोऽप्यार्यपुरुषः प्रत्यभिज्ञासति । भवतु ।
एतेन वातालीपुष्कितेन शुष्कपर्णपुटेन प्रच्छादयामि । भवतु एवं तावत् ।
सांप्रतमधिकरणं गत्वा व्यवहारं लेखयामि, यथार्यस्य कारणात्सार्यराहकचा-
रुदत्तकेन मदीयं पुष्पकरण्डकं जीर्णोद्यानं प्रवेक्ष्य वसन्तसेना व्यापादितेति ।

चारुदत्तविनाशाय करोमि कपटं ननम् ।

नगर्यां निशुद्धायां पशुघातमिव दारुणम् ॥

भवतु । गच्छामि । अविद् मादिके । येन येन गच्छामि मार्गेण, तेनैवैष
दुष्टभ्रमणको गृहीतकपायोदकं चीवरं गृहीत्वागच्छति । एष मया नासां
ठिरना बाहितः कृतयैः कदापि मां प्रेक्ष्येतेन मारितेति प्रकाशयिष्यति ।
तत्कथं गच्छामि । भवतु । एतमर्थपतितं प्राकारखण्डमुल्लङ्घ्य गच्छामि ।

एषोऽसि त्वरितत्वरितो लङ्कानगर्यां गगने गच्छन् ।

भूम्यां पाताले हनूमच्छिखर इव महेन्द्रः ॥

(इति चैवः । एशे मिह इत्यादि । गथा । एषोऽहं त्वरितत्वरितो लङ्कानगर्यां
गगने गच्छन् । भूमौ पाताले हनूमच्छिखरादिव महेन्द्रः ॥ महेन्द्रशिखरादिव
हनूमानिति ऋक्ये शकारोक्तत्वादिपरीतम् । 'अण्ड' इति पाठे अष्टकशिखरा-
दित्यर्थः । व्याहतोपममिदं तावत् ॥ ४५ ॥ तथेति प्रशार्थं । भवतु । घर्माक्ष-

णु क्वु शाहाए शुक्खावइशम् । इध वाणला विलुप्पन्ति । किं
 णु क्वु भूमीए । धूलीदोशे होदि । ता कहिं पशालिअ शुक्खा-
 वइशम् । (दृष्ट्वा ।) भोदु । इध वादालीपुञ्जिदे शुक्खवत्तसंचए प-
 शालइशम् । (तथा कृत्वा ।) णमो बुद्धइश । (इत्युपविशति ।) भोदु ।
 धम्मक्खलाइं उदाहलामि । ('पञ्चण जेण मालिदा' (८१२) इत्यादि पूर्वोक्तं
 पठति ।) अथवा अलं मम एदेण सग्गेण । जाव ताए वसन्तसेणि-
 आए बुद्धोपासिआए पञ्चवकालं ण कलेमि, जाए दशानं सुवण्ण-
 काणं किदे जूदिकलेहिं णिकीदे, तदो पहुदि ताए कीदं विअ
 अत्ताणअं अवगच्छामि । (दृष्ट्वा ।) किं णु क्वु पणोदले समुदस-
 शदि । अथवा ।

वाददवेण तत्ता चीवलतोएण तिम्मिदा पत्ता ।

एदे विधिण्णपत्ता मण्णे पत्ता विअ फुलन्ति ॥ ४६ ॥ (क)

(वसन्तसेना संज्ञां लब्ध्वा हस्तं दर्शयति ।)

भिक्षुः—हा हा, शुद्धालंकालभूशिदे इत्थिआहत्थे णिकमदि ।

(क) प्रक्षालितमेतन्मया चीवरखण्डम् । किं नु खलु शाखायां शुष्कं
 करिष्यामि । इह धानरा विलुप्पन्ति । किं नु खलु भूम्याम् । धूलीदोशो
 भवति । तत्कुत्र प्रसार्य शुष्कं करिष्यामि । भवतु । इह वातालीपुञ्जिते
 शुष्कपत्रसंचये प्रसारयिष्यामि । नमो बुद्धाय । भवतु धर्मोक्षराण्युदाहरामि ।
 अथवालं ममैतेन स्वर्गेण । यावत्तस्या वसन्तसेनाया बुद्धोपासिकायाः
 प्रेत्युपकारं न करोमि, यथा दशानां सुवर्णकानां कृतेन द्यूतकाराभ्यां निष्कीताः,
 ततः प्रभृति तथा क्रीतमिवात्मानमवगच्छामि । किं नु खलु पणोदरे समु-
 द्भ्रंसिति । अथवा ।

वातातपेन तप्तानि चीवरतोयेन सिमितानि पत्राणि ।

एतानि विस्तीर्णपत्राणि मन्ये पत्राणीव सूरन्ति ॥

राणि सग्गेण स्वर्गेण । यावत्तस्या वसन्तसेनायाः द्यूतकाराभ्यां सकाशादसमुदर्यानां
 कृते निष्कीतः । तदो पहुदि निःकयप्रसृति । तथा क्रीतमात्मानमवगच्छामि ।
 वादादवेति । गाथा । वातातपेन तप्तानि चीवरतोयेन सिमिततप्तमार्तं
 पत्राणि । विस्मिता इति भावप्रधानो निर्देशः । एतानि विस्तीर्णं प्राप्तं
 यवार्तं यत्र (?) तानि मन्ये पत्राण्येव विशुद्ध्यन्ते ॥ ४६ ॥ इति ।

कथम् । दुदि ए वि हत्ये । (बहुविधं निर्वर्ण्य ।) पचमिजाणामि विअ
एदं हत्यम् । अथवा, किं विचालेण । शच्चं शे जेव हत्ये जेण मे
अमअं दिण्णम् । मोदु । पेक्खिस्सम् । (नाट्येनोद्भाव्य दृष्ट्वा प्रत्यभिज्ञाय
च ।) आ जेव बुद्धोवाशिआ । (क)

(वसन्तसेना पानीयमाकाङ्क्षति ।)

मिक्षुः—कथम् । उदअं मग्गेदि । दूले च दिग्घिआ । किं
दाणि एत्थ कलइस्सम् । मोदु । एदं चीवलं शे उवलि गालइस्सम् ।
(ख) (तथा करोति ।)

(वसन्तसेना संज्ञां लब्धोत्तिष्ठ । मिक्षुः पदान्तेन वीजयति ।)

वसन्तसेना—अज्ज, को तुमम् । (ग)

मिक्षुः—किं मं ण शुमलेदि बुद्धोवाशिआ दशसुवण्णणि-
कीदम् । (घ)

वसन्तसेना—सुमरामि । ण उण जथा अज्जो भणादि । वरं
अहं उवरदा जेव । (ङ)

मिक्षुः—बुद्धोवाशिए, किं ण्णेदम् । (च)

वसन्तसेना—(सनिर्वेदम् ।) अं सरिसं वेसमावस्स । (छ)

(क) हा हा, शुद्धालंकारभूषितः स्त्रीहस्तो निष्कामति । कथम् ।
द्वितीयोऽपि हस्तः । प्रत्यभिज्ञानाग्रीवैतं हस्तम् । अथवा, किं विचारेण ।
सत्यं स एव हस्तो येन मेऽभयं दत्तम् । भवतु । पश्यामि । सैव बुद्धो-
पासिका ।

(ख) कथम् । उदकं याचते । दूरे च दीर्घिका । किमिदानीमन करि-
ष्यामि । भवतु । एतर्थावरमखा उपरि गालयिष्यामि ।

(ग) आर्य, कस्त्वम् ।

(घ) किं मां न सरति बुद्धोपासिका दशसुवर्णनिष्कीतम् ।

(ङ) सरामि । न पुनर्यथायौ भणति । वरमहसुपरतैव ।

(च) बुद्धोपासिके, किं निवेदम् । (छ) यत्तद्वशं वेशमावस ।

शुद्ध केवलं कटकादि न सभाव एवालंकरणं यत्र सः । दुदि ए द्वितीयः । शे

मिक्षुः—उद्देदु उद्देदु बुद्धोवाशिआ एदं पादवसमीवजादं
लदं ओलम्बिअ । (क) (इति लतां नामयति ।)

(वसन्तसेना गृहीत्वोत्तिष्ठति ।)

मिक्षुः—एदरिंश विहाले मम धम्मबहिणिआ चिट्ठदि । तहिं
शमइशसिदमआ भविअ उवाशिआ गेहं गमिइशदि । ता शेणं शेणं
गच्छदु बुद्धोवाशिआ । (इति परिक्रामति । दृष्ट्वा ।) ओशलघ अज्जा, ओ-
शलघ । एशा तलुणी इत्थिआ, एशो भिक्खु ति शुद्धे मम एशे धम्मे ।

हत्थशंजदो मुहशंददो इन्द्रियशंजदो शे क्खु माणुशे ।

किं कलेदि लाअउले तइश परलोओ हत्थे णिच्चले ॥४७॥ (ख)

(इति निष्क्रान्ताः ।)

इति वसन्तसेनामोटनो नामाष्टमोऽङ्कः ।

(क) उत्तिष्ठतूत्तिष्ठतु बुद्धोपासिकेतां पादपसमीपजातां लतामवलम्ब्य ।

(ख) एतस्मिन्निवहारे मम धर्ममणिनी तिष्ठति । तत्र समाश्रितमना
भूत्वोपासिका गेहं गमिष्यति । तच्छूनैः शनैर्गच्छतु बुद्धोपासिका । अपसरत
आर्याः, अपसरत । एषा तरुणी स्त्री, एष मिशुरिति शुद्धो ममैव धर्मः ।

हस्तसंयतो मुखसंयतः इन्द्रियसंयतः स खलु मनुष्यः ।

किं करोति राजकुलं तस्य परलोको हस्ते निश्चलः ॥

ज्येष्ठ स एव ॥ ते अस्याः ॥ वरं मनागिष्टम् ॥ ओलम्बितं अवलम्ब्य । तत्र
समाश्रितमना भूत्वा ।

इति मोटनो नामाष्टमोऽङ्कः ॥ ८ ॥

नवमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति शोधनकः ।)

शोधनकः—आणत्तहि ~ अधिअरणमोइएहिं—‘अरे सोह-
णवा, व्यवहारमण्डवं गदुअ आसणाइं सज्जीकरेहि’ ति । ता जाव
अधिअरणमण्डवं सज्जितुं गच्छामि (परिक्रम्यावलोक्य च ।) एदं
अधिअरणमण्डवम् । एस पविसामि । (प्रविश्य संमार्ज्यासनमाधाय ।)
विवित्तं कारिदं मए अधिअरणमण्डवम् । त्रिरइदा मए आसणा ।
ता जाव अधिअरणिआणं उण जिवेदेमि । (परिक्रम्यावलोक्य च ।)
कथम्, एसो रट्टिअस्सालो दुट्ठदुज्जनमणुस्सो इदो एव्व आव-
च्छदि । ता दिट्ठिपयं परिहरिअ गमिस्सम् । (क) (श्लेघ्नन्ते स्थितः ।)

(ततः प्रविशत्युज्ज्वलवेषधारी शकारः ।)

शकारः—

ण्हादेहं शल्लिज्जलेहिं पाणिएहिं

उज्जाणे उववणकाणणे निशण्णे ।

णालीहिं शह जुवदीहिं इस्तिआहिं

गन्धव्वेहिं शुविहिदएहिं अङ्गकेहिं ॥ १ ॥

(क) आज्ञप्तोऽस्म्यधिकरणभोजकैः—‘अरे शोधनक, व्यवहारमण्डपं
गत्यासनानि सज्जीकुरु’ इति । तथावदधिकरणमण्डपं सज्जितुं गच्छामि ।
एषोऽधिकरणमण्डपः । एष प्रविशामि । विविक्तः कारितो मयाधिकरणमण्डपः ।
विरचितानि मयासनानि । तथावदधिकरणिकानां पुनर्निवेदयामि । कथम्,
एष राष्ट्रियश्यालो दुष्टदुर्जनमनुष्य इत एवागच्छति । तदृष्टिपयं परिहृत्य
गमिष्यामि ।

अधिकरणे न्यायविवादविषये नियुक्तत्वात्तदेवामस्ति । ‘अत इनिठनो’ इति
ह्नु । अपवादो दोषवाच्येति यावत् । ण्हादेहमिति । प्रहर्षिणीछन्दसा । जळेहिं
जुवदीहिं शुविहिदएहिं इत्यत्र सानुस्साराणामप्यन्यासराणां व्यथवं । छन्दोजु-
पेवाद । स्नातोऽहं सल्लिज्जलैः स्नच्छेः । पाठान्तरे ‘पानीयेः’ । नारीभिर्युवतीभिः
श्रीभिः सह उपाणे उपवनक्षानने निषण्ण इति विपर्यय योजना । गन्धवं
एव शुविहितैरङ्गकैर्लक्षितः । ‘गन्धव्वेहिं’ इति पाठे तृतीया प्रथमायै । रूपकं

स्वणेण गण्ठी स्वणजूलके मे स्वणेण बाल स्वलकुन्तले वा ।

स्वणेण मुक्के स्वण उद्धचूडे चित्ते विचित्ते हगे लाअशाले ॥ २ ॥

अवि अ । विशगण्ठिगळमपविष्टेण विअ कोडएण अन्तल ममा-
माणेण पाविद मए महदन्तलम् । ता कश्श एद किविणचेरिटअ
पाडइइशम् । (स्थला १) आ, शुमलिद मए । दलिइचालुदत्तश्श एद
किविणचेरिटअ पाडइइशम् । अण्ण च । दलिदे वखु शे । तश्श शब्ब
शभावीअदि । भोदु । अधिअलणमण्डव गदुअ अगदो बवहाल
लिहावइइशम्, जथा चालुदत्तेण वसन्तसेणिआ मोडिअ मा
लिदा । ता जाव अधिअलणमण्डव ज्जेव्व गच्छामि (परिक्रम्याव
लोक्य च १) एअ त अधिअलणमण्डवम् । एत्थ पविशामि ।
(प्रविश्यवलोक्य च १) कथम्, आशणाइ दिण्णाइ चिइटन्ति । जाव
आअइशन्ति अधिअलणमोइआ, दाव एदरिश्श दुव्वचत्तले मुहुत्तअ
उवविशिअ पडिवालइइशम् । (क) (तथा स्थित १)

(क) आतोऽह सलिलजलै पानीयैरुद्यान उपवनकानने निपण्ण ।

नारीभि सह युवतीभि स्त्रीभिर्गर्भै सुविहितैरङ्गकै ॥

क्षणेन ग्रन्थि क्षणजूलिका मे क्षणेन बाला क्षणकुन्तला वा ।

क्षणेन मुक्ता क्षणमूर्ध्वचूडाश्रिनो विचिनोऽह राजश्याल ॥

अपि च । विपत्राविगर्भप्रविष्टेनेव कीटकेनात्तर मार्गमाणेन प्राप्त मया महद-
न्तरम् तत्कलेद वृषणचेष्टित पातयिष्यामि । आ, स्मृत मया । दरिद्रचा-
रुदत्तस्येद वृषणचेष्टित पातयिष्यामि । अन्यच्च । दरिद्र खलु स । तस्य सर्वं
समाग्यते । भवतु । अधिकरणमण्डप गत्वाग्रतो व्यवहारं लेखयिष्यामि,
यथा चारदत्तेन वसन्तसेना भोटयित्वा मारिता । तथावदधिकरणमण्डपमेव
गच्छामि । एष सोऽधिकरणमण्डप । अत्र पविशामि । कथम्, आसनानि

च (१) पौनर्यस्यादि सकारोक्तत्वात् ॥ १ ॥ राणेनेति । उपेद्रवजया ।

हगे इत्यत्र एकारस्य लघुस्य छन्दोनुरोधात् । एतच्छत्रकमुष्टिक पादालवधे-
इत्येके (१) । क्षणेन ग्रन्थि । पादान्तरे 'मृष्टिका' । क्षणेन ग्रन्थि क्षणजूलिका,

मे क्षणेन बाला क्षणकुन्तला वा । क्षणेन मुक्ता क्षणमूर्ध्वचूडाः । अनिघ्राजश्चि

कयोर्विष्टेप (१) । चित्रा विचित्र । हगे अहम् । राजश्याल । 'चित्ते' ॥

चित्तो इति पाठे चित्र न चित्रम्, यतोऽह राजश्याल इति न्नश्येयम् । राज

शोधनकः—(अन्यतः परिक्रम्य पुरो दृष्ट्वा ।) पेदे अधिबरणिआ
आअच्छन्ति । ता जाव उवसप्पामि । (क) (इत्युपसर्पति ।)

(ततः प्रविशति श्रेष्ठिअयस्यादिपरिवृतोऽधिकरणिकः ।)

अधिकरणिकः—मो मोः श्रेष्ठिकायसौ ।

श्रेष्ठिकायसौ—आणवेदु अज्जो ।

अधिकरणिकः—अहो, व्यवहारपराधीनतया दुष्करं खलु पर-
चित्तग्रहणमधिकरणिकैः ।

छन्नं कार्यमुपक्षिपन्ति पुरुषा न्यायेन दूरीकृतं

स्वान्दोषान्कथयन्ति नाधिकरणे रागाभिभूताः स्वयम् ।

तेः पक्षापरपक्षवर्धितबलैर्दोषैर्नृपः स्पृश्यते

संक्षेपादपवाद एव सुलभो द्रष्टुर्गुणो दूरतः ॥ ३ ॥

अपि च ।

छन्नं दोषमुदाहरन्ति कुपिता न्यायेन दूरीकृताः

स्वान्दोषान्कथयन्ति नाधिकरणे सन्तोऽपि नष्टा भुवम् ।

ये पक्षापरपक्षदोषसहिताः पापानि संकुर्वते

संक्षेपादपवाद एव सुलभो द्रष्टुर्गुणो दूरतः ॥ ४ ॥

यतः । अधिकरणिकः खलु

शास्त्रज्ञः कपटानुसारकुशलो वक्ता न च क्रोधन-

स्तुत्यो मित्रपरस्वकेषु चरितं दृष्ट्वैव दत्तोत्तरः ।

ह्रीयान्पालयिता शठान्वययिता धर्म्यो न लोमान्वितो

द्वार्मावे परतत्त्वबद्धहृदयो राज्ञश्च कोपापहः ॥ ५ ॥

दत्तानि तिष्ठन्ति । यावदागच्छन्त्यधिकरणमोजकाः, तावदेतस्मिन्पूर्वाचत्तरे
सूतृतमुपविश्य प्रतिपालयिष्यामि ।

(क) एतेऽधिकरणिका आगच्छन्ति । तद्यावदुपसर्पामि ।

(ख) आज्ञापयत्वार्यः ।

शालत्वेन मयि सर्वं संभाव्यत इति भावः ॥ २ ॥ किमिणविद्विभं [रूपणचेष्टि-
तम्] ॥ छन्नमिति ॥ ३ ॥ छन्नमिति ॥ ४ ॥ शास्त्रज्ञ इति ॥ ५ ॥

श्रेष्ठिकायस्यौ—अज्जस्स वि णाम गुणे दोसो ति वुच्चदि ।
जइ एत्थेम्, ता चन्दालोए वि अन्धआरो ति वुच्चदि । (क)

अधिकरणिकः—मद्र शोधनक, अधिकरणमण्डपस्य मार्गमा-
देशय ।

शोधनकः—एदु एदु अधिअरणभोइओ, एदु । (ख)
(इति परिक्रामन्ति ।)

शोधनकः—एदं अधिअरणमण्डवम् । ता पविसन्तु अधिअरण-
भोइआ (ग)

(सर्वे च प्रविशन्ति ।)

अधिकरणिकः—मद्र शोधनक, बहिर्निष्क्रम्य ज्ञायताम्—‘कः
कः कार्यार्थी’ इति ।

शोधनकः—अं अज्जो आणवेदि । (इति निष्क्रम्य ।) अज्जा,
अधिअरणिआ मणन्ति—‘को को इध कज्जत्थी’ ति । (घ)

शकारः—(सहस्रम् ।) उवत्थिए अधिअलणिए । (साटोपं परि-
क्रम्य ।) हम्मे वलपुलिशे मणुशे वाशुदेवे रुड्ढिअशाले लाअशाले
कज्जत्थी । (ङ)

शोधनकः—(ससंभ्रमम् ।) हीमादिके, पदमं जेव रट्ठिअसालो
कज्जत्थी । भोदु । अज्ज, मुहुत्तं चिट्ठ । दाव अधिअरणिआणं
णिवेदेमि । (उपगम्य ।) अज्जा, एसो वत्तु रट्ठिअसालो कज्जत्थी वव-
हारं उवत्थिदो । (च)

(क) आर्यस्यापि नाम गुणे दोष इत्युच्यते । यचेरम्, तदा चन्द्रालो-
केऽप्यन्धकार इत्युच्यते । (ख) एत्वेत्वधिकरणभोजक, एतु ।

(ग) अयमधिकरणमण्डपः, तत्प्रविशन्त्वधिकरणभोजकाः ।

(घ) यदार्थं आज्ञापयति । आर्याः, अधिकरणिका मणन्ति—‘कः क
इह कार्यार्थी’ इति ।

(ङ) उपस्थिता अधिकरणिकाः । अहं वरपुरुषो मनुष्यो वासुदेवो राष्ट्रि-
यश्यालो राजश्यालः कार्यार्थी ।

(च) हन्त, प्रथममेव राष्ट्रियश्यालः कार्यार्थी । भवतु । आर्य, मुहूर्तं
निष्ठ । तावदधिकरणिकानां निवेदयामि । आर्याः, एष मृतु राष्ट्रियश्यालः
कार्यार्थी व्यवहारमुपस्थितः ।

अधिकरणिकः—कथम् । प्रथममेव राष्ट्रियश्यालः कार्यार्थी । यथा सूर्यादय उपरागो महापुरुषनिपातमेव कथयति । शोधनक, व्याकुलेनाद्य व्यवहारेण भवितव्यम् । मद्र, निष्क्रम्योच्यताम्—‘गच्छाद्य । न दृश्यते तव व्यवहारः’ इति ।

शोधनकः—जं अज्जो आणवेदि ति । (निष्क्रम्य शकारमुपगम्य ।) अज्ज, अधिकरणिआ भणन्ति—‘अज्ज, गच्छ । ण दीशदि’ तव व्यवहारो’ । (क)

शकारः—(सक्रोधम् ।) आः, किं ण दीशदि मम व्यवहारे । जह ण दीशदि, तदो आवुत्तं लाआणं पालअं बहिणीवदिं विण्णविअ बहिणिं अत्तिकं च विण्णविअ एदं अधिअलणिअं दूले फेलिअ एत्थ अण्णं अधिअलणिअं ठावइशम् । (ख) (इति गन्तुमिच्छति ।)

शोधनकः—अज्ज रट्ठिअशालअ, मुहुत्तमं चिट्ठ । दाव अधि-
परणिआणं निवेदेमि । (अधिकरणिकमुपगम्य ।) एसो रट्ठिअशालो
हविदो भणादि । (ग) (इति तडुकं मणति ।)

अधिकरणिकः—सर्वमस्य मूर्खस्य संभाव्यते । मद्र, उच्य-
ताम्—‘आगच्छ, दृश्यते तव व्यवहारः’ ।

शोधनकः—(शकारमुपगम्य ।) अज्ज, अधिकरणिआ भण-
न्ते—‘आगच्छ । दीसदि तव व्यवहारो । ता पविसदु अज्जो । (घ)

(क) यदार्य आज्ञापयतीति । आर्य, अधिकरणिका भणन्ति—‘अगच्छ । न दृश्यते तव व्यवहारः’ ।

(ख) आः, किं न दृश्यते मम व्यवहारः । यदि न दृश्यते, तदावुत्तं एजानं पालकं भगिनीपतिं विज्ञाप्य भगिनीं मातरं च विशाप्यैतमधिकरणिकं ह्रीकृत्यात्रान्यमधिकरणिकं स्थापयिष्यामि ।

(ग) आर्य राष्ट्रियश्याल, मुहूर्तं तिष्ठ । तावदधिकरणिकानां निवेदयामि । एष राष्ट्रियश्यालः क्रुषितो भणति ।

(घ) आर्य, अधिकरणिका भणन्ति—‘आगच्छ । दृश्यते तव व्यवहारः ।’ तत्प्रविशत्वार्यः ।

आः क्रोधे । लाआणं राजानम् । आवुत्तं भगिनीपतिम् । पुनर्भगिनीपतिमिति

शकारः—पदमं भणन्ति ण दीशदि, संपदं दीशदि चि । ता
णाम मीदमीदा अधिजलणमोइआ । जेत्तिजं हग्गे भणिशं तेत्तिअं
पत्तिआवइइशम् । मोदु । पविशामि (प्रविश्योपसृत्य ।) शुशुहं अ-
ह्माणम्, तुह्माणं पि शुहं देमि ण देमि अ । (क)

अधिकरणिकः—(स्वगतम् ।) अहो, स्थिरसंस्कारिता व्यवहारा-
थिनः । (प्रकाशम् ।) उपविश्यताम् ।

शकारः—आं, अत्तणकेलका शे भूमी । ता जहिं मे रोअदि
तहिं उवविशामि । (घेठिनं प्रति ।) एश उवविशामि । (शोधनकं
प्रति ।) गं एत्थ उवविशामि । (इत्यधिकरणिकमस्तके हस्त दत्त्वा ।) एश
उवविशामि । (ख) (इति भूमावुपविशति ।)

अधिकरणिकः—भवान्कार्यार्थी ।

शकारः—अथ इं । (ग)

अधिकरणिकः—तत्कार्यं कथय ।

शकारः—कण्णे कज्जं कथइइशम् । एवं वज्जुके मल्लकप्पमा-
णाह कुडे हग्गे जादे ।

लाअशशुले मम पिदा लाआ तादइश होइ जामादा ।

लाअशिआले हग्गे ममावि बहिणीवदी लाआ ॥ ६ ॥ (घ)

(क) प्रथमं भणन्ति न दृश्यते, साप्रते दृश्यत इति । तन्नाम मीतमीता
अधिकरणभोजकाः यद्यदहं भणिष्यामि तत्तत्प्रत्याययिष्यामि । भवतु ।
प्रविशामि । सुसुखमस्माकम्, शुष्माकमपि सुखं ददामि न ददामि च ।

(ख) आ, आत्मीयैषा भूमिः । तद्यत्र मह्यं रोचते तत्रोपविशामि । एष
उपविशामि । नन्वत्रोपविशामि । एष उपविशामि ।

(ग) अथ किम् ।

(घ) कर्णे कार्यं कथयिष्यामि । एवं ब्रूति मल्लकप्रमाणस्य कुलेऽहं जातः ।

राजभशुरो मम पिता राजा तातस्य भवति जामाता ।

राजश्यालोऽहं ममापि भगिनीपती राजा ॥

पुनरुक्तम् । 'अत्तिआ भगिनी ज्येष्ठाम् ॥ शुष्माकं सुखं ददामि ॥ ददामि ।
शकारोकेर्ब्याहुता ॥ लाअशशुले इत्यादि । गाथा । राजभशुरो मम पिता
राजा तातस्य भवति जामाता । राजश्यालकः सन्वहं ममापि भगिनीपती

अधिकरणिकः—सर्वं ज्ञायते ।

किं कुलेनोपदिष्टेन शीलमेवात्र कारणम् ।

भवन्ति नितरां स्फीताः सुक्षेत्रे कण्टकिद्रुमाः ॥

तदुच्यतां कार्यम् ।

शुक्रारः—एवं भणामि, अवलद्वाह वि ण अ मे किं पि क-
लइइशदि, तदो तेण चहिणीवदिणा परितुष्टेण मे कीलितुं लक्खिदुं
शब्बुज्जाणाणं पवले पुप्फकलण्डकजिण्णुज्जाणे दिण्णे । तहिं च
पेक्खिदुं अणुदिअहं शोशावेदुं शोघावेदुं पोत्यावेदुं लुणावेदुं ग-
च्छामि । देवजोएण पेक्खामि, ण पेक्खामि वा, इत्थिआशलीलं
णिवडिदम् । (क)

अधिकरणिकः—अथ ज्ञायते का स्त्री विपन्नेति ।

शुक्रारः—हंहो अधिअलणभोइआ, किंत्ति ण जाणामि । तं
तादिशि णअलमण्डणं कच्चणशदभूशणिअं केण वि कुपुत्तेण अत्थ-
कल्लवत्तइश कालणादो शुण्णं पुप्फकलण्डकजिण्णुज्जाणं पवेशिअं
वाहुपाशबलक्कालेण वसन्तसेणिआ मालिदा । ण मए । (ख)
(इत्यर्धोक्ते मुखमन्वृणोति ।)

अधिकरणिकः—अहो नगररक्षिणां प्रमादः । भोः श्रेष्ठिकायसौ,
न मयेति व्यवहारपदं प्रथममभिलिख्यताम् ।

(क) एवं भणामि, अपराद्धस्यापि न च मे किमपि करिष्यति, ततस्तैन
भगिनीपतिना परितुष्टेन मे क्रीडितुं रक्षितुं सर्वोद्यानानां प्रवरं पुष्पकरण्डक-
जीर्णोद्यानं दत्तम् । तत्र च प्रेक्षितुमनुदिवसं शुष्कं कारयितुं शोधयितुं पुष्टं
कारयितुं लूनं कारयितुं गच्छामि । दैवयोगेन पश्यामि, न पश्यामि वा,
स्त्रीशरीरं निपतितम् ।

(ख) अहो अधिकरणमोजकाः, किमिति न जानामि । तां तादृशीं नग-
रमण्डनं काञ्चनशतभूषणां केनापि कुपुत्रेणार्थकल्यवर्तस्य कारणाच्छून्यं पुष्प-
करण्डकजीर्णोद्यानं प्रवेक्ष्य बाहुपाशबलात्कारेण वसन्तसेना मारिता । न मया ।

राजा ॥ एतेन यदुक्तं भवति तदाह—अपराद्धस्यापि न मे किमपि करिष्यति ।
क्रीडितुं रक्षितुम् । जीर्णं विशेषणं विजनसंख्यापनार्थम् । तत्र च प्रेक्षितुम् ।
तत्रेति करणाधिकरणत्वेन विवक्षितत्वात्तदिलेखार्थः (?) । तत्र दैवयोगेन

कायस्थः—ज अज्जो आणवेदि । (तथा कृत्वा ।) अज्ज, लि-
हिदम् । (क)

शकारः—(स्वगतम् ।) हीमादिके । उत्तरान्तेण विअ पाअश-
पिण्डालकेण अज्ज मए अत्ता एअ णिण्णाशिदो भोदु । एव
दाव । (शक्यम् ।) अहो अधिअरणमोईआ, ण भणामि, मए ज्वे
दिट्ठा । कि कोलहल कलेध । (ख) (इति पादेन लिखित श्रोच्छति ।)

अधिकरणिकः—कथ त्वा ज्ञात यथा खस्वर्थनिमित्त बाहु-
पाशेन व्यापादिता ।

शकारः—हहो, णूण पडिअण्णाए मोघट्ठाणाए गीवालियाए
णिशुअण्णकेहिं आहरणट्ठाणेहि तत्तेमि । (ग)

श्रेष्ठिकायस्यौ—जुज्जदि विअ । (घ)

शकारः—(स्वगतम् ।) दिशिट्ठा पञ्चुज्जीविदग्धि । अविद
मादिके । (ङ)

श्रेष्ठिकायस्यौ—भो, क एसो बरहारो अवलम्बदि । (च)

अधिकरणिकः—इह हि द्विविधो व्यवहार ।

श्रेष्ठिकायस्यौ—केरिसो । (छ)

अधिकरणिकः—वाक्यानुसारेण, अर्थानुसारेण च । यस्ताव-

(क) यदार्थं आज्ञापयति । आर्यं, लिखितम् ।

(ख) आश्चर्यम् । एता पुर्णणिनेव पायसपिण्डारकेणाथ मयात्मैव निर्मा-
शित । भवतु । एव तावत् । अहो अधिकरणमोजका, ननु भणामि,
मयैव दृष्टा । किं कोलहल कुरुत ।

(ग) हंहो, नून परिश्रम्यया मोघस्यानया ग्रीवालिकया नि सुवर्णवैरा
मरणस्यानैस्तर्कयामि । (घ) युज्यत इव ।

(ङ) दिष्टा प्रत्युज्जीवितोऽसि । अविद मादिने ।

(च) भो, केष व्यवहारोज्वलम्बते । (छ) पीट्य

पश्यामि न वेत्यर्थः ॥ न मयेति तस्य बोध्यतेन व्यवहारपदम् ॥ परिश्रम्यया
ग्रीवया । बाहुपाशेन मारितेति शन्यैवाति (१) । अर्थनिमित्तमिति ज्ञातम् । मया-

द्राक्यानुसारेण, स स्वत्वर्थिप्रत्यर्थिभ्यः । यश्चार्थानुसारेण स चाधि-
करणिकबुद्धिनिष्पाद्यः ।

श्रेष्ठिकायस्यौ—ता वसन्तसेनामादरं अवलम्बदि व्यवहारो । (क)

अधिकरणिकः—एवमिदम् । भद्र शोधनक, वसन्तसेनामात-
रमनुद्वेजयन्नाह्वय ।

शोधनकः—तथा । (इति निष्क्रम्य गणितामात्रा सह प्रविश्य ।) एदु
एदु अज्जा । (ख)

बृद्धा—गदा मे दारिआ मिच्चरअं अत्तणो जोव्वणं अनुभ-
विदुम् । एसो उण दीहाऊ भणादि—'आअच्छ । अधिअरणिओ
सहावेदि । ता मोहपरवसे विअ अत्ताणअं अवगच्छामि । हिअअं मे
भरथरेदि । अज्ज, आदेसेहि मे अधिअरणमण्डयस्स भग्गम् । (ग)

शोधनकः—एदु एदु अज्जा । (घ)

उभौ परिक्रामतः ।

शोधनकः—एदं अधिअरणमण्डवम् । एत्थ पविसदु अज्जा । (ङ)

इत्युभौ प्रविशतः ।

बृद्धा—(उपसृत्य ।) सुहं तुम्हाणं भोदु भावमिस्साणम् । (च)

अधिकरणिकः—भद्रे, स्वागतम् । आस्पताम् ।

बृद्धा—तथा । (छ) (इत्युपमिथ्य ।)

(क) तद्वसन्तसेनामातरमवलम्बते व्यवहारः ।

(ख) तथा । एत्वेत्वार्या ।

(ग) गता मे दारिका मित्रगृहमात्मनो यौवनमनुभवितुम् । एष पुन-
र्दीर्घायुर्भवेति—'आगच्छ । अधिकरणिक आह्वयति । तन्मोहपरवशमिद्या-
त्मानमत्रगच्छामि । हृदयं मे प्रकम्पते । आर्य, आदिश मत्समधिकरणम-
ण्डपस्य मार्गम् । (घ) एत्वेत्वार्या ।

(ङ) एषोऽधिकरणमण्डपः । अत्र प्रविशित्वार्या ।

(च) सुखं सुप्ताकं भनतु भावमित्राणाम् । (छ) तथा ।

कथं त्वमन्ये मां सूचयन्ति (?) अनेनैव वसन्तसेना मारितेति सूचनाकारः ॥
शुभेनापि उत्तराचारणेन ततोस्त्वैत आत्मैव विनाशितः ॥ मित्रपरअं मित्रगृ-

शकारः—(साक्षेपम् ।) आगदाशि बुद्धुकुट्टणि, आगदाशि । (क)

अधिकरणिकः—अये, त्वं किल वसन्तसेनाया माता ।

वृद्धा—अथ इ । (ख)

अधिकरणिकः—अथेदानीं वसन्तसेना क गता ।

वृद्धा—मित्तघरअम् । (ग)

अधिकरणिकः—किं नामधेयं तस्या मितम् ।

वृद्धा—(स्वगतम् ।) हद्धी हद्धी । अदिलज्जणीअं क्खु एदम् ।
(प्रकाशम् ।) जणस्स पुच्छणीओ अअं अत्थो, ण उण अधिभरणि-
अस्स । (घ)

अधिकरणिकः—अलं लज्जया । व्यवहारस्त्वां पृच्छति ।

श्रेष्ठिकायस्यौ—ववहारो पुच्छदि । णत्थि दोसो । क-
थेहि । (ङ)

वृद्धा—कथं ववहारो । जइ एवम्, ता सुणन्तु अज्जमिस्सा ।
सो क्खु सत्थवाहविणअदत्तस्स णत्तिओ, साअरदत्तस्स तणओ,
सुगहिदणामहेओ अज्जचारुदत्तो णाम, सेट्ठिचत्तरे पडिवसदि । तहिं
मे दारिआ जोव्वणसुहं अणुभवदि । (च)

शकारः—शुदं अज्जेहि । लिहीअन्दु एदे अक्खला । चारुद-
त्तेण सह मम विवादे । (छ)

(क) आगतासि वृद्धकुट्टनि, आगतासि ।

(ख) अथ किम् । (ग) मित्रगृहम् ।

(घ) हा पिक्क हा पिक्क । अतिलज्जनीये स्वस्तिदम् । जनस्य पृच्छनी-
योऽयमर्थः, न पुनरधिकरणिकस्य ।

(ङ) व्यवहारः पृच्छति । नास्ति दोषः । कथय ।

(च) कथं व्यवहारः । यत्नेन, तदा शृण्वन्त्यार्येभिश्च । न गृह-
सार्यवाहविनयदत्तस्य नत्ता, सागरदत्तस्य तनयः, सुगृहीतनामधेय आर्यचा-
रुदत्तो नाम, श्रेष्ठिचत्तरे प्रतिवसति । तत्र मे दारिका यौवनमुखमनुमयति ।

(छ) धत्तमार्यैः । लिख्यन्तामेतान्यक्षराणि । चारुदत्तेन सह मम विवादः ।

एम् । प्रस्तावाचारुदत्तस्य गृहम् ॥ अर्थो न पुनरधिकरणिकानामिति येषामपि-
स्मृतया शानेन चिद्यतां सत्वाच्चरतादिति भावः ॥ विनयदत्तस्य नत्ता ॥ पुनर-

श्रेष्ठिकायस्यौ—चारुदत्तो मित्रो चि णत्थि दोसो । (क)

अधिकरणिकः—व्यवहारोऽयं चारुदत्तमवलम्बते ।

श्रेष्ठिकायस्यौ—एवं विअ । (ख)

अधिकरणिकः—घनदत्त, वसन्तसेनार्यचारुदत्तस्य गृहं गते-
ति लिख्यतां व्यवहारस्य प्रथमः पादः । कथम् । आर्यचारुदत्तोऽप्य-
स्माभिराह्वयमित्यः । अथवा व्यवहारस्तमाह्वयति । भद्र शोधनक,
गच्छ । आर्यचारुदत्तं स्वैरमसंग्रान्तमनुद्विभं सादरमाह्वय प्रस्तावे-
न—‘अधिकरणिकस्त्वां द्रष्टुमिच्छति’ इति ।

शोधनकः—जं अज्जो आणवेदि । (इति निष्क्रान्त. चारुदत्तेन
सह प्रविश्य च ।) एदु एदु अज्जो । (ग)

चारुदत्तः—(विचिन्त्य ।)

परिज्ञातस्य मे राज्ञा क्षीलेन च कुलेन च ।

यत्सत्यमिदमाह्वानमवस्थामभिगच्छते ॥ ८ ॥

(सवितर्कं स्वगतम् ।)

ज्ञातो हि किं नु खलु बन्धनविप्रयुक्तो

मार्गागतः प्रवहणेन मयापनीतः ।

चारेक्षणस्य नृपतेः श्रुतिमागतो वा

येनाहमेवमभियुक्त इव प्रयासि ॥ ९ ॥

अथवा किं विचारितेन । अधिकरणमण्डपमेव गच्छामि । भद्र शो-
धनक, अधिकरणस्य मार्गमादेशय ।

शोधनकः—एदु एदु अज्जो । (घ)

(इति परिक्रामत ।)

चारुदत्तः—(मञ्जुम् ।) तत्किमपरम् ।

(क) चारुदत्तो मित्रमिति नास्ति दोषः । (ख) एवमिव ।

(ग) यदार्थ आज्ञापयति । एत्वेत्यर्थः । (घ) एत्वेत्यर्थः ।

तेति कायस्थस्यबोधनम् । स्वैर स्वच्छन्दम् । असंग्रान्तं संग्रामशून्यम् ॥
परीति । अवस्थामीदृशो दशम् ॥ ८ ॥ ज्ञात इति । मार्गागत आर्यकः ॥ ९ ॥

रुक्षस्वरं वाशति वायसोऽय-

ममात्यभृत्या मुहुराह्वयन्ति ।

सन्त्यं च नेत्रं स्फुरति प्रसह्य

ममानिमित्तानि हि खेदयन्ति ॥ १० ॥

शोधनकः—एदु एदु अज्जो सैरं असंमन्तम् । (क)

चारुदत्तः—(परिक्रम्याप्रतोऽवलोक्य च ।)

शुष्कवृक्षस्थितो ध्याह्व आदित्याभिमुखस्तथा ।

मयि चोदयते वामं चक्षुर्घोरमसंशयम् ॥ ११ ॥

(पुनरप्यतोऽवलोक्य ।) अये, कथमयं सर्पः ।

मयि विनिहितदृष्टिभिन्ननीलाञ्जनाभः

स्फुरितविततजिह्वः शुक्लदंष्ट्राचतुष्कः ।

अभिपतति सरोषो जिह्विताध्मातकुक्षि-

र्भुजगपतिरयं मे मार्गमाक्रम्य सुप्तः ॥ १२ ॥

अपि च इदम् ।

स्खलति चरणं मूमौ न्यस्तं न चार्द्रतमा मही

स्फुरति नयनं वामो बाहुर्मुहुश्च विकम्पते ।

शकुनिरपरश्वार्यं तावद्विरौति हि नैकशः

कथयति महाघोरं मृत्युं न चात्र विचारणा ॥ १३ ॥

सर्वथा देवताः स्वस्ति करिष्यन्ति ।

शोधनकः—एदु एदु अज्जो । इमं अधिअरणमण्डवं पविसदु

अज्जो । (ख)

(क) एत्वेत्वार्यः सैरमसंभ्रान्तम् ।

(ख) एत्वेत्वार्यः । इममधिकरणमण्डपं प्रविशत्वार्यः ।

रुक्षेति । 'शस्त्रं वायु शब्दे' भ्वादिशतमनेपदी । रेहादेरात्मनेपदात्ताय परस्मैपदम् । 'वायु शब्दे' इति वुदादिस्त्राड्व्यान्तः । आत्मनेपदी (?) ॥ १० ॥ शुष्केति ॥ ११ ॥ मयीति ॥ १२ ॥ स्पन्दतीति । आर्द्रतमायां हि भुवि चरणस्थलनं दुग्यते ॥ १३ ॥ नृम्भितो दीर्घात्मातोऽतिस्थल (?) ॥

चारुदत्तः—(प्रविश्य समन्तादवलोक्य ।) 'अहो, अधिकरणमण्ड-
पस्य परा श्रीः । इह हि

चिन्तासक्तनिमग्नमग्निसलिलं दूतोर्मिशङ्काकुलं
पर्यन्तस्थितचारनक्रमकरं नागाश्वहिंसाश्रयम् ।

नानावाशककङ्कपक्षिरचितं कायस्थसर्पास्पदं
नीतिक्षुण्णवटं च राजकरणं हिंसैः समुद्रायते ॥ १४ ॥

भवतु । (प्रविशन्निष्ठरोघातमभिनीय सवितर्कम् ।) अहह, इदमपरम्
'सन्त्यं मे स्पन्दते चक्षुर्विरौति वायसस्तथा ।

पन्थाः सर्पेण रुद्धोऽयं स्वस्ति चास्मासु दैवतः ॥ १५ ॥

तावत्प्रविशामि । (इति प्रविशति ।)

अधिकरणिकः—अयमसौ चारुदत्तः । य एषः

घोणोन्नतं मुखमपाङ्गविशालनेत्रं
नैतद्धि भाजनमकारणदूषणानाम् ।

नागेषु गोषु तुरगेषु तथा नरेषु
नद्याकृतिः सुसदृशं विजहाति वृत्तम् ॥ १६ ॥

चारुदत्तः—मोः, अधिकृतेभ्यः स्वस्ति । हंहो नियुक्ताः, अपि
कुशलं भवताम् ।

अधिकरणिकः—(ससंभ्रमम् ।) स्वागतमार्यस्य । भद्रं शोधनक,
आर्यस्यासनमुपनय ।

शोधनकः—(आसनमुपनीय ।) एदं आसनम् । एत्थ उवविसदु
अज्जो । (क)

(चारुदत्त उपविशति ।)

(क) इदमासनम् । अत्रोपविशत्वार्यः ।

चिन्तासक्ते[ति] चिन्तामार्गे निमग्ना एव मन्त्रिणः सलिलानि यत्र ।
दूत आह्वयको गतागतनियुक्तो वीरस्य शृङ्गमुखः । नागाश्च सतारकार्य
(?) । नाना बहुप्रकाराः शब्दं कुर्वन्तो ये कङ्कपक्षिणस्तै रचितं व्याप्तम् ।
अशुभसूचकत्वेन तेषां समवधानमुक्तम् । अन्विषक्षे तु व्यक्तमेव । 'पक्ष'
इति पाठे तेषां पक्षिणां रचितम् । नानाक्रमणिकया निर्मितमेदो यत्रेत्यर्थः ।
कृद्धो मांसादः पक्षिविशेषः ॥ १४ ॥ सव्यमिति ॥ १५ ॥ घोणेति ।
घोणा उन्नता यत्र, घोण्या वा उन्नतमुत्कृष्टम् । अपाङ्गो विशालो यत्र । एतेन

शकारः—(सकोधम् ।) आगदेशि ले इत्थिआघादआ, आग-
देशि । अहो णाए ववहाले, अहो धम्मे ववहाले; जं एदाह
इत्थिआघादकाह आशणे दीअदि । (सगर्वम् ।) भोटु । णं दी-
अदु । (क)

अधिकरणिकः—आर्य चारुदत्त, अस्ति भवतोऽस्या आर्याया
दुहित्वा सह प्रसक्तिः प्रणयः प्रीतिर्वा ।

चारुदत्तः—कस्याः ।

अधिकरणिकः—अस्याः । (इति वसन्तसेनामातरं दर्शयति ।)

चारुदत्तः—(उत्थाय ।) आर्ये, अभिवादये ।

बृद्धा—जात, चिरं मे जीव । (सगतम् ।) अयं सो चारुदत्तो ।
मुनिक्खित्तं खलु दारिआए जोवणम् । (ख)

अधिकरणिकः—आर्य, गणिका तव मित्रम् ।

(चारुदत्तो लज्जां नादयति ।)

शकारः—

लज्जाए भीलुदाए वा

चालित्तं अलिण निगूहिदुम् ।

शर्मं मालिअ अत्थकालणा

दाणिं गूहदि ण तं हि भट्टके ॥ १७ ॥ (ग)

(क) आगतोऽसि रे स्त्रीघातक, आगतोऽसि । अहो न्याय्यो व्यवहारः,
अहो धर्म्यो व्यवहारः, यदेतस्मै स्त्रीघातकायासनं दीयते । भवतु । ननु
दीयताम् ।

(ख) जात, चिरं मे जीव । अयं स चारुदत्तः । मुनिक्षित खलु दारि-
कया यौवनम् ।

(ग) लज्जया भीरुतया वा चारित्र्यमलीकं निगूहितुम् ।

स्वयं मारयित्वार्थकारणादिदानीं गूहति न तद्धि भट्टकः ॥

नेत्रविशालत्वमुच्यते ॥ १६ ॥ प्रसक्त(क्तिः) प्रणयो रागानुबन्धः प्रीतिर्वेति ।
प्रीतिः स्नेहमात्रम् ॥ लज्जाए इत्यादि । वेतालीयम् । एवं इति सविन्दुवि-
कारो लघुः छन्दोनुबोधत् । लज्जया भीरुतया वा लक्षितः । लम्बित-
यात् । किमर्थमलीके स्त्रीघातौ दग्धमारणं निगूही(गूहि)तुम् (?) । कुत
एवमित्याह—स्वयं मारयित्वार्थनिमित्तमिदानीं गूहति न भट्टके । अपि तु भट्ट-

श्रेष्ठिकायस्यौ—अञ्जचारुदत्त, मणाहि । अलं लज्जाए ।
ववहारो क्व एसो । (क)

चारुदत्तः—(सलज्जम् ।) मो अधिकृताः, मया कथमीदृशं वक्त-
व्यम्, यथा गणिका मम मित्रमिति । अथवा यौवनमत्रापराध्यति,
न चारिच्यम् ।

अधिकरणिकः—

व्यवहारः सविघ्नोऽयं त्यज लज्जां हृदि स्थिताम् ।

ब्रूहि सत्यमलं धैर्यं छलमत्र न गृह्यते ॥ १८ ॥

अलं लज्जया । व्यवहारस्त्वां पृच्छति ।

चारुदत्तः—अधिकृत, केन सह मम व्यवहारः ।

शुकारः—(साटोपम् ।) अले, मए शह ववहाले । (ख)

चारुदत्तः—त्वया सह मम व्यवहारः सुदुःसहः ।

शुकारः—अले इदियआघादआ, तं तादिशिं लअणशदमूश-
णिअं वसन्तशेणिअं मालिअ, शंपदं कवडकावडिके भविअ
णिगूहेशि । (ग)

चारुदत्तः—असंबद्धः खल्वसि ।

अधिकरणिकः—आर्यचारुदत्त, अलमनेन । ब्रूहि सत्यम् ।
अपि गणिका तव मित्रम् ।

चारुदत्तः—एवमेव ।

अधिकरणिकः—आर्य, वसन्तसेना क ।

चारुदत्तः—गृहं गता ।

(क) आर्य चारुदत्त, मण । अलं लज्जया । व्यवहारः खल्वेषः ।

(ख) अले, मया सह व्यवहारः ।

(ग) अले स्त्रीघातक, ता तादृशीं रत्नशतमूषणां वसन्तसेनां मारयित्वा,
सांप्रतं कपटकापटिको भूत्वा, निगूहामि ।

एव । 'नष्टके' इत्यपि पाठः (?) ॥ १७ ॥ व्यवहार इति । छलपतिहायर्यं चिदं
मृ० १९

श्रेष्ठिकायस्यौ—कथं गदा, कदा गदा, गच्छन्ती वा केण
अणुगदा । (क)

चारुदत्तः—(स्वगतम् ।) किं प्रच्छन्नं गतेति ब्रवीमि ।

श्रेष्ठिकायस्यौ—अज्ज, कथेहि । (ख)

चारुदत्तः—गृहं गता । किमन्यद्ब्रवीमि ।

शकारः—मम केलकं पुष्पकलण्डकजिष्णुज्जाणं पवेशिअ अत्थ-
णिमित्तं बाहुपाशबलकालेण मालिदा । अण्, शंपदं वदसि घलं
गदे ति । (ग)

चारुदत्तः—आः असंबद्धमलापिन्,

अभ्युक्षितोऽसि सलिलैर्न बलाहकानां

चाषाभपक्षसदृशं भृशमन्तराले ।

मिथ्यैतदाननमिदं भवतस्तथाहि

हेमन्तपद्ममिव निष्प्रभतामुपैति ॥ १९ ॥

अधिकरणिकः—(जगन्तिकम् ।)

तुलनं चाद्रिराजस्य समुद्रस्य च तारणम् ।

ग्रहणं चानिलस्येव चारुदत्तस्य दूषणम् ॥ २० ॥

(प्रकाशम् ।) आर्यचारुदत्तः खल्वसौ कथमिदमकार्यं करिष्यति ।

(‘घोणा-’ (९।१६) इत्यादि पठति ।)

शकारः—किं एकस्ववादेण व्यवहाले दीशदि । (घ)

(क) कथं गता, कदा गता, गच्छन्ती वा केनानुगता ।

(ख) आर्य, कथय ।

(ग) मदीयं पुष्पकलण्डकजीर्णोद्यानं प्रवेश्यार्थनिमित्ते बाहुपाशबल-
त्कारेण मारिता । अये, सांप्रतं वदसि गृहं गतेति ।

(घ) किं पक्षपातेन व्यवहारो दृश्यते ।

समीक्ष्यत इत्याशङ्क्याह—छलमत्र नेति ॥ १८ ॥ अभ्युक्षितेति ।
पक्षः केशविशेषः । भृशमस्त्र्यम् । अन्तराले एतद्वचनमध्ये । मेघजल-
सिक्ततनाशाखे जलबिन्दुर्यधुत इति कर्मवशामेकं मिथ्यात्मसूचकमिति (?)

अधिकरणिकः—अपेहि मूर्ख,

वेदार्थान्प्राकृतस्त्वं वदसि न च ते जिह्वा निपतिता

मध्याह्ने वीक्षसेऽर्कं न तव सहसा दृष्टिर्विचलिता ।

दीप्ताम्रौ पाणिमन्तः क्षिपसि स च ते दग्धो भवति नो

चारित्र्याचारुदत्तं चलयसि न ते देहं हरति भूः ॥ २१ ॥

आर्यचारुदत्तः कथमकार्यं करिष्यति ।

कृत्वा समुद्रमुदकोच्छ्रयमात्रशेषं

दत्तानि येन हि धनान्यनपेक्षितानि ।

स श्रेयसां कथमिवैकनिधिर्महात्मा

पापं करिष्यति धनार्थमवैरिजुष्टम् ॥ २२ ॥

वृद्धा—हदास, जो तदाणि पासांकिदं सुवण्णमण्डलं रत्ति चोरेहिं अवहिदं ति तस्स कारणादो चदुस्समुद्दसारमूदं रमणा-
वलिं देदि, सो दाणि अत्थकल्लवत्तस्स कालणादो इमं अकज्जं
करेदि । हा जादे, एहि मे पुत्ति । (क) (इति चेदिति ।)

अधिकरणिकः—आर्य चारुदत्त, किमसौ पद्भ्यां गता, उत प्रव-
हणेनेति ।

चारुदत्तः—ननु मम प्रत्यक्षं न गता । तत्र जाने किं पद्भ्यां
गता, उत प्रवहणेनेति ।

(प्रविश्य सामर्थः ।)

वीरकः—

पादप्पहारपरिभवविमाणणावद्वगरुअवेरस्स ।

अणुसोअन्तस्स इअं कथं पि रत्ती पमादा मे ॥ २३ ॥

(क) हताश, यस्तदानीं व्यासीकृतं सुवर्णमण्डं रात्रौ चौरैरपहृतमिति
तस्य कारणाच्चतुःसमुद्रसारभूतां रत्नावलीं ददाति, स इदानीमर्थकल्ययतेत्य-
कारणादिदमकार्यं करोति । हा जाते, एहि मे पुत्ति ।

॥ १९ ॥ तुलनमिति ॥ २० ॥ वेदार्थानित्यादि । आतृष्टिजातिः ।
वेदार्थविरोधिनो वचने जिह्वापातो युज्यते ॥ २१ ॥ कृत्वेति । अनपे-
क्षितानि । अपेक्षा योग्यतामप्यपक्षा तेषां न कृतेत्यर्थः (!) ॥ २२ ॥
पादप्पहारेति । गथा । पादप्रहारेण परिभव आक्रमः स एव विमानना तथा
वदगुरुवैरस्य । अनुशोचमानस्येयं कथमपि रात्रिः प्रमातापयता मम ॥ २३ ॥

ता जाव अधिअरणमण्डवं उवसप्पाप्पि । (प्रवेशकेन ।) सुहं अज्जमि-
स्साणम् । (क)

अधिकरणिकः—अये, नगररक्षाधिकृतो वीरकः । वीरक,
किमागमनप्रयोजनम् ।

वीरकः—ही, बन्धनभेदनसंभवे अज्जकं अणोसन्तो, ओवा-
डिदं पवहणं वच्चदि चि विआरं करन्तो अणोसन्तो, 'अरे, तुए
वि आलोइदे, मए वि आलोइदब्बो' चि मणन्तो जेव चन्दणमहव-
रणेण पादेण ताडितो णि । एदं सुणिअ अज्जमिस्सा प्रमाणम् । (ख)

अधिकरणिकः—मद्र, जानीये कस्य तत्प्रवहणमिति ।

वीरकः—इमस्स अज्जचारुदत्तस्स । वसन्तसेणा आरूढा
पुष्पकरण्डकजिण्णुज्जाणं कीलिदं णीअदि चि पवहणवाहणेण कहि-
दम् । (ग)

शकारः—पुणो वि शुदं अज्जेहिं । (घ)

अधिकरणिकः—

एष भो निर्मलज्योत्स्नो राहुणा अस्यते शशी ।

जलं कूलावपातेन प्रसन्नं कलुषायते ॥ २४ ॥

वीरक, पश्चादिह भवतो न्यायं द्रक्ष्यामः । य एषोऽधिकरणद्वार्यश्व-
स्तिष्ठति, तमेनमारुह्य गत्वा पुष्पकरण्डकोद्यानम्, दृश्यतामस्ति
तत्र काचिद्विपन्ना स्त्री न वेति ।

(क) पादप्रहारपरिभवविमाननावद्गुरुकवैरस्य ।

अनुशोचत इयं कथमपि रात्रिः प्रभाता मे ॥

तथावदधिकरणमण्डपमुपसर्पामि । सुखमार्यमिश्राणाम् ।

(ख) ही, बन्धनभेदनसंभवे आर्यकमन्वेषयन्, अपचारितं प्रवहणं
व्रजतीति विचारं कुर्वन्नन्वेषयन्, 'अरे, त्वयाप्यालोकितम्, मयाप्यालो-
कितव्यम्' इति मणत्रेव चन्दनमहत्तरकेण, पादेन ताडितोऽस्मि । एतच्छ्रुत्वा-
र्यमिश्राः प्रमाणम् ।

(ग) अस्मार्यचारुदत्तस्य । वसन्तसेनारूढा पुष्पकरण्डकजीर्णोद्यानं की-
र्तितुं नीयत इति प्रवहणवाहकेन कथितम् । (घ) पुनरपि श्रुतमार्यैः ।

एष इति ॥ २४ ॥ सावण्हिं श्वापदेः ॥ [सावसेसेहिं] सावशेषाभ्याम् ॥

वीरकः—जं अज्जो आणवेदि । (इति निष्क्रान्तः । प्रविश्य च ।)
गदो हि तहिं । दिट्ठं च मए इत्थिआकलेवरं सावएहिं विलुप्प-
न्तम् । (क)

श्रेष्ठिकायस्थौ—कथं तुए जाणिदं इत्थिआकलेवरं ति । (ख)

वीरकः—सावसेसेहिं केसहत्थपाणिपादेहिं उवलक्खिदं मए । (ग)

अधिकरणिकः—अहो, धिम्मैपम्यं लोकव्यवहारस्य ।

यथा यथेदं निपुणं विचार्यते तथा तथा संकटमेव दृश्यते ।

अहो सुसन्ना व्यवहारनीतयो मत्तिस्तु गौः पङ्कगतेव सीदति ॥ २५ ॥

चारुदत्तः—(स्नगतम् ।)

यथैव पुष्पं प्रथमे विक्राशे समेत्य पातुं मधुपाः पतन्ति ।

एवं मनुष्यस्य विपत्तिकाले छिद्रेष्वनर्था बहुलीभवन्ति ॥ २६ ॥

अधिकरणिकः—आर्यचारुदत्त, सत्यमभिधीयताम् ।

चारुदत्तः—

दुष्टात्मा परगुणमत्सरी मनुष्यो

रागान्धः परमिह हन्तुकामबुद्धिः ।

किं यो यद्वदति मृषैव जातिदोषा-

सद्भावं भवति न तद्विचारणीयम् ॥ २७ ॥

अपि च ।

योऽहं रतां कुसुमितामपि पुष्पहेतो-

राकृप्य नैव कुसुमावचयं करोमि ।

सोऽहं कथं अमरपक्षरुचौ मुदीर्धे

केद्रे प्रगृह्य रुदतीं प्रमदां निहन्मि ॥ २८ ॥

शकारः—हंहो अधिअलणभोइआ, किं तुल्ले पक्खवादेण वव-

(क) यदार्य आज्ञापयति । गतोऽस्मि तत्र । दृष्टं च मया स्त्रीकलेवरं
श्वापदैर्विलुप्यमानम् । (ख) कथं त्वया ज्ञातं स्त्रीकलेवरमिति ।

(ग) सावशेषैः केसहस्तपाणिपादैरुपलक्षितं मया ।

यथेति । ‘अहो सुसन्ना व्यवहारनीतयः’ इति सामान्यविशेषभावेन विशेषणम्
॥ २५ ॥ यथेति । छिद्रेषु व्यसनेषु ॥ २६ ॥ दुष्टात्मेति । प्रह-

हालं पेक्खध, ज्जेण अज्ज वि एसो हंदाशचालुदत्ते ओग्गे
थालीअदि । (क)

अधिकरणिकः—मद्र शोधनक, एवं क्रियताम् ।

(शोधनकस्तथा करोति ।)

चारुदत्तः—विचार्यताम् । मो अधिकृताः, विचार्यताम् ।

(इत्यामनादवतीर्य भूमावुपविशति ।)

शुक्रारः—(स्वगतम् । सहर्षं नर्तित्वा ।) ही, अणेण मए कडे पावे
अण्णइश मइत्ते निवडिदे । ता जहिं चालुदत्ताके उवविशदि
तहिं हग्गे उवविशामि । (तथा कृत्वा ।) चालुदत्ता, पेक्ख पेक्ख मम् ।
ता मण मण मए मालिदे चि । (ख)

चारुदत्तः—मो अधिकृताः । ('इयत्मा—' (१।२७) इत्यादि पूर्वोक्तं
पठति । सनिश्चारं स्वगतम् ।)

भैत्रेय मोः किमिदमद्य ममोपघातो

॥ ब्राह्मणि द्विजकुले विमले प्रभूता ।

हा रोहसेन हि न पश्यसि मे विपत्तिं

मिथ्यैव नन्दसि परव्यसनेन नित्यम् ॥ २९ ॥

प्रेषितश्च मया तद्भार्तान्वेषणाय भैत्रेयो वसन्तसेनासकाशं शकटि-
कानिमित्तं च तस्य प्रदत्तान्यलंकरणानि प्रत्यर्पयितुम् । तत्कथं चिरयते ।

(ततः प्रविशति ग्रहीताभरणो विदूषकः ।)

विदूषकः—पेसिदोहि अज्जचारुदत्तेण वसन्तसेणासआसम्,
तहिं अलंकरणाइं गेण्हिअ जघा 'अज्जमिच्छेअ वसन्तसेणाए वच्छो
रोहसेणो अत्तणो अलंकारेण अलंकरिअ जणणीसआसं पेसिदो ।

(क) इहो अधिकरणभोजकाः, किं भूयं पक्षपातेन व्यवहारं पश्यत
येनाद्याप्येष हताशचारुदत्त आसने धार्यते ।

(ख) ही, अनेन मया कृतं पापमन्यस्य मस्तके निपतितम् । तद्यत्र
चारुदत्त उपविशति तत्राहमुपविशामि । चारुदत्त, पश्य पश्य माम् । तद्गण
मण मया मारितेति ।

विष्णु श्लोकः ॥ २७ ॥ य इति ॥ २८ ॥ भैत्रेयेति ॥ २७ ॥

इमस्स आहरणं दादव्वम्, ण उण गेहिंदव्वम् । ता समप्पेहि' ति । ता जाव वसन्तसेणासआसं ज्जेव गच्छामि । (परिक्रम्यावलोक्य च । आकम्पे ।) कथं भावरेमिलो । मो भावरेमिल, किंणिमित्तं तुमं उच्चिगो उच्चिगो विअ लक्खीअसि । (आकम्प्य ।) किं मणासि—'पिअवअस्सो चारुदत्तो अधिअरणमण्डवे सदाइदो' ति । ता ण हु अप्पेण कज्जेण होदव्वम् । (विनिन्द्य ।) ता पच्छा वसन्तसेणासआसं गमिस्सम् । अधिअरणमण्डवं दाव गमिस्सम् । (परिक्रम्यावलोक्य च ।) इदं अधिअरणमण्डवम् । ता जाव पविसामि । (प्रविश्य ।) सुहं अधिअरणमोइआणम् । कहिं मम पिअवअस्सो । (क)

अधिकरणिकः—नन्वेप तिष्ठति ।

विदूषकः—वयस्स, सोत्थि दे । (ख)

चारुदत्तः—भविष्यति ।

विदूषकः—अवि क्षेत्रं दे । (ग)

चारुदत्तः—एतदपि भविष्यति ।

विदूषकः—मो वयस्स, किंणिमित्तं उच्चिगो उच्चिगो विअ लक्खीअसि । कुदो वा सदाइदो । (घ)

चारुदत्तः—वयस्स,

(क) प्रेषितोऽस्म्यार्यचारुदत्तेन वसन्तसेनासकाशम्, तत्रालंकरणानि गृहीत्वा, यथा—'आर्यमैत्रेय, वसन्तसेनया यत्सो रोहसेन आत्मनोऽलंकारेणालंकृत्य जननीसकाशं प्रेषितः । अस्मा आभरणं दातव्यम्, न पुनर्महीतव्यम् । तत्समर्पय' इति । तथावद्वसन्तसेनासकाशमेव गच्छामि । कथं भावरेमिलः । मो भावरेमिल, किंनिमित्तं त्वमुद्विग्न उद्विग्न इव लक्ष्यसे । किं मणासि—'प्रियवयस्यचारुदत्तोऽधिकरणमण्डप आहूतः' इति । तत्र स्वत्वल्पेन कार्येण भवितव्यम् । तत्पश्चाद्वसन्तसेनासकारं गमिष्यामि । अधिकरणमण्डपं तावद्गमिष्यामि । अयमधिकरणमण्डपः । तथावत्प्रविशामि । सुखमधिकरणमोजकानाम् । कुत्र मम प्रियवयसः ।

(ख) वयस्य, स्वसि ते । (ग) अपि क्षेत्रं ते ।

(घ) मो वयस्य, किंनिमित्तमुद्विग्न उद्विग्न इव लक्ष्यसे । कुतो वाहूतः ।

मया खलु नृशंसेन परलोकमजानता ।

स्त्री रतिर्वाविशेषेण शेषमेवोऽभिधास्यति ॥ ३७ ॥

विदूषकः—किं किम् । (क)

चारुदत्तः—(कण्ठे) एवमेवम् ।

विदूषकः—को एवं भणादि । (ख)

चारुदत्तः—(संज्ञया शकारं दर्शयति ।) नन्वेव तपस्वी हैतुभूतः कृतान्तो मां व्याहरति ।

विदूषकः—(जनान्तिकम् ।) एवं कीस न भणीअदि, गेहं गदे ति । (ग)

चारुदत्तः—उच्यमानमप्यवस्थादोषान्न गृह्यते ।

विदूषकः—भो भो अज्जा, जेण दाव पुरहावणविहाराराम-
देउलतडागकूबजूवेहिं अलंकिदा णअरी उज्जइणी, सो अणीसो
अथकलवचकारणादो एरिसं अकज्जं अणुचिट्ठदि ति । (सकोपम् ।)
अरे रे काणेलीसुदा राअइशालसंठाणआ उस्सुङ्खलआ किदज्जण-
दोसभण्डआ बहुसुवण्णमण्डितमक्खडआ, भण भण मम अगदो,
जो दाणिं मम पिअवअस्सो कुसुमिदं माधवीलदं पि आकिट्ठिअ
कुसुमावचअं ण करेदि कदा वि आकट्ठिदाए पल्लवच्छेदो भोदि
त्ति, सो कथं एरिसं अकज्जं उहअलोअविरुद्धं करेदि । चिट्ठ रे
कुट्ठिणिपुत्ता, चिट्ठ । जाव एदिणा तव हिअअकुडिलेण दण्डअट्ठेण
मत्थअं दे सदखण्डं करेमि । (घ)

(क) किं किम् । (ख) क एवं भणति ।

(ग) एवं किमर्थं न भण्यते, गृहं गतेति ।

(घ) भो भो आर्याः, येन तावत्पुरस्थापनविहारारामदेवालयतडाग-
कूपयूपैरलंकृता नगर्युज्जयिनी, सोऽनीशोऽर्थकल्यवर्तकारणादीदृशमकार्य-
मनुतिष्ठतीति । अरे रे कुलटापुत्र राजश्यालसंस्थानक उच्छृङ्खलक
कृतजनदोषमण्ड बहुसुवर्णमण्डितमर्कटक, भण भण ममाग्रतः, य इदानीं
मम प्रियवयसः कुसुमिता माधवीलतामप्याकूष्य कुसुमावचयं न करोति
कदाचिदाकृष्टतया पल्लवच्छेदो भवतीति, स कथमीदृशमकार्यमुभयलोकवि-
रुद्ध करोति । तिष्ठ रे कुट्टिनीपुत्र, तिष्ठ । यावदेतेन तव हृदयकुटिलेन
दण्डकाष्ठेन मस्तकं ते शतखण्डं करोमि ।

मयेति ॥ ३० ॥ पुरस्थापन पुरावस्थितिः । पुरनिर्माणमिति यावत् । कूपयू-

शकारः—(सन्धेयम् ।) शुणन्तु शुणन्तु अज्जमिदंशा । चालु-
दत्तेण सह मम विवादे ववहाले वा । ता कीस एसे काकपदशी-
रामस्तका मए शिले शदखण्डे कलेदि । मा दाव । ले दाशीए-
पुत्ता, दुइवडुका । (क)

(विदूषको दण्डकाष्टमुद्यम्य पूर्वोक्तं पठति । शकारः सन्धेयमुवाच ताड-
यति । विदूषकः प्रतीपं ताडयति । अन्योऽन्यं ताडयतः । विदूषकस्य कक्षदेशादा-
भरणानि पतन्ति ।)

शकारः—(तानि गृहीत्वा दृष्ट्वा समाध्वसम् ।) पेक्खन्तु पेक्खन्तु
अज्जा । एदे वखु ताए तवशिशीए केलका अलंकाला ।
(चारुदत्तमुद्दिश्य ।) इमंश्चा अत्थकल्लवत्तश्च कालणादो एसा मालिदा
वावादिदा अ । (ख)

(अधिकृताः सर्वेऽघोमुखाः स्थिताः ।)

चारुदत्तः—(जनान्तिकम् ।)

अयमेवंविधे काले दृष्टो भूषणविस्तरः ।

अस्माकं माम्यवैप्रभ्यापतितः पातयिष्यति ॥ ३१ ॥

विदूषकः—भो, कीस भूदत्थं ण निवेदीअदि । (ग)

चारुदत्तः—वयस्य,

दुर्वलं नृपतेश्चक्षुर्नैतत्तत्त्वं निरीक्षते ।

केवलं वदतो दैन्यमश्लाघ्यं मरणं भवेत् ॥ ३२ ॥

अधिकरणिकः—कष्टं भोः, कष्टम् ।

अङ्गारकविरुद्धस्य प्रक्षीणस्य बृहस्पतेः ।

अहोऽयमपरः पार्श्वे धूमकेतुरिवोत्थितः ॥ ३३ ॥

(क) शुणन्तु शुणन्त्वार्थमित्राः । चारुदत्तेन सह मम विवादो व्यव-
हारे वा । तत्किमर्थमेव काकपदशीर्षमस्तको मम शिरः शतखण्डं करोति ।
मा तावत् । रे दासाः पुत्र दुष्टवडुक ।

(ख) पश्यन्तु पश्यन्त्वार्थाः । एते खलु तस्यास्तपस्विन्या अलंकाराः ।
अत्यार्थकल्यघर्तस्य कारणदेशा मारिता व्यापादिता च ।

(ग) भोः, किमर्थं मृतार्थो न निवेद्यते ।

पेति लोकोक्तिः । कृतजनदोषश्चासौ भण्डयेति विशेषणसमासः ॥ मए मम ।
शिले शिरः ॥ अयमिति ॥ ३१ ॥ दुर्वलमिति ॥ ३२ ॥ अङ्गारकेति ॥ ३३ ॥

श्रेष्ठिकायस्यौ—(विलोक्य वसन्तसेनामातरमुद्दिश्य ।) अवहिता दाव
अज्ज एदं सुवण्णमण्डअं अवलोएदु, सो ज्जेव एसो ण वेत्ति । (क)

वृद्धा—(अवलोक्य ।) सरिसो एसो, ण उण सो । (ख)

शकारः—आं बुद्धकुट्टणि, अक्खीहिं मन्तिदं वाआए मूक्कि-
दम् । (ग)

वृद्धा—हदास, अवेहि । (घ)

श्रेष्ठिकायस्यौ—अप्पमत्तं कधेहि, सो ज्जेव एसो ण वेत्ति । (ङ)

वृद्धा—अज्ज, सिप्पिकुसलदाए ओबन्धेदि दिट्ठिम् । ण
उण सो । (च)

अधिकरणिकः—मद्रे, अपि जानास्येतान्याभरणानि ।

वृद्धा—णं मणामि, ण हु ण हु अणभिजाणिदो । अह वा
कदा वि सिप्पिणा गडिदो भवे । (छ)

अधिकरणिकः—पश्य श्रेष्ठिन्,

वस्त्वन्तराणि सदृशानि भवन्ति नूनं

रूपस्य भूषणगुणस्य च कृत्रिमस्य ।

दृष्ट्वा क्रियामनुकरोति हि शिल्पिवर्गः

सादृश्यमेव कृतहस्ततया च दृष्टम् ॥ ३४ ॥

श्रेष्ठिकायस्यौ—अज्जचारुदत्तस्स केरकाइं एदाइं । (ज)

चारुदत्तः—न खलु न खलु ।

श्रेष्ठिकायस्यौ—ता कस्स । (झ)

(क) अवहिता तावदार्येदं सुवर्णमाण्डमवलोकयतु तदेवेदं न वेत्ति ।

(ख) सदृशमेतत्, न पुनस्तत् ।

(ग) आं बुद्धकुट्टनि, अक्षिभ्यां मन्त्रितं वाचा मूकितम् ।

(घ) हताश, अपेहि । (ङ) अप्रमत्तं कथय, तदेवैतन्न वेत्ति ।

(च) आर्य, शिल्पिकुशलतयावबध्नाति दृष्टिम् । न पुनस्तत् ।

(छ) ननु मणामि, न खलु न खल्वनभिज्ञातः । अथवा कदापि शिल्पिना
घटितो भवेत् ।

(ज) आर्यचारुदत्तीयान्येतानि । (झ) तदा कस्य ।

ओबन्धेइ अवबध्नाति ॥ वस्त्वन्तराणीति । कृतहस्ततया शिल्पकौशलेन

चारुदत्तः—इहात्रभवत्या दुहितुः ।

श्रेष्ठिकायस्यौ—कथं एदाइं ताए विओअं गदारं । (क)

चारुदत्तः—एवं गतानि । आं, इदम् ।

श्रेष्ठिकायस्यौ—अज्जचारुदत्त, एत्थं सच्चं वत्तव्वम् । पेम्म पेक्ख ।

सचेण सुहं कसु लळमइ सच्चालवेण होइ पावम् ।

सच्चं ति दुवेवि अक्खरा मा सच्चं अलिण्ण गूहेहि ॥ ३५ ॥ (ख)

चारुदत्तः—आभरणान्याभरणीति । न जाने, किंत्वसद्ब्रह्म-
दानीतानीति जाने ।

शुक्रारः—उज्जाणं पवेशिअ पढमं मालेशि । क्वडकावडिआए
शंपदं णिगूहेशि । (ग)

अधिकरणिकः—आर्यचारुत्त, सत्यमभिधीयताम् ।

इदानीं सुकुमारेऽस्मिन्निःशङ्कं कर्कशाः कथाः ।

तव गात्रे पतिष्यन्ति सहासाकं मनोरथैः ॥ ३६ ॥

चारुदत्तः—

अपापानां कुले जाते मयि पापं न विद्यते ।

यदि संभाव्यते पापमपापेन च किं मया ॥ ३७ ॥

(स्वगतम् ।) न च मे वसन्तसेनादिरहितस्य जीवितेन कृत्यम् ।

(प्रकाशम् ।) मोः, किं बहुना ।

(क) कथमेतानि तस्या वियोगं गतानि ।

(ख) आर्यचारुदत्त, अत्र सत्यं वक्तव्यम् । पश्य पश्य ।

सत्येन सुखं खलु लभ्यते सत्यालापेन भवति पापकम् ।

सत्यमिति द्वे अप्यक्षरे आ सत्यमलीकेन गृह्य ॥

(ग) उद्यानं प्रवेश्य प्रथमं मारयति । कण्टकापटिकतया संप्रतं निगूहति ।

॥ ३४ ॥ एवं आ इदं एवमिदं स्मर्यते ॥ सचेणेत्यादि । चैताजीयम् । सत्येन
सुखं खलु लभ्यते । सत्यालापे । सत्यमावापयतीति त्रिपि सत्यालापः । तत्र न भवति
पापकम् । सत्यमिति द्वे [अ]प्यक्षरे इति स्वरूपोक्तिः । 'न भवति पापस्य निलि-
प्तमिति यस्माद्' इति प्राचीनटीका । अलीयेन (?) अलीकं कर्तुं । सत्यापेक्षया
बहुश्रमपीत्यर्थः । सत्यं पूर्वोक्तस्वरूपत्वाद्दृष्टमपि कर्मभूतम् । आ निगूहति मा
सृणोति ॥ ३५ ॥ अत्रिकापटिकतया निगूहति ॥ इदानीमिति । कथा

मया किल नृशंसेन लोकद्वयमज्ञानता ।

स्त्रीरत्नं च विशेषेण शेषमेषोऽभिधास्यति ॥ ३८ ॥

शकारः—वावादिदा । अले, तुमं पि मण, मए वावादि-
देत्ति । (क)

चारुदत्तः—त्वयैवोक्तम् ।

शकारः—शुणेघ शुणेघ भट्टारका, एदेण मालिदा । एदेण
जेय शंशए छिण्णे । एवइश दलिद्दचालुदत्तइश शालीले दण्डे धाली-
अदु । (ख)

अधिकरणिकः—शोधनक, यथाह राष्ट्रियः । भो राजपुरुषाः,
गृह्यतामयं चारुदत्तः ।

(राजपुरुषा शब्दभित्ति ।)

वृद्धा—प्रसीदन्तु प्रसीदन्तु अज्जमिस्सा । (‘जो दाव चोरेहिं अव-
हिस्स-’ (२१५ पृष्ठे) इत्यादि पूर्वोक्तं पठति ।) ता जदि वावादिदा मम
दारिभा, वावादिदा । जीवदु मे दीहाऊ । अण्णं च । अत्थिपच्च-
त्थिण्णं व्यावहारो । णहं अत्थिणी । ता मुच्चध एदम् । (ग)

शकारः—अवेहि गर्भदाशि, गच्छ । किं तव एदिणा (घ)

अधिकरणिकः—आर्ये, गम्यताम् । हे राजपुरुषाः, निष्काम-
यतैनाम् ।

वृद्धा—हा जाद, हा पुत्तअ । (ङ) (इति रुदती निष्कान्ता ।)

(क) व्यापादिता । अरे, त्वमपि मण, मया व्यापादितेति ।

(ख) मृणुत मृणुत भट्टारकाः, एतेन मारिता । एतेनैव संशयच्छिन्नः ।
एतस्य दरिद्रचारुदत्तस्य शरीरो दण्डो धार्यताम् ।

(ग) प्रसीदन्तु प्रसीदन्त्वार्यमित्राः । तद्यदि व्यापादिता मम दारिका,
व्यापादिता । जीवतु मे दीर्घायुः । अन्यच्च । अग्निप्रत्यर्धिर्नोर्व्यवहारः ।
अहमर्धिनी । तन्मुञ्चतैनम् ।

(घ) अपेहि गर्भदाशि, गच्छ । किं तवैतेन ।

(ङ) हा जात, हा पुत्रक ।

अधस्तादानी ॥ ३६ ॥ अपापाणामिति ॥ ३७ ॥ मयेति । स्त्रीरेव

शुक्रारः—(स्वगतम् ।) कडं मए एदश्श अत्तणो शलिशम् ।
शंपदं गच्छामि (क) (इति निष्क्रान्तः ।)

अधिकरणिकः—आर्यचारुदत्त, निर्णये वयं प्रमाणम् । शेषे
तु राजा । तथापि शोधनक, विज्ञाप्यतां राजा पालकः—

‘अयं हि पातकी विप्रो न वध्यो मनुरब्रवीत् ।

राष्ट्रादस्मात्तु निर्वास्यो विमवैरक्षतैः सह ॥ ३९ ॥’

शोधनकः—जं अज्जो आणवेदि । (इति निष्क्रम्य पुनः प्रविश्य ।
गद्यम् ।) अज्जा, गदस्सि तर्हि । राक्खा पालओ मणादि—‘जेण अ-
यकल्लवत्तस्स कालणादो वसन्तसेणा वावादिदा, तं ताइं ज्जेव आह-
णाइं गले वन्थिअ डिण्डिमं ताडिअ दक्खिणमसाणं णइअ सूले
मज्जेय’ ति । जो को वि अवरो एरिसं अकज्जं अणुचिद्धदि सो
एदिणा सणिआरदण्डेण सासीअदि । (ख)

चारुदत्तः—अहो, अविमृश्यकारी राजा पालकः । अथवा ।

ईदृशो व्यवहारामौ मन्त्रिभिः परिपातिताः ।

स्याने खलु महीपाला गच्छन्ति रूपणां दशाम् ॥ ४० ॥

अपि च ।

ईदृशैः श्वेतकाकीये राज्ञः शासनदूपकैः ।

अपापानां सहस्राणि हन्यन्ते च हतानि च ॥ ४१ ॥

सत्ते मैत्रेय, गच्छ । मद्रचनादम्बामपश्चिममभिवादयस्व । पुत्रं
च मे रोहसेनं परिपालयस्व ।

विदूषकः—मूले छिण्णे कुदो पादवत्स पालणम् । (ग)

(क) कृतं मयैतस्यात्मनः सदृशम् । सांप्रतं गच्छामि ।

(ख) यदार्थं आज्ञापयति, आर्यः, गतोऽस्मि तत्र । राजा पालको म-
णति—‘येनार्यकल्यवर्तस्य कारणाद्वसन्तसेना व्यापादिता, तं तान्येवामर-
णानि गले बद्धा डिण्डिमं ताडयित्वा दक्षिणश्मशानं नीत्वा शूले मद्ध’
इति । यः कोऽप्यपर ईदृशमकार्यमनुतिष्ठति स एतेन सनिकारदण्डेन
शास्यते । (ग) मूले छिन्ने कुतः पादवत्स पालनम् ।

रजम् ॥ ३८ ॥ कडं कृतम् । शलीशं सदृशम् ॥ अयमिति ॥ ३९ ॥

ईदृश इति ॥ ४० ॥ ईदृशैरिति । द्रुपदादीनां श्वेतकाकीयत इत्यर्थे च्छः(?) ।

चारुदत्तः—मा मैवम् ।

नृणां लोकान्तरस्थानां देहप्रतिकृतिः सुतः ।

मयि यो वै तव स्नेहो रोहसेने स युज्यताम् ॥ ४२ ॥

विदूषकः—मो वयस्स, अहं ते पिअवयस्सो भविअ तुए
विरहिदाइं पाणाइं धारेमि । (क)

चारुदत्तः—रोहसेनमपि तावद्दर्शय ।

विदूषकः—एवम् । जुज्जदि । (ख)

अधिकरणिकः—मद्र शोधनक, अपसार्यतामयं वटुः ।

(शोधनकस्तथा करोति ।)

अधिकरणिकः—कः कोऽत्र भोः । चाण्डालानां दीयता-
मादेशः ।

(इति चारुदत्तं विसृज्य निष्क्रान्ता सर्वे राजपुरुषाः ।)

शोधनकः—इदो आअच्छदु अज्जो । (ग)

चारुदत्तः—(मस्मिन्) 'मैत्रेय भो. किमिदमय' (१।२९) इत्यादि
पठति । आकाशे ।)

विषसलिलतुलामिप्रार्थिते मे विचारे

क्रकचमिह शरीरे वीक्ष्य दातव्यमद्य ।

अथ रिपुवचनाद्वा ब्राह्मणं मां निहंसि

पतसि नरकमध्ये पुत्रपौत्रैः समेतः ॥ ४३ ॥

अयमागतोऽस्मि ।

(इति निष्क्रान्ता सर्वे ।)

इति व्यवहारो नाम नवमोऽङ्कः ।

(क) मो वयस्स, अहं ते प्रियवयसो मूत्या त्वया विरहितान्प्राणान्धा-
ग्यामि ।

(ख) एवम् । युज्यते । (ग) इत आगच्छत्वार्यः ।

उत्पातकल्पैरित्यर्थः ॥ ४१ ॥ नृणामिति ॥ ४२ ॥ विषसलिलेति ।
विषादिपरीक्षाप्रार्थितेऽन्विष्टे । विचारे । क्रकचं दातव्यम् । अहं तव्यः (!) ।
यदि मयोक्तं कियते तदा क्रकचदानमहमेवेति भावः (!) । अथ विचारनिरपेक्ष
पठति इति स्वीकृत्य वदति ॥ ४३ ॥

इति व्यवहारो नाम नवमोऽङ्कः ।

दशमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति चाण्डालद्वयेनानुगम्यमानश्चारुदत्तः ।)

उभौ—

तर्किं ण कलअ कालण णववहवन्धणअणे णिउणा ।

अचिलेण शीशळेअणशूलालोवेणु कुशलह्व ॥ १ ॥

ओशलध अज्जा, ओशलध । एशे अज्जचालुदत्ते ।

दिण्णकलवीलदामे गहिदे अहोहिं वज्जपुलिसेहिं ।

दीवे व्य मन्दहेणे थोअं थोअं खअं जादि ॥ २ ॥ (क)

चारुदत्तः—(सविपादम् ।)

नयनसलिलसिक्तं पांशुरुक्षीकृताङ्गं

पितृवनमुमनोभिर्वेष्टितं मे शरीरम् ।

विरसमिह रटन्तो रक्तगन्धानुलिसं

बलिमिव परिभोक्तुं वायसास्तर्कयन्ति ॥ ३ ॥

चाण्डालौ—ओशलध अज्जा, ओशलध ।

किं पेक्खध छिज्जन्तं शप्पुलिशं कालपलशुघालाहिं ।

शुअणशउणाधिवासं सज्जणपुलिशहुमं एदम् ॥ ४ ॥

आअच्छ ले चालुदत्ता, आअच्छ । (ख)

(क) तर्किं न कलय कारणं नववधबन्धनयने निपुणौ ।

अचिरेण शीर्षच्छेदनशूलारोपेषु कुशलौ सः ॥

अपसरतार्याः अपसरत । एष आर्यचारुदत्तः

दत्तकरवीरदामा गृहीत आवाभ्यां वध्यपुरुषाभ्याम् ।

दीप इव मन्दब्रेहः स्तोकं स्तोकं क्षयं याति ॥

(ख) अपसरतार्याः, अपसरत ।

किं पश्यत छिद्यमानं सत्पुरुषं कालपरशुधाराभिः ।

सुजनशकुनाधिवासं सज्जनपुरुषद्रुममेतम् ॥

आगच्छ रे चारुदत्त, आगच्छ ।

तस्मिन्मिति ॥ १ ॥ दिण्णकलवीलेत्यादि । गाथा । दत्तकरवीरमालो

गृहीत आवाभ्यां वध्यपुरुषाभ्याम् । दीप इव मन्दब्रेहः स्तोकं स्तोकं क्षयं याति

॥ २ ॥ नयनेति । पितृवनं श्मशानम् । तर्कयन्ति उत्प्रेक्षन्ते ॥ ३ ॥ किं

पेक्खधेति । गाथा । किं प्रेक्ष्य छेद्यमानं सत्पुरुषं कालपरशुधाराभिः । सुज-

चारुदत्तः—पुरुषभाग्यानामचिन्त्याः खलु व्यापाराः, यदहमै-
दृशीं दशामनुप्राप्तः ।

सर्वगात्रेषु विन्यस्तै रक्तचन्दनहस्तकैः ।

पिष्टचूर्णावकीर्णैश्च पुरुषोऽहं पशूकृतः ॥ ५ ॥

(अप्रतो निरूप्य ।) अहो, तारतम्यं नराणाम् । (सकृदणम् ।)

अमी हि दृष्ट्वा मदुपेतमेतन्मर्त्यं धिगस्त्वित्युपजातबाष्पाः ।

अशक्नुवन्तः परिरक्षितुं मां स्वर्गं लभस्वेति वदन्ति पौराः ॥ ६ ॥

चाण्डालौ—ओशलघ अज्जा, ओशलघ । किं पेक्खथ ।

इन्द्रे प्पवाहिअन्ते गोप्पशवे संक्रमं च तालाणम् ।

शुपुलिशपाणविपत्ती चत्तालि इमे ण दट्ठ्वा ॥ ७ ॥ (क)

एकः—हण्डे आहीन्ता, पेक्ख पेक्ख ।

णअलीपघाणमूदे वज्जीअन्ते कदन्तअण्णाण् ।

किं लुअदि अन्तलिक्खे आदु अणठ्ठमे पडदि वज्जे ॥ ८ ॥ (ख)

द्वितीयः—अले गोहा,

ण अ लुअदि अन्तलिक्खे णेअ अणठ्ठमे पडदि वज्जे ।

महिलाशमूहमेहे निवडदि णअणम्बु धाराहिं ॥ ९ ॥

(घ) अपसरतार्याः अपसरत । किं पश्यत ।

इन्द्रः प्रवाह्यमाणो गोप्रसवः संक्रमश्च ताराणाम् ।

सुपुरुषप्राणविपत्तिश्चत्वार इमे न द्रष्टव्याः ॥

(ख) अरे आहीन्त, पश्य पश्य ।

नगरीप्रधानभूते वध्यमाने कृतान्ताश्रया ।

किं रोदित्यन्तरिक्षमथवानग्रे पतति वज्रम् ॥

नशकुनाधिवासं सञ्जनपुरुषपुत्रमगेतम् ॥ ४ ॥ सर्वेति । पिष्टचूर्णं श्यामतण्डुलचूर्णम् । पशुदेवतार्थं छागादिः ॥ ५ ॥ अमी इति । मदुपेतं मदर्पितं यथा स्यादेवम् । उद्गतबाष्पाः । मदिति पञ्चम्येकवचनान्तम् । मदुपगतमीदृशमवस्थान्तरं दृष्ट्वेति वार्थः ॥ ६ ॥ इन्द्रेत्यादि । गाथा । इन्द्र प्रवाह्यमानो यद्वा प्रवाह्यमानो विवर्धमानः गोप्रसवो निपतनं च ताराणाम् । सत्पुरुषस्य प्राणविपत्तिर्नाशः चत्वार इमे न द्रष्टव्याः ॥ ७ ॥ हण्डे इति नीचसंबोधने । णअलुअ इत्यादि । गाथा । नगरीप्रधानभूते वध्यमाने कृतान्ताश्रया । किं रोदित्यन्तरिक्षमुतानग्रे पतति वज्रम् ॥ नगरीप्रधानवधो वज्र इवेत्युत्प्रेक्षा ॥ ८ ॥ ण अ लुअदीत्यादि । गाथा । न च रोदित्यन्तरिक्षं नैवानग्रे च पतति वज्रम् । स्त्रीशमूहमेपा-

अत्रि अ ।

वज्रश्मि णीअमाणे जणस्स शब्बस्स लोदमाणस्स ।

णअणशलिलेहिं शिचे लच्छादो ण उण्णमइ लेणू ॥ १० ॥ (क)

चारुदत्तः—(निरूप्य सकलणम् ।)

एताः पुनर्हर्म्यगताः स्त्रियो मां वातायनार्धेन विनिःसृतास्थाः ।

हा चारुदत्तेत्यभिप्रायमाणा बाष्पं प्रणालीगिरिवोत्सृजन्ति ॥ ११ ॥

चाण्डालौ—आगच्छ ले चालुदत्ता, आगच्छ । इमं घोषण-
ट्टाणम् । आहणेष डिण्डिमम् । घोशेष घोषणम् । (ख)

उभौ—शुणाध अज्जा, शुणाध । एसे शत्थवाहविणअदत्तस्स
णत्थिके आअलदत्तस्स पुत्तके अज्जचारुदत्ते णाम । एदिणा किल
अकज्जकालिणा घणिआ वसन्तसेणा अत्थकल्लवत्तस्स कालणादो
गुण्णं पुप्फकलण्डअजिण्णुज्जाणं पवेसिअ बाहुपाशवलकालेण
मालिदे ति एसे शलोत्ते गहिदे, शअं अ पडिवण्णे । इदो लण्णा
पालएण अहे आण्णत्ता एदं मालेदुम् । जदि अवले ईदिशं उम-
अलोअविलुद्धं अरुज्जं कलेदि तं पि लाआ पालए एव्यं जेव
गाग्रदि ।

(क) अरे गोह,

न च रोदित्यन्तरिक्षं नैवानग्रे पतति वज्रम् ।

महिलासमूहमेघान्निपतति नयनाम्बु धाराभिः ॥

अपि च ।

वध्वे नीयमाने जनस्य सर्वस्य रुदतः ।

नयनसलिलैः सिक्तो रम्यातो नोद्यमति रेणुः ॥

(ख) आगच्छ रे चारुदत्त, आगच्छ । इदं घोषणस्थानम् । आहत
टिण्डिमम् । घोषयत घोषणाम् ।

(ग) शृणुतार्याः शृणुत । एष सार्थवाहविनयदत्तस्य नप्ता सागरद-
त्तस्य पुत्रक आर्यचारुदत्तो नाम । एतेन क्लृप्तार्थकारिणा गणिका वस-

न्निपतति । नयनाम्बु कर्तुं । धाराभिः ॥ ९ ॥ वज्रश्म्यतीत्यादि । आर्या । वध्वे
नीयमाने जनस्य सर्वस्य रुदतः । नयनसलिलैः सिक्ते सति रम्यातो नो-
द्यमति रेणुः ॥ गोमिन् प्राहे स्वामिनः (?) ॥ १० ॥ एता इति ॥ ११ ॥

चारुदत्तः—(सनिवेदं स्वगतम् ।)

भूतशतपरिपूतं गोतमुद्भासितं मे

सदसि निविडचैत्यब्रह्मघोषैः पुरस्तात् ।

गम मरणदशायां वर्तमानस्य पापै-

स्तदसदृशमनुष्यैर्घुप्यते घोषणायाम् ॥ १२ ॥

(उद्दीज्य कर्णौ पिपाय ।) हा प्रिये वसन्तसेने,

शशिविमलमयूखशुभ्रदन्ति सुरुचिरविदुमसन्निभाधरौष्टि ।

तव वदनभवामृतं निपीय कथमवशो ह्ययशोविषं पिबामि ॥ १३ ॥

उभौ—ओशलध अज्जा, ओशलध ।

एशे गुणलअणणिहि शज्जणदुक्खाण उत्तलणशेदू ।

अशुवण्णं मण्डणअं अवणीअदि अज्ज णअलीदो ॥ १४ ॥

अण्णं च ।

शब्दे ऋखु होइ लोए लोए शुहशंठिदाण तत्तिलः ।

विणिबडिदाणं णलाणं पिअकाली दुल्लहो होदि ॥ १५ ॥ (क)

चारुदत्तः—(सर्वतोऽवलोक्य ।)

अमी हि वस्त्रान्तनिरुद्धवक्त्राः प्रयान्ति मे दूरतरं वयस्याः ।

परोऽपि बन्धुः समसंस्थितस्य मित्रं न कश्चिद्विषमस्थितस्य ॥ १६ ॥

न्तसेनार्थकल्यवर्तस्य कारणाच्छून्यं पुष्पकरण्डकजीर्णोद्यानं प्रवेश्य बाहुपा-
शबलात्कारेण मारितेति एष सलोप्त्रो गृहीतः, स्वयं च प्रतिपन्नः । ततो
राज्ञा पालकेन वयमाश्रिता एतं मारयितुम् । यद्यपर ईदृशमुभयलोकविद्वद्-
मकार्यं करोति तमपि राजा पालक एवमेव शास्ति ।

(क) अपसरतार्याः, अपसरत ।

एष गुणरत्ननिधिः सज्जनदुःखानामुत्तरणसेतुः ।

असुवर्णं मण्डनकमपनीयतेऽयं नगरीतः ॥

अन्यच्च ।

सर्वः खलु भवति लोके लोकः सुखसंस्थितानां चिन्तायुक्तः ।

विनिपतिताना नराणां प्रियकारी दुर्लभो भवति ॥

शलोत्ते सलोप्त्रः ॥ मखेति ॥ १२ ॥ उद्दीज्य उद्देगं वृत्ता । शशीति
॥ १३ ॥ एश इत्यादि । गायत्र्यम् । एष गुणरत्ननिधिः सज्जनदुः-
खानामुत्तरणसेतुः । असुवर्णं मण्डनकमपनीयतेऽयं नगरीतः ॥ १४ ॥ सर्वः खलु भवति

चाण्डालौ—ओशालणं किदम् । विविचं लअमग्गम् । ता
आणेध एदं दिण्णवज्झचिण्हम् । (क)

(चारुदत्तो नि.श्वस्य 'मैत्रेय भोः किमिदमय' (९।२९) इत्यादि पठति ।)
(नेपथ्ये ।)

हा ताद, हा पिअवअस्स । (ख)

चारुदत्तः—(आकर्ण्य सकरुणम् ।) भोः स्वजातिमहत्तर, इच्छा-
म्यहं भवतः सकाशात्प्रतिग्रहं कर्तुम् ।

चाण्डालौ—किं अस्माणं इत्यादो पडिमाहं कलेशि । (ग)

चारुदत्तः—शान्तं पापम् । नापरीक्ष्यकारी दुराचारः पालक
इव चाण्डालः । तत्परलोकार्थं पुत्रमुखं द्रष्टुमभ्यर्थये ।

चाण्डालौ—एवं कलीअहु । (घ)

(नेपथ्ये ।)

हा ताद, हा आवुक् । (ङ)

(चारुदत्तः श्रुत्वा सकरुणम् 'भोः स्वजातिमहत्तर' (२३१ पृष्ठे) इत्यादि पठति ।)

चाण्डालौ—अले पडला, खणं अन्तलं देध । एदो अज्जचालु-
दत्ते पुत्तमुहं पेक्खहु । (नेपथ्याभिमुखम् ।) अज्ज, इदो इदो । आ-
अच्छ ले दालआ, आअच्छ । (च)

(ततः प्रविशति दारकमादाय विदूषकः ।)

(क) अपसारणं कृतम् । विविक्तो राजमार्गः । तदानयतैनं दत्तवध्य-
चिह्नम् ।

(ख) हा तात, हा प्रियवयस्य ।

(ग) किमस्माकं हस्तात्प्रतिग्रहं करोषि ।

(घ) एवं क्रियताम् । (ङ) हा तात, हा पितः ।

(च) हे पौत्राः क्षणमन्तरं दत्त । एष आर्यचारुदत्तः पुत्रमुखं पश्यतु ।
आर्य, इत इतः । आगच्छ रे दारक, आगच्छ ।

श्लोकः लोकस्य मुखसंस्मितस्य कार्ये । तत्तिष्ठः चिन्तापरः । उपयुक्त इत्यर्थः ।
विनिपतितानां नराणां प्रियकारी दुर्लभो भवति ॥ १५ ॥ अमी इति ॥ १६ ॥

विदूषकः—तुवरदु तुवरदु भद्रमुहो । पिदा दे मारिदुं णी-
अदि । (क)

दारकः—हा ताद, हा आवुक । (ख)

विदूषकः—हा पिअवअस्स, कहिं मए तुमं पेक्खिदब्बो । (ग)

चारुदत्तः—(पुत्रं मित्रं च वीक्ष्य ।) हा पुत्रं, हा मैत्रेय । (सकृ-
णम् ।) भोः, कष्टम् ।

चिरं खलु भविष्यामि परलोके पिपासितः ।

अत्यल्पमिदमस्माकं निवापोदकमोजनम् ॥ १७ ॥

किं पुत्राय प्रयच्छामि । (आत्मानमवलोक्य । यज्ञोपवीतं दृष्ट्वा ।) आं, इदं
तावदस्ति मम च ।

अमौक्तिकमसौवर्णं ब्राह्मणानां निभूषणम् ।

देवतानां पितॄणां च भागो येन प्रदीयते ॥ १८ ॥

(इति यज्ञोपवीतं ददाति ।)

चाण्डालः—आअच्छ ले चालुदत्ता, आअच्छ । (घ)

द्वितीयः—अले, अज्जचालुदत्तं णिलुबवदेण णामेण आरु-
वेशि । अले, पेक्ख ।

अब्भुदए अवशाणे तहे अ रुत्तिदिवं अहदमग्गा ।

उहामे व्व किशोली णिअदी व्वु पडिच्छिदुं जादि ॥ १९ ॥

अण्णं च ।

(क) त्वरतां त्वरतां भद्रमुखः । पिता ते मारयितुं नीयते ।

(ख) हा तात, हा पितः ।

(ग) हा प्रियवयस्य, कुत्र मया त्वं द्रष्टव्यः ।

(घ) आगच्छ रे चारुदत्त, आगच्छ ।

हत्यादो हस्तात् ॥ हा आवुक पितः ॥ चिरमिति ॥ १७ ॥ अमौक्तिकमिति ॥ १८ ॥
निरुपपदेन आर्य इत्यादिविशेषणशून्येन । अब्भुदए इत्यादि । गाथा । अब्भुदये
चावसाने च तथैव रात्रिदिवमहृतमार्गा । अव्याहृतप्रसिद्धा इत्यर्थः । उहामेव किशोरी
नियतिर्दे(दे)वं खलु प्रलेपितुं याति ॥ १९ ॥ शुष्केत्यादि । गाथा । अत्र द्विती-
यखण्डचतुर्थपञ्चमभागौ पञ्चममात्रौ(?) शुष्का अपि प्रदेशा अज्ञानि । शे अस्य ।
किं विनमितमस्तकेन अवनतशिरसा किं कर्तव्यम् । अस्य स्त्री[ह]गस्य लज्जया-

शुक्ला वि वदेश शे किं विणमियमत्यएण काअञ्चम् ।

लाहुगहिदे वि चन्दे ण वन्दणीए जणपदस्स ॥ २० ॥

दारकः—अरे रे चाण्डाल, कहिं मे आवुकं णेघ । (ख)

चारुदत्तः—वत्स,

अंशेन विभ्रत्करवीरमालां स्कन्धेन शूलं हृदयेन शोकम् ।

आघातमद्याहमनुप्रयामि शामित्रमालञ्जुमिवाध्वरेऽजः ॥ २१ ॥

चाण्डालः—दालभा,

ण हु अस्से चाण्डाला चाण्डालकुलमि जादपुञ्जा वि ।

जे अहिमवन्ति शाहुं ते पावा ते अ चाण्डाला ॥ २२ ॥ (ग)

दारकः—ता कीस मारेघ आवुकम् । (घ)

चाण्डालः—दीहाओ, अत्त लामणिओओ क्खु अवलज्झदि,

ण क्खु अस्से । (ङ)

(क) अरे, आर्यचारुदत्तं निरूपपदेन नाम्नालपसि । अरे, पश्य ।

अम्युदयेऽवसाने तथैव रात्रिदिवमहतमार्गा ।

उद्दामेव किशोरी नियतिः खलु प्रत्येपितुं याति ॥

अन्यच्च ।

शुक्ला अपि प्रदेशा अस्य किं विनमितमस्तकेन कर्तव्यम् ।

राहुगृहीतोऽपि चन्द्रो न वन्दनीयो जनपदस्य ॥

(ख) अरे रे चाण्डाला, कुत्र मम पितरं नयत । (ग) दारक,

न खलु वयं चाण्डालाश्चाण्डालकुले जातपूर्वा अपि ।

येऽभिभवन्ति साधुं ते पापास्ते च चाण्डालाः ॥

(घ) तत्किमर्थं मारयत पितरम् ।

(ङ) दीर्घायुः, अत्र राजनियोगः खल्वपराध्यति, न खलु वयम् ।

नतशिरसोऽपि न कुत्सेत्यर्थः । कुत एवमित्यत आह—राहुगृहीत इव चन्द्रो वन्दनीयो जनपदस्य । किञ्चन्द आवल्लोमयोरर्धयोर्धोऽय इत्याहुः ॥ २० ॥ अंसेने-
ति । आघातं अधिकरणवधस्थानम् । वालकम् (?) 'स(स)मिता यहे' इति पाणिनेः सूत्रम् । शमितरि मव शमितं यहे पशुघातस्थानम् । आलञ्जोऽभि-
मन्त्रितः । मारित इत्येके ॥ २१ ॥ ण हु अग्हे इत्यादि । गाया । 'न
[खलु] वयं चाण्डालाश्चाण्डालकुले जातपूर्वा अपि । येऽभिभवन्ति साधुं ते पापास्ते

दारकः—वावादेध मम् । मुञ्चध आवुकम् । (क)

चाण्डालः—दीहाओ, एवं भणन्ते चिलं मे जीव । (ख)

चारुदत्तः—(साधं पुत्रं कण्ठे गृहीत्वा ।)

इदं तस्मेहसर्वस्वं सममाब्जदरिद्रयोः ।

अचन्दनमनौशीरं हृदयस्यानुलेपनम् ॥ २३ ॥

(अष्टेन विभ्रत—' (१०।२१) इत्यादि पुनः पठति । अवलोच्य स्वगतम् । 'अमी हि वस्त्रान्तनिरुद्धवक्त्राः' (१०।१६) इत्यादि पुनः पठति ।

विदूषकः—भो भद्रमुहा, मुञ्चध पिअवअस्सं चारुदत्तम् । मां वावादेध । (ग)

चारुदत्तः—शान्तं पापम् (दृष्ट्वा स्वगतम् ।) अद्यावगच्छामि । ('समजंस्थित—' (१०।१६) इत्यादि पठति । प्रकाशम् । 'एताः पुनर्हर्म्यगतः' त्रियो माम्' (१०।१९) इत्यादि पुनः पठति ।)

चाण्डालः—ओशलध अज्जा, ओशलध ।

किं पेयस्वध शप्पुलिशं अजश्वशेण प्पणट्ठीवाशम् । ,

कूपे खण्डितपाशं कञ्चनकलशं विव डुव्वन्तम् ॥ २४ ॥ (घ)

(चारुदत्तः सकृष्णम् 'शक्तिविमलमयूर—' (१०।१३) इत्यादि पठति ।)

अपरः—अले, पुणोवि घोशेहि । (ङ)

(चाण्डालस्तथा करोति ।)

(क) व्यापादयत माम् । मुञ्चत पितरम् ।

(ख) दीर्घाशुः, एवं भणंश्चिरं मे जीव ।

(ग) भो भद्रमुखाः, मुञ्चत प्रियवयसं चारुदत्तम् । मां व्यापादयत ।

(घ) अपसरतार्याः, अपसरत ।

किं पश्यत सत्पुरुषमयशोवशेन ग्रनट्ठीवासम् ।

कूपे खण्डितपाशं काञ्चनकलशमिव मज्जन्तम् ॥

(ङ) अरे, पुनरपि घोषय ।

च चाण्डालः ॥ २२ ॥ अमी हि ता देवा दावामर्बमयावगच्छामीत्यादि सर्वैः स्वाधीन इत्यर्थः (?) । इदमिति ॥ २३ ॥ किं पेयस्वधेति । गाथा । किं प्रेक्ष्यं सत्पुरुषमयशोवशेन नष्टजीवनम् । कूपे खण्डितपाशं काञ्चनकलशमिव मज्जन्तम् ॥ २४ ॥ कृष्यन्तं क्षिप्यमान(ण)म् । 'जीवाशं' जीवप्रत्याशं इत्यपि पाठा-

चारुदत्तः—

प्राप्तोऽहं व्यसनकृशां दशामनार्या

यत्रेदं फलमपि जीवितावसानम् ।

एषा च व्यथयति घोषणा मनो मे

श्रोतव्यं यदिदमसौ मया हतेति ॥ २५ ॥

(ततः प्रविशति प्रासादस्थो बद्धः स्थावरकः ।)

स्थावरकः—(घोषानामारुण्यं सचैकव्यम् ।) कथं अपावे चालुदत्ते वावादीअदि । हग्गे णिअलेण शामिणा वन्धिदे । मोदु आक्कन्दामि । शुणाथ अज्जा, शुणाथ । अत्थि दाणिं मए पावेण पवहणपटिवत्तेण पुप्फकलण्डअजिण्णुज्जाणं वसन्तसेना पीदा । ततो मम शामिणा मं ण कामेशित्ति कदुअ बाहुपाशबलक्खलेण मालिदा, ण उण एदिणा अज्जेण । कथम् । विदूल्दाए ण को वि शुणादि । ता किं कलेमि । अत्ताणअं पाडेमि । (विचिन्त्य ।) जइ एव्वं कलेमि, तदा अज्जचालुदत्ते ण वावादीअदि । मोदु । दमादो पाशादबालगपदोलिकादो एदिणा जिण्णगवक्खेण अत्ताणअं णिन्निवामि । वलं हग्गे उवलदे, ण उण एसे कुलपुत्तविहगाणं वासपादवे अज्जचालुदत्ते । एव्वं जइ विवज्जामि लद्धे मए पल्लोए । (इत्थामानं पातयित्वा ।) ही ही । ण उवलदम्हि । मग्गे मे दण्टणिअले । ता चाण्डालघोशं ग्रमण्णेशामि । (दृष्टोपमूल ।) हंहो चाण्डाल, अन्तलं अन्तलम् । (क)

(क) कथमपापश्चारुदत्तो व्यापाद्यते । अहं निगडेन स्वामिना बद्धः । मयतु । आक्कन्दामि । शृणुतार्या, शृणुत । अस्तीदानीं मया पापेन प्रवहणमपरितर्तेन पुष्पकरण्डकजीर्णोद्यानं वसन्तसेना नीता । ततो मम स्वामिना मां न कामयस इति वृत्त्या बाहुपाशबलात्कारेण मारिता, न पुनरेतेनार्थेन । कथम् । विदूरतया न कोपि शृणोति । तर्हि करोमि । आत्मानं पातयामि । यद्येनं करोमि, तदार्यचारुदत्तो न व्यापाद्यते । मयतु । अस्याः प्रासादबालग्रप्रतोत्पिकात् एतेन जीर्णगवक्षेपात्मानं निक्षिपामि । वरमहमुपरतः, न पुनरेष कुलपुत्रविहगानां वासपादप आर्यचार-
न्तरे । इदमपि यत्र फलमयशः ॥ प्राप्त इति ॥ २५ ॥ आक्कन्दामि विरोमि ।

चाण्डालौ—अले, के अन्तलं मग्गेदि । (क)

(चेष्टः 'शुणाध' (२३५ष्ठे) इति पूर्वोक्तं पठतिः ।)

चारुदत्तः—अये,

कोऽयमेवंविवे काले कालपाशस्थिते मयि ।

अनावृष्टिहते सस्ये द्रोणमेघ इवोदितः ॥ २६ ॥

भोः, श्रुतं भवद्भिः ।

न भीतो मरणादसि केवलं दूषितं यशः ।

विशुद्धस्य हि मे मृत्युः पुत्रजन्मसमो भवेत् ॥ २७ ॥

अन्यच्च ।

तेनास्म्यकृतवैरेण क्षुद्रेणात्यल्पबुद्धिना ।

शरेणैव विपाक्तेन दूषितेनापि दूषितः ॥ २८ ॥

चाण्डालौ—थावरळ, अवि शच्चं भणाशि । (ख)

चेष्टः—शच्चम् । हग्गे वि मा कश्श वि कधइश्शशि त्ति पा-
शादवालगपदोलिकाए दण्डणिअलेण वन्धिअ णिक्खिसे । (ग)

(प्रविश्य ।)

शकारः—(सहर्षम् ।)

मंशेण तिक्खामिलकेण भत्ते शाकेन शूपेण शमच्छकेण ।

भुत्तं मए अत्तणअश्श गेहे शालिइश्शकूलेण गुलोदणेण ॥ २९ ॥

दत्तः । एवं यदि विषये लब्धो मया परलोकः । आश्चर्यम् । नोपरतो-
ऽसि । भग्गो मे दण्डनिगठः । तच्चाण्डालघोषं समन्विष्यामि । हंहो चा-
ण्डालाः, अन्तरमन्तरम् ।

(क) अरे, कोऽन्तरं याचते । (ख) स्थावरक, अपि सत्यं भणति ।

(ग) सत्यम् अहमपि मा कस्यापि कथयिष्यसीति प्रासादवालाग्रप्र-
नोलिप्त्वापं, त्पन्निगहेज, वद्दु, निक्खिः ।

चालगपदोलिआए वालाग्रप्रतोलीतः । प्रासादभागादित्यर्थः ॥ कोऽयमिति
॥ २६ ॥ न भीत इति ॥ २७ ॥ तेनेति ॥ २८ ॥ मंशेणेत्यादि । उपजातिच्छन्दः
मासेन तिक्खामिलकेण तिक्खामलेन तप्तशाकेन शूपेन समस्त्यकेन । भुत्तं मया-
त्मनो गृहे शालेभेकेन गुलादनेन ॥ २९ ॥ भिक्षकांस्यवत्सहगाए कसदुराया-
विकृतध्वन्याच्चाण्डालवाचः । स्वरसंयोगः । यथा चैष उत्खालित सद्गतो वध्यदि-

(कणं दत्त्वा ।) मिष्णकंशखण्णाए चाण्डालवाआए शलशंजोए ।
जघा अ एरो उक्खालिदे वज्झडिण्डिमशदे पट्हाणं अ शुणी-
अदि, तथा तक्केमि, दलिद्दचारुदत्ताके वज्झट्ठाणं णीआदि त्ति । ता
पेक्खिदशम् । शत्तुविणाशो णाम मम महन्ते हलक्कश्श पलिदोशो
होदि । शुदं अ मए, जे वि किल शत्तुं वावादअन्तं पेक्खिदि, तश्श
अण्णदिश जम्मन्तले अक्खिलोगे ण होदि । मए वसु विशगण्ठि-
गठमपविट्ठेण विअ कीडएण किं पि अन्तलं मग्गमाणेण उप्पाडिदे
त्ताह दलिद्दचारुदत्ताह विणाशो । शंपदं अत्तणकेलिकाए पाशादबा-
ल्लगपदोलिकाए अहिलुहिअ अत्तणो पलक्कमं पेक्खामि । (तथा
श्रुत्वा दृष्ट्वा च ।) ही ही, एदाह दलिद्दचारुदत्ताह वज्झं णीअमाणाह
एवद्धे जणशंभे, जं वेलं अस्सालिशो पबले वलमणुशो वज्झं णी-
अदि तं वेलं केदिशो भवे । (निरीक्ष्य ।) कधम् । एरो शो णवव-
रुद्धके विअ मण्डिदे दक्खिणं दिशं णीअदि । अध किंणिमिचं
मम केलिकाए पाशादबाल्लगपदोलिकाए शमीवे घोशणा णिव-
डिदा, णिवालिदा अ । (विलोक्य ।) कधम्, यावलके चेडे वि णत्थि
इध । मा णाम तेण इदो गदुअ मन्तुभेदे कडे भविदशदि । ता
जाय णं अण्णेणामि । (क) (इत्यवतीर्थोपसर्पति ।)

(क) मासेन तित्ताम्लेन भक्तं शाकेन सूपेन समस्सकेन ।

मुक्तं मयात्मनो गेहे शालीयकूरेण शुद्धादनेन ॥

भिन्नकांसघरत्वङ्गुणायाश्चाण्डालवाचायाः स्तरसंयोगः । यथा चैष उद्गीतो
वध्यडिण्डिमशब्दः पटहानां च श्रूयते, तथा तर्कयामि, दरिद्रचारुदत्तको
वध्यस्थानं नीयत इति । तत्प्रेक्षिष्ये । शत्रुविनाशो नाम मम महान्द्वयस्य
परितोषो भवति । श्रुतं च मया, योऽपि किल शत्रुं व्यापाद्यमानं पश्यति,
तन्म्यान्यसिद्धन्मान्तरेऽक्षिरोगो न भवति । मया खलु विषमन्धिगर्भप्रवि-
ष्टेनैव कीटकेन किमप्यन्तरं मृगयमाणेनोत्पादितस्तस्य दरिद्रचारुदत्तस्य

ण्डिमशब्दः श्रूयते पटहानां च शब्दस्तथा तर्कये । यः शत्रुं व्यापाद्यमानं प्रेक्षते
तस्याक्षिणी शीतलायेते । विषकण्डकामध्यप्रविष्टेन च कीटकेन । ही विस्मये ।
कथमित्यर्थः । एवद्धे एतावान् महान् । यस्यां वेलायां अस्मादृशो महान्वरम-
नुष्यो वध्यं वध्यस्थानं नीयते तस्यां वेलायां कीटकमवेत् । णववसुद्धके विअ नव-

चेटः—(दृष्ट्वा १) भट्टालका, एते शे आगदे । (क)

चाण्डालौ—

ओशल्लघ देघ मगं दालं ढकेघ होघ तुण्हीआ ।

अविणअतिवखविशाणे दुट्ठबइल्ले इदो एदि ॥ ३० ॥

शकारः—अले अले, अन्तलं अन्तलं देघ । (उपसृत्य १)

पुस्तका थावलका चेडा, एहि । गच्छस्व । (ग)

चेटः—ही ही अणज्ज, वसन्तसेणिअं मालिअ ण पलितुट्ठे
शि । शंपदं णणइजणकप्पपादवं अज्जचारुदत्तं मालइदुं वव-
शिदैशि । (घ)

शकारः—ण हि लअणकुम्भशलिशे हग्गे इत्थिअं वावा-
देमि । (ङ)

सर्वे—अहो, तुए मारिदा । ण अज्जचारुदत्तेण । (च)

विनाशः । सांप्रतमात्मीयायां प्रासादबालाग्रप्रतोलिकायामधिरुह्यात्मनः
पराक्रमं पश्यामि । ही ही, एतस्य दरिद्रचारुदत्तस्य वध्यं नीयमानस्यैता-
वाञ्जनसंमर्दः, यस्यां वेलायामस्मादृशः प्रवरो यरमानुषो वध्यं नीयते तस्यां
वेलायां कीदृशो भवेत् । कथम् । एष स नवबलीवर्द इव मण्डितो दक्षिणां
दिशं नीयते । अथ किंनिमित्तं मदीयायाः प्रासादबालाग्रप्रतोलिकायाः समीपे
घोषणा निपतिता, निवारिता च । कथम्, स्थावरकश्चेदोऽपि नास्तीह ।
मा नाम तेनेतो गत्वा मद्यभेदः कृतो भविष्यति । तद्यावदेनमन्विष्यामि ।

(क) भट्टारकाः, एष स आगतः ।

(ख) अपसरत दत्त मार्गं द्वारं पिधत्त भवत तूष्णीकाः ।

अविनयतीक्ष्णविषाणो दुष्टबलीवर्द इत एति ॥

(ग) अरे अरे, अन्तरमन्तरं दत्त । पुनक स्थावरक चेटक, एहि
गच्छावः ।

(घ) ही ही अनार्य, वसन्तसेनां मारयित्वा न परितुष्टोऽस्मि सांप्रतं
प्रणयिजनकल्पपादपमार्यचारुदत्तं मारयितुं व्यवसितोऽस्मि ।

(ङ) न हि रत्नकुम्भसदृशोऽहं स्त्रियं व्यापादयामि ।

(च) अहो, त्वया मारिता । आर्यचारुदत्तेन ।

वृषभ इव मण्डितः । वृषभशब्दः संभवन्नपि शकारभाषात्तात्पर्यकः । कटे भवी-
अदि कृतो भविष्यति । ओशल्लघेति । गाया । उत्कर्षत ददत्त मार्गं द्वारं पि-

शकारः—के एवं भणादि । (क)

सर्वे—(चेष्टमुद्दिश्य ।) णं एसो साहू । (ख)

शकारः—(अपचार्य सभयम् ।) अविद मादिके, अविद मादिके, कथं थावलके चेडे शुशु ण मए शंजदे । एशे खु मम अकज्जश शक्खी । (विचिन्त्य ।) एवं दाव कलइशम् । (प्रकाशम् ।) अलीअं भइतालका । हंहो, एशे चेडे शुवण्णचोलिआए मए गहिदे पिशिटदे मालिदे वद्धे अ । ता किदवेले एशे जं भणादि किं शच्चम् । (अपवारितकेन चेष्टस्य वटकं प्रयच्छति । स्वरकम् ।) पुस्तका थावलका चेडा, एदं गेण्हिअ अण्णघा भणाहि । (ग)

चेष्टः—(गृहीत्वा ।) पेक्खघ पेक्खघ मट्टालका । हंहो, शुवण्णेण मं पलोमेदि । (घ)

शकारः—(कटकमाच्छिद्य ।) एशे शे शुवण्णके, जइश कालादो मए वद्ध । (सक्रोधम् ।) हंहो चाण्डाला, मए खु एशे शुवण्णमण्डाले णिउत्ते शुवण्णं चोलअन्ते मालिदे पिशिटदे । ता जदि पत्तिआअघ ता पिशिट दाव पेक्खघ । (ङ)

चाण्डालौ—(दृष्ट्वा ।) शोहणं भणादि । वितत्ते चेडे किं, ण मलवदि । (च)

(क) एवं भणति । (ख) नन्वेप साधुः ।

(ग) हन्त, कथं स्थावरकश्चेष्टः सुष्ठु न मया संयतः । एष खलु ममाचार्यस्य साक्षी । एवं तावत्करिष्यामि । अलीकं भट्टारकाः । अहो, एष वेटः सुवर्णचोरिकया मया गृहीतस्ताडितो मारितो वद्धश्च । तत्कृतवैर एव प्रदणति किं सत्यम् । पुत्रक स्थावरक चेष्ट, एतद्गृहीत्वान्यथा भण ।

(घ) पश्यत पश्यत भट्टारकाः । अहो, सुवर्णेन मां प्रलोभयति ।

(ङ) एतत्तत्सुवर्णकम्, यस्य कारणाभ्यां वद्धः । हंहो चाण्डालाः, मया खल्वेष सुवर्णमाण्डारे नियुक्तः सुवर्ण चोरयन्मारितस्ताडितः । तद्यदि न प्रत्ययघ्नं तदा पृष्ठं तावत्पश्यत ।

(च) शोभने भणति । वितस्तश्चेष्टः किं न प्रलपति ।

दधत भवत । तूष्णीकः मौनिकः । अविनयतीक्ष्णविषाणो दुष्टदृष्टि इति एति ॥ ३० ॥ पुस्तका पुत्रक ॥ न हि रत्नकुम्भसदृशोऽहं क्षियं मारयामि ॥ एष खलु

चेटः—हीमादिके ईदिशो दाशभावे, जं शच्चं कं पि ण पत्ति-
आअदि । (सक्खणम् ।) अज्जचालुदत्त, एत्तिके मे विहवे । (क)
(इति पादयोः पतति ।)

चारुदत्तः—(सक्खणम् ।)

उत्तिष्ठ मोः पतितसाधुजनानुकम्पि-

निष्कारणोपगतबान्धव धर्मशील ।

यत्नः कृतोऽपि सुमहान्मम मोक्षणाय

दैवं न संवदति किं न कृतं त्वयाद्य ॥ ३१ ॥

चाण्डालौ—भट्टके, पिट्ठिअ एदं चेडं णिक्खालेहि । (ख)

शकारः—णिक्कम ले । (इति निष्कामयति ।) अले चाण्डाला, किं
विलम्बेध । मालेध एदम् । (ग)

चाण्डालौ—जदि तुवलशि ता शअं जेव मालेहि । (घ)

रोहसेनः—अले चाण्डाला, मं मारेध । मुच्चध आवुक्कम् । (ङ)

शकारः—शपुत्तं जेव एदं मालेध । (च)

चारुदत्तः—सर्वमस्य मूर्खस्य सभान्यते । तद्गच्छ पुत्र, मातुः
समीपम् ।

रोहसेनः—किं मए गदेण कादव्वम् । (छ)

चारुदत्तः—

आश्रमं वत्स गन्तव्यं गृहीत्वाचैव मातरम् ।

मा पुत्र पितृदोषेण त्वमप्येवं गमिष्यसि ॥ ३२ ॥

(क) हन्त, ईदिशो दासभावः, यत्सत्यं कमपि न प्रत्यापयति । आर्य
चारुदत्त, एतावान्मे विभवः ।

(ख) भट्टक, ताडयित्वैतं चेष्ट निष्कासय ।

(ग) निष्कामरे । अरे अरे चाण्डालाः, किं विलम्बध्वम् । मारयतैनम् ।

(घ) यदि त्वरयसे तदा स्वयमेव मारय ।

(ङ) अरे चाण्डालाः, मां मारयत । मुञ्चत पितरम् ।

(च) सपुत्रमेवैतं मारयत । (छ) किं मया गतेन कर्तव्यम् ।

ममाकार्यसाक्षी । किद्वेले कृतवैरः ॥ विहवे सामर्थ्यम् ॥ उत्तिष्ठेति ॥ ३१ ॥

तद्वयस्य, गृहीत्वैनं व्रज ।

विदूषकः—भो वयस्स, एवं तुए जाणिदम्, तुए विणां
अहं पाणाइं धारेमि चि । (क)

चारुदत्तः—वयस्य, स्वार्थानजीवितस्य न युज्यते तव प्राण-
परित्यागः ।

विदूषकः—(स्वगतम् ।) जुत्तं जेदम् । तथा वि ण सङ्कुणोमिं
पिअवअस्सविरहिदो पाणाइं धारेदुं चि । ता वसणीए दारअं
समप्पिअ पाणपरिच्चाएण अत्तणो पिअवअस्सं अणुगमिस्सम् ।
(प्रकाशम् ।) भो वयस्स, पराणेमि एदं लहुम् । (ख) (इति सङ्कष्टग्रहं
पादयोः पतति ।)

(दारकोऽपि रुदन्गति ।)

शकारः—अले, णं भणामि शपुत्ताकं चालुदत्ताकं वाधा-
देध चि । (ग)

(चारुदत्तो भयं नाटयति ।)

चाण्डालौ—णहि अक्खणं ईदिशी अआणणी, जघा शपुत्तं
चालुदत्तं वाधादेध चि । ता णिकम ले दालआ, णिकम । (इति
निष्क्रामयतः ।) इमं तइअं घोशणट्ठाणम् । ताडेध डिण्डिमम् । (घ)
(पुनर्गोपयतः ।)

(क) भो वयस्य, एवं त्वया ज्ञातम्, त्वया विनाहं प्राणान्धारयामीति ।

(ख) पुत्तं न्विदम् । तथापि न शक्नोमि प्रियवयस्यविरहितः प्राणान्धर्तु-
मिति । तद्वाङ्मन्यं दारकं समर्प्य प्राणपरित्यागेनात्मनः प्रियवयस्यमनुगमि-
ष्यामि । भो वयस्य, परानयाम्येतं लघु ।

(ग) अरे ननु भणामि सपुत्रकं चारुदत्तं व्यापादयतेति ।

(घ) न त्वस्माकमीदृशी राजाशक्तिः, यथा सपुत्रं चारुदत्तं व्यापादय-
तेति । तन्निष्क्राम रे दारक, निष्क्राम । इदं तृतीयं घोषणास्यानम् ।
ताडयत डिण्डिमम् ।

तुषलशि त्वरसे ॥ आश्रममिति ॥ १२ ॥ किं ओहसशीत्यादि । गाय । कि-
मवरयसि हे शक (?) पुरुषं दृष्ट्वा देवपर्यस्तम् । विदितं न क्षमत्पी (त्वी!) वत हे
दुर्जन कृतान्तदंष्ट्रापुमारोहपि ॥ (?) पराणेमि परानयामि व्यावर्तयामि ॥ एताए

शकारः—(खगनम् ।) कथं एशे ण पत्तिआअन्ति पौला ।
(प्रधानम् ।) हंहेो चालुदत्ता बहुका, ण पत्तिआअदि एशे पौलजणे ।
ता अत्तणकेलिकाए जीहाए मणाहि मण वञ्चन्तशेणा मालिदेत्ति । (क)

(चारुदत्तस्त्रुणीमास्त्रे ।)

शकारः—अले चण्डालगोहे, ण मणादि चालुदत्तवटुके । ता
मणावेध इमिणा जञ्जलवंशखण्डेण शङ्खलेण तालिम तालिम । (ग)

चाण्डालः—(प्रहारमुपगम्य ।) भो चालुदत्त, मणाहि । (ग)

चारुदत्तः—(गच्छरणम् ।)

प्राप्यैतद्वसनमहार्णवप्रपातं

न तासो न च मनसोऽस्ति मे विषादः ।

एको मां दहति जनापयादवद्भि-

वेक्तव्यं यदिह मया हता प्रियेति ॥ ३३ ॥

(तच्छयः पुनस्तथैव ।)

चारुदत्तः—भो भोः पौराः । ('मया गतुं गृहं' (५।१०, १८)
इत्यादि पुनः पठति ।)

शकारः—बाबादिदा । (घ)

चारुदत्तः—एवमस्मू ।

प्रथमचाण्डालः—अने, तव अत्त वञ्चणापलिआ । (ङ)

द्वितीयचाण्डालः—अने, तव । (च)

प्रथमः—अने, नेवमअं कलेम । (इति बहुविधं द्रष्टव्यं इति ।)

(क) कथमेते न प्रत्यदन्ते पौलाः । अरे चारुदत्त वटुक, न प्रत्यदन्त
एव पौलजने । तदाप्यसिद्धा निहदा मया मया वञ्चन्तशेना मारितेति ।

(ग) अरे चारुदत्तमुपगम्य, न मनसि चारुदत्तवटुके । तद्वनवत्तमेन
जडवंशखण्डेन शङ्खलेन तालयित्वा तालयित्वा ।

(ग) भो चारुदत्त, मन । (घ) पत्तिआदिता ।

(ङ) अरे, तवत्त वञ्चणापलिआ । (च) अरे, तव ।

एतद्वत्तम् । एवमेवैवम् । इत्येति । इत्येति । इत्येति । इत्येति । इत्येति ।
इति मृच्छकटिकम् ॥ प्राप्येति ॥ ३३ ॥ वञ्चणापलिआ वञ्चनार्थः । अरे, तव ॥

अले, जदि ममकेलिका वज्झपालिआ, ता चिट्ठु दाव मुहुत्तअम् । (क)

द्वितीयः—किंनिमित्तम् । (ख)

प्रथमः—अले, भणिदो क्षि पिदुणा शमं गच्छन्तेण, जधा—
पुत्त वीरअ, जइ तुह वज्झपालिआ होदि, मा अहशा वावादअशि
वज्जम् । (ग)

द्वितीयः—अले, किंनिमित्तम् । (घ)

प्रथमः—कदावि कोवि साहू अत्थं दइअ वज्झं मोआवेदि ।
कदावि लण्णो पुत्ते मोदि, तेण वद्धावेण शब्बवज्झाणं मोक्खे
होदि । कदावि हत्थी बन्धं खण्डेदि, तेण संभमेण वज्झे मुक्के
होदि । कदावि लाअपलिवत्ते होदि, तेण शब्बवज्झाणं मोक्खे
होदि । (ङ)

शकारः—कि कि लाअपलिवत्ते होदि । (च)

चाण्डालः—अले, वज्झपालिआए लेक्खअं कलेह । (छ)

(क) अरे, लेखं पुर्मः । अरे, यदि मदीया वध्यपालिका, तदा तिष्ठतु
नायमुहूर्तकम्

(ख) किंनिमित्तम् ।

(ग) अरे, भणितोऽस्मि पित्रा स्वर्गं गच्छता, यथा—पुत्र वीरक, यदि
तत्र वध्यपालिका भवति, मा सहसा व्यापादयसि वध्यम् ।

(घ) अरे, किंनिमित्तम् ।

(ङ) कदापि कोऽपि साधुरथं दत्त्वा वध्यं मोचयति । कदापि राज्ञः
पुत्रो भवति, तेन वृद्धिमहोत्सवेन सर्ववध्याना मोक्षो भवति । कदापि हस्ती
बन्धं खण्डयति, तेन संभ्रमेण वध्यो मुक्तो भवति । कदापि राजपरिवर्तो
भवति, तेन सर्ववध्याना मोक्षो भवति ।

(च) किं किं, राजपरिवर्तो भवति ।

(छ) अरे, वध्यपालिकाया लेखं पुर्मः ।

वीरक इति चाण्डालनाम ॥ बन्धं खण्डेद् बन्धमाच्छिद्य प्रसरति ॥ चालुदत्तार्क
अरे मारयितुं तव मया समर्पितः । त्वं मम कर्तव्यमित्यर्थः (?) ॥ वयं चाण्डालाः ।

शकारः—अले, शिम्भं मालेय चालुदत्ताकम् । (क) (इत्युक्ता चेदं गृहीतैकान्ते स्थितः ।)

चाण्डालः—अज्जचालुदत्त, लाअणिओओ कखु अवलज्झदि, ण कखु अहो चाण्डाल । ता शुमलेहि जं शुमलिव्वम् । (ख)

चारुदत्तः—

प्रभवति यदि धर्मो दूषितस्यापि मेऽद्य

प्रबलपुरुषवाक्यैर्भाग्यदोषात्कथंचित् ।

सुरपतिमवनस्था यत्न यत्न स्थिता वा

व्यपनयसु कलङ्कं स्वस्वभावेन सैव ॥ ३४ ॥

भोः, क तावन्मया गन्तव्यम् ।

चाण्डालः—(भयतो दर्शयित्वा ।) अले, एद दीशदि दक्खिण-
मशानम्, जं पेक्खिअ वज्झा झप्पि पाणाहं मुञ्चन्ति । पेक्ख पेक्ख ।

अद्धं कलेवलं पडिवुत्तं कट्टन्ति दीहगोमाआ ।

अद्धं पि शूललग्गं वेशं विअ अट्टहासस ॥ ३५ ॥ (ग)

चारुदत्तः—हा, हतोऽस्मि मन्दभाग्यः । (इति सावेगमुपविशति ।)

शकारः—ण दाव गमिस्सम् । चालुदत्ताकं वावादअन्तं दाव पेक्खामि । (परिक्रम्य दृष्ट्वा ।) कथं उवविष्टे ।

(क) अले, शीघ्रं मारयत चारुदत्तम् ।

(ख) आर्यचारुदत्त, राजनियोगः खलुपराध्यति, न खलु वयं चा-
ण्डालाः तत्सर्वव्यम् ।

(ग) अरे एतद्दृश्यते दक्षिणश्मशानम्, यत्रैस्य वध्या झटिति प्राणा-
न्मुञ्चन्ति । पश्य पश्य ।

अर्धे कलेवरं प्रतिवृत्तं कर्षन्ति दीर्घगोमायवः ।

अर्धमपि शूललग्नं वेश इवाट्टहासस ॥

(घ) न तावद्गमिष्यामि । चारुदत्तकं व्यापाद्यमानं तावत्पश्यामि । क-
थमुपविष्टः ।

नेवं कृतेऽस्माकं दोष इति भावः । विज्ञाप्ये विज्ञापयामि । (१) शुमलिव्वं स्वर्त-
व्यम् । प्रभवतीति । प्रबलपुरुषा नयनिर्णेतारः । तेषां वाक्यैर्भाग्यदोषादू-
तस्य यदि मे धर्मः प्रभवति तदा सैव वधन्तस्तेनैव स्वस्वभावेनात्मरूपतया व्य-
पनयसु ॥ ३४ ॥ गन्तव्यम् । तत्रैव मया मर्तव्यमित्यर्थः ॥ अर्थमिति ।

चाण्डालः—चारुदत्ता, किं भीदेशि । (क)

चारुदत्तः—(सहस्रोत्थाय ।) मूर्ख । (‘‘न भीतो मरणादस्मि केवलं दूषितं ययः’’ (१०।२७) इत्यादि पुनः पठति ।)

चाण्डालः—अञ्जचारुदत्त, गणदले यडिवशन्ता चन्द्र-
शुजा वि विपत्तिं लहन्ति । किं उण जणा मलणमीलुआ माणवा
वा । लोए कोवि उट्टिदो पडदि, कोवि पाडिदोवि उट्टेदि । उट्टन्त-
पटन्ताह वशणपडिआ शवश्च उण अत्थि । एदाई हिअए कडुअ
संघालेहि अत्ताणअम् । (द्वितीयचाण्डालं प्रति ।) एदं चउट्टं घोण-
ट्टाणम् । ता उग्घोशम्ह । (ख)

(पुनस्तथैवोद्धोषयतः ।)

चारुदत्तः—हा प्रिये वसन्तसेने । (‘‘शशिविमलमयूख’’ (१०।११) इत्यादि पुनः पठति ।)

(ततः प्रविद्यति ससंभ्रमा वसन्तसेना भिक्षुश्च ।)

भिक्षुः—हीमाणहे, अट्टाणपलिदसन्तां शमश्शाशिअ वशन्त-
शेणिअं णमन्ते अणुग्घाहिदस्मि पव्वज्जाए । उवाशिके, कहिं तुम
णइदशम् । (ग)

वसन्तसेना—अञ्जचारुदत्तस्स जेव गेहम् । तस्स वंसणेण
मिमलान्छणस्स विअ कुमुदिणिं आणन्देहि मम् । (घ)

(क) चारुदत्त, किं भीतोऽसि ।

(ख) आर्यचारुदत्त, गगनतले प्रतिवसन्तौ चन्द्रसूर्यावपि विपत्तिं ल-
भेते । किं पुनर्जना मरणमीरुका मानवा वा । श्लोके कोऽप्युत्थितः पतति,
कोऽपि पतितोऽप्युत्तिष्ठते । उत्तिष्ठत्यततो वसनपातिका शवस पुनरस्ति ।
एतानि हृदये कृत्वा संधारयात्मानम् । एतच्चतुर्थं घोषणास्थानम् । तदुद्धो-
षयावः ।

(ग) आश्चर्यम् । अस्थानपरिग्रान्तां समाश्वास्य वसन्तसेनिकां नयन्न-
नुगृहीतोक्तिं प्रव्रज्यया । उपासिके, कुत्र त्वा नेष्यामि ।

(घ) आर्यचारुदत्तस्यैव गेहम् । तस्य दर्शनेन भृगुलान्छनस्येव कुमुदि-
नीमानन्दय माम् ।

भिक्षुः—(खगतम् ।) कदलेणं मग्गेण पविशामि । (विचिन्त्य ।)
लाअमग्गेण जेव पविशामि । उवाशिके, एहि । इमं लाअमग्गम् ।
(आकर्ष्य ।) किं णु कखु एसे लाअमग्गे महन्ते कलअले शुणीअदि । (क)

वसन्तसेना—(अप्रतो निरूप्य ।) कथं पुरदो महाजणसमूहो ।
अज्ज, जाणाहि दाव किं णेदं ति । विसमभरकन्ता विअ वसुंधरा
एअवासोण्णदा उज्जङ्गी वट्टदि । (ख)

चाण्डालः—इमं अ पच्छिमं घोशण्डाणम् । ता तालेध डि-
ण्डिमम् । उग्घोशेध घोशणम् । (तथा कृत्वा ।) भो चालुदत्त, पडि-
वालेहि । मा भाआहि । लुहं जेव मालीअशि । (ग)

चारुदत्तः—भगवत्यो देवताः ।

भिक्षुः—(श्रुत्वा सखंभ्रमम् ।) उवाशिके, तुमं किल चालुदत्तेण
मालिदाशि ति चालुदत्तो मालिदुं णीअदि । (घ)

वसन्तसेना—(संघभ्रमम् ।) हद्धी हद्धी, कथं मम मन्दमाइ-
णीए किदे अज्जचालुदत्तो वावादीअदि । भो, तुरिदं तुरिदं आदे-
सेहि मग्गम् । (ङ)

(क) कतरेण मार्गेण प्रविशामि । राजमार्गेणैव प्रविशामि । उपासिके,
एहि । अयं राजमार्गः । किं नु खल्वेष राजमार्गे महान्कलकलः श्रूयते ।

(ख) कथं पुरतो महाजनसमूहः । आर्य, जानीहि तायत्किन्विदमिति ।
विषमभरकान्तेषु वसुंधरा एकनासोन्नतोजयिनी वर्तते ।

(ग) इदं च पश्चिमं घोषणास्थानम् । तत्ताडयत डिण्डिमम् । उद्घोष-
यत घोषणाम् । मोक्षारुदत्त, प्रतिपालय । मा भैः । शिघ्रमेव मार्यसे ।

(घ) उपासिके, त्वं किल चारुदत्तेन मारितार्हाति चारुदत्तो मारयितुं
नीयते ।

(ङ) हा धिक् हा धिक्, कथं मम मन्दमागित्याः कृत आर्यचारुदत्तो-
व्यापाद्यते ! भो, त्वरितं त्वरितमादिश मार्गम् ।

पडिवालेहि प्रतिपालय । क्षणं तिष्ठतीति (तिष्ठेति) मारणव्यापारपरोक्षिरियम् ॥
आमद्विष्ट इति । उन्नीतिः । आकर्षितः सरोपम् । मुटो स्वरो । मुटिना गृही-

मिश्रुः—तुवलदु तुवलदु बुद्धोवाशिका अज्जचालुदत्तं जी-
अन्तं शमदशाशिदुम् । अज्जा, अन्तलं अन्तलं देघ । (क)

यसन्तसेना—अन्तरं अन्तरम् । (ख)

चाण्डालः—अज्जचालुदत्त, शमिणिओओ अवलज्झदि । ता
शुमलेहि जं शुमलिदव्वम् । (ग)

चारुदत्तः—किंवहुना । (‘प्रभवति-’(१०।३४) इत्यादि श्लोकं पठति ।)

चाण्डालः—(सङ्गमाह्वय ।) अज्जचालुदत्त, उत्ताणे भविअ समं
चिट्ठ । एकप्पहालेण मालिअ तुमं शगं गेम्ह । (घ)

(चारुदत्तस्तथा तिष्ठति ।)

चाण्डालः—(प्रहर्षमोहते । सङ्गपतनं हस्तादभिनयन् ।) ही, कथम् ।

आवट्ठिदे श्लोशं मुट्ठीए मुट्ठिणा गहीदे वि ।

घलणीएँ कीअ पडिके दालुणके अशणिअणिहे खग्गे ॥ ३६ ॥

जघा एदं संवुत्तम्, तथा तक्केमि ण विवज्झदि अज्जचालुदत्ते
त्ति । ममवदि शज्झवाणि, पशीद पशीद । अवि णाम
चालुदत्तश्श मोक्खे भवे, तदो अणगहीदं तुए चाण्डालउलं
भवे । (ङ)

(क) स्वरतां स्वरतां बुद्धोपासिकार्यचारुदत्तं जीवन्तं समाश्वासयितुम् ।
आर्याः, अन्तरमन्तरं दत्त । (ख) अन्तरमन्तरम् ।

(ग) आर्यचारुदत्त, स्वामिनियोगोऽपराध्यति । तत्सार यत्सर्वतन्त्रम् ।

(घ) आर्यचारुदत्त, उत्तानो मूत्वा समं तिष्ठ । एकप्रहारेण मारयित्वा
त्वां स्वर्गं नयामः ।

(ङ) ही कथम् ।

आकृष्टः सरोपं मुष्टौ मुष्टिना गृहीतोऽपि ।

घरण्यां किमर्थं पतितो दारुणकोऽग्निसंनिभः खड्गः ॥

यथैतत्संवृत्तम्, तथा तर्कयामि न विपद्यत आर्यचारुदत्त इति । मगवति
मध्यवासिनि, प्रसीद प्रसीद । अपि नाम चारुदत्तस्य मोक्षो भवेत्, तदालु-
गृहीतं त्वया चाण्डालकुलं भवेत् ।

तोऽपि । घरण्या किमिति निपतितो दारुणकोऽग्निसंनिभः खड्गः ॥ ३६ ॥
मध्यवासिनि । सद्यः पर्यन्तविशेषः । तत्रस्था दुर्गा स्वयं देवता संबोधयति ॥

अपरः—जघाणत्तं अणुचिट्ठम्ह । (क)

प्रथमः—भोटु । एव्वं । कलेम्ह । (ख)

(इत्युभौ चारुदत्तं शूले समारोपयितुमिच्छतः ।)

(चारुदत्तः 'प्रभवति' (१०।३४) इत्यादि पुनः पठति ।)

भिक्षुर्वसन्तसेना च—(दृष्ट्वा ।) अज्जा, मा दाव मा दाव ।
अज्जा, एसा अहं मन्दभाइणी, जाए कारणादो एसो वावादी-
अदि । (ग)

चाण्डालः—(दृष्ट्वा ।)

का उण तुलिदं एसा अंशपडन्तेण चिउलमालेण ।

मा मेत्ति वाहलन्ती उट्ठिदहत्था इदो एदि ॥ ३७ ॥ (घ)

वसन्तसेना—अज्जचारुदत्त, किं णेदम् । (ङ) (इत्युरति पतति ।)

भिक्षुः—अज्जचारुदत्त, किं णेदम् । (च) (इति पादयोः पतति ।)

चाण्डालः—(समयमुपसृत्य ।) कघम्, वसन्तसेना । णं वसु अ-
म्हेहिं शाहु ण वावादिदे । (छ)

भिक्षुः—(उत्थाय ।) अले, जीवदि चालुदत्ते । (ज)

चाण्डालः—जीवदि वसन्तसेना । (झ)

वसन्तसेना—(सहस्रम् ।) पसुज्जीविदम्हि । (ञ)

(क) यथाशक्तमनुतिष्ठायः । (ख) भवतु । एवं कुर्वः ।

(ग) आर्याः मा तावन्मा तावत् । आर्याः, एसाहं मन्दभागिनी यस्याः
कारणादेव व्यापायते ।

(घ) का पुनस्तत्प्रतिमेषांसपतता चिकुरभारेण ।

मा मेति व्याहरन्त्युत्थितहस्तेन एति ॥

(ङ) आर्यचारुदत्त, किं न्विदम् । (च) आर्यचारुदत्त, किं न्विदम् ।

(छ) कघम्, वसन्तसेना । वसु सत्त्वसाभिः साधुर्न व्यापादितः ।

(ज) अरे, जीवति चारुदत्तः । (झ) जीवति वर्षशतम् ।

(ञ) प्रत्युज्जीवितास्मि ।

का उणेति । गाथा । का पुनस्तत्प्रतिमेषां सपतता चिकुरभारेण । मा मेति
व्याहरन्त्युत्थितहस्तेन एति ॥ 'उच्छिन्नम(ह)र्या' इति पाठे उच्छिन्न-

चाण्डालः—ता जाव । एदं वुर्च राइण्णो जण्णवाडगदइश
णिवेदेह । (क)

(इति निष्क्रमतः ।)

शकारः—(वसन्तसेना दृष्ट्वा सत्रासम् ।) हीमादिके । केण रात्रि-
दाशी जीवाविदा । उक्कन्ताइं मे पाणाइं । मोदु पलाइइशम् ।
(ख) (इति पलायते ।)

चाण्डालः—(उपसृत्य ।) अले, णं अल्लाणं ईदिशी लाआ-
णत्ती—जेण शा वावादिदां, तं मालेध चि । ता लुट्ठिमशालअं
ज्जेव अण्णेशस । (ग)

(इति निष्क्रान्तौ ।)

चारुदत्तः—(सविस्मयम् ।)

केयमभ्युद्यते शस्त्रे मृत्युवक्रगते मयि ।

अनादृष्टिहते सस्ये द्रोणवृष्टिरिवागता ॥ ३८ ॥

(अवलोक्य च ।)

वसन्तसेना किमियं द्वितीया समागता सैव दिवः किमित्थम् ।

आन्तं मनः पश्यति वा ममैनां वसन्तसेना न मृताथ सैव ॥ ३९ ॥

अथवा ।

किं नु स्वर्गात्पुनः प्राप्ता मम जीवातुकाम्यया ।

तस्या रूपानुरूपेण किमुतान्येयमागता ॥ ४० ॥

वसन्तसेना—(राक्षमुत्थाय पादयोर्निपत्य ।) अज्जचारुदत्त, सा
ज्जेव अहं पावा, जाए कारणादो इअं तुए असरिसी अवत्था
पाविदा । (घ)

(क) तथावदेतद्धृत्त राज्ञो यज्ञवाटगतस्य निवेदयावः ।

(ख) आश्चर्यम् । केन गर्भदासी जीवनं प्रापिता । उत्क्रान्ता मे प्राणाः ।
मम तु पलायिष्ये ।

(ग) अरे, नन्वस्माकमीदृशी राज्ञाज्ञाति — येन सा व्यापादिता, ■ मार-
यतेति । तद्राष्ट्रियस्यालमेवान्विष्यामः ।

(घ) आर्यचारुदत्त, सैवाहं पापा, यस्याः कारणादियं त्वया सदृश्य-
वस्था प्राप्ता ।

संक्षेपः ॥ ३७ ॥ केयमिति ॥ ३८ ॥ वसन्तसेनेति ॥ ३९ ॥ किं न्विति

(नेपथ्ये ।)

अचरिअं अचरिअम् । जीवदि वसन्तसेना । (क) (इति सर्वे पठन्ति ।)

चारुदत्तः—(आकर्ष्य सहस्रोत्थाय स्पर्शमुखमभिनीय निमीलिताश्च एव हृष्यगद्गदाक्षरम् ।) प्रिये, वसन्तसेना त्वम् ।

वसन्तसेना—सा ज्जेवाहं मन्दभाआ । (ख)

चारुदत्तः—(निरुप्य सहर्षम् ।) कथं वसन्तसेनैव । (सानन्दम् ।)

कुतो बाप्पाम्बुधाराभिः क्षपयन्ती पयोधरौ ।

मयि मृत्युवशं प्राप्ते विधेव समुपागता ॥ ४१ ॥

प्रिये वसन्तसेने,

त्वदर्थमेतद्विनिपात्यमानं देहं त्वयैव प्रतिमोचितं मे ।

अहो प्रभावः प्रियसंगमस्य मृतोऽपि को नाम पुनर्प्रियेत ॥ ४२ ॥

अपि च । प्रिये, पश्य ।

रक्तं तदेव वरवस्त्रमियं च माला

कान्तागमेन हि वरस्य यथा विभाति ।

एते च वध्यपटहध्वनयस्तथैव

जाता विवाहपटहध्वनिभिः समानाः ॥ ४३ ॥

वसन्तसेना—अदिदक्खिणदाए किं णेदं ववसिदं अज्जेण । (ग)

चारुदत्तः—प्रिये, त्वं किल मया हतेति—

पूर्वानुमद्वैरेण शत्रुणा प्रमविष्णुना ।

नरके पतता तेन मनागास्स निपातितः ॥ ४४ ॥

वसन्तसेना—(वर्णो पिपाय ।) सन्तं पावम् । तेण सि राज-
सालेण वावादिदा । (घ)

चारुदत्तः—(भिद्य दृष्ट्वा ।) अयमपि कः ।

(४५.) आश्चर्यमाश्चर्यम् । जीवति, वसन्तसेना ।

(ख) सैवाहं मन्दभाग्या ।

(ग) अतिदक्षिणतया किं विदं व्यसिन्मार्गेण ।

(घ) शान्तं पापम् । तेनाभि राजश्यालेन व्यादादिता ।

॥ ४० ॥ कुत इति । विद्या इतरविविचारमज्ञानम् ॥ ४१ ॥ त्वदर्थमिति

॥ ४२ ॥ रक्तमिति । वरस्य आमातुरिव ॥ ४३ ॥ पृच्छेति ॥ ४४ ॥

वसन्तसेना—तेण अणज्जेण नावादिदा । एदिणा अज्जेण जीवाविदस्सि । (क)

चारुदत्तः—कस्त्वमकारणबन्धुः ।

भिक्षुः—ण पच्चभिजाणादि मं अज्जो । अहं शे अज्जश च-
रणसंवाहचिन्तए संवाहके णाम । जूदिअलेहि गहिदे एदाए उवा-
शिकाए अज्जश केलके ति अलंकालपणणिक्कीदे स्सि । तेण अज्ज-
णिव्वेदेण शक्यमणके संवुचे स्सि । एशानि अज्जा पवहणविपज्जा-
शेण पुप्फकलण्डकजिण्णुज्जाणं गदा । तेण अ अणज्जेण ण मं बहु
मण्णेशि ति बाहुपाशबलक्कालेण मालिदा मए दिट्ठा । (ख)

(नेपथ्ये कलकलः ।)

जयति वृषभकेतुर्दक्षयज्ञस्य हन्ता ।

तदनु जयति मेघा पण्मुखः क्रौञ्चशत्रुः ।

तदनु जयति कृत्स्नां शुभ्रकैलासकेतुं

विनिहतवरवैरी चार्यको गां विशालाम् ॥ ४५ ॥

(प्रविश्य सहसा ।)

शर्विलकः—

हत्वा तं कुतूषमहं हि पालकं भो-

स्तद्राज्ये द्रुतमभिपिच्य चार्यकं तम् ।

तस्याज्ञां शिरसि निधाय शेषमृतां

भोक्ष्येऽहं व्यसनगतं च चारुदत्तम् ॥ ४६ ॥

(क) तेनानार्येण व्यापादिता । एतेनार्येण जीवं प्रापितास्ति ।

(ख) न प्रत्यभिजानाति मामार्यः । अहं स आर्यस्य चरणसंवाहचि-
न्तकः संवाहको नाम द्यूतकरैर्गृहीत एतयोपासिकार्यस्यात्मीय इत्यलंकार-
पणनिष्कीतोऽस्मि । तेन च द्यूतनिर्वेदेन शाक्यश्रमणकः संवृत्तोऽस्मि ।
एषाप्यार्या प्रवहणविपर्यसेन पुष्पकरण्डकजीर्णोत्थानं गता । तेन चाना-
र्येण न मां बहु मन्यस इति बाहुपाशबलात्कारेण मारिता मया दृष्टा ।

केनापि । न एतद्यतिरिक्तेनान्येत्यर्थः । न प्रत्यभिजानाति । निर्वेदः शान्तिः वैष-
यिकेच्छानिवृत्तिः ॥ क्रिमेतद्विमेतदिति शत्रूणां क्रूरः कलकलः ॥ जयतीति ।
जयति सर्वोत्कर्षेण वर्धताम् (वर्तते) । तदनु जयति आत्मघातकरोति ॥ ४५ ॥
हत्वेति । शेषमृतां पुण्यदामायमनाम् । गुणमृतामिति केचित् ॥ ४६ ॥

हत्वा रिपुं तं बलमग्निहीनं पौरान्समाश्वास्य पुनः प्रकर्षात् ।

प्राप्तं समग्रं वसुधाधिराज्यं राज्यं बलारेरिव शत्रुराज्यम् ॥ ४७ ॥

(अग्रतो निरूप्य ।) भवतु । अत्र तेन भवितव्यम्, यत्रायं जनपद-
समवायः । अपि नामायमारम्भः क्षितिपतेरार्यकस्यार्यचारुदत्तस्य
जीवितेन सफलः स्यात् । (ललिततरमुपसृत्य ।) अपयात जाल्माः ।
(दृष्ट्वा । सहपंम् ।) अपि प्रियते चारुदत्तः सह वसन्तसेनया । संपूर्णाः
खल्वस्मत्स्वामिनो मनोरथाः ।

दिष्ट्वा भो न्यसनमहार्णवादपारा-

दुत्तीर्णं गुणधृतया सुशीलवत्या ।

नावेय प्रियतमया चिरान्निरीक्ष्ये

ज्योत्स्नाब्धं शशिनमिचोपरागमुक्तम् ॥ ४८ ॥

तत्कृतमहापातकः कथमिवैनमुपसर्पामि । (अपवा ।) सर्वत्रार्जवं
शोभते । (प्रद्युम्नमुपसृत्य बद्धजलिः ।) आर्यचारुदत्त ।

चारुदत्तः—ननु को भवान् ।

शर्विलकः—

येन ते भवनं भित्त्वा न्यासापहरणं कृतम् ।

सोऽहं कृतमहापापस्त्वामेव शरणं गतः ॥ ४९ ॥

चारुदत्तः—सखे, मैवम् । त्वयासौ प्रणयः कृतः । (इति कण्ठे
शृणाति ।)

शर्विलकः—अन्यच्च ।

आर्यकेणार्यवृत्तेन कुलं मानं च रक्षता ।

पशुवधज्ञवाटस्थो दुरात्मा पालको हतः ॥ ५० ॥

चारुदत्तः—किम् ।

शर्विलकः—

त्वयानं यः समारुह्य यतस्त्वां शरणं पुरा ।

पशुवद्वितते यज्ञे हतस्तेनाद्य पालकः ॥ ५१ ॥

दृष्ट्वेति ॥ ४७ ॥ दिष्ट्वेति ॥ ४८ ॥ येनेति ॥ ४९ ॥ आर्यकेणेति ।
नक्षत्राद्यो यज्ञस्यानम् । एतच्चपरिच्छिन्नजनसंमर्देन प्रमादस्थानम् । तेन शर्वा

चारुदत्तः—शर्विलक, योऽसौ पालकेन घोषादानीय निष्कारणं कृटागारे बद्ध आर्यकनामा त्वया मोचितः ।

शर्विलकः—यथाह तत्रमवान् ।

चारुदत्तः—प्रियं नः प्रियम् ।

शर्विलकः—प्रतिष्ठितमात्रेण तव सुहृद्वार्यकेणोज्जयिन्यां वेणा-
तटे कुशावल्यां राज्यमतिस्पृष्टम् । तत्प्रतिमान्यतां प्रथमः सुहृत्प्रणयः ।
(परित्यज्य ।) अरे रे, आनीयतामयं पापो राष्ट्रियशठः ।

(नेपथ्ये ।)

यथाज्ञापयति शर्विलकः ।

शर्विलकः—आर्य, नन्वयमार्यको राजा विज्ञापयति—इदं
मया युष्मद्गुणोपार्जितं राज्यम् । तदुपयुज्यताम् ।

चारुदत्तः—अस्मद्गुणोपार्जितं राज्यम् ।

(नेपथ्ये ।)

अरे रे राष्ट्रियशयालक, एहोहि । स्वस्याविनयस्य फलमनुभव ।

(ततः प्रविशति पुष्पैरभिष्टितः पश्चाद्वाहुबद्धः शकारः ।)

शकारः—हीमादिके,

एवं दूलमदिक्कन्ते उद्दामे विअ गद्दहे ।

आणीदे कखु हगे वद्धे हुडे अण्णे व्व दुक्कले ॥ ५२ ॥

(दिशोऽवलोक्य ।) शमन्तदो उवड्ढिदे एसे लड्ढिअवन्धे । ता फं दाणिं
अशलणे शलणं वजामि । (विचिन्त्य ।) मोदु । तं जेव अण्णुववण्ण-
शलणवच्छलं गच्छामि । (इयुपसृत्य ।) अज्जचालुदत्त, पलिच्चाआहि
पलिच्चाआहि । (क) (इति पादयोः पतति ।)

(क) आश्चर्यम् ।

एवं दूरमतिक्रान्त उद्दाम इव गर्दभः ।

आनीतः खल्वहं बद्धः कुकुरोऽन्य इव दुष्करः ॥

शमन्तत उपस्थित एष राष्ट्रियवन्धुः । तत्किमिदानीमशरणः शरणं व्रजामि ।
भवतु । तमेवाम्बुपुत्रशरणवत्सलं गच्छामि । आर्यचारुदत्त, परित्रायस्व
परित्रायस्व ।

रुष्टवध इति सूचयितुम् ॥ ५० ॥ त्वद्यान्तमिति ॥ ५१ ॥ एवमिति ॥ ५२ ॥

(नेपथ्ये ।)

अञ्जचालुदत्त, मुञ्च मुञ्च । वावादेह एदम् । (क)

शकारः—(चारुदत्तं प्रति ।) भोअशरणशरणेपलित्ताआहि । (ख)

चारुदत्तः—(सालुक्म्पम् ।) अहह, अभयमभयं शरणागतस्य ।

शर्विलकः—(सावेगम् ।) आः, अपनीयतामयं चारुदत्तपार्श्वत् ।

(चारुदत्तं प्रति ।) ननूच्यतां किमस्य पापस्यानुष्ठीयतामिति ।

आकर्षन्तु सुबद्धैनं श्वभिः संस्वाद्यतामय ।

शूले वा तिष्ठतामेष पात्यतां क्रकचेन वा ॥ ५३ ॥

चारुदत्तः—किमहं यद्वीमि तत्क्रियते ।

शर्विलकः—कोऽत्र संदेहः ।

शकारः—भट्टालआ चालुदत्त, शरणागदे हि । ता पलि-
त्ताआहि पलित्ताआहि । जं तुए शलिशं तं कलेहि । पुणो ण
ईदिशं कलिइशम् । (ग)

(नेपथ्ये ।)

पौराः वावादेध । किंनिमित्तं पादकी जीवायीअदि । (घ)

(वसन्तसेना वध्यमालां चारुदत्तस्य कण्ठदपनीय शकारस्योपरि क्षिपति ।)

शकारः—गब्भदाशीधीए, पशीद पशीद । ण उण मालइ-
शम् । ता पलित्ताआहि । (ङ)शर्विलकः—अरे रे, अपनयत । आर्यचारुदत्त, आज्ञाप्य-
ताम्—किमस्य पापस्यानुष्ठीयताम् ।

(क) आर्यचारुदत्त, मुञ्च मुञ्च । व्यापादयामैतम् ।

(ख) भो अशरणशरण, परित्रायस्व ।

(ग) भट्टारक चारुदत्त, शरणागतोऽसि । तत्परित्रायस्व परित्रायस्व ।
यत्तव सद्यः तत्कुरु । पुनर्नेदृशं करिष्यामि ।

(घ) पौराः, व्यापादयत । किंनिमित्तं पातकी जीव्यते ।

(ङ) गर्भदासीपुत्रि, प्रसीद प्रसीद । न पुनर्यादयिष्यामि । तत्प-
रित्रायस्व ।

चारुदत्तः—किमहं यद्व्रीमि तत्क्रियते ।

शर्विलकः—कोऽत्र संदेहः ।

चारुदत्तः—सत्यम् ।

शर्विलकः—सत्यम् ।

चारुदत्तः—यद्येवं शीघ्रमयम्—

शर्विलकः—किं हन्यताम् ।

चारुदत्तः—नहि नहि । मुच्यताम् ।

शर्विलकः—किमर्थम् ।

चारुदत्तः—

शत्रुः कृतापराधः शरणमुपेत्य पादयोः पतितः ।

शस्त्रेण न हन्तव्यः

शर्विलकः—एवम् । तर्हि श्वभिः स्वाद्यताम् ।

चारुदत्तः—नहि ।

उपकारहतस्तु कर्तव्यः ॥ ५४ ॥

शर्विलकः—अहो, आश्चर्यम् । किं करोमि । वदस्वार्थः ।

चारुदत्तः—तन्मुच्यताम् ।

शर्विलकः—मुक्तो भवतु ।

शकारः—हीमादिके । पञ्चुज्जीविदे स्ति । (क) (इति पुल्यैः मह
नेऽन्तः ।)

(नेपथ्ये कलकलः ।)

(पुनर्नेपथ्ये ।)

एसा अज्जचालुदत्तस्स बहुआ अज्जा धूदा पदे वसणञ्चले विल-
गन्तं दारब्बं आक्खिवन्ती बाप्फमारिदणअणेहिं जणेहिं णिवारिज्ज-
भाणा पज्जलिदे पावए पविसदि । (ख)

शर्विलकः—(आकर्ण्य नेपथ्याभिमुखमवलोक्य ।) कथं चन्दनकः ।
चन्दनक, किमेतम् ।

(क) आश्चर्यम् । प्रत्युज्जीवितोऽस्ति ।

(ख) एषार्यचारुदत्तस्य वधूण्यां धूता पदे वसनाञ्चले विलगन्तं दार-
कमाक्षिपन्ती बाप्फभरितनयनैर्जनैर्निवार्यमाणा प्रज्वलिते पावके प्रविशति ।

चन्दनरुः—(प्रविश्य ।) किं न पेक्सदि अज्जो । महाराअप्पासाद दन्निखणेण महन्तो जणसमहो वट्टदि । (‘एणा’ (२५५४४) इचादि पुन पठति ।) कधिद अ मए तीए, जघा—‘अज्जे, मा साहस करेहि । जीवदि अज्जचारुदत्तो’ चि । परतु दुक्खवावुडदाए को मुणोदि, को पत्तिआएदि । (क)

चारुदत्तः—(सोद्वेगम् ।) हा प्रिये, जीवत्यपि मयि किमेतद्यव-
सितम् । (ऊर्ध्वमवलोक्य क्षीयं निश्चय्य च ।)

न महीतलस्थितिसहानि भवचरितानि चारुचरिते यदपि ।
उचित तथापि परलोकसुखं न पतिव्रते तव विहाय पतिम् ॥ ५५ ॥
(इति मोहमुपगतः ।)

शार्विलकः—अहो प्रमादः ।

एतया सर्पेण तत्र मोहमार्योऽत्र चागतः ।

हा धिवप्रयत्नैर्फलं दृश्यते सर्वतोमुखम् ॥ ५६ ॥

वसन्तसेना—समस्ससिदु अज्जो । तव गदुअ जीवावेदु अ-
ज्जाम् । अण्णधा अधीरत्तणेण अणत्थो समावीअदि । (ख)

चारुदत्तः—(समाश्रय्य सहसोत्थाय च ।) हा प्रिये, कासि । देहि मे
प्रतिवचनम् ।

चन्दनरुः—इदो इदो अज्जो । (ग)

(इति सर्वे परिश्रामन्ति ।)

(ततः प्रविशति ययानिर्दिष्टा धूता चोगलमार्यपेन्विद्वारेणानुगम्यमानो
रोहसेनो रदनिश्चयः ।)

धूता—(मासम् ।) जाद, भुञ्जेहि मम् । मा विरम्य करेहि । मी-

(क) किं न पश्यत्यार्यः । महाराजपासाद दक्षिणेन महाजनसमदो
वर्तते । कथितं च मया तस्यै, यथा—‘आर्ये, मा साहसं कुरुष्व । जीवत्या-
र्यचारुदत्तः’ इति । परंतु दुःखव्यापृततया कं शृणोति, कं प्रत्ययते ।

(ख) समाश्रयित्वार्यः । तत्र गत्वा जीवत्यार्यम् । अन्यथाधीरत्वेना
नर्यं समाव्यते । (ग) इत इत आर्यः ।

आकर्षयन्त्यति ॥ ५३ ॥ दातुरिति ॥ ५४ ॥ न महीति ॥ ५५ ॥

आमि अज्जउत्तस्स अमङ्गलकण्णणदो । (क) (इत्युत्थायायलमाकृष्य पावकाभिमुखं परिक्रामति ।)

रोहसेनः—माद अज्जए, पडिवालेहि मम् । तुए विणा ण सक्कुणोमि जीविदं घारेदुम् । (ख) (इति त्रितमुपसृत्य पुनरखलं गृह्णाति ।)

विदूषकः—भोदीए दाव वक्षणीए भिण्णत्तणेण चिदाधिरोहणं पावं उदाहरन्ति रिसीओ । (ग)

धृता—वरं पावाचरणे । ण उण अज्जउत्तस्स अमङ्गलकण्णणम् । (घ)

शर्विलकः—(पुरोऽवलोक्य ।) आसन्नहुतवहार्या । तत्त्वय्यतां त्वय्यताम् ।

(चारुदत्तस्त्वारितं परिक्रामति ।)

धृता—रमणिए, अवलम्ब दारअम्, जाव अहं समीहिदं करेमि । (ङ)

चेटी—(सकरुणम् ।) अहं पि जघोवदेसिणि हिं मट्ठिणीए । (च)

धृता—(विदूषकमवलोक्य ।) अज्जो दाव अवलम्बेदु । (छ)

विदूषकः—(सावेगम् ।) समीहिदसिद्धिए पउत्तेण वक्षणो अग्गदो कादव्वो । अदो भोदीए अहं अमणी होमि । (ज)

धृता—कथं पच्चादिद्विहिं दुवेहिं । (बालकमालिङ्ग्य ।) जाद, तुमं जेव पज्जवट्ठावेहि अत्ताणं अक्षाणं तिलोदअदाणाअ ।

(क) जात, मुखं माम् । मा विघ्नं कुरुष्व । विभेम्यार्यपुत्रसामङ्गलकर्णनात् ।

(ख) मातरार्ये, प्रतिपालय माम् । त्वया विना न शक्नोमि जीवितं धर्तुम् ।

(ग) भवत्यास्तावद्ब्रह्मण्या भिन्नत्वेन चिताधिरोहणं पापमुदाहरन्ति ऋषयः ।

(घ) वरं पापाचरणम् । न पुनरार्यपुत्रसामङ्गलकर्णनम् ।

(ङ) रदनिके, अवलम्बस्व दारकम् । यावदहं समीहितं करोमि ।

(च) अहमपि यथोपदेशिन्यसि मट्ठिन्याः ।

(छ) आर्यस्तावदवलम्बताम् ।

(ज) समीहितसिद्धौ प्रवृत्तेन ब्राह्मणोऽग्रे कर्तव्यः । अतो भवत्या अहमग्रणीर्भवामि ।

त्वरयेति ॥ ५६ ॥ पुस्तकान्तरपाठदर्शनव्याख्या—अहमेवेति । पर्यवस्था-

अदिकन्ते किं मणोरहेहिं । (सन्निध्यासम् ।) न वरु अज्जउत्तो तुमं पज्जवट्ठाविस्सदि । (क)

चारुदत्तः—(आकर्ष्य सहसोपसृत्य ।) अहमेव पर्यवस्थापयामि वालिशम् । (इति बालकं बाहुभ्यामुत्थाप्य वक्षसालिङ्गति ।)

धृता—(विलोक्य ।) अम्महे । अज्जउत्तस्स ज्जेव सरसंजोओ । (पुनर्निपुणं निरूप्य सहपम् ।) दिट्ठिआ अज्जउत्तो ज्जेव एसो । पिअं मे पिअम् । (ख)

बालकः—(विलोक्य सहपम् ।) अम्मो । आवुको मं परिस्सज्जदि । (धृतां प्रति ।) अज्जए, वड्ढुवीअसि । आवुको ज्जे मं पज्जवट्ठावेदि । (ग, इति प्रत्यालिङ्गति ।)

चारुदत्तः—(धृतां प्रति ।)

हा प्रेयसि प्रेयसि विद्यमाने कोऽयं कठोरो व्यवसाय आसीत् ।

अम्भोजिनीलोचनमुद्रणं किं मानावनसंगमिते करोति ॥ ५७ ॥

धृता—अज्जउत्त, अदो ज्जेव सा अचेतणेति चुम्बी-
अदि । (घ)

विदूषकः—(दृष्ट्वा सहपम् ।) ही ही भो, एदेहि ज्जेव अच्छीहिं पिअवअस्सो पेक्खीअदि । अहो सदीए पहावो, जदो जलणप्पवेश-
व्ववसाएण ज्जेव पिअसमागमं पाविदा (चारुदत्तं प्रति ।) जेटु जेटु
पिअवअस्सो । (ङ)

(क) कथं प्रत्यादिष्टासि द्वाभ्याम् । जात, स्वमेव पर्यवस्थापयामानम-
स्माकं तिलोदकदानाय । अतिक्रान्ते किं मनोरथैः । न सत्कार्यपुत्रस्त्व-
पर्यवस्थापयिष्यति ।

(ख) आश्चर्यम् । आर्यपुत्रस्यैव स्वरसंयोगः । दिष्ट्यार्यपुत्र एवैषः ।
प्रियं मे प्रियम् ।

(ग) आश्चर्यम् । पिता मां परिपश्यति । आर्ये, वर्धसे । तात एन मां
पर्यवस्थापयति । (घ) आर्यपुत्र, अतएव साऽचेतनेति चुम्ब्यते ।

(ङ) आश्चर्यं भोः, एताभ्यामेताक्षिभ्यां प्रियवयसः प्रेक्ष्यते । अहो
सत्याः प्रभावः यतो ज्वलनप्रवेशव्यवसायेनैव प्रियसमागमं प्राप्तिम् ।
जयतु जयतु प्रियमयम् ।

पनमाचार इति वृत्ता स्वयमेव दमोऽहमिति भावः ॥ हा प्रेयसि इति ॥ ५७ ॥

चारुदत्तः—एहि मेत्रेय । (इत्यालिङ्गति ।)

चेटी—अहो संविधानकम् । अज्ज, वन्दामि । (क) (इति चारुदत्तस्य पादयोः पतति ।)

चारुदत्तः—(शृष्ठे करं दत्वा ।) रदनिके, उत्तिष्ठ । (इत्युत्थापयति ।)

धृता—(वसन्तसेनां दृष्ट्वा ।) दिष्टिमा कुसलिणो बहिणिमा । (ख)

वसन्तसेना—अहुणा कुसलिणी संवुत्तसि । (ग)

(इत्यन्योन्यमालिङ्गतः ।)

शर्विलकः—दिष्ट्या जीवितसुहृद्गर्ग आर्यः ।

चारुदत्तः—युष्मत्प्रसादेन ।

शर्विलकः—आर्ये वसन्तसेने, परितुष्टो राजा भवतीं बधूगब्दे-
नानुगृह्णाति ।

वसन्तसेना—अज्ज कदत्थमिहि । (घ)

शर्विलकः—(वसन्तसेनामवगुण्ठ्य चारुदत्तं प्रति ।) आर्य, किमस्य
मिक्षोः क्रियताम् ।

चारुदत्तः—मिक्षो, किं तव बहुमतम् ।

मिक्षुः—इमं ईदिशं अणिच्चत्तणं पेक्खिअ दिउणतले मे पन्न
जाए बहुमाणे संवुत्ते । (ङ)

चारुदत्तः—सखे, दृढोऽस्य निश्चयः । तत्पृथिन्यां सर्वविहारेषु
कृत्पतिरयं क्रियताम् ।

शर्विलकः—यथाहार्यः ।

मिक्षुः—पिअं णो पिअम् । (च)

वसन्तसेना—संपदं जीवाविदसि । (छ)

शर्विलकः—स्यावरकस्य किं क्रियताम् ।

चारुदत्तः—सुवृत्त, अदासो भवतु । ते चाण्डालाः सर्वेचा-

(क) अहो संविधानकम् । आर्य, वन्दे । (ख) दिष्ट्या कुसलिनी मणिनी ।

(ग) अधुना कुसलिनी संवृत्तासि । (घ) आर्य, कृतार्थासि ।

(ङ) इदमीदृशमनित्यत्वं प्रेक्ष्य द्विगुणतरो मम प्रत्रय्यायां बहुमानः संवृत्तः ।

(च) प्रियं नः प्रियम् । (छ) सांप्रतं जीवापितासि ।

ण्डालानामधिपतयो भवन्तु । चन्दनकः पृथिवीदण्डपालको भवतु ।
तस्य राष्ट्रियश्यालस्य यथैव क्रिया पूर्वमासीत्, वर्तमाने तथैवास्यान्तु ।

शर्विलकः—एवं यथाहार्यः परमेनं मुञ्च मुञ्च । व्यापादयामि ।

चारुदत्तः—अभयं शरणागतस्य । ('शत्रुः कृतापराधः' (१०।५४)
इत्यादि पठति ।)

शर्विलकः—तदुच्यतां किं ते भूयः प्रियं करोमि ।

चारुदत्तः—अतः परमपि प्रियमस्ति ।

लब्धा चारित्रशुद्धिश्चरणनिपतितः शत्रुरप्येष मुक्तः

प्रोत्खातारातिमूलः प्रियसुहृद्चलामार्यकः शास्त्रि राजा ।

प्राप्ता भूयः प्रियेयं प्रियसुहृदि भवान्संगतो मे वयस्यो

लभ्यं किं चातिरिक्तं यदपरमधुना प्रार्थयेऽहं श्रेष्ठतम् ॥ ५८ ॥

कांश्चित्तुच्छयति प्रपूरयति वा कांश्चिन्नयत्युन्नतिं

कांश्चित्पातविधौ करोति च पुनः कांश्चिन्नयत्याकुलान् ।

अन्योन्यं प्रतिपक्षसंहतिमिमां लोकस्थितिं बोधय-

न्नेप क्रीडति कूपयन्नघटिकान्यायप्रसक्तो विधिः ॥ ५९ ॥

तथापीदमस्तु भरतवाक्यम्—

क्षीरिण्यः सन्तु गावो भवतु वसुमती सर्वसंपन्नसस्य

पर्जन्यः कालवर्षी सकलजनमनोनन्दिनो वास्तु वाताः ।

मोदन्तां जन्मभाजः सततमभिमता ब्राह्मणाः सन्तु सन्तः

श्रीमन्तः पान्तु पृथ्वीं प्रशमितरिषवो धर्मनिष्ठाश्च भूपाः ॥ ६० ॥

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

संहारो नाम दशमोऽङ्कः ।

दिव्यतले द्विगुणतरः ॥ लब्धेति । अचलां पृथ्वीम् ॥ ५८ ॥ कांश्चिदिति
॥ ५९ ॥ क्षीरिण्य इति ॥ ६० ॥

मृच्छकटिकविष्टिरियं गणपतिचित्तान्तवारपर्यन्ता ।

पृथ्वीधरकृतिरनयेतु संतोषं कृतिगमुदे ॥

इति दशमोऽङ्कः ॥

समाप्तोऽयं ग्रन्थः ।

मृच्छकटिकस्य श्लोकानां सूची ।

अङ्कः श्लोकः

अङ्कः श्लोकः

असेन विभ्रन्तरवीरमालां	१०	२१
अप्राज्ञा मूर्धतेध्वेनाः ...	८	२१
अहारकविस्दस्य ...	९	३३
अर्यं दृष्टं देमि शुवण्मम	८	४०
अदं वलेवलं पडिचुत्तं ...	१०	३५
अद्याप्यम्य तथैव केच ...	८	५
अनया हि समालम्ब्यं ...	३	१५
अन्धलाळे पलाअन्ती ...	१	३९
अन्धस्य दृष्टिरिव ...	१	४९
अन्यं मनुष्यं हृदयेन ...	४	१६
अन्यस्यामपि जातौ मा...	८	४३
अन्यासु मितिषु मया ...	३	१४
अपण्डितास्ते पुरुषा मता मे	४	१२
अपठितमपि तावत्सेव...	८	४२
अपद्या श्रीरेपा प्रहरण-	५	१२
अपश्यतोऽद्य तां कान्ता	७	९
अपापाना कुले जाते ...	९	३७
अप्येष नाम परिभूत-	८	२६
अप्रीतिर्भवतु विमुच्यता	८	४१
अभ्युदये अवद्याणे ...	१०	१९
अमम तुह देत इरी ...	६	२७
अभ्युक्षितोऽसि सलिले	९	१९
अनी हि दृष्ट्वा मनुपेतमेत	१०	६
अनी हि वक्षान्तनिष्ठ-	१०	१६
अनी हि वृक्षाः फलपुष्प-	८	७
अमूर्तिं भित्त्वा जलदान्तराणि	५	४४
अमौक्तिकमसौवर्णं ...	१०	१८
अम्हेहि चण्डं अहि ...	१	२८
अयं हि पातकी मित्रो ...	९	३९
अयं च सुरतज्वाल-	४	११
अयं तव शरीरस्य ...	४	७

अयमेवंविधे काले ...	९	३१
अयं पटः सूत्रद्वित्रतां...	२	१०
अये सन्नं मया प्राप्तं ...	६	२४
अलं चतु शालमिधं प्रवेश्य	३	७
अवनेष बालभ्रजणं ...	२	१८
अवनतधिरसः प्रयाम ...	८	१५
अवन्तिपुर्णां द्विजसार्ववाहो	१	६
अवहरद् कोमि तुरिभ ...	६	११
अविज्ञानावमर्जेन ...	१	५४
अचरणशरणप्रमोद-	८	४
असी तुतिक्खे बलिदे ...	१	३०
असौ हि दृष्ट्वा तिमिराव-	३	६
अस्मन्समक्षं हि वसन्तसेना	८	३०
आभच्छब्द वीसन्त्या ...	६	६
आभद्रिदे शलोरां ...	१०	३६
आकपेन्तु सुवक्ष्मेनं ...	१०	५३
आत्मभारभयक्षतद्रव्यः ...	३	२७
आर्यकेशार्थवृत्तेन ...	१०	५०
आलाने गृध्रत्वे हस्ती ...	१	५०
आलोकविशाल्य मे ...	१	३६
आलोकितं गृह्यद्विषण्डिभि	५	१
आधर्मं वरुण गन्तव्यं ...	१०	३२
आहमिच्छामि सरोसे ...	२	२०
इच्छन्तं मम नेच्छति तं	८	३७
इदं गृहं मित्रमदत्तदण्डो	६	३
इदं तल्लेहसर्वेषां ...	१०	२३
इदानीं मुकुमारोऽसि ...	९	३६
इन्दे प्यवाहिअन्ते ...	१०	७
इयं हि निद्रा नयनावलम्बिनी	३	८
इयं रजप्रवेसेन कल्याणा	१	४२
इह सर्वेषांफलिनः ...	४	१०

अष्टः श्लोकः			अष्टः श्लोकः		
ईदृशे व्यवहारामौ ...	९	४०	एषा फुल्लकदम्बनीप ...	५	३५
ईदृशैः श्वेतकाकीयै ...	९	४१	एषासि नयसो दर्पात्कु ...	१	४०
उज्जाणेषु सहासु अ ...	६	७	एसो असोभनुच्छो ...	४	३१
उत्कण्ठितस्य हृदयानुशुणा ...	३	३	एवोहीति शिखण्डिना ...	५	२३
उत्ताशिता गच्छति ...	१	१९	ऐरावतोरसि बलेव ...	५	३३
उत्तिष्ठ भोः पतिससाधु ...	१०	३१	ओशालप देध मग्नं ...	१०	३०
उदयतिहि शशाङ्कः ...	१	५७	ओहारिभो पवहणो ...	६	१३
उदयन्तु नाम मेघाः ...	४	३३	कः श्रद्धासति भूतार्थ ...	३	२४
उक्तमसि नमसि वपेति ...	५	२६	„ „ ...	५	३४
उपरितलनिपातिवेष्टको ...	३	२२	कथाकुमा गोच्छड ...	१	५१
असवेदं सामवेदं गणित ...	१	४	कृताश्वे मिष्णाणभश्श ...	२	५
एककार्येतिभोगेऽपि ...	६	१६	करिकरसमबाहुः सिंह ...	७	५
एतत्तद्धृतपट्टवक्त्र ...	५	६	कस्मट्टमो दिणभरो ...	६	९
एतत्तु मां दहति ...	१	१२	कस्म तुहुं तणुमज्जे ...	२	१६
एता.पुनर्हर्म्यगताः स्त्रियो मां ...	१०	११	कहिं कहिं सुसहिभ ...	२	४
एता निपिच्छरजतदव ...	५	४	काक्षितुच्छयति प्रपूरयति ...	१०	५९
एताभिरिष्टिकाभिः ...	३	३०	का उण तुलिदं एसा ...	१०	३७
एता हसन्ति च रुदन्ति च ...	४	१४	कामं नीचमिदं वदन्तु ...	३	११
एतेन आपयति भित्तिषु ...	३	१६	काम प्रदोपतिमिरेण ...	१	३५
एते हि विपुद्रणवद्वक्त्रा ...	५	२१	किं अन्तध वीसदा ...	६	५
एतैः पिष्टतमालवर्णकनिभै ...	५	४६	किं गालस्य पुरः शनैः प्रवहणं ...	२	
एतैरार्द्रतमालपत्रमलिनै ...	५	२०	किं वाशि धावधि पलाभधि ...	१	१८
एतैरेव यदा गजेन्द्र ...	५	१८	किं वासि बालकदलीव ...	१	२०
एतय मए विष्णुविदा ...	६	२५	किं शे शक्वे वालिपुतै महि ...	८	३४
एदं दोशकलण्डिर्भ ...	८	३६	किं कुलेनोपदिष्टेन ...	८	३९
एदेहि दे दशणहुप्पल ...	८	२०	„ „ ...	९	७
एव्यं दलमदिकन्ते ...	१०	५३	किं ते ह्यहं पूर्वरतिप्रसप्ता ...	५	३९
एसा णाणकमूशिका ...	१	२३	किं त्वं कटीतटनिवे ...	१	२७
एसाधि वाशु शिलशिग्ग- ...	१	४१	किं त्वं पदेमं पदानि ...	१	३२
एशे गुणलक्षणणिही ...	१०	१४	किं त्वं मयेन परिवर्तित- ...	१	१७
एशे पढामि चरणेषु ...	८	१८	किं नु माम भवेत्कार्य ...	८	३९
एशे म्हि तुलिदनुलिदे ...	८	४५	किं नु खर्गात्पुनः प्राप्ता ...	१०	४०
एष ते प्रगयो विप्र ...	१	४५	किं पेक्खध छिन्नन्तं ...	१०	४
एष भो निर्मलज्योत्स्नो ...	९	३४	किं पेक्खध शप्पुल्लिगं ...	१०	२४

अङ्कः श्लोकः

अङ्कः श्लोकः

किं भीमशेणे जमदग्निपुते	१	२९
कुतो बाष्पाभ्युधाराभिः	१०	४१
कृत्वा शरीरपरिणाहमुख-	३	९
कृत्वा समुद्रमुदकोच्छ्रय-	९	२२
कृतैव मनुजपतेर्महद्यलीकं	७	८
केयमभ्युद्यते शस्त्रे ...	१०	३८
केचनवाग्रश्यामः ...	५	३
को तं गुणारविन्दं ...	६	१३
कोऽयमेवंविधे काले ...	१०	२६
क्षीरिष्यः सन्तु गायो ...	१०	६०
क्षेमेन ब्रज बान्धवान् ...	७	७
खणेन गण्ठी खगजूलके मे	९	३
खलचरित निकृष्टजात-	८	३२
गता नार्घं तारा छप ...	५	५५
गर्जन्ति शैलशिखरैषु ...	५	१३
गर्ज वा वपं वा शक्र ...	५	३१
गुणप्रवालं विनयप्रशास्त्रं	४	३२
गुणेषु यक्षः पुरुषेण कार्यः	४	२३
गुणेष्वेव हि कर्तव्यः ...	४	२२
घोणोक्तं मुखमपाङ्ग ...	९	१६
चन्दनचन्द्रशीलाभ्यो ...	६	२६
चाणकेन जघा शीदा ...	८	३५
चाण्डदत्तविनाशाय ...	८	४४
चिन्तासप्तनिमग्नमग्नि-	९	१४
चिरं खलु भविष्यामि ...	१०	१७
छन्नं कार्यमुपक्षिपन्ति ...	९	३
छन्नं दोषमुदाहरन्ति ...	९	४
छायार्थं ग्रीष्मसंतप्तो ...	४	१८
छायासु प्रतिमुक्षस्य ...	८	११
जह वज्रसि पादालं ...	२	३
जदिच्छशे लम्बदशाविशालं	८	२२
जघा जघा वदशदि बन्ध	५	१०
जयति वृषम केतुर्दक्षयज्ञ-	१०	४५
जलधर निर्लज्जस्त्वं ...	५	२८

जाणन्तो वि हु आर्हि ...	६	२१
जाणामि चारुदत्तं ...	६	१५
जाणामि ण कीटिर्दृश ...	२	६
जार्ही गुञ्ज मिमुदा ...	६	२३
जूदेण तं कदं मे ...	२	१७
जे अत्तवलं जाणिअ ...	२	१४
जे खुम्बिदे अम्बिक्कमाहु-	८	१९
जेन म्हि गम्भदाशो ...	८	१९
जातीन्विटान्समुज-	४	२६
ज्ञातो हि कि तु खलु ...	९	९
जाणज्जणन्तवहुपूराण ...	९	२५
णअलीपघाणमूदे ...	१०	८
ण अ लुअदि अन्तलिक्खे	१०	९
णवबन्धनमकाए ...	९	१
णहमज्जागदे श्ले ...	८	१०
ण हु अग्हे चाण्डाला ...	१०	२२
णिव्वकलं मूलकपेत्तिवणं	१	५२
ण्हादेहं चलिजलेहि ...	९	१
तकिं ण कलअ कालण	१०	१
तं तस्य खरसंकमं ...	३	५
तपसा मनसा धारिमः...	१	१६
तयोरिदं सत्सुरतोत्सवा-	१	७
तरुणजनसहायधिन्स्वतां	१	३१
तालीषु तारे वितपेषु मन्द्रं	५	५३
तुलनं चाद्रिराजस्य ...	९	२०
तेनास्म्यकृतवैरेण ...	१०	२८
त्यजति किल तं जयधी	६	१८
त्रेता इतसर्वसः ...	२	९
त्वत्लेहवदहृदयो हि ...	४	९
त्वदर्थमेतद्दिनिपाल-	१०	४२
त्वयानं यः समारुह्य ...	१०	५१
त्वरया धर्षणं तत्र ...	१०	५६
दत्त्वा निद्याया वचनीय-	४	१
दाक्षिण्योदकवाहिनी ...	८	३८

अङ्कः श्लोकः	अङ्कः श्लोकः
दारिद्र्यं शोचामि भवन्तमे- १ ३८	पङ्क्तिममुखाः पिबन्ति ५ १४
दारिद्र्यात्पुरुषस्य ... १ ३९	पञ्चज्वणं जेण मालिदा ... ८ २
दारिद्र्याद्भ्रियमेति ... १ १४	पञ्चव्याकोशं भास्करं ... ३ १३
दारिद्र्यान्मरणाद्वा ... १ ११	परगृहललिताः पराजपुष्टाः ४ २८
दारिद्र्येणाभिभूतेन ... ४ ५	परिजनकयासक्तः ... ४ ३
दिण्णकलवीलदामे ... १० २	परिज्ञातस्य मे राज्ञा ... ९ ८
दिष्ट्वा भो व्यसनमहर्णवा- १० ४८	पर्यङ्कप्रग्न्यबन्धद्विगुणित १ १
दीनानां कल्पवृक्षः ... १ ४८	पवनचपलवेगः स्फूर्ल ... ५ १७
दुर्बलं वृषपेक्षु ... ९ ३२	पश्यन्ति मां दशदिशो... ८ २४
दुर्वर्णेऽसि विनष्टोऽसि ... २ १३	पातु वो नीलकण्ठस्य ... १ २
दुष्टात्मा परगुणमत्सरी... ९ २७	पादप्यहारपरिभव ... ९ २३
देशः को नु जलावक्षेकशियि- १ १२	पादेनैकेन गगने ... २ ११
दो जेव पूअणीआ ... ६ १४	पूर्वं मानादवज्ञाय ... ८ १७
द्रव्यं लब्धं द्यूतेनैव ... २ ८	पूर्वानुवदवरेण ... १० ४४
द्रव्यमिदमतीव लोके ... ४ २५	प्रभवति यदि धर्मो दूषित- १० २४
द्विरदेन्दुगतिश्चकोरनेत्रो १ ३	प्रविश गृहमिति प्रतोषमा- १ ५६
धनैर्विपुक्तस्य नरस्य लोके ५ ४०	प्रसरति भयविक्रवा ... १ २४
धन्यानि तेषां खलु जीवितानि ५ ४९	प्राप्तोऽहं व्यसनकृत्तां ... १० २५
धाराभिरार्थजनचित्त ... ५ ४५	प्राप्यैतद्यसनमहर्णव- ... १० ३३
धिगस्तु खलु दारिद्र्य ... ३ १९	प्रियमुहदमकारणे ... ४ २७
न खलु मम विपादः ... ४ २०	बलात् पाण्डुरोष्णीवं ... ५ १९
न गणयति पराभवं ... २ ७	बहुकुसुमविचित्तिदा ... ८ ८
न पर्वताग्रे नलिनी ... ४ १७	बाह्या श्रियं च नपारस्य ८ १३
न भीतो मरणादसि ... १० २७	भग कस्स जम्मछट्टो ... ६ १०
न महीतलस्थितिसहानि १० ५५	भवेद्वोशीयानं न च ... ६ ४
नयनसलिलचिह्नं ... १० ३	भारयानि मे यदि तदा... ६ २
नरपतिपुरयाणां ... ७ ३	मीदामभप्पदानं ... ६ १९
निःशाखोऽस्य न शङ्कितः ३ १८	मीमस्यानुकुरिष्यामि ... ६ १७
निवास्यन्तायाः ... १ १५	भुजगा इव गतौ गिरिः... ३ २१
निष्पन्ती हृतपद्मरश्मि ५ २४	भैक्ष्येणाम्यर्चयिष्यामि ... ३ २६
गुणां श्लोकान्तरस्थानां ... ९ ४२	भो मेष गम्भीरतरं नद ५ ४७
गुपतिपुरपशङ्कितप्रचारं ३ १०	मंशेण तिष्यामित्थेन १० २९
नो मुष्णाम्यबलां ... ४ ६	मयरातपरिपूतं गोत्रमु- १० १२
पदमिच्छतव वशी ... ५ ४१	मदनमपि शुभैर्विशेषयन्ती ४ ४

अङ्कः श्लोकः				अङ्कः श्लोकः			
मम भक्षणमण्डं ...	१	२१		राजमार्गो हि शून्योऽयं	१	५८	
मया किल नृशंसेन ...	९	३८		रुक्षस्तर् वासति वायसो-	९	१०	
मया खलु नृशंसेन ...	९	३०		रे रे वीरव किं किं ...	६	८	
मयासा महती बुद्धिः ...	४	२२		लज्जाए भीलदाए वा ...	९	१७	
मयि विनिहितदृष्टि ...	९	१२		लब्धा चारित्र्यशुद्धि ...	१०	५८	
महावाताभ्यातैर्महिष ...	५	२२		लाभशशुळे मम पिदा	९	६	
मा दाव जइ वि एसो ...	५	२९		लामेहि अ लाभवल्लहं ...	१	२६	
मा दुग्गदोत्ति परिह्वो ...	१	४३		लिम्पवीव तमोऽज्ञानि ...	१	३४	
मार्जारः कमणे मृग ...	३	२०		लेखअवावडहिअमं ...	२	३	
मूढे निरन्तरपयोधरया	५	१५		वंशं वाए शतछिहं शुशहं	५	११	
मेघा वर्षन्तु गर्जन्तु ...	५	१६		वज्रक्षमि णीअमाणे ...	१०	१०	
मेघो जलार्द्रमहिषोदर-	५	२		वणिज इव भान्ति तरवः	७	१	
मैत्रेय भोः किमिद	९	२९		वर्षशतमस्तु दुर्दिन ...	५	४८	
यं समालम्ब्य विश्वासं	३	२९		वर्षोदकमुद्रिरता ...	५	३८	
" "	५	७		वसन्तसेना किमियं द्वितीया	१०	३९	
यः कश्चिद्वरितगतिः ...	४	२		वस्तन्तराणि सदृशानि भवन्ति	९	३४	
यः स्वर्गं दिवसान्तमानत-	२	१२		वादादवेण तत्ता चोवल	८	४६	
यत्नेन सेवितव्यः पुरुषः	८	३३		वाप्यां स्नाति विचक्षणो	१	३२	
यथा यथेदं निपुणं विवा-	९	२५		विचलद् गेडरजुभलं ...	२	१९	
यथैव पुष्पं प्रयमे विकाशे	९	२६		विमुञ्चिद्देदं महेन्द्र ...	५	५१	
यदा तु भार्यक्षमपी ...	१	५३		विपुञ्जिज्वलतीव ...	५	२७	
यदि कुम्पसि नास्ति रतिः	५	३४		विधिमैवोपनीतस्त्वं ...	७	६	
यदि गर्जति वारिधरो	५	३२		विपर्यस्तमनधेष्टैः शील्य	८	६	
यदि तावत्कृतान्तेन ...	३	२५		विभवानुगता भार्या ...	३	२८	
यद्बद्धहत्याहेतोर्मृषा ...	५	३०		विपसलिलतुलाभिप्रार्थिते	९	४३	
यथा मे जनितः दामः	१	५५		विपादस्तस्त्वर्वात्री ...	४	८	
यस्यार्थस्तस्य सा कान्ता	५	९		वेगं करोति तुरग ...	५	८	
यासां बलिः सपदि ...	१	९		वेदार्थान्प्राकृतस्त्वं वदसि	९	२१	
येन ते भवनं मित्रवा ...	१०	४९		वैदेदयेन कृतो भवेन्मम	३	२३	
योऽस्माभिध्वन्वितो भ्राजः	५	३९		व्यवहारः यविप्रोऽयं ...	९	१८	
योऽहं लतां कुसुमिता ...	९	२८		शक्तालयो वस्तु शज्जणे	२	१५	
रक्तं च नाम मधुरं च ...	३	४		शंजम्मघ विअपोटं ...	८	१	
रक्तं तदेव वरवस्त्रमियं च	१०	४३		शत्रुः कृतापराधः ...	१०	५४	
रन्ध्रानुसारी विषमः ...	८	२७		शरच्चन्द्रप्रतीकाशं ...	८	१६	

शब्दः श्लोकः			शब्दः श्लोकः		
शब्दकालं मए पुष्टे ...	८	२८	संभमघाघरकण्ठो ...	६	२०
शब्दे वस्तु होइ लोए ...	१०	१५	सर्वगात्रेषु विन्यस्तै ...	१०	५
शशिबिमलमधूख- ...	१०	१३	सव्यं मे स्पन्दते चक्षु ...	९	१५
शशपलकवलदे ...	३	२	साटोपकूटकपटानृत- ...	५	३६
शास्त्रज्ञः कपटानुसार- ...	९	५	सिण्णसिलासलहृत्यो ...	६	२२
शिखा प्रदीपस्य सुवर्ण- ...	३	१७	सीधुसुरासवमत्तिवा ...	४	३०
शिल मुण्डिद मुण्ड मुण्डिदे	८	३	सुभणे वस्तु भिच्चाणुकम्पके	३	१
शिलशि मए शिलीणे ...	८	१२	सुखं हि दुःखान्यनुभूय	१	१०
शुक्ला वि वदेता शे ...	१०	२०	सुदृष्ट क्रियतामेष ...	४	२४
शुवण्णभ देसि पिअ ...	८	३१	सोऽस्मद्विधाना प्रणयैः ...	१	४६
शुष्कपृष्ठस्थितो ध्यातु ...	९	११	स्खलति चरणं भूमौ न्यस्त	९	१३
शून्यमपुत्रस्य गृहं ...	१	८	स्तम्भेषु प्रचलितवेदि- ...	५	५०
शून्येगृहैः खलु समाः . .	५	४२	स्त्रियो हि नाम स्तुवेताः	४	१९
शूले विह्वन्ते षण्डवे ...	१	४७	स्त्रीभिर्विमानिताना ...	८	९
सप्तैकैव चक्रवाक- ...	५	५	स्त्रीषु न रागः कार्यः ...	४	१३
सकामान्विध्यतेऽस्माभिः	१	४४	हृत्पञ्जदो मुहुराञ्जदो ...	८	४७
सह नैव हि कश्चिदस्य	१	३७	हृत्ता तं कुन्तपमहं हि ...	१०	४६
सवेण सुहं वस्तु लब्धम्	९	३५	हृत्ता रिपुं तं बलमन्त्रहीनं	१०	४७
स तावदस्माद्यसनार्णवो-	७	४	हा प्रेयसि प्रेयसि विद्यमाने	१०	५७
सत्य न मे विभवनाश-	१	१३	हित्वाहं नरपतिबन्धनाप-	६	१
सदा प्रदोषो मम याति	५	३७	हित्त्वज्जले जीरकमहमुदते	८	१३
समरव्यसनी प्रमादशून्यः	१	५	हित्त्वज्जले दिण्णमसीचक्षुणे	८	१४
समुद्रधीचीव चलस्तभावाः	४	१५			

बृहत्कथामञ्जरी—श्रीक्षेमेन्द्रविरचित. ...	३	१२	०	८
भट्टिकाव्य—भट्टिकृत, जयमङ्गलकृत जयमङ्गला टीकेसहित. ...	३	०	०	८
भारतमञ्जरी काव्य—महाकविश्रीक्षेमेन्द्रकृत. ...	५	०	०	१०
मेघदूत—कालिदासकृत, मल्लिनाथकृत संजीविनी टीकेसह. ...	०	८	०	२
युधिष्ठिरविजय—महाकवि श्रीवासुदेवविरचित. ...	१	१२	०	४
रघुवंश काव्य—कालिदासकृत, मल्लिनाथकृत संजीविनी टीकेसहित, स्थूलाक्षर. ...	२	८	०	१०
रघुवंश काव्य—सूक्ष्माक्षर. ...	१	०	०	४
रसिकाष्टक काव्य—नारायणभट्ट पर्वणीकरकृत. ...	०	१	०	१
राघवनैपथीय काव्य—श्रीहरदत्तसूरिकृत, स्वकृतटीकेसहित. ...	०	१०	०	२
राघणार्जुनीय काव्य—काश्मीरिक श्रीमद्विभीमविरचित. ...	१	४	०	३
रामायणमञ्जरी—क्षेमेन्द्रविरचित. ...	३	४	०	८
राक्षसकाव्य—राक्षसकविकृत. ...	०	१	०	१
विष्णुभक्तिकल्पलता काव्य—पुरुषोत्तमविरचित, महीधरविरचित टीकेसहित. ...	०	१०	०	३
विदग्धमुखमण्डन काव्य—धर्मदाससूरिविरचित(सटीक). ...	०	६	०	३
वैराग्यशतक—भट्टहरिकृत, कृष्णशास्त्री महाबलकृत टीकेसह. ...	०	६	०	२
शिशुपालवधकाव्य—माघकृत, मल्लिनाथकृत सर्वकपा- टीकेसहित. ...	२	८	०	८
शृङ्गारतिलक—महाकवि कालिदासकृत. ...	०	१	०	१
शृङ्गारशतक—भट्टहरिकृत, कृष्णशास्त्री महाबलकृत टीकेसह. ...	०	५	०	१
श्रीकण्ठचरितकाव्य—श्रीमद्विकविकृत, जोनराजकृत टीकेसहित. ह्याचे ५ सर्ग आहेत. ...	२	८	०	६
समयमातृका काव्य—श्रीक्षेमेन्द्रविरचित. ...	०	१०	०	२
सहृदयानन्द काव्य—कृष्णानंदकृत. ह्याचे १५ सर्ग आहेत. ...	०	१०	०	२
साम्बपञ्चाशिका—साम्बकविप्रणीत, क्षेमराजकृत टीकेसह. ...	०	४	०	१
सुभाषितत्रिशती—(भट्टहरिशतकप्रय) श्रीरामचन्द्र- बुधेन्द्रविरचित सहृदयानन्दिनी व्याख्येसह. ...	१	४	०	४
सुरयोत्सव—श्रीसोमेश्वरदेवविरचित. ...	०	१४	०	४
सूर्यशतक—मयूरकविविरचित त्रिभुवनपालव्याख्येसह. ...	०	७	०	१
सूक्तिसंग्रह—कविराजकृत. ...	०	१	०	१
सेतुबन्धमहाकाव्य—श्रीप्रवरसेनविरचित, श्रीरामदास- भूपतिप्रणीत टीकेसहित. ...	३	०	०	८

पांडुरंग जावजी,

निर्णयसागराख्यसुराज्यप्रासनाम्यशः, मुंबई.